

भूमिका

—५१५—

अस्य गद्यपद्यभूयिष्ठस्य चम्पूग्रन्थस्य प्रणेता कविस्सोड्डुलो नाम्ना । जन्म चास्य कायस्थवंशे । कायस्थवंशश्चाधुनाऽप्यनेकधा तत्र तत्र प्रसूतः प्रवर्तते । कविरयमात्मनोऽन्वयस्य मूलपुरुषं, भ्रातॄं शिलादित्यस्य, नाम्ना कलादित्यं, श्रीकृष्णधार्मपरिचरस्य कायस्थवंशस्य गणविशेषस्यावतारं निरूपयन्नास्मै स्तौति । विशेषयति च निजवंशं “वाल्मी नाम कायस्थवंश (पृ. ११, प. २८)” इति । यस्मात् पलभीनगर्यामासीदस्य वंशस्य कूटस्थः कलादित्यस्तस्माद्वाल्मी इति विशेषः । निबन्धारम्भे वंशमात्मनः प्रपञ्चयन्तया शिलादित्यकलादित्ययोस्त्वन्वादे “देव क्षत्रियादुत्पन्न (पृ. ६, प. १२)” इत्यादि कलादित्यवचनमनुवदन् व्यनक्तयात्मनस्संभूतिं क्षत्रियान्ववाये ।

अयं च कविनोदाहृतसंवान्वयक्रमः । कूटस्थः कलादित्यः । तस्यान्वये समुद्रभूत् चण्डपतिः (१) तस्य सूनुः सोद्वपेयः (२) तस्य सूनुस्सूरः (३) तस्य सूनुः कविरसौ सोड्डुलः (४) ।

जन्मास्य कवेर्गुर्जरस्य दक्षिणविभागे लाटदेशे । यदयं कविरारम्भ एवमाह, “तरिमन्नशेषमुवनविरचातनामनि महावंशे दलितकलिकलङ्कसंहतिरमृतमयाकारकमनीयो नर्मदाप्रवाह इव भूतिभो-कमविष्टितो लाटदेशमासीदुमेदशंसावतीर्णस्य महात्मनश्चण्डपतेरङ्गजन्मा सोद्वपेयो नामे” (पृ. १२, प. ६) इति । तत्रैतानुपदिदमप्याह “प्रथमतः पुत्रेषु पन्थावतीसूनुस्सोड्डुलो नाम, स एतल्लखलोकसोभाबिलुण्डितं लाटदेशमप्यासित” (पृ. १२, प. ११) इति ।

अयं लाटदेशे कस्मिन्नगरे भ्रामे वास्य जन्म ? इदं तु न निश्चेतुं शक्यते ।

परं जन्मदेश एवास्य नावासोऽभूत् । अपगते कौमारे परिसमाप्ते च विद्याभ्यासे केनापि कालयोगेनायं कौङ्कणदेशे स्थानकं नाम नगरमुपगम्यावस्थित इति विज्ञायते । इदं च कविरेव “कालपरिवर्तितावस्थितिक्रमेण च मृगमदपन्नभिद्भिर्मयं कौङ्कणभुवो मण्डनमिवोद्यानवन्विलीनपरिसरं स्थानकं नाम राजधानीनगरमागत्यावस्थित (पृ. १२, प. १४)” इति वर्णयति । इदं च स्थानकमधुना टाणेति ग्यायते । कविरयमात्मनो वृत्तं वर्णयन् कौङ्कणदेशाधिपतेरिडत्तराजस्य नागार्जुनस्य मुग्मगिराजस्य तथा लाटदेशाधिपतेर्वत्सराजस्य च समकालिकत्वात्मान्नो ज्ञापयति । तथा चास्य वचनम्—“संरगितश्चित्तराजेन संभूयितो नागार्जुनेन संग्रानितो मुग्मगिनरेधरेणेति सोद्वरेण क्रानोपमुक्तराज्यसंपत्ता राजप्रयेण प्रतिपाद्यमानः कवीन्द्रसदसि प्रतिष्ठाप्यमास्तदा” (पृ. १२, प. १७) “अलङ्कारमागिस्यं चोलुनयवंशस्य कवीशमीश्वरं लाटदेशाश्रित्य, कौङ्कणेन्द्रमुहदमुर्वापति वत्सराज-मनुग्रणयपरिणतान्तसङ्गतिमुखोपभोगार्थमाहूय नीतो जगामे (पृ. १२, प. २६)” इति च । तत्रैने चित्तराजनागार्जुनमुग्मगिनरेद्वराख्यस्सोद्वराः क्रमाद्वरजाः क्रमेण कौङ्कणदेशाधिपत्यमन्वभूवन् । एतेषु सर्वतो न्यायांसिडत्तराज, अष्टचत्वारिंशदुत्तमनयव्रतमे (९४८) शकाब्दे (1026 A. D.) नोद्वर (नोर) भ्रामे भूदानमेकं विधाय दानसासनं ताम्रगत्रे व्यलेययन् । अयं च लेखः ईण्डियन् एण्टीक्वेरी इन्क्विरी (Indian Antiquary, Vol. 5, Page 277) प्रकाशितः । यथास्यापरजश्वरमो मुग्मगिमहाराजः, अशीदुत्तमनयव्रतमे शकाब्दे (९८२-1060 A. D.) अम्यनाय (अम्य-रनाय) मन्दिरं प्रतिप्राप्य शिलायां व्यलेययन् । अयं च लेखः जनेन्द्र जोङ्ग् ग्राम्ये प्राप्य, रोयल्

एशियाटिक् सोसाइटी इत्यत्र (Journal of Bombay Branch, Royal Asiatic Society Vol VII, Page 329) प्रकाशित । एवमनयोस्समयनिश्चयेनास्य कवेस्समयश-
कस्य दशमशतके, एकादशे त्रैस्तमके (11th Century) छित्तराजमुम्मणिराजयोस्समयमभिस-
न्ध्य भवतीति निश्चीयते ।

प्रबन्धस्यास्य प्रणयनसमयस्तु शकस्य द्विसप्तत्युत्तरनवशततमाव्दान् (९७२, 1050 A D)
प्राय प्रागेवेति सभाव्यते यद्य कवि "शूर्पारकात् समागतेन" (पृ १५६ प २) इत्यादिना
वचनसन्दर्भेण जीवत्येव वत्सराजे निम्न्यस्यास्य समाप्तिं ज्ञापयति । तेन च वत्सराजेन द्विसप्त-
त्युत्तरनवशततमे (९७२) कीर्तिशेपेणैव भाव्यमित्यस्ति समावनात्यदम्, यदस्य चौलुक्यकुलो-
द्भवस्य लाटदेशाधीश्वरस्य वत्सराजस्य सुनुखिलोचनपाल पात्रराज्यमारो विधाय वार्षिके ग्रामदानं
द्विसप्तत्युत्तरनवशततमे शकाब्दे (९७२, 1050 A D) दानशासन व्यलेपयन् । अथच लेख
ईण्डियन् एण्टिक्वेरी इत्यत्र (Indian Antiquary, Vol XII, Page 196) प्रकाशित,
तस्मिन् दानलेखसमये पित्रा हि वत्सराजेन नामशेपेणैव भाव्यम् ।

एव शकस्याष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाव्दान् (९४८, 1026 A D) अनन्तरमेव च प्रबन्ध-
स्यास्य समयेन भाव्यम्, यद्य कविरेतत्प्रबन्धनिर्माणसमनन्तर कतिपयैरेवाहोमिराष्ट्र्य सम्मानितस-
भाया मुम्मणिमहाराजेन राज्यश्रियमुद्वहतेति विज्ञायते निम्नान्ते, तथाह्यह "मित्रैर्वीमज्जिरासैश्च
बन्धुभिश्चानवरतमाष्ट्र्यपमानवृत्तान्तो बिलोक्यमानप्रबन्ध प्रशस्त्यमानगुणश्च विश्रान्त्यन् कियन्तेव
यावदास्ते दिनानि, तावदेकहेलयैव x x x x मुम्मणिमहाराजस्यान्तिकावाजगाम" (पृ. १५५
प १८) इत्यादि । अष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाब्दे तु (९४८, 1026 A D) छित्तराजो
राज्यश्रियमवहन्, तत्र परमेव नागार्जुनस्तवस्तुमुम्मणिमहाराज, आह च कविरयमादौ "सोदरे-
णक्रमोपमुकराज्यसपदा राजत्रयेण प्रतिपद्यमान (पृ १२-प १८) इति, तस्मात् यद्यप्य प्रबन्ध
अष्टचत्वारिंशदुत्तरनवशततमाब्दे तत्र पूर्वं वा विरचितस्यात् मुम्मणिमहाराजविरचित प्रबन्धा-
नुध्वग्य पारितोषिकवितरण च कथं येत्, तथासति तस्मिन् प्रबन्धानुध्वग्य पारितोषिकवितरण
सर्वं छित्तराजे सभाव्येत ।

यत्पुनश्च्रीमता चिमनलाल दलाल महाशयेन काव्यमीमासाया प्रस्तुतम्, उदयसुन्दरीकथा-
निबन्धस्य समयः प्रायः सन् १०३० इति तत्तु न नो हृदयपदमधिरोहति ।

यदिपि लाइब्रेरी मिसलेनि (Library Miscellany) इत्यत्र "अनन्तपालस्य स० (१०१६)
वात्रापरे नागार्जुनमुम्मणिराजयोर्नामोलकीर्तनेन कवेस्समयो विक्रमस्यैकादशशतकस्य पूर्वार्धे इति
विनिश्चीयते" इति तैतैव महाशयेनोक्तं तदपि शङ्कास्पदमिव, अन्ततःपालो ह्येव नागार्जुनस्य सुनु,
तस्मिन्नेव वात्रलेखे "श्रीछित्तराजो नृपतिर्नमूव ततोऽनुससमभवत्तागार्जुन ह्मापति"

तदनु तदनुग्रहमा मुम्मणिश्लोणिपाल । तस्मिन् नृपे कीर्तिशरीरभाजि नागार्जुनस्य तनयो
"सोलारगोननृपलमनन्तपाल" इति ह्यादिष्टम्, शकनृपकालातीतसप्तसप्तदशशततेषु
षोडशाधिकेभिरिति च (श १०१६) वत्सरागणनाऽपि प्रशसिता, अथ च वात्रलेख ईण्डियन्
एण्टिक्वेरी (Indian Antiquary Vol 9, Page 33) इत्यत्र प्रकाशित । तन् कवे का-
व्यस्य वा नाय समयः ।

स चायं सोढुलो बालभाव एव, प्रेषुषि पितरि परलोभं परिरक्षितो मातुलेन गङ्गाधरेण च-
न्द्रताम्रो गुरोर्विद्यामधिगत्य विद्याभ्याससमकालमेव समुन्मिषितया कविताशक्त्याऽन्वहमेधमानः
कवीन्द्रसदसि प्रतिष्ठामाससाद । अमूष सन्मानपात्रं सिलहर्वंशस्तमुद्भवानां कोङ्कणनरेन्द्राणां
छित्तराजप्रभृतीनां सोदराणाम्, अथ कदाचिदाहूतो लाटदेगाधीश्वरं चौलुस्यकुलाभरणं वत्सरा-
जमुपजग्मौ । तत्र प्रणयपरिणतानन्तसङ्कतिसुरमन्वभूत् । तस्य च सभायां काव्यगोष्ठीषु विलास-
मात्मनः कवितायाः प्रकाशयन्नासीत् । अथ कदाचित् प्रसङ्गात् वणिक्पुत्रोपदेशापदेशोन्मात्मानमु-
पलक्ष्यीकृत्य वत्सराजेन पठिताम्, “ एकैकशः प्रकीर्णैः.....कोऽपि प-
रिभोगः । ” (घृ. १३. प. ४) इतीमामार्यामुपश्रुत्य वत्सराजस्याशयमालक्ष्य प्रावर्तत कर्तुं काव्य-
निबन्धमेकम् । कतिपयैरेवाहोभिरपिलसहृदयहृदयाह्लादकं कविकुलावतंसोपलालनीयमाकलितापूर्व-
कथासन्दर्भं चंपूषबन्धमिमं व्यरचयत् । अथ चान्यासन्नात्मनो मित्राणि, चन्दनाचार्यश्चेताम्बर-
स्मूरिः, श्वेताम्बरसूरिरपश्य विजयसिंहाचार्यः, दिगम्बराचार्यो महाकीर्त्तिः, इन्द्रनामा चापरः, तैरैतैः
विलोक्यमानप्रबन्धः प्रशस्यमानगुणश्च विश्राम्यन् कियन्त्येव दिनानि यावदास्ते तावदन्तराल एवा-
हूतो मुग्धगणिहारारेण कोङ्कणाधीश्वरेण आब्रितनिजप्रबन्धस्तेन सन्मानितः परां निर्वृत्तिमवाप ।

मन्ये कवीन्द्रोऽयं शोभते गजेन्द्र इव मदघारया । यदयं कविरात्मनो विभूतिं जन्मतो धनतो
विद्यातश्च वर्णयन् स्वकुलवृद्धस्य सौराष्ट्रदेशाधीश्वरस्य शिलादित्यस्य भ्रातरं कलादित्यं अष्टभूतैः
कायानुगतस्य कायस्थनाम्नोऽनुचरगणस्यावतारं वर्णयन् पूज्यपदमधिरोपयति कायस्थवंशम् । विज्ञे-
यतः श्लाघते च कुलपुरुषान् । प्रकाशयति चानन्यसामान्यां धनसंपत्तिमात्मनः “ विभूत्या च लाटदे-
शान्तःपातिविपयाणा (घृ. प. १५२) ” मित्यादिना । कल्पयति चैतत्प्रबन्धभ्रवणतो बाणस्यापि
शापनिवृत्तिम्, बाणकृतमभिनन्दनं च । अथ चान्ते वात्सीकिप्रभृतिरुविरत्नहारे प्रथयति चा-
त्मानमतिमनोहरेण बाणीगुणेन ।

कविरयं बाणमनुसरति च्छायया । शब्दमाधुर्यमर्थमाधुर्यमप्यस्य सर्वतो गरीयः । अन्यैवात्सो-
द्रेक्षणशैली । नूनमस्य कवेर्योचि मधु क्षरति किञ्चन । अत्रोदाह्रियन्ते कसिचन पद्यानि निदर्श-
नतया ।

“ अम्भःकणासशतचर्चितपद्महस्तससक्तपङ्कजगुरी लुमुदोत्सवेपु ।
मुद्रावरुद्धमधुपञ्चनितैरिवाकंशोकातुरा सरसि नीरजिनी विरौति ॥ ”
“ कमलनी भुवनान्तरिते रवौ व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।
परिदंघे विषयेषु युवाकण्ठुगतिवितानमिषेण निसंतापुकम् ॥ ”

अन्धत्वमाहितं मन्ये तमसा दीपकेष्वपि ।
अतो हस्तघृताः स्त्रीभिः सञ्चार्यन्ते गृहेष्वमी ॥
चान्द्रं महो मण्डलभाजनस्थं
दुग्धं यथा यामवतीमहिष्या ।
वियोगिना दृग्दहनोपवापै-
रह्वासितं व्योमवले लुलोठ ॥

कथायास्साराशस्तु—आसीत् प्रणिष्ठाननगरे राजा मलयवाहनः । तेन नागलोकाधिपतेः

शिलण्डातिलकस्य तनया कन्यारस्तमुदयमुन्दरी विष्णुनेव रत्नाकररुहिता लक्ष्मीरुपलब्धेति ।
संभाव्यते कथेयमुदयमुन्दर्या कविना समवलोक्य स्वमतिदर्पणे सङ्गृहीतेति ।

प्रयुक्ते चायं कविर्वैरलप्रयोगानि पदानि कचित्कचिन्, यथा “ भानुमतेव पद्मः ” (पृ. १५४)
इति पुद्गिङ्गपद्मशब्दम् । सौन्दर्यार्थे लङ्हृशब्दं च “ लङ्गुलटाटीकटाक्षैः ” (पृ. ८५) इति । अयं
च लट्भशब्दस्य विभूतं रूपं देशीयमिति केचित्, परे तु संस्कृत एव गणयन्ति । तथा छट्कशब्दं च
विभुषि, अस्य शब्दस्यास्मिन्नर्थे प्रयोगस्तु न छष्टपूर्वोऽस्माभिः, देशे तु तत्र तत्र व्यवहृतिपदे छाट्,
छाण्ड, इत्यस्ति प्रयोगः । प्रायश्छटाशब्दस्य विभूतेनानेन भाव्यम्, शोभते नाम कवीनामेतत् ।
निरङ्कुशा हि कवयः ।

अयं च चम्पूप्रबन्धः परिशील्यमानः पुराज्यं गूर्जरदेशो मधुमयफणितीनां वश्यवचसां वाण-
भासादिभिस्समरेखामनुविशतां महाकवीनामास्पदमभूदित्यवगमयति । कीर्त्तिशेषेण श्रीमता चिम-
नलालदलाल (Late Mr. C. D. Dalal, M. A. Librarian, Central Library,
Baroda.) महाशयेन पुस्तकमेकमेवास्य शेठवाडीलाल हीराचन्द्रद्वारेण पाटणनगरस्थपाठशाला-
पुस्तकालयतः (loan) प्रत्यर्पणं प्रतिग्रहस्य संपादितम् । महाऽपि प्रयत्नेन पुस्तकान्तरं नालभ्यत ।
एकमेव पुस्तकमिदमादर्शतयाऽवलम्ब्य तेनैव महाशयेन चत्वारिंशत्पत्रपरिमितो निबन्धस्यैकांशो
मुद्रणपदं प्रापितः । एतस्मिन्नन्तर एव विधिविपरिणामेन कालस्य वशमापद्यत । अनेन च पण्डित-
प्रकाण्डेन कान्यमीमांसाप्रभृतयो बह्वो निबन्धास्तन्वद् परिशोष्य प्रकाशिताः । अस्य चात्सीयस्येव
वयसि समुत्पन्नं निबन्धं विशेषतो बटपत्तनराजकीयपुस्तकालयस्य मैत्राणांशे हानये, अथ काले
प्रभवति किमनुशोकेन । अथ तत्राधिकृतैरवशेषपरिशोधनेऽनुयुक्तेन मया यद्यामति परिशोधितोऽयं
निबन्धः । परमेकमेव पुस्तकम्, प्रायस्तत्तल्लिखितमशुद्धेन, मतिश्च नस्सावधिः, स्वान्नाम स्वालिख्यम्,
क्षन्तुमर्हन्ति पण्डिताः । अथ चादर्शपुस्तके कचित्कचित्पदानि वाक्यानि च भूयो विगलितानि ।
तेषां चानतिकठिनेऽपि पदे स्वमतिः पूरणं महाकवेर्गभीरहृदयस्यास्य बाङ्गुनिप्यन्दे दूषणमापादये-
दिति तत्र यत्नो विशेषतो न व्यवधायि ।

यदि स्याद्गुणलेशोऽत्र तुष्यन्त्येव तु पण्डिताः ।

तुष्याम्यहं तु दोषेण ह्यापितेनेह बोधितः ॥

पं. कृष्णमाचार्य.

प्रधानाध्यापक,

सिन्धुल प्रोक्तालय शृङ्गाल (बडताल)

INTRODUCTION

Author's Ancestry—Soddhala, the author of this composition which is called "Champoo" in Sanskrit, was, as can be seen from the evidence furnished by himself in his autobiographical statements, born in the country called Lāta, the southern part of Gujarat, described by him as the land watered by the river Narmadā. He belonged to the Kāyastha caste. He traces his descent from Śilāditya's brother Kalāditya, whom he praises as an incarnation of the Gaṇa, called Kāyastha, a follower of God Śiva. By describing Kalāditya as being born in the Kshatriya caste he takes pride in his own descent as a Kshatriya. Thus his lineage in brief is this:—In the Vālabha branch of the Kāyastha caste, of which Kalāditya was the founder, he was born of Socra, who was the son of Soliapeya, who again was the son of Chandrapati.

Author's Life and Time—The internal evidence does not enable us to ascertain the exact place of his birth; still this much is pretty certain that he did not flourish in the place where he was born. He lost his father when he was a mere boy and was brought up by his maternal uncle Gangādharma. He got his education from a teacher by name Chandra and after finishing his studies, through some coincidence of circumstances, he went to Sthānaka (modern Thānā), then the capital-city of the kingdom of Konkana. There he flourished at the court of the three royal brothers, Āchittarāja, Nāgarjuna and Mummunirāja, who succeeded one another as kings of Konkana. He describes himself as a contemporary of these three kings, as also of Vatsarāja, the Chālukya King of Lāta, who also honoured him by inviting him at his court.

Āchittarāja, the eldest brother, who came to the throne of Konkana first, engraved a metal-plate inscription dated 1026 A. D. (*Vide Indian Antiquary*, Part V. page 277). Mummunirāja, the youngest brother, who came to the throne last, also engraved a stone-tablet in 1060 A. D. (*Vide Journal of the Bombay Branch, Royal Asiatic Society*, Part XII page 329). As our author was a contemporary both of Āchittarāja and Mummunirāja, we can infer with certainty that he must have flourished in the eleventh century of the Christian era.

Date of Composition—The present work seems very likely to have been composed between 1026 A. D. and 1050 A. D. The author by his words—'अर्वाकालं समागतं' (p. 156. l. 2)—suggests that the work was finished while Vatsarāja, the King of Lāta country, was alive. This Vatsarāja was very probably dead before 1050 A. D., because his son Trilochanapāla made a gift-deed in 1050 A. D. in which he (Trilochanapāla) designates himself as the king, which he can do only if Vatsarāja was dead. On the other hand it appears that the work was written after 1026 A. D., for he writes that within

a few days after the work was completed, it was read before Mummurāja, who, in appreciation thereof, rewarded him handsomely. This fact, therefore, of the work being read before Mummurāja and of its being appreciated by him enables us to infer that Mummurāja must have been on the throne then and the reward was given by him not as a brother of the king but as the actual ruler which he became after 1026 A D.

Incidents in Author's Life—Even as a student our author made his genius recognised by other poets. It appears that, while residing in great honour at the court of the Kings of Konkana, he was, on one occasion, invited at his court by Vatsarāja, King of Lāta. Our author was fortunate enough to win the admiration as well as the royal patronage of Vatsarāja. This Vatsarāja, once by way of a taunt to the poet, recited a verse professing apparently to give admonition to a merchant in the words 'एकैव प्रवीर्षे कोपि परिमोह' (p 13 l 4). Hearing this and fully grasping the intention of the king, the author at once set about to compose a work and within a few days brought out this charming and unique poetic production.

Author's Special Merits—The glowing terms in which he describes his position and powers, his great anxiety to trace his descent from an exalted ancestor of the Kshatriya race born of an immediate follower of God Siva, the language in which he praises his forefathers, his reference to his own self as an equal to Bāna and Vālmīki all go to prove that the author is sublimely proud of his merits. And yet his pride is not unbecoming. He is indeed a charming writer and a worthy follower of Bāna. In sweetness and melody of language and beauty of ideas, he is uniquely happy and his creative fancy is peculiarly his own. In his Gujarat can well take the pride of having produced a literary gem of the standard of Bāna.

Ms-Materials—The solitary manuscript on which the present edition of this work is based was secured by the late lamented Mr Chimanlal D Dalal, M A, of the Baroda Central Library through Sheth Vadilal Hirachand, from the Library of the Pārsvanātha Bhaṇḍār of Pātan in the Baroda State. He tried his best to secure more manuscripts of the work, but could not succeed. At last he based his text on this only available Manuscript and while he was seeing through the press a part of this work, the cruel hand of death snatched him away prematurely. The rest of the task was consequently entrusted to me by the Curator of State Libraries Baroda, under whose supervision the 'Gackwad's Oriental Series' is edited. I leave it therefore to appreciative readers to judge how far I have been successful in my task, requesting them at the same time to consider that the Manuscript of the text was only one and full of mistakes and several omissions, and that these latter have now been corrected by me from mere conjectures of my mind which is indeed far inferior to that of our great author.

सोडुलविरचिता उदयसुन्दरी कथा ।

विश्वाभिधे महति धामनि मूलहेतुः
 स्तम्भस्त्रिभूमिसुभगे जयति त्रिनेत्रः ।
 देवी गिरीन्द्रदुहिता घटिता यदङ्ग-
 भागे वरीयसि विराजति शालभञ्जी ॥
 देवस्य पङ्कजभुवो यदनात्प्रसूता
 वाचाग्यतिर्भगवती जगती पुनातु ।
 या वाङ्मयं सपदि विश्वमुदीक्षयन्ती
 तारेव तिष्ठति मनोनयने कवीनाम् ॥
 दीपैः किमल्परुचिभिः शशिना जडेन
 किं किं च तेन रविणाऽपि दिनोदितेन ।
 यत्रैव सूक्तकरदर्शितविश्वसृष्टि-
 रास्ते नवः कविरिति प्रवणो मणोन्द्रः ॥
 अर्थरसारमपरिस्फुटवर्णजातं
 ये शब्दमात्रं..... विपश्चयन्ति ।
 स्वेनामुनेय जगति प्रथिता गुणेन
 सत्यं निसर्गतरलाः कवयो ययस्ते ॥
 ते यान्ति हन्त कवयः.....
रपरं द्विरसनैरनिरस्तदपां ।
 नीरन्ध्रसंधिघटितैरचलैर्बचोभि-
 यै विस्तृतं चिरचयन्ति रसप्रबन्धम् ॥
 राज्ञां सभासु परिप.....णां
 गोष्ठीषु धाम्निलसुभापिनभावकानाम् ।

सर्वाधिपत्यविषयी स खलु प्रबन्धः
 स्याद्यस्य साधुजनचेतसि पदबन्धः ॥
 दैवे..... देहवतामशेषैः
 सम्पिण्ड्य पुण्यपरमाणुभिरेप सृष्टः ।
 तेनास्य नूनमनिशं सकलोऽपि काल-
 स्तेषां हितानि परिचिन्तयतः प्रयाति ॥
 यद्यप्यसौ विशति दुर्जनतन्तुरन्त-
 स्मूर्धं मुतीक्ष्णवदनोऽतिहृदस्तथापि ।
 शुद्धादलब्धविवरो विनिवर्त्य वक्त्र-
 मुत्प्रेरितोऽप्यपसरिष्यति काव्यरत्नात् ॥
 लक्ष्मीभुजो भुवि सभापतयः क नाम
 सन्तीह सम्प्रति गुणेष्वनुरागवन्तः ।
 ये हि प्रलीनखलरोलभराः सुखेन
 गृण्वन्ति संसदि कवीन्द्रसुभाषितानि ॥
 श्रीविक्रमो नृपतिरत्र पतिः सभाना-
 मासीत्स कोऽप्यसदृशः कविमित्रनामा ।
 यो वार्धमात्रमुदितः कृतिनां गृहेषु
 दत्त्वा चक्रार करदीन्दुघटान्पकारम् ॥
 हाले गते गुणिनि शोकभराद्भ्रु-
 रुच्छन्नवाद्भयजडाः कृतिनस्तथाऽमी ।
 यत्तस्य नाम नृपतेरनिशं स्मरन्तो
 हेत्यक्षरं प्रथममेव परं विदन्ति ॥
 श्रीहर्ष इत्यवनिवर्तिषु पार्थिवेषु
 नात्रैव केवलमजायत वस्तुतस्तु ।
 गीर्हर्ष एव निजसंसदि येन राज्ञा
 सम्पूजितः कनककोटिशतेन वाणः ॥
 सृष्टं तदत्र युवराजनरेश्वरेण
 षडुत्करं किमपि येन गिरः त्रिपथ्य ।
 प्रत्यापनं स्फुटमकारि निजे कवीन्द्र-

उदयसुन्दरी कथा ।

मेकासने समुपवेशयताऽभिनन्दम् ॥
देव्याः वलधामनि हंसपृष्ठे
लीलापितं चरणयोर्द्वितयेन यस्याः ।
सा किं रमाभिपनिपण्णविलोचनेषु
चिह्नाविपेषुदं करोति ॥
योऽप्यस्ति लोकतिलकः क्षितिपेषु कश्चि-
देकः कृती स्वयमसावनुपासितोऽपि ।
निर्मथ्य पत्ररथनाथ इव द्विजिह्वान्
क्षिप्त्वा मृतं नभसि नेप्यति काव्यकुम्भम् ॥
ये नाम केचिदमुना कवितारसेन
व्यासादयः कृतविषो भुवनेषु सिद्धाः ।
तेषामुपासितपदाः कवयः किमन्य-
दासादयन्ति परमत्र सुवर्णसिद्धिम् ॥
वाणस्य हर्षचरिते निशितामुदीक्ष्य
शक्तिं न केऽत्र कवितास्त्रमदं त्यजन्ति ।
मान्धं न कस्य च कवेरिह कालिदास-
धाचां रसेन रसितस्य भवत्यधृष्यम् ॥
मूढेन पश्यत मया नु यशःकृतेऽद्य
क्षोदेप्सुनीश्वरमहो सृजता प्रबन्धम् ।
रत्नं निकामदृढरोहणशैलमग्र-
मुद्धर्तुमेव स मृणालनलो गृहीतः ॥

तदिममतादृग्गुणमपि यः किल भुवनैकवन्द्युरमलात्मा ।
सुकृती स खलु कविस्तं संगृह्यतया साधुरादत्ताम् ॥
सा जयति भणितिरहो रसवक्ता कुञ्चिकेव या सर्वम् ।
उद्धाटयति कवीनां रसनासारस्वतं कोशम् ॥

पूर्वमिह मर्त्यलोके सकलभूवल्लभभूषणीभूतभवनमणिकिरणकुण्डलायां
वलभीतिप्रसिद्धनामरम्यायामसीमगुणभाजि राजधान्यामनन्तमितसामन्तम-
स्तकाभरणमणिहंसकोपसेव्यमानचरणशतपत्रः प्रथितपृथुकीर्त्तिकल्लोलिनीकला-
पचलपोषगृहसम्पार्णवो मानविनयनशफरसम्प्राप्तमीनध्वजस्तेजसो राशिरा-
सीदवनीश्वरः शिलादित्यो नाम ।

किमेभिरहितप्रभेदविधितैरसाधुभिः सहायैरेष चेन्नैरभेदितोऽस्ति मदीयो
वाहुरवश्यं मन्दरमहीध्र इव लक्ष्मीं पयोधिमध्यमग्रामप्युद्धरिष्यति ।

तथाहि—

श्रीः स्वयं चापटङ्कारस्वनच्चाहारधाविता ।

सेनेवागत्य घोराणां दोर्दण्डमधिरोहति ॥

अपि च—

लक्ष्मीपारावत्या वसतिकृते पाणिपञ्जरप्रवरः ।

विहितः स एव विधिना सुभटानामिह भुजस्तम्भः ॥

तदेव चिराद्भूय मे संप्रति कृपाणप्रणयो पाणिरित्यसिदण्डमादातु-
कामं राजानमालोक्य कलादित्यः सादरमवादीत् । ननु जगन्नपाक्रमणकर्मठो-
रविक्रमः किमित्येवमेतावत्पणीयसि रिषाचार्यः स्वयमेनं कृपाणमादत्ते । किं
नाम विस्मृतः स्वामी ? । देव ! क्षत्रियादुत्पन्नः स्नेहेनोपलालितः पालितश्च कोशेन
मध्यगतो मुष्टेरनिष्टनरनिग्रहोपकरणमहं ते मण्डलाग्रः । तदादिश क्षणाद-
यश्यमयैव त्वदीयेन तेजसा दलितदर्पान्वतमसं धर्मपालमवनौ विनतिलुलि-
तकायं त्वचरणतलवर्तिनो लक्ष्मरेखामयस्य चक्रत्याक्षदण्डं करोमीति सानुव-
न्धमभिधाय वलादनिच्छतोऽप्यग्रजस्य गृहीतमण्डनारम्भपरिकरः स्वीकृत्य
सकलमलिकुटुम्बटम्बरितगण्डकलकमुद्गमरं मत्तकरिवरूथिनीवृन्दमुदग्रवेगं
स्वीयं सैन्यमनिन्धं च सामन्तचक्रमेकहेलयेव विश्वमास्फालिताजितूर्पनिर्घो-
पनिर्भरं कुर्वन् प्रणम्याग्रजं निर्जगाम । झगिति चाग्रे स्वयमवष्टभ्य सुभटस-
न्दोहदुर्गमं दुर्गमकरोदनन्तनरहरिकरीन्द्रसंहारदारुणं महारणम् । तथाहि—

निर्द्वन्द्वं सुभटस्य कङ्कणमणिध्रेणीशिखाडम्बरो—

हीमप्रान्तमुदस्य दस्युपतगघ्रासेन गृध्रो भुजम् ।

यस्मिन्नस्तमुपागतैर्नृपतिभिस्तत्कालमूर्ध्वं जग-

द्गच्छद्भिः सह दीपवर्त्तक इव व्योमान्वकारे ययौ ॥

किं वदुना ।

तामामात्र सुदूरमग्रपतनप्रक्षुण्णवीरशुट—

चूर्णधारकपालजङ्गलचयच्छन्नामनीकक्षिनिम् ।

जातं गृध्रगणोज्झितं हुमकुलं भल्लूकजान्यं यनं

निष्कापालिकमम्बिकागृह्णमप्रेतं च लङ्कापुरम् ॥

तथाविधे च व्यतिकरे तत्तादृशमचिन्त्यमप्रतिविधेयमपूर्वमिव दुर्गग्रहोप-
क्रमस्वरूपमुपलभ्य बलवता विगृहीतस्य तदनुप्रवेशकारित्वमपि नीतौ
निर्णीतमस्तीति नयविचक्षणः क्षणेनैव सर्वोर्षणपुरःसरो धर्मपालः प्रतिपद्य से-
वामुपनतो बभूव । कलादित्यस्तु तं समर्पितोपचारसर्वस्वमेकाग्रमग्रे विधाय
दुर्धरासिपत्रव्यापारणपरिश्रमार्णसा मिलितैः समरपांसुभिः कर्दमिलेन यपुषा
पातालपङ्कादुत्थितो महाचराह इव समुद्धृत्य मेदिनीमागतो द्वार एव भृष्टसङ्घ-
टितकिरीटकोटिना मस्तकेन कृतप्रणामः सरभसमाहूय समालिङ्गितोऽग्रजेन
सचिनयमुपाविशत् । धर्मपालोऽपि देव ! स एव धर्मपालः प्रणमनीति वि-
ज्ञाप्यमानः प्रतीहारेण चरणयोः पपात । प्रणामयिनते च तस्मिन्नुपकण्ठयर्त्तां
सुललितो नाम प्रधानो वन्दिनामुचितमवसरे पपाठ ।

देव ! त्वत्पदपीठमेव कमणिश्यामांशुमालामयं

ये सन्नाहमलङ्घयलोद्घटितं गृह्णन्ति नत्वा नराः ।

तेषामत्र ग्वलु क्षितीन्द्रतिलक ! त्रैलोक्यचूडामणे !

स्यामिन्न प्रभवत्यसौ विजयिनी कालस्य दण्डादृतिः ॥

अथ पार्थिवप्रवरस्तेन तस्य स्तुतिपदाविष्कृतकृपार्थनायाक्येन सुदूरमार्ग-
कृतस्यान्तः सपदि सन्दर्शितानल्पप्रसादमुत्त्वानप्रतिरोपणेन पुनस्त्वं तत्रैव
स्वराज्ये निवेश्य प्रसाधिनाशोपदिक्चक्रबालोपार्जितां जयश्रियमादाय निजा-
माजगाम राजधानीम् । आगन्तव्यं तत्र क्रमेण निवर्त्तितासु सूर्यनः सर्व-
दिग्विजयसिद्धिसंयर्धितादम्बरयनीषु महोत्सवप्रक्रियासु, प्रकामशुक्लैः पलिनै-
रिव यशोभिः शोभितयाऽतिवृद्धया राज्यश्रियाऽधिष्ठिते प्रनिष्ठिते साम्राज्य-
शालिनि सिंहासने, समन्तादुच्छन्नच्छन्नया प्रकटीभवन्ममैकस्यामिनि जगति
शुभण्डलस्यामिनि निरोधानुमिव प्रसारिते सकलमुखनाचरणावित्सारयत्येकान-
पथे, प्रतिदिवसमुल्लुण्ठितारितरुणोनेत्रनिर्मुत्तैरञ्जनमल्लाममैरश्रुभिलिप्तं क्षाल-
यितुमिवात्मानमम्भोधिमतुप्राप्ते प्रनापे, विलसति कक्षोकृनाशोपभूवल्लयभारा-
दिव राजचक्रेण शिरोधिक्रम्यमानवशामने, निर्व्यूढतीव्रवीरघ्नः कदाचिद्वमरे
निशायाः शयनसन्नयनममकांमलतल्पमध्यासितो दुरधिगम्यमघ्रेननं कृन्त्यजा-
तमाश्रपन्निराकुलपितुं चित्तमदत्तायकाशः प्रेयमीप्रवेशस्याप्येकाकी मग्धमेण
चिन्तयितुमारंभे । नन्यदमनेन चतुरम्भोधिरोषोयकृद्विश्वम्भरामोगेन प्रभृत्प-
थागतेन सन्पदां वृन्देन द्वारप्रविष्टेन च भूपालमण्डलीपरिमर्दणेन परमं वित्सार-

माययौ राज्यम् । राज्यं हि न नाम निरमात्यमसूत्रधारं नाटकमिव पार्यते
 प्रवर्तयितुं यस्मादमात्यमुख्यः सकलोऽपि कलापः कार्याणाम् । स चास्माक-
 ममात्यः कनकायनो नाम निकाममीश्वरो मानितोऽपि कथञ्चन सार्द्धमधिका-
 रनिरूपितैः स्वजातिभिरवसरे व्यभिचारमुपदर्शयामास । तदिह संप्रति कः
 किल घर्णचतुष्टयादिशुद्धश्चतसृभिरुपधाभिरुचितोऽधिकारेषु । द्विजन्मानो हि
 ब्रह्मतेजसो घन्दनीयाः पूज्या एव मन्त्रिपुरोहितपदे स्थापयितुमुचिता भवन्ति,
 नार्थचिन्ताधिकारेणात्मनः प्रहीयन्ते । तैजसीं वृत्तिमपहाय पाशुपाल्यकृषिवा-
 णिज्योपजीविनां च विशां हीनतया हृदयवृत्तेरिहावकाशोऽपि न श्रेयान् ।
 शूद्रास्तु समयदर्शितेनामुना व्यभिचारेण च निवेदिता न तावदर्हन्ति ।
 अतः को नूनमवेक्षणीयगुणक्षेत्रं क्षत्रियादपरः सम्प्राप्यते । स तु स्वधर्मा-
 धीनपुरुषव्रतः सहजस्य तेजसः पात्रं, न खलु मनुष्यजन्मना माहेशेनान्यत्र
 कर्मणि पार्यते प्रवर्तयितुम् । को नाम भगवन्तमम्यरतलावगामिनं मरीचिमा-
 लिनमयनिपथेन प्रचारयितुमलं, कस्यास्ति शक्तिरूर्ध्वमुल्लासिनमनलशिखाक-
 लापमघोमुखं प्रवर्तयितुं, केन च शक्यते नदिदण्डस्य विस्फुरणलाघवं
 मन्दतां नेतुम् । अथास्ति श्रूयते च क्षत्रियाणां प्रवृत्तिरधिकारेषु । यदा हि पि-
 तृवचामर्परोपिनो भार्गवः समग्रमेव राजन्यकमकुण्ठतरसारधारोपदर्शितानल-
 समुच्छलदित्कुलिद्वदलभासुरेण परशुना सर्वतस्तृदितकण्ठपीठीकमारब्धवान्
 कर्तुं तदा तेन कियताऽपि क्षत्रियजनेन कियत्कालमात्मनो रक्षार्थं क्षात्रमप-
 हाय पन्थानं वृत्तिरियमाहता नियोगस्य । यस्यप्येवं तथाऽपि चान्यपार्थि-
 यकुलपुत्रको न कश्चित्कश्चिदात्मनः श्रियमधिप्रवेशयितुं विश्रम्भविषयीकृतो
 भीत्या । तथा च दिनेन्दुरादित्यस्य धामन्यन्तरनुप्रविष्टो ह्रदित्यवसरम-
 याप्य मिलितया रजनिस्मामग्न्या तमपि प्रतापयन्तमिनं समुच्छेद्य स्वयमशेषं
 भुयनमाश्रान्तवान् । अस्मत्कुले तु न कश्चित्तथाविधो बुद्धिमानस्ति यः किल
 संयर्गपतदोषतः स्यामिनो यन्यून् गोत्रभिदो मन्त्रिणं पिपणमपि दुर्बुद्धिं मन्यते,
 नन्दपदनेकशः कोयिदकुलानि विबुधविद्विषामनुगानं शूक्रमपि मूर्खं गण-
 यति, मित्कांठिजोऽरथयत्थिनीदशरथमेव स्वामिनं कुचाणं वसिष्ठमप्यल्प-
 धियं कल्पयति, जगतांऽपि यन्पुत्रया व्यचहरन् विश्वामित्रं रामस्याप्यमात्य-
 ममन्यते कल्पयति, येन तस्मिन्ममलक्ष्मीविकासवित्पूरितकान्तिलले राज्यभा-
 रमारोप्य निराकुलो विलासदर्शिनानि मुग्यान्यनुशीलयाम्येवं च किमिह संप्र-

स्तुचितानुष्ठानमूढोऽहमाचरामि । कलादित्योऽपि निजबुद्धीनामसाध्ये कार्य-
वस्तुनि किमेव किल मन्त्रयिष्यति । यतः—

उपायस्योल्लेखं कमपि न यदा पश्यति नर—

स्तदानीं किञ्चाम स्फुरति मतिपुञ्जेऽपि कुरुते ।

सहस्रं पादानामपि रथमनालम्बपथगं

विना व्योमन्यर्कश्चलतु यदि शक्नोति चलितुम् ॥

अथवा किमनेन प्रयोजनविनिश्चयाक्षमेण मुधैवमालोचविस्तरेण क्लेशया-
भ्यात्मानम् । येन देवताविशेषेण ममैतद्वाज्यमागतमेतावर्तौ वृद्धिं पालकोऽपि
तस्य तेनैव कश्चन विधिनिर्मितो व्यक्तिमवश्यमेप्यतीति मनसा संप्रधारय-
न्नेव निद्रां जगाम । अथ तथा निद्रोपभोगसुखमनुभवतः क्षितीन्द्रस्य परि-
गलति यामत्रये रजन्यास्तस्य शयनगृहस्यान्तरेकहेलयैव झगिति मणिनूपुरप्र-
स्तुतः सुन्दरो ध्वनिरुद्भूत् । तेन च ध्वनिना ह्रदित्यसावुद्धीननिद्रो विमुद्रयति
चक्षुषी यावत् तावदग्रे झगित्यमृतानुहारिणा दर्शनेनाऽऽप्यायितविलोचनां
कान्तिबहलैरवयवैरेकभूतात्मकशिवतेजोमयं गात्रमुदहन्तीं निर्मलस्य लाव-
ण्यवारिणस्तरता तरङ्गचलयेनेव स्वच्छांशुकेन जनितमतिमनोहरं नेपथ्यमा-
दधानामविरलकुरलोपशोभिना भालेन तिमिरमूलोदितेन खण्डेन्दुना भास-
मानामधिदेवतामिव निशायाः कर्णयोर्भूषणमयेन विलासतामरसकणिकादयेन
सेव्यमानां सगोत्रामिव पाथसां साम्येन मुक्ताभरणस्य दायादामुदधिवेलायाः
सादृश्येन वदनस्य सोदरामिन्दोरास्पदतया कान्तेः सजातिं रत्नजातस्य कनक-
नूपुरयुगादधः प्रसर्पता द्युतिभरेण पिञ्जरितचरणां कपिशकिञ्जल्कपांसुलेन सरो-
जयनाध्यनेयागतां गौरतरणाङ्गलावण्येन चन्द्रिकाभूतिधवले चन्द्रमसीव सुधा-
समुत्थितां मधुरया मूर्त्या दुग्धसिन्धाविव निष्पन्नामसामान्यदर्शनामचिन्त्य-
रूपवर्ती योषितं ददर्श । सविस्मयातिरेकमालोक्य च तामपि येनाऽहमुदुःखः स
मूनमस्याश्चरणसञ्चारजन्मा नृपुर्ध्वनिः । भवतु पृच्छामि का पुनरसौ । न ताव-
दहमनेन प्रसरता निरन्तरमेतदङ्गस्य तेजसा निरस्यमानदृष्टिः स्पृष्टभूतलेयम-
स्पृष्टभूतला वेति निर्णेतुं पारयामि । यदि वा द्वारपालाङ्ग्यामिकैरज्ञापितानामनु-
द्धादितकवादसंपुटे शयनसद्गनि प्रवेशोऽत्र मनुजंसीमन्तिनीनां, न चामर्त्य-
जनोचितेनामुना कान्तिकलापेन मानुषीयमवश्यं दिव्यैव काचित् । दिव्य-
जनो हि सामान्योऽपि मान्यो मनुष्याणां किं पुनरविकारवता दृशोर्विभ्रमे-
णापनीतचापलं महनीयमिव दधाना स्वरूपमसावीदशीति निश्चित्य चेतसि

ससंभ्रमं चोत्थाय तल्पतलात् समथसमुचितोपजनितेन प्रश्रयेण दर्शिताद-
 रस्तामवादीत् । कथय पुण्यदर्शने ! का नाम भवती, कुतः, किमर्थमज्ञातस्त्रीजन-
 विरुद्धमेकपुरुषाध्यासितमेतदागताऽसि रहःस्थानमिति प्रोक्ता नृपेण सा प्रतोप-
 शालिना स्मितेन सुधाशीतलेन चक्षुषा चाल्हादयन्ती प्रत्युवाच । भोः श्रीम-
 तामीश ! जानासि यामिह वशीकर्तुममी समन्ताद्राजानः प्रसरदसमाशुपादिता-
 नल्पनरकरितुरङ्गमाश्च कुङ्कुमविपञ्चितं विद्याचक्रमिव समरमासूत्रयन्ति, यस्य
 कृते ब्रह्माण्डविवरसञ्चारी वीरलोकः कल्पमिव दर्शितफलं कृपाणमावहति,
 या खलु निकामवत्सलतया पशुजात्यापि कामधेन्वा स्तनान्तर्निवेश्य परिपा-
 लिता, विचेतनेनापि कल्पद्रुमेण स्कन्धमधिरोप्य संवाहिता, दृषदापि चिन्ताम-
 णिना हृदये विन्द्यस्य धृता, किं बहुना, यया विरहितेयमित्थं प्रसरमागतापि
 त्रिलोकीलना मुहूर्तेनैव शोकमायाति, साऽहं सलिलसोदरा महोदधेरालम्बजा
 लक्ष्मीः प्रसाधिताशेषदिङ्मुखस्य वशीभूता तवैव मण्डलाग्रे वसामि । त्वया
 च राज्यचिन्तकमपद्रयता निवेशितेन देवतासु चिन्ताभरेणाद्य सूचिता विभा-
 वयन्तीव प्रयोजनमात्मनोऽपि सपदि प्रत्यक्षीभूय प्रस्तुतोपदेशदानार्थमागता ।
 तदेतद्रूपसे भूपालतिलक ! मत्पालनाय किमित्यन्यमन्यत्र पुरुषपुङ्गवं गवेयसि ।
 श्रूयताम् । यदा किल सकलोऽपि सशेषमन्दरोपकरणः स्वर्गौकसां जनः
 सिन्धुनाथमधनव्यापारमारभत तदाऽहं शशधरसुरभिकौस्तुभादिवस्तून्मेपक-
 मेण निर्गत्य झगिति दृढार्गमागताऽपि कथञ्चिन्मन्दरपरिभ्रमोद्भूतदुस्तरावर्त-
 सन्निवेशेन पुनरतिगभीरे पयसि पाथोनिघेरमग्नम् । विघटिताध्यवसायविधुरेण
 च विषण्णेन सर्वतोऽपि शतमखप्रमुखेण विगुधवर्गेण मर्द्धमविलम्बसहसु-
 पायमापृष्टो बृहस्पतिरुवाच । नियतमेकोऽस्ति श्रूयतामुपायः । प्रायशो विदित
 एव भवतामतिप्रसिद्धः कायस्यो नाम गणः श्रीकण्ठसन्निधावास्ते । स चाष्टमू-
 र्तेर्भगवतो जलमयीं भूर्तिमधिष्ठितस्यासन्नसहचरत्वेन काये स्थितत्वात्कायस्य
 इति जलैरनाहतशक्तेः प्रणयास्पदमम्बुधेरासीत् । एवं च तेन कृत्वा निकाम-
 वियमार्णवोदरकुटीरकोणं गताऽप्यसौ हठादानीयत इत्यमरमन्त्रिणा प्रोक्ते
 त्वरितमाहूय प्रवर्तितः सोऽत्यर्थमर्थनया सुरसमूहस्य झटिति तत्रान्तर्दत्तशम्पो
 मां मन्दरपरिक्षोभितैः पयोभिरितस्ततोऽन्तर्भ्राम्यमाणांमादाय निर्जगाम समर्प-
 यामास च दिवौकसाम् । इदानीं तु त्रिदशलोकोपरुद्धस्य भगवतो भवत्पादे-
 शादुर्यापतिराज्यवर्त्तिनीं मामनुपालयितुमवतीर्णो मर्त्यलोकं, स्थास्यति च वं-
 शावतारं याचदत्रैव । स खल्वेव तस्यावनारस्तावको आता कलादित्यस्तदङ्ग !

मदीयमिदं वचः प्रमाणीकृत्य समर्पय सर्वाधिकारस्वामिनीं प्रांतरमात्यमुद्रामे-
तस्य, येनाहमनेन परिपालिता निरपायमाप्यायनसुखान्यनुभवामीत्यभिधाय
धृत्वा करपल्लवेन सा चैषा मदङ्गरक्षाकृते मुररिपुप्रहिता स्वयमुपरिकेण गरुडे-
नाधिष्ठिता सुवृत्तशालिनी सुवर्णसंभूतिर्महत्तरा मुद्रा, ग्रहीष्यति च भवानुभा-
वादपगतान्यभावापग्रहः कलादित्य इति राज्ञः करे मुद्रां समर्प्य ह्यगित्येव
शय्यासन्नवर्तिनि कृपाणे तदेव निजं मर्त्यजनविलोचनागोचरं स्वरूपमाधाय
विश्राम । राजा तु मुद्रालाभसुभगेन तेन व्यतिकरेण सरभसमुल्लसितमा-
नसस्तमल्पशेषमपि कल्पप्रमाणं मन्यमानोऽञ्जलं रात्रेः कथंकथमपि जाग्रदेव
वन्दिनां वर्णावलीवचोभिराल्यायमानमासाद्य प्रभातमुत्थितो निर्वर्त्य निखि-
लमवसरोचितं क्रियाकलापमारात्रिकादिमङ्गलोपचारशालिनि विशालमणिवे-
दिकाचतुष्के विरचितास्थानमुपविष्टः । पुरो निविष्टेषु प्रणयिलोकेषु कुबलयदला-
यतेन चक्षुषा संभाव्य सन्निहितमासीनं पुण्डरीकनामानमसामान्यगौरवं पुरो-
धसमशेषतोऽपि तं शर्वरीवृत्तान्तं कर्ण एव निभृतमावेदयाञ्चके, दर्शयामास
च तां कल्याणमयीं मुद्राम् । अथ प्रतुष्टेन पुरोधसा श्रवणादेव महाराज ! नियत-
मवितथान्येव देवतावचांसि । पश्य शुभसूचकमिदमेव मङ्गलवतां कर्मणामुप-
स्थितं मुहूर्तम् । अत्र हि कमलया प्रदत्तो विना विलम्बमावेशः क्रियत इति
प्रोक्ते राजा त्वरितमाहूय बहुमतेन प्रेमोपचारबन्धुना वचोनिर्वन्धेन प्रबोधय स-
ज्जीकृतमनल्पसमुचितेन प्रक्रियाक्रमेण मुद्रामर्पयित्वा तं निष्कण्ठकीभूतसकल-
भूषणनिराकुलतया विरतविक्रमव्यापारमात्मनो भ्रातरं कलादित्यममात्यपदे
निरूपयामास । अनन्तरमसौ कायस्थनाम्नो महेश्वरगणस्यावतारः क्षत्रिय-
विभूषणं कलादित्यस्तेन भवस्य भगवतोऽनुभावेन तामेव निजाग्रजराज्य-
लक्ष्मीपालनपरामधिकारपदवीमाहृत्य व्यापारितस्वान्तः सन्तत्या प्रसरमास-
साद । शूरितावधिश्च तमात्मनो गणमयं स्वरूपमासाद्य स्वामिनो हरस्य चर-
णान्तिकमगच्छत् । तस्मात्कालपरिवृत्तिपरम्परोत्पद्यमानानन्तपुरुषपरिपाटि-
क्रमेण प्रकामतुङ्गः शाखाभिर्विस्तृतो वर्द्धितच्छायः क्षमाभृतां कटकपे सुव-
मुवा धर्मेण विजयहेतुः क्षत्रियाणां, वृद्धयर्थमालम्बनं राजलक्ष्मीलतायाः, अमृतः
समन्तादाधारदण्डो वृद्धस्य यशसः, काश्यपीसीमन्तभूषणमभूदलभीविनि-
र्गत इति बालभो नाम कायस्थानां वंशः ॥

वंशस्य सचरितसारवतः किमङ्ग ! सङ्गीयते सुललिताकुटिलस्य तस्य ।

येनान्तराधृतभरेण घराधिपत्ये राज्ञां जयत्यहृतविस्तरमातपत्रम् ॥

किं बहुना । तृतीयमकृतोन्मेषं कायस्थ इति लोचनम् ।

राजवर्गो वहन्नेप भवेदत्र महेश्वरः ॥

तस्मिन्नशेषभुवनविख्यातनामनि महावंशे दलितकलिकलङ्कसंहतिर-
मृतमयाकारकमनीयो नर्मदाप्रवाह इव भूतिलकमधिष्ठितो लाटदेशमासी-
दुमेशवंशावतीर्णस्य महात्मनश्चण्डपतेरङ्गजन्मा सोलुपेयो नाम । तस्य च
यद्वनानामन्यतमः सुनानामीश्वरविभूषणं शशीव ग्रहाणामनन्तमुखोदञ्चितप्रघोपः
पाञ्चजन्य इव शङ्खानां सुमनसामभीष्टः पारिजात इव तरुणामसीमवता
गुणग्रामेण निरुद्धनिखिलमेदिनीविभागः सृष्टतया तिलको गोत्रस्य सुगृ-
हीतनामा सूर इति सन्नुर्वेश्वर । तस्मादमलमुक्तावदातकीर्त्तः पुरुषपुङ्गवाद्-
जायत प्रथमः पुत्रेषु पम्पावतीसन्तुः सोडूलो नाम । स खलु स्वर्लोकशो-
भाविलुण्डितं लाटदेशमध्यासितो विद्याभ्याससमकालमुन्मेषमागते कविप-
धोपदर्शिनि सारस्वते ज्योतिषि निसर्गसुस्थितस्तेनैव कवितारसेन मानस-
मनुशीलयामास । कालपरिवर्तितावस्थितिकमेण च मृगमदपत्रभङ्गिमयं
कोङ्कणभुवो मण्डनमिवोद्यानवनविनीलपरिसरं स्थानकं नाम राजधानीन-
गरमागत्यावस्थितः कोङ्कणमहीभुजो जाह्नवीपमुनयोरिव सरस्वतीश्रियोर्वेणी-
सङ्गमेन संवर्गितः छित्तराजेन संभूयितो नागार्जुनेन संमानितो मुमुक्षु-
नरेश्वरेणेति सोदरेण क्रमोपमुक्तराज्यसंपदा राजत्रयेण प्रतिपद्यमानः कवीन्द्र-
सदसि प्रतिष्ठामासमाद । अथ कदाचिदसायुदयगिरिशिखरयन्त्रोल्लालितविमुक्ते
तिमिरकरिघटाघातिनि गण्डोपलगोल इवाम्बरमनुसरति भगवतस्तीव्रत्विपो
मण्डले चण्डकरकिरणकुञ्चिकोद्धाट्यमानेष्विव विघटितदलकवाटसम्पुटेषु व्य-
क्तीभवत्सु तामरसकोशेषु दिवसलुण्ठाकोल्लुण्डितश्रियः कुवलपवनादाक्रन्दमु-
खरासु प्रभास्यिव समीपमम्बुजग्राममनुप्रधावतीषु गुञ्जतामिन्दिन्दिराणां श्रेणिषु
प्रदोषपवनपटपल्लवापमार्ज्यमाणेष्विव निर्मलीभूतेषु ककुभां मुखेषु वासरविधे-
यकर्मणि प्रमशः प्रवृत्तेषु जनपदेषु जाते च लोचनावकाशदायिनि प्रभातस-
मये सभामधिष्ठितं कीर्त्तचन्द्रिकाविस्तारसितपक्षमनाकृष्टचापकन्दर्पमलङ्कार-
माणिक्यं चैलुक्क्यवंशस्य कवीशमीश्वरं लाटदेशश्रियः कोङ्कणेन्द्रसुहृदमुर्वी-
पतिं वत्सराजमनु प्रणयपरिणानान्तसङ्कतिसुखोपभोगार्थमाहूय नीतो जगाम ।
तत्र च प्रयत्नीमानासु चतुरकविकदम्बकोदञ्च्यमानानेकरसविपश्चनपटीपसीषु

स्वैरगोष्ठीविभूतिष्वन्तर एव रत्नविक्रयवता वणिक्पुत्रेणाऽऽनीय दर्शितं मुक्ताफलप्रकरमालोक्य सहसैव मणितत्त्वविदां नरेन्द्रः प्रस्तुतार्थदलशालिनी-
मार्गो पपाठ ।

एकैकशः प्रकीर्णैर्मुक्तामणिभिः किमेभिरेभिस्तु ।

यं सृजसि हन्त हारं तस्यान्यः कोऽपि परिभोगः ॥

श्रुत्या च तयाऽऽर्यया झगित्येवासौ वासितात्मा कविश्चिन्तयामास मौनम-
वतिष्ठमानो मुहूर्त्तमुचितक्रमेण च विसर्जितो भूभुजा मन्दिरमाजगाम विक-
ल्पयामास च । ननु विविधवैदग्ध्यवता पार्थिवेनेत्यमनया स्थाभिप्रायक-
ल्पितपार्यया केवलानि विफलानि मुक्ताफलानीति तैरेव सृजिताभोगवतो
हारस्य गौरवमारोपयन्त्या वणिक्पुत्रोपदेशव्याजेन सम्यगुपदिष्टमिह ममैव
जाने । यतः—

मुक्तकष्टतैः कविता कैव किलाऽसौ विना प्रवन्धेन ।

ताराभिर्न विराजति शून्या चन्द्रेण गगनश्रीः ॥

तत्साधु संवृत्तमनेन वत्सराजपठितार्गवधारणेन मे योगाल्लनेनेव मोहति-
मिराष्टतेयमुद्यादिता मानसी दृष्टिः शब्देनेव निव्रान्तः प्रबोधिता धुद्विरुदकपा-
तेनेव मूर्च्छितश्चेतनां लम्बितो विधेरुध । ततश्च किमहमित्थमनेनैकप्रकीर्णवृत्त-
कवितामात्रकेण कृतार्थः प्रमादी तिष्ठामि । करोमि स्वशक्तिविस्तरपरीक्षणं विना
कुतूहलेन मूरिणा च कीर्त्तैरभिलाषेण साद्रुतापूर्वसंविधानकमनेकरसानुबन्धपरं
प्रवन्धम् । प्रामे तु रमणीयं न नाम केवलं गद्यं नापि केवलं पद्यमुभयानुबन्धिनी
चम्पूरेव श्रेयसी, यस्मादन्यैव रत्नैर्विपश्चितस्य शोभा कनकमूपणस्य, अन्यदेव
पाटलामिश्रितस्य सारभं विचकिलगुलुञ्छस्य, अन्य एव यंशध्वनिगर्भितस्य
मनोहारिमा गीतस्य, अन्यदेव कर्पूरमिलितस्य जैत्यं मलयजद्रवस्य, अन्यैव च
दृश्या पद्यानुपदिष्टो गद्यस्येति चेत्तसि विचिन्त्य चम्पूमेव कथां कर्तुमुपजनि-
निक्षपलद्दिनमतिवाहपाशके । द्वितीयेऽहन्त्युत्थाय कृताग्रहमध्यप्रमनसः कथयः
क्षमन्ते काव्यरूपनास्थित्युचिनमेकान्त्यमतेरहेतुं व्यासङ्गानां निमित्तमात्मनः
प्रसत्तेरवायकं मनोऽवधानस्य निजं कर्मान्तरामपरिकरास्पदं ग्राममपासीत् । त-
त्र स्थित्वा निरनिशयमनयशेन चेत्तसा विश्रुतोदात्तनायक्यर्त्ता कथां कर्तुमारभे
निर्माणयामास च कतिपयैरहोभिः । अनन्तरमन्यस्मिन्नहनि निर्वर्तितविवेयः प्रा-
तरेव तं प्रवन्धपुस्तकमादाय निर्गतस्ततो ग्रामात् प्रतोपस्तत्परमुद्विग्नमेव म-
मागच्छेत्तत्र गिरिपरिसरारण्यदुस्तरादेशे दक्षिणेन मार्गाचान्द्रमसं ज्योत्स्नापु-

झमिव प्रबलान्धकारपेटिकया बन्दिगृहीतं रोहणैकगोत्रजं शशिकान्तशिलाकूट-
मिवेन्द्रनीलसंहत्या दायाद्यविग्रहेणारब्धं शुचीभूय स्थितं दुग्धार्णवोर्मिस्तम्बमिव
वाडवधूमश्रेण्याऽलभ्यायविधृतं स्फटिकसुभगं कैलासमिवाञ्जनमद्दीध्रमेखलया
गाढालिङ्गितं मय्यमानाब्धिकेनपाण्डुरितं मन्दरमिव मुरारिभुजगावेष्टितं पि-
ण्डिताकारपरिणतं हराट्टहासराशिमिव दक्षिणमुखत्विषा मण्डलितमतिविश-
दसुधापिण्डपाण्डुरमविरलविनीलवनराजिमालया बलयितोपान्तं प्रासादमद्रा-
क्षीत् । तद्दृष्ट्वा च सानुस्मरणमये ! सोऽयमरण्यवतीं भगवतो भार्गवस्य सार-
स्वतः प्रासादः । तदिदानीं कथमपश्यन्नपूजयन्नेव च देवीं व्रजामि । किन्त्व-
यमभ्यवहारकरणादतच्छङ्कीभूय गतो वासरः प्रहरमात्रावशिष्टश्च वर्तते, सन्नि-
हितपश्चिमदिक्सङ्गमाशयेष देवस्यापि खरांशोरुत्तीर्णवानुत्तापस्तावदतोऽय-
तनमेनं वासरमिहैष गमयामि । प्रातरुपस्येव निर्ध्वजलामललपनपूर्वमपूर्वा-
रण्यतरुलताकुसुमैरभ्यर्च्य भारतीं यास्यामीति संप्रधार्य झटित्येव चलित-
स्तस्याभिमुखमुत्क्षिप्तगतिकमो देशान्तं तावन्तमल्पान्तरालसुगमं पन्थानम-
तिक्रम्य झगिति प्राप्तवान् । अथाग्रे तदङ्गणकवर्तिन्यामतिबहुलबकुलकङ्कोल-
तिलकतालीतमालबलयालङ्करणभाजि पुष्करिण्यां घौतचरणो निर्मलेन पयसा
प्रक्षाल्य सततसञ्चारश्रोमोदविन्दुभिः कलुपितकपोलभालस्थलं वक्त्रमाचान्त-
शुचिजलपवित्रः प्रविश्य तस्मिन्नसमशिलाकर्मनिर्मिताभोगशोभिनि प्रशान्ता-
भ्यन्तरमनोहरे निर्जनतया च रहः श्रीसदसि प्रासादे प्रतिष्ठितां चतुर्मुखवदन-
चतुःशालाधिवासपरमेश्वरीमंशुधरचैतन्यरत्नोत्तेजनकुरुविन्दशक्तिं कविजन-
रसनाविमानगामिनीमखिलवाङ्मयस्वामिनीं सरस्वतीमपश्यत् । आलोक्य च
देवीं झगिति स्पष्ट इव पङ्कजप्रकरैराश्लिष्ट इव चन्द्रिकया सिक्त इव चन्दनच्छ-
दाभिः लपित इवामृतरसेन सततमधिकाधिकोद्भूतनिर्वृतिरानन्दितेन मनसा
ननु संप्रति सर्वकालीनो वाक्यकुसुमोपहारः श्रेयानिति कृतश्रद्धानुबन्धमाब-
द्धकरकमलसंपुटमनुष्ठुभा श्लोकयुगलेन स्तुतिमकरोत् ।

वागीश्वरि ! जयन्त्येतास्तव ध्यानामृतोर्मयः ।

यत्नन्मा मानसक्षेत्रे बोधबीजाद्बुरोदयः ॥

जयन्ति तव भासिन्यो भारति ! ज्योतिषच्छटाः ।

स्फुरन्ति यत्र तत्रैव ज्ञानरत्नमयो निधिः ॥

इति कृतस्तुतिः क्षितितलमिलितालकेन शिरसा प्रणम्योत्थाप्य च सली-
लमुपवनविभूतिदर्शनकुतूहलादितस्ततो गतेषु सहचारिष्वेकाकी विश्रमि-
तु-

मुत्कीर्णलिखितलेपितानलपरूपकोपशोभावत्यन्तर्मण्डप एव मसृणाशिलाफल-
कनिर्माणशुचिनि मत्तवारणके समुपाविशत् । सुखकृते च वामाङ्गेन तस्थौ ।
कौतुकेन च निरूपिताक्षिपत्रः समन्तादिपश्चितानेकस्वरूपाणि रूपकाणि पश्य-
न्नपश्यदुभयतो द्वारशाखावलग्नं रूपान्यत्वमिव हिमाद्रिकैलासयोः पूर्वस्वरूप-
मिव पाञ्चजन्यशशिनाः परिणतिसाफल्यमिव पापाणजातेराधारगौरवमिव धव-
लवर्णस्य डिण्डीरदेवताजातकमिव चन्द्रलोकपुरुषदृष्टान्तमिव श्वेतद्वीपजनय-
णिकोपदर्शनमिव शशिकान्तसृष्टं निसर्गधवलमुपलपुत्रकयोर्द्वन्द्वम् । तद्दर्शनो-
त्पन्नयिस्मयश्च चिन्तितवान् । नन्वेतदीदृशमपूर्वाकारकमनीयं दृप्तपुत्रकद्वित-
यमत्र कुतो निष्पन्नं, केन सुकृतसंसर्गशालिना जनेन कारितं, केन घाऽनन्य-
सामान्यकौशलेन शिल्पिना विनिर्मितं, किं द्वारपालाविमायाहोस्त्विदेषताविशेषः
कश्चित्, उत द्वारशाखोपशोभास्वरूपकमात्रमेवेदमिति विमर्शपुरःसरमद्भुतमणि-
पुत्रकालोकनकुतूहलेन व्यासद्वितात्मनस्तस्य भगवानुष्णरोचिरस्तं जगाम ।
अस्तमिते च देवे मयूखमालिनि पतिविलयशोकात्कान्तयेव पूर्वया दिशा
सुदूरमास्फाल्य भग्नाङ्गनकृपिकोच्छलिता कज्जलरजोराजिरिवोदयमहीधरादुल्ल-
लास गरीयसी छटा तिमिरस्य । पश्चिमया तु झटित्युन्मथ्य भाजनमपास्तस्य
प्रसाधनालक्तकरस्य विलुठितः प्रवाह इवास्तगिरिशृङ्गसन्न्याधिरास सन्ध्या-
नुबन्धी सुवन्धुरो रागः । सहसा नभःत्रिषाप्याच्छोद्य कण्ठतो निरस्तानि
दृढितवरद्वारदण्डादिगलितानि मुक्ताफलानीव प्रचिरलसन्निवेशमदृश्यन्त नक्ष-
त्राणि । अथ यथागतमागत्य मिलितेषु सहचारिष्वसावुत्थाय गत्वा च पुष्क-
रिण्यामवश्यकरणीयं कर्म सायन्तनमकार्षात् । आयतने च सन्ध्याप्रदीपदानाय
निर्जनायामरण्यभूमौ कुतश्चिद्वायमयमन्यं वा बह्विमन्विष्य समानेतुमनुचरान्
प्रेषितवान् । स्वयं पुनः प्रविश्य घननिमिरदुरालोकं तदेव पदतल्पाच्छादित-
मुपरिविन्ध्यस्तपुस्तकं मत्तवारणकमध्यामितः प्रदीपचिन्तया तस्थौ । अत्रा-
न्तरे च श्रगित्येव तपोर्दृप्तपुत्रघोरान्तराले गरुडमणिशलाकेव तिमिरसर्पमु-
त्सारयन्ती सुधृतसरलाकृतिरतलवर्त्तिपरिकरा निराश्रयवती ज्वलन्ती शिखेव
परमुल्ललाम दीपस्य । तदीयदृष्टुमभासंपर्कसमकालमेव च आचपि तौ तां तथा
शिलामयीं मूर्त्तिमपहाय दिव्यशरीरयन्नावचिन्त्येन तेजसा प्रज्वलन्ती वहन्ती
च पद्मोपवीतमतिप्रसन्नरम्याकृती द्विजन्मानौ भूत्वा देवीं प्रणेमनुश्चक्रतुर-
स्तोरुया च भक्त्या महाकविप्रणीतेन परिणतार्थशालिना यात्रां गुम्फेन सुल-
लितं स्तोत्रम् ।

देवि ब्राह्मि ! जयत्येव मन्त्रोष्मा संभृतस्तव ।

यद्ग्लानेन कवीन्द्राणां वाचि पाकः प्रवर्तते ॥

जयन्ति त्वत्कराम्भोजे मकरन्दकणश्रियः ।

जाताः श्रान्तगिरो वाणि ! यत्सेवाभिरिवालयः ॥

स्तुत्या च पुनःपुनर्भौलफलकाहतमहीतलं प्रणम्य निराकुलीभूतावागत्य
द्वितीयं मत्तवारणकमध्यास्योपविष्टौ । अथाऽसौ तत्तथा तादृशमदृष्टपूर्वं कुतू-
हलातिशयमालोक्य यावत्तदभिमुखमसङ्ख्यविस्मयाक्षिप्तलोचनो वीक्षते तावदे-
कस्तयोः साधुजनाऽऽवर्जनोचितेन वचसा तं कविमालापयाञ्चक्रे पप्रच्छ च ।
सखे ! क एष तत्सोपरिष्ठात्पुस्तकः ? । किमिति बद्ध एवाऽऽस्ते ? । किं किल नोन्मु-
च्य वाच्यते ? । कथ्यताम् । किमिह प्रमाणशास्त्रोपाद्गमकारः ? । किमुत साहित्य-
भागः ? । किमागमविशेषः ? । किं पौराणिको भेदः ? । किमङ्ग ! धनुर्वेदवैद्यका-
दिविद्याविभूतियोगेषु ग्रन्थेष्वन्यतमः कोऽपि ? । किं वा कवेराधुनिकस्य कस्यापि
काव्यरूपाणादकादिकविताप्रपञ्चः कश्चित् ? इत्यादि बहुधा निबन्धसम्बन्धिना
बाह्ययस्यान्तः किमेतदास्त इति प्रगल्भया गिरा तेनोक्ते कविरहो ! आश्चर्यं कथ-
मसाधनयोः शिलारूपयोर्मनुष्यभावः कथं चात्र दृष्ट्वावपूर्विकायामवस्थायामीह-
शीपमसंभाव्यविषया विशिष्टैवाक्षरकथाविकासिनी प्रौढिस्तत्किमत्रोचितम् ! ।
अथवा, भवतु पृच्छामि तावदिति विचिन्त्य भो द्विजकुलाभरण ! निपतमा-
वेद्यते युष्माभिरापृष्टम् । किन्त्वन्तराल एव स्तोकमुच्यते । मम हि महता वि-
स्मयेन तरलितस्य सखे ! पूरय कुतूहलम् । कथय कावतिविरुद्धमतिविशेषिता-
लापशालिनौ युवां, प्रकृतिश्च नाम मुख्यतया भवतोरियं मानवी किमाद्या दृष-
द्विपिणी, किमभिधानं युवयोः, कथं चायमेवं ग्रन्थनामग्रहानुमानसंनूचितः प्रबो-
धो बाह्यपक्षेति सादरं प्रत्यबोधत् । तेनापि सप्रश्रयमहो यथा दृष्टौ तथा भूतावे-
ध भ्रातरायायामीहश्येव सृष्टिरावयोः । अस्य हि महात्मनः तिलक इति नाम ।
तालकनामा चाहम् । यत्पुनरसावक्षरकथोपक्रमः तत्र किं न जानासि ये हि सुदृ-
रवसिन्नोऽपि मनसैव देवीं सरस्वतीं स्मरन्ति तेषामशेषशालावबोधनिर्मलं
ज्ञानं कवित्वं च संपद्यते । सदैवासन्नसेवकयोः पुनरावयोरस्तु तावदन्यदेतावन्मा-
त्रेऽपि सन्देहः, तदास्तां किमनेन मुधा प्रद्वनपरिश्रमेण । यदुक्तस्तदेव ज्ञापय
कौतुसादित्यभिहितस्नालकेन स गल्लु परिभाष्य चेतसि किमाश्चर्यं यथैतद्वणि-
तमनेन इतरथैव किं न संभाव्यते, यस्माद्विषयकर्मपरिणामा हि संसारेऽस्मि-
न्ममो शरीरिणस्तदेतेन दृष्टं कथयामि, का नाम वस्तुक्षतिरिति विनिश्चित्य शृणु

मतिमतामग्रगण्य ! मदीय एवैव कवितापरिश्रमो, मया हि महता मनःसंरम्भेण
सृष्टः प्रबन्धोऽयमिदानीं क्व नु किल श्रावयामि, कस्याग्रे स्वीयमभ्यस्यमानमिमं
गुणोल्लेखं प्रतिपादयामि, को नाम समाकर्ण्य यथार्थवादितया सौजन्यं नाटयि-
ष्यति, यस्मात्सकलगुणविचारचर्चाविपश्चितां धुरन्धरो धरेन्द्रभूपामणिः वत्स-
राजनामा नरेश्वरः परमं मित्रमिति मे पक्षीकृतो लोकैः, क्षितिभृतश्चान्ये सर्वे-
ऽप्येकैकेन कदुरचोत्कुल्लगलनालिनायुधव्याघ्रेणाघातसन्निधयः सुदूरमुज्झिता
गोजातिभिः गुणिनोऽपि स्वगुणाभिमानमहाभरग्रस्ता नोच्छ्वसितुमपि पारयन्ति,
लोकश्च परगुणोन्नतिमसहमानो नीचतां प्रपन्नः, नीचाश्च निसर्गद्वेषिणः परेषु ।

तथाहि—

नीचजातिर्भवत्येव लोकस्थितिविरोधिनी ।

अशिवाऽपि सती येयं ज्वालास्तुण्डेन मुञ्चति ॥

किञ्च—

सुनागृहघटस्येव पिशुनस्य कुजन्मनः ।

आस्फालितमुल्लस्यापि भाङ्कारः केन वार्यते ॥

ये हि व्यासादिमहाकवीनामपि प्रबन्धेष्वपवदन्ति ते किं न मादृशामप-
वदिष्यन्ति । साधवो हि कलिकालतमः पटलपिहितेऽस्मिन् जगति क्व नाम
दृश्यन्ते, तेनायमहो न केवलमिदानीमेव यावत्कमपि सुहृज्जनं सत्कविमर्थिनं
च श्रोतारमासादयामि तावदेवमसौ बद्ध एवस्थास्यतीत्यादि स्वान्तःपरिपिण्ड-
तमद्रोषमावेदयाश्चक्रे । सोऽथ द्विजन्मा तालकः ससंभ्रममाः कविप्रवर ! त्वमे-
वमसज्जनात् त्रासविधुरो विपीदसि, मा विपीद ।

नो जीविकेयमिदमन्यगुणापहारकर्म प्रकामसुखदं व्यसनं त्वलस्य ।

आखोः सुवर्णमपहृत्य कृतं निवासरन्ध्रे करोति किल कामिह देहवृत्तिम् ॥

तथापि—

कुर्वतः कविताम्भोर्धौ प्रबन्धेन विजृम्भणम् ।

कवेः प्रौढस्य कस्यास्ति जलमानुषता भयम् ॥

साधुस्तु यदेवमभिलपितो द्रष्टुं तदप्युचितमेव स्तुतः ।

तापमुत्सारयन्नमातपत्रस्य सप्रभः ।

तेनैव ग्रियते लोकैर्मस्तकोपरि सज्जनः ॥

तदत्रैवं सोऽपि कर्मणा सुकृतेन तवानीतः समागतः साधुरतः किम-
द्याप्युचितश्रोतृजनानस्तित्वनिर्विण्णः खेदमावहसि ? । आचय प्रकाशय

कविप्रदीपप्रबन्धमेतस्य सहजसज्जनस्य सुकवेः सूक्तामृतरसाधिः परगुणप्रमो-
दिनो निखिलवाङ्मयविदः कोविदचूडामणेस्तिलकनाम्नो मदीयमित्रस्य, मम
च किञ्चिज्ज्ञस्य, सफल्य कवितागतं क्लेशमात्मनः, कुरु कृतार्थमावयोः श्रुती-
न्द्रियम् । पद्यामः कीदृगुपक्रमः कथायाः, कीदृशाः संबन्धसन्धयः संविधानकस्य,
कीदृशो रसः प्रस्तुतोपक्रान्तस्य वस्तुनः, कीदृशी रचना पदन्यासस्य, कीदृशः
स्वगुणो भणितिभङ्गीनाम् । अन्यच्च । वर्णानामविसंशुलन्यासो मसृणता परि-
पुष्टिर्मांसलता काठिन्यविपर्ययः कोमलता स्निग्धभावो लालित्यमिति मसृणता
मांसलता कोमलता लालित्यं चेति वाणीगुणैश्चतुर्भिरनुपङ्गवत्यः सप्राणघनप्रा-
णाल्पप्राणैस्त्रिभिर्भेदैर्विभिन्नाः क्रमेण कौकिली मायूरी माराली चेति तिस्र
एव किल जातयः सत्कवीनाम् । तथा चैतांश्चतुरोऽपि गुणानावर्जयन्तः कवयः
केचन ससौष्ठवैरक्षरैः सप्राणां वाचमुल्लासयन्तः कोकिलमनुकुर्वन्ति । केचिद-
नल्पसौष्ठव्यता घनप्राणेन वर्णगुप्फेन शब्दमाराधयन्तो मयूरतामाश्रयन्ति ।
केचिच्च मितसौष्ठवं बन्धमाश्रित्याल्पप्राणेन वचसा मरालतामनुहरन्ति । अपरे
पुनरमीषां चतुर्णां गुणानामेकत्र समवायशून्येन महाप्राणेन निष्प्राणेन वा पद-
न्यासेन जनयन्तो वाचमेतत्पथोत्तीर्णा भिन्नजातयः कवयस्तदेवं विचित्रक्रमेण
समुदञ्चितभारतीकेषु कतमजातिरस्मि कवीन्द्रेष्वेत्येतदप्यवगतं भवेदित्यादि स-
प्रेमदर्शितादरमुदीर्य तृष्णीमभूत् । अथासौ सविज्ञोपविस्मयं कविरहो विज्ञता
जनव्यचहारवर्त्मनि, अहो प्रौढिरालापकल्पनासु, अहो व्युत्पत्तिकौशलं कवि-
तागुणेप्यनयोप्यथा चेयमीदृशी प्रबन्धविलोकने दृष्टिर्यथेदमीदृशमनन्यसाधारणं
च साधुत्वं तथा नियतं परिश्रमः सफलतामेप्यति मदीयस्तत्किमिति नाहमु-
पदर्शयामीति सञ्चिन्त्य सुतुष्टेन चेतसा जगाद । हन्त ! द्विजन्मैकपुङ्ख !
कुतूहलेन संभूतगर्भायां सुगुणदरिद्रायां मठाचि जातेयमात्मजा चम्पूस्तर्हीयम-
पुष्टा सर्वतोऽप्यङ्गेषु दुर्वर्णा च संवृत्ता न नाम यथावदर्शिनो जनस्य दर्शयितुं
पारयत्येवमप्यर्पिता चेद्दर्शयामि, सा पुनरमुष्पां भद्रं किमपि विधिना लिखितं
भवेत्तदियमादृता गुप्ताभिरभिनन्दनीयां दशाभासादयति । किन्तु न नाम यदि
प्रस्तुनरसरभसचिच्छेदीति दुःखेदस्य हेतुर्मवामि । तदिदं दीपकोद्योतनकृते बहि-
मानेतुं मया प्रेषितमायान्तमनुचारिणं लोकमङ्गणादेव निवारयामि परतः क्षेत्र-
पालदेयकुलिकायां प्रवेक्ष्य च शयनाय निरूपयामि । एवं कृते रहसि निश्चिन्तेन
चेनसा निरयणमारभ्यते कथेयमिति तावदाशयो मे परतस्तु भवदिच्छा प्रमाण-
मिन्यभिवाय भवत्येषमिति तिलकानुमोदितेन तेन द्विजन्मना तालकेन सप्र-

अयमनुज्ञातः समुत्थाय तस्माद्देवीभवनान्तर्मण्डपादङ्गणे बभूव । स्थित्वा तत्र
यथा यत्समुचितमालोचसूत्रितं कृत्यं त्वरितं तथैव तदखिलमविरलरभसाञ्चि-
तश्चक्रे ।

स कविरथ यथावत्सूत्रितैकान्तरम्ये
सदसि वचनदेव्याश्चेतसा सुस्थितेन ।
अविशदसमसूक्त्या सेवितुं तौ दिजाती
निवसति हि समग्रा यत्र सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्थकविसौकुलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथायां
फविचंशनिवेदनो नाम सारस्वतश्रीपदाङ्कः
प्रथम उच्छ्वासकः ।

द्वितीयोच्छ्वासकः ।

तत्तश्चासौ तदेव मत्तवारणकमनुसृत्योपविष्टः सरभस्महो यदाऽऽलोचितं कृतं किं नाम तत्तथा सर्वमभूच्च ते निराकुलं हृदयं ?, एवं चेत्त्वरितमारभ्यतां कथेयमेतदाकर्णनरसोत्सुकीभूतमनसो हि वयं प्रतिपालयन्तो भवन्तमेव हि तिष्ठाम इति परिचयानुरोधस्निग्धया दशाऽभिनन्य भणितः सुभाषितर-
सार्थिना तालकेन सोल्लासमेवं क्रियत इत्यभिधाय यन्धादुन्मुच्य पुस्तकमुचित-
क्रमेण श्राविताभीष्टदेवतोपश्लोकनादिकवीश्वरप्रक्रियः कथामारंभे ।

श्रूयतां प्रसिद्धमिह पयोधिवलयवप्रायामवन्यां कनकमिव धातुषु, माणि-
क्यमिव रत्नेषु, तिलकवर्तनमिव मण्डनेषु, सुखमिवाङ्गावपवेषु, श्रिदिबमिव
भुजनेषु, नन्दनमिवोद्यानविपिनेषु, प्रकृष्टं पत्तनेषु, सर्वाङ्गसादृश्येन सोदरं पुर-
न्दरपुरस्य, उपरिनिवासेन तलवर्तिनः फणिपतिनिवासनगरस्य शिरसि च
दत्त्वा पदमिव तिष्ठमानं, सुदूरमञ्जनच्छायं, गगनमनुप्राप्तैस्तत्कान्तिसङ्क्रमेणैव
इयामलितैरमलभ्रकतोपलफलकसङ्घट्टस्रष्टैरदालकैरलङ्घ्यतेन सितमणिनिर्माण-
यता प्राकारचक्रेण कुण्डलितम्, उत्तुङ्गदुर्गादालकपरिपादिभित्तिभिः खलित-
दभ्रनटिनीप्रवाहादयःपनितैरिव निज्जितार्णवभरणयिस्तरैर्वारिभिरापूर्णगर्भया
परिखया प्रपञ्चितोपान्तरमणीयं, परिखातटीष्वनिलसन्निवेशवलपितेन पञ्चा-
लधूमसमुदयेन समन्तादसितकाण्डपटेनेव विनिवारितप्रवेशं कलिकालदृष्टेः,
शशिकरानुपङ्गनिप्यन्दिनामिन्दुकान्तदलविरचितच्छादकानां निम्नाध्वयायिना
रसेनेव निर्मलतमेनाम्भसा पूरितगर्भगम्भीरैरङ्गणकवापीविशेषैर्भूयिताभिरम-
रमन्दिरश्रेणिभिरभिरामचत्वरोद्देशम्, उपरितिर्यक्पतितपृथुतरकिरणच्छटाग्र-
कैनवादातपत्राणाय शिरसि दत्तेनोत्तरीयवसनाञ्चलेन सततमर्थिजनागमनं प्र-
तिपालयन्तोभिरिव वहिःस्थिताभिः सत्रशालामणिमण्डपश्रीभिर्द्वारासमानं,
मणिभित्तिसङ्क्रान्ताभिः प्रसारकनिविष्टानां तुन्दिलशरीरिणां वणिजां प्रतिभू-
तिभिरन्तर्दृश्यमानविश्रान्तधनदैरिव निरन्तरमापणैः सारीकृतक्रोडं, कृतकन-
कप्रसारकैः सौवर्णिकैरपार्वतं रूपमिव सुमेरोः, पतिमुखविलोकनानिमेपरम्याभिः
कुलपुरन्ध्रभिरनूर्ध्वगतं खण्डमिव स्वर्गस्य, गृहीतसितरत्नादर्शमण्डलाभिः
पण्यरमणीभिः स्वर्गसद्गतं संस्थानमिव चन्द्रलोकस्य, सकलशास्त्रानुकूलवाणिना
नियामिजनेन साक्षात् स्थानमिव सरस्वत्याः, सुनेपथ्यभूषणयना प्रकृतिवर्गेण

वरयात्रादम्बरमिव कुवेरस्य, स्फुरत्किरणालोकशालिना प्रासादपुष्पकभरेण कटकमिव दिवसराजस्य, प्राकारचलयवर्तुलं मुखमिव जम्बूद्वीपस्य, लसद्गो-
पुरपताकांशुकं नेपथ्यमिव भारतवर्षस्य, पीवरायतकलशस्तनं यौवनमिव वसु-
न्धरायाः, मणिभवनभानूज्ज्वलं लावण्यमिव भुवनश्रियो, मर्त्यलोकनटेन निजा-
ननप्रोतं प्रतिमुखमिवाखण्डलपुरस्य, दक्षिणापथेन लिङ्गिना परिगृहीतं व्रतवेप-
चिह्नमिव विद्याधरलोकस्य, तलभूमिकुट्टिममिव त्रिदिवहर्म्यस्य, मुकुटमण्डल-
मिव फणिभुवनभूपालस्य, जगन्नयाभोगभूषणं निकामरमणीयमस्ति मलयमु-
द्रितायां दिशि कुन्तलेषु तटे गोदावरीतिमहासरितः प्रतिष्ठानं नाम नगरम् ।

लीलामण्डपरत्नभित्तिषु सितस्वच्छासु भूरिकमं

सङ्क्रान्ताखिलसञ्चरत्परिजनप्रत्याकृतीनां छलात् ।

यस्मिन्नीश्वरमन्दिरेषु परितः सन्दर्शयन्ती सदा

च्छायाखेलनकं न कस्य हरते सौन्दर्यलक्ष्मीर्मनः ॥

अपि च—

विलसदमलमुक्तास्तम्यलप्रेन्द्रनील-

द्युतिदलसरिकालीकर्पूरैः कुन्तलीनाम् ।

सरलतरकटाक्षैः श्वेतकृष्णैककर्त्ता

प्रभुरसमशरोऽभूद्यत्र यूनां जनेषु ॥

यत्र च कवादवर्तिना विलसदमलमाणिक्यमणिमरीचिपटलेन सततमन्तः-
प्रसूतलक्ष्मीनिमित्तमाहितेन कौसुम्भेनेव वाससा चिह्नितं द्वारमादधानैरनवरत-
मुपस्थितातिथिपदप्रक्षालनजलप्लवेनेव चन्द्रोपलकसोपानकद्युतिभरेण प्लावि-
ताङ्गणकयसुभिः सुवर्णभवनैराभरणपदकबन्धैरिव निविष्टनायकैरलङ्कृता
शोभते समन्तादाभोगलक्ष्मीः । यत्र च सुवर्णैकसृष्टिना धातुव्यवहारेण कथी-
भूतो वातिगेन्द्रविद्यागमः, सङ्क्रान्तनिधानकोटिभिर्भवनैः प्रलीनः खन्यवादः,
प्रभूतमन्यगणिकाङ्गनोपभोगलीलाभिः व्यशीर्यन्त विवरप्रवेशवार्त्ताः, मन्दिरद-
लीकृताशेषविपहरोपलशिलाप्रभावेण भग्नाहिरूपप्रचारतया समुच्छन्नो गारु-
डव्यतिकरः । यत्र च प्रतिपथमतिप्रांशुहरमन्दिरशिखरशूलाग्रपादिताग्निशासु
नभस्तलचारिणश्चन्द्रमसो मण्डलाद्रलितैरनल्पसंपातिभिरमृतरसैरिव सुस्वादु-
शीतलविनिर्मलैः पयोभिर्भरितगर्त्ताः कमलकुवलयामोदसङ्गिनो हृदयमानन्द-
यन्ति कोटिशो जलाशयविशेषाः । यत्र च प्रतिहर्म्यशिखरमखिलगरालापहारम-
णिशिखासङ्गमसमाकुलैरवनहनफणिभिरुमुक्तवाजिविधुरं प्रवर्त्तयति सारथी

रथं कथमप्यन्तरिक्षमभि सरोजिनीवन्धुरिन्दुश्च निरन्तरमुत्तुङ्गतरविहारशृङ्गार्ग-
लास्त्रलितवर्त्मा गगनपथेन गन्तुमक्षम इव मणिमयविमलभूतलसङ्क्रान्तया
प्रतिमूर्त्या तलगतं पन्थानमनुसृत्य सदैव तं तावन्तं प्रदेशमुल्लङ्घयति । यस्मिंश्च
दृश्यमानबहुपदार्थरमणीयाः सकर्णकाः स्कन्धशाखाशरीरनिःसारिभिः प्ररोहैरो-
कारान्ताः सुललिताभिरघोललन्तीभिर्मञ्जरीभिः प्रदत्तमात्रास्तिर्यग्विस्ता-
रिणीभिः शिखरशाखाभिर्विसर्गानुस्वारवत्यः सुवृत्तशालिभिः फटैरधिरू-
ढरेकाः शिरोगतविहङ्गमोदञ्चिताभिश्चञ्चुभिर्विरचितवायपरिसमाप्तिफुल्लिका-
श्चान्तरान्तरागतैः पुष्पगुच्छैरुचितरचनासन्निवेशपेशलाः कुसुमचापप्रशस्तेर-
क्षराणां पङ्क्त्य इव स्वान्तहारिण्यो विभान्ति परिसरेषु सङ्कूरुप्रधाना वनरा-
जयः । यत्र च सुस्वामिपरिपालिते सुदृश्या विभूतिविभ्रमाभोगसारया श्रि-
या सर्वोऽपि नृपायते पुरुषवर्गः, सर्वोऽप्यवरोधवनितायते स्त्रीजनः, सर्वोऽपि
राजभवनायते गृहावन्धः, सर्वोऽपि राज्यायते प्रतिभवनमाचारप्रपञ्चः, केवलम-
शेषतोऽपि सौस्थित्यादनासितया लोकस्य यभूय तदर्न्तवासिनीनां देवतानां
दौस्थ्यमुपयाचितशप्तेः । किं बहुना ।

यत्राऽऽयान्ति विभूतिमिन्द्रनगरन्यकारमातन्वतीं

द्रष्टुं मेरुगिरेः स्थलात्सुमनसो नित्यं तथा ह्यम्बरे ।

दृश्यन्ते सुरसद्महेमकलशत्विद्वृष्टिकानां मिषात्

तेषां काञ्चनधूलिपांसुलपदैरापिञ्जरा धीपथः ॥

तस्मिन्नसमशोभाविभूतिमति श्रीभाजि नगरे दृगसगरभगीरथादिभू-
पालकुलकीर्तिवित्तापहरणराजोपधिरापयोधिपुलिनसङ्क्रान्तविक्रमः, क्रमागतां
श्रान्तामिव कृपाणपत्रारोपणेन संवाह्य राज्यश्रियमाददानो गृहीतारतिमूर्ध-
भिर्गुलिकाभिः सिद्ध इव विद्याधरो रणेषु, तारुण्यभरतरङ्गितानामनङ्गविधुरि-
ताङ्गनादङ्गुदीनामाश्रयपयोराशिः, असिदण्डसङ्घटितारिवंशनिकपणोल्लासितप्र-
तापसप्ताचिः, सप्ताचिरिव तेजसामघीशश्चण्डरोचिरिव चूडामणिः भूभृताम-
निष्टनरकण्ठखण्डनखड्गकारनिबिडारवसूच्यमानलग्नक्षणाः, परिणेतो जयश्रियः,
सहचारिसुमन्दभुजभोषणकृपाणकिरणान्धकारकरः, तस्करो विपक्षभूपालसम्प-
दां, चलितसिपत्रलोचनो धोवनारम्भ इव वीरलक्ष्म्याः, समुक्षिताजिविजया-
रवो देयतादेश इव प्रतापसाधकस्य, सिद्धो ब्रह्माण्डविवरस्य, कृषीबलो भारत-
क्षेत्रस्य, सततप्रवर्तितविलोलनरपालमुकुटमणिदीपकप्रकरैरवतार्यमाणारात्रकः
समप्राणामग्रणीः श्रीमतां बभूव भूमण्डलाभरणं राजा मलयवाहनो नाम ।

दिग्यात्राप्रस्थितासु प्रतिपथमभितो यस्य सेनासु मन्ये
नो राज्ञामेव लक्ष्मीर्झटिति विघटिता वक्षसः शार्ङ्गिणोऽपि ।
कामत्कुम्भीन्द्रचक्रक्रमनमितमहीगोलदोलायिताब्धि-
क्षुब्धोर्मिस्तोमफालप्रसरवशविपर्यस्तशय्योरगस्य ॥

अपि च ।

श्यामा समीकभुवि यस्य सुवृत्तमुष्टि-
मूलेन्दुरत्नफलकोपरि खड्गयष्टिः ।

दृष्टा परैः प्रलयशङ्किभिरुत्सन्ती

शीतांशुविम्बविलयादिषु धूमवर्तिः ॥

यस्य च निजावसरवर्त्तिनं नीराजनोपहारमातन्वतस्तत्कालमिलितसक-
लबलभरममितमेदिनीपीठपृष्ठस्य कमठपतेर्वल्गदविरलविलोलाजिविन्यस्त-
खुरनिष्ठुरखटत्कारनिबिडारचच्छलेन भज्यमानपृथुकटाहर्कर्षध्वनिरभूतपूर्वो
भारतसमरसङ्घट्टेऽपि विसङ्कटाभोगमुल्लास । यस्य च समरसंहतारातिकुल-
कुडुम्बिनीभ्यः कुडुमालेपमादाय शक्तिमान् पादलेपसिद्ध इव मनुष्यजनागो-
चरेषु सञ्चचार परितः प्रदेशेषु प्रतापः । यस्य च निकामपृष्टा वृद्धोचितं चरि-
तमादृत्य त्रिपथगामिन्या गीर्वाणसरितः स्रोतसां त्रयेऽपि स्नातुमभिलपन्तीव
वभ्राम भुवनत्रयं कीर्तिः । यस्य च महापङ्कमग्राऽऽदिकूर्मपृष्ठावस्थानलग्नम-
म्भसा धारागतेन क्षालयितुमिवात्मनः पङ्कमावासिता कृपाणे काश्यपी ।
यस्य च स्वर्भानुभयस्थानं चन्द्रमसो मण्डलमपहाय तदनुकारहारिणि हारप्र-
भावलयमण्डलिते वक्षसि वभूव सुस्थिता लक्ष्मीः ।

किञ्च—

वक्षसि निवेद्य लक्ष्मीमुपरि च कविजीचितेन मुखकमले ।

विन्यस्यासनमुचितं गौरविना भारती येन ॥

यः खलु निखिलनरपालचूडामणिश्चापलपरित्यागनिश्चयार्थमिव कृतको-
शया प्रसादितो लक्ष्म्या, निजोचिताचरणव्यभिचारनिरासार्थमिचोत्क्षिप्तफलया
प्रत्याघितः कीर्त्या, त्रिनयनविनाशितानद्गसङ्गमनिवृत्त्यर्थमिव कृतशरीरस्पर्शो
रूपेण, जलाधिपत्यपरिपालनार्थमिव गृहीतो वात्सल्येन, समरविषयाधिकारस्थि-
रीकारार्थमिव जनितदक्षिणकरग्रहो विजयेन, निसर्गानमनर्दुर्नयापनुत्तिप्रती-
त्यर्थमिव स्पृष्टचरणः प्रणतारिपार्थिवशिरःश्रिया । यो हि तेजसामाश्रयो न
सूर इव सहस्रशः कर्मण्डलमुत्तापयामास, न शीतांशुरिवापरोदये वक्रता-

मद्यत्, न ससाचिरिव दाहकृता व्यापारेण भूतिमुत्पादयाञ्चके, न प्रदीप इव पात्रोपरि ज्वलितवान्, न माणिक्यमणिरिव सुवर्णबन्धेषु नायकत्वमालम्बते स्म । किं बहुना ।

ग्रीष्मस्तीव्रतमैः प्रतापविहृतैर्वर्षा रिपुस्त्रीदशा-
मासारैः शिशिरश्च सान्द्रतुहिनच्छायैर्यशोराशिभिः ।
इत्येवं विहितक्रमेण भरिते कालैस्त्रिभिर्भारते
वर्षे यो व्यसृजत्कृपाणमवनेः स्वामी भुजा मेचकम् ॥

स राजा शिशुरेव सुकृतसेनासमग्रे विशेषजिगीपयेव गते लोकान्तरं पितरि स्वयं भुजबलेनाऽऽहत्य दिग्विजयं, विजयनिशितेनासिना विलूय मूलतः शाश्वतं वंशम्, आज्ञया प्रवेश्य द्वारेण राजन्यकं, प्रतापेनाक्रम्य समस्तान्याशासुखानि, यशोभिरावृत्य श्रोण्यपि भुवनानि, धर्मेण निरस्य प्रबलं कलिकालं, गुणैरनुरञ्ज्य सकलं साधुलोकं, विनयेन सम्मान्य गुरुजनं, सत्कारेण संवर्ग्य बन्धुजातं, हृदयेनावर्ज्य परितः प्रणयिवर्गं, प्रसादेनाऽभिनन्द्य क्रमागतमनुजीविसामन्तबन्धु-
क्रम्, अनुरक्तप्रकृतिकमनीयामनेकशः प्रजावर्तीं ककुप्करिकुम्भसिन्दूरभरित-
सीमन्तरं खोपशोभितामवैधव्यचिह्नमिव चतुरम्भोधिबलयालङ्कारमादधानां वंश-
पत्नीमिवानन्यभोग्यां विधाय वसुमतीमेकातपत्रशेखरं साम्राज्यसिंहासनं मेजे । भुवः सन्बन्धेषु च स्वामिकृत्येषु चरितार्थतया सुस्थितान्तःकरणवृत्ति-
रनुभवितुमशेषाणि संसारसुखानि, कर्तुं यौवनोचितान्विलासान्, विधातुमभि-
मनाभिलापपरिपूर्तिभिः कृतार्थजन्म, समग्रगृहपरिग्रहादिचिन्तापरं राज्यमभि-
तोऽपि धीमनां धुरन्धरे मन्त्रिणि समस्तमारोपयामास । मन्त्री च तस्य कटका-
श्रयो दक्षिण इव भुजस्तम्भः, स्वमतिसंहतारातिरमणीशृङ्गाररसप्रशोपको मूर्त्त इव प्रतापः, परिगतो मन्त्रविक्रमाभ्यामखिलविद्यावतारपात्रं, खन्पयादौ वैरिवं-
शमूलस्य, वशीकरणकोविदो लक्ष्म्याः, कृतजलस्तम्भो व्यवहारेषु, दर्शिताग्नि-
स्तम्भः प्रजोपनापेषु, सततमवनतानेकराजकललादतिलकपङ्कलेपादिव भर्तृ-
भिक्षागतारिकुलकुटुम्बिनीयाप्यजलधाराघौतचरणः, शरणागतासत्सागरायां भुयो, भूषणं दिजातिवंगस्य, पुङ्खवः पुंसां विभूतिवर्द्धनो नाम । यो नूनमनि-
र्मथितसमुद्रमनिरस्तसत्त्वमणोदितभोगीश्वरमक्षपितविबुधलोक्रममन्दरागप्रपञ्च-
मेकेनैव प्रज्ञागुणेनाकृष्य लक्ष्मीं निजस्यामिनः सततमुरःस्थलनिवाससुस्थिता-
मरुतोत् । पञ्च महीभृतामाञ्जनेय इवोन्मूलने, नल इव प्रतिष्ठापने, पपोधि-
रियाद्रीकरणे, राम इवोपयोगविधाने प्रमुरभूत् । किं बहुना ।

यः शीतलैर्मृदुतरैश्च करैः प्रजानां लोकं निशाकरमणिप्रतिमाभमच्छैः ।
प्राप्तक्रमं तुहिनरोचिरिवानिपीड्य निप्यन्दयन्न वनितापहरो वभूव ॥
अपि च ।

स एव मन्त्रिणामाद्यो यस्य मन्त्रवलात्तदा ।

ननर्त्त जलता भर्तुश्चलितं तु पदं द्विपाम् ॥

स तेन मन्त्रिणा परिगृहीतसकलराज्यचिन्ताभरो निराकुलः कदाचिदा-
स्थानमण्डपगतः प्रणामदोलायितानेकनरपालमुकुटमुक्ताफलकिरणनिकुरुभ्वैश्चा-
मरैरिव धीज्यमानः श्रिया, कदाचित्कविसभामधिष्ठितो विचारयन्काव्यजातमु-
ल्लसन्तीभिरमलदशानांशुराजिभिस्सखादिषु दीयमानरद्गावलीभिराभूष्यमाण-
वदनाङ्गणः सरस्वत्या, कदाचित् तुरगवाहनविलासमनुसरन् बाह्यमानविविधह-
रिखुरखटत्कारकैतवेन कटितिवर्णनाक्षरैः पदे पदे प्रशस्यमानः पृथिव्या, कदाचि-
न्मृगयामुपेतो मृगवधाकृतचकितेन रजनिमासाद्य तं हरिणमात्मनो मित्रमुरसि
धृत्वा दिवि पलायमानेन परार्पणेनात्मीयरक्षणमितीव दर्शयमानसुकरश्चन्द्रेण,
कदाचिद्विभ्रमोद्यानवतीं सुरभिमुखश्वासदर्शनाय बन्धुप्रेमागतेनेव शिशिरेणानु-
गम्यमानः समीरणेन, कदाचिज्जलक्रीडामाचरन्नुभयपार्श्वगतेन चतुरसीमन्तिनी-
कलितकनकशृङ्गकोशोज्झितस्याम्भसच्छटायुगेन सरभसमभ्यागताभीष्टवत्स-
लतया प्रसारितेनेव भुजलताद्वयेन परिरभ्यमाणो वरुणेन, कदाचित् शृङ्गारसरसां
गोष्ठीमनुतिष्ठन् समन्तात्पतद्भिरमलगङ्गाम्बुधवलैर्विलासिनीकटाक्षै रूपेण सगोत्र
इति स्वराज्य इवाभिषिच्यमानो मनोभवेन, कदाचिदचिन्त्यपथं प्रेक्षणकमालो-
कयन्नुपरिमण्डपतुलाफलकसद्गान्तया प्रतिमूर्त्या त्रिदिवनगरागतेनेव दृश्यमा-
नविलासोत्सवः पुरन्दरेणेत्यादि, सदैव देवैरनुकृत्यमानाभिकमनीषकेलिः काल-
मतिवाह्याश्चक्रे ।

एवमस्य बहुशो विपश्यमानैर्धनैकस्वामिना कुवेरेणाप्रार्थितैः श्रियो
नाथेन विष्णुनाप्यदृष्टैस्त्रिभुवनाधिपत्यपरमेश्वरेण मघवताऽप्यननुभूतैरभिन-
वोद्भूतप्रभूतभङ्गिभिर्विलासैः सारीकृत्य सकलं संसारसुखचक्रकालमनुभवतः
कदाचित्क्रमेण कालपरिपाटेरुदयपक्षः प्रोषितवधूवदनचन्द्रस्य, बन्धयोगः पाम-
रीसम्मदरसस्य, कवाटोद्घाटः पथिकनिर्गमस्य, पञ्जरकभङ्गश्चण्डभानुपञ्चाननस्य,
कुसुमिनससच्छदोरुपरिमलेन मदागम इव नवर्तुचारणस्य, विगुह्वबन्धूकवना-
लोहितशुतिभिः सिन्दूरमुद्राविष्कार इव पुष्पेपुराजस्य, प्रसायमाणजिगीषुभू-
पातपत्रैः कुसुमकाल इव नरेन्द्रचर्याणाम्, उत्तेज्यमानविविधायुधालोकैर्दिवस इव

योरचम्रद्वन्द्वयटनायाः, स्फुटितनीलोत्पलप्रभान्धकारितोऽपि प्रसन्नो दिव्युलैः।
 दलदरविन्दोद्गीयमानकिञ्चत्कधूलिभिः पांसुलोऽपि निर्मलो नभस्तलेन, मदकल-
 मरालमण्डलोभिर्याचालोऽपि मौनवाक् केकिभिर्दिग्जयोचतावनीन्द्रचापवापि-
 निर्मुक्तहेतिरिन्द्रायुधेन ग्रीष्मानुभावपावकेनोत्ताप्य वर्षाम्भसा पाथितजलैरि-
 वातिपरैरंशुनाराचैस्तीव्रेण भानुना दुर्दिनैकभूमिगृहादुल्लसत्कान्ति दिव्यं
 वपुरवाप्य निर्गतेन रसायनसिद्धेनेव खेचरीभूतेन चन्द्रमसा निर्मलं गगनमाद-
 धानः प्रयलजलदधाराशरनिपातव्रणिनां पालिश्रियमिवान्वेष्टुमागतैः कृजितकू-
 तोचितालापैर्मरालपत्रिभिः शोभितसरोवरः पारुपिङ्गतापसारितया कलम-
 कणिशानामादिनीलतयेय तदस्थया संचरत्तरुणशुककुलप्रभया मण्डलितके-
 दारः वेदारोदरविसर्पिणीभिस्तुपपुटादृष्टिर्निर्गताभिर्निष्पत्तिपरिणतकणिशत-
 ण्डुलप्रभाभिरिव कलमपालिकोञ्जलचिलोचनाञ्चलदीधितिभिर्धवलितधरातलः
 ममन्तादुन्मिपितकाशच्छटाकटाक्षयष्टिभिरालोक्ष्यमान इव सरित्पुलिनल-
 क्ष्मीभिरुल्लसद्दलकङ्कारपरिमलविलासिना समीरेण परिवृतः पवित्रश्च प्रबो-
 धेन विष्णोराजगाम जगतामाप्यापनविशारदः शारदः कालः ।

यस्य च हठप्रविष्टस्य बलीयसो नयतुराजस्य परिग्रहेण सपदि प्रणश्यतो
 वर्षर्तुसामन्तादुल्लुण्ठ्य समन्तादिव गृहीतो विभूतिपरिकरः । तथाहि । सर्वतो
 विनिद्रकुयलयपनैर्गृहीतमसितप्रभारूपेण मेधात्मजं तिमिरमतिभरेण विस्फु-
 टितशोफालिकाकुसुमैः स्थीरनाल्यन्मधुरसाकारेण सततवृष्टिस्तृप्ताग्रास्त्रिगोपु-
 भूपालैः करे कृतं दिग्जययात्रासु परिग्रह्यदोऽन द्रष्टव्येव जिष्णुचापं विग्रहार-
 म्भाय सज्जितैः करिभिरावृता कर्णशङ्खाभरणभावेन धवलकान्तिर्यलाभाभिः
 श्रीमता च बलिराजमहोत्सवेन विधृतमुद्गीप्रदीपकशिखावलीज्याजेन धैर्यतं
 तैजः । किञ्च । यत्र—

संलीनास्तिमिन्नं चकोरतन्मीनेग्रान्तशोणश्रिपु

प्यासोत्तानितमनुजीवकुसुमेऽपिन्दिन्द्रिराणां मित्रपः ।

पान्धप्राणस्थाक्षरावलिपरिच्छेदप्रदत्ता इव

आजन्ते नयधातुरागतिलवेप्यन्तर्मपोकुट्टिकाः ॥

अपि च ।

अत्रियनिनयदृषणंष्ट्रैरिव घटलभावपत्तिनादैः ।

गृन्था पिप्पुपदाभ्रयमम्युधरैः स्थापते यत्र ॥

अथ ॥ नस्मिन्नेवपिषामांगानांभिनि शरत्समये सविद्यासोऽयमेक-

स्मिन्नहनि प्रातरेव प्रणयपरिणतानेकपुरुषप्रपञ्चितावस्थानमास्थानमण्डपमुपेत्योपविष्टः सह मन्त्रिभिः किमपि पृथुभरतभगीरथादिपूर्वभूपालचरितानां विचारेण सह सामन्तैः किमपि निगृहीतदुर्दमारातिवार्ताभिः, सह सुभदैः किमपि विषमसमारोपरचनाख्यानकरसेन, सह कविभिः किमपि वाणमट्टाभि-
नन्दप्रभृतिक्वचक्रक्वितावरिष्ठगोष्ठीभिः, सह तार्किकैः किमपि प्रमाणशास्त्रो-
पन्यासविभ्रमेण, सह विलासिनीभिः किमपि शृङ्गाररसानुवर्तनेन, सह नर्मस-
हचरैः किमपि परिहासमिश्रितालापकौशलेनेत्यादिनानारसोपक्रमक्रमेण हृदय-
मनुकूलपन् प्रस्तुतरसाक्षेपनिर्भरमवतिष्ठमानः वसन्तशीलनामा देवस्य प्रणय-
पात्रमुद्यानपालो दर्शनार्थी द्वारि वर्तत इति निवेदिते तेन राजा ननु स्वाधि-
कारविधेयतया मयाऽनुज्ञातो नन्दावट्टनामन्याभीरविषयवर्त्तिनि पुरे निभाल-
यितुमुद्यानमितो गतश्चिरादागतोऽयमायातु प्रवेशय त्वरितमित्यादिदेश ।

अथासौ प्रतीहारव्याहृतो वसन्तशीलः प्रविश्य यथावदुचितप्रणामपूर्वम-
र्पितोपटौकनफलो हन्त ! समागतो भवानिति संभाषितः प्रभुणा देव ! समा-
गतोऽस्मि किन्तु कौतुकमलौकिकं किञ्चिदित्यद्भुतरसावेशतरलितो घुवाण एव
नातिदूरमग्रे निपसाद । किमाश्चर्यमिति च रसान्तरतरङ्गितेन भ्रूभृता पृष्ठः ससं-
रम्भमावभापे । देव ! साम्प्रतमनेन दर्शिताक्षेण शरत्समयनाम्ना नवतुराजेन
सर्वतः प्रसत्तिमानीते जगति तदाऽहमनुज्ञया देवस्य नवोद्यानकार्येण गतो
नन्दावट्टं नगरम् । अनन्तरमन्यस्मिन्नहनि तत्र सत्वरमुत्थाय प्रातरेव घनागम-
कृतं विशर्वरत्वमुत्सारयन्त्या शारदया श्रिया सञ्जीक्रियमाणमुदोक्षितुमुद्यान-
काननमगच्छम् । तत्र च पल्लवकुनाम्ना कर्मकृतां वरेण समन्तादेव योजितानि
घनसलिलसम्पातसेकावधीरितव्यापारेणारघट्टपन्त्रेषु घटीमालामण्डलानि विर-
चितान्यतिवृष्टिविघटितानि कुल्यास्तु तटानि बद्धानि पथःपुरापनीतपालीनि
विटपराजिष्यालबालचल्यानि सलीलमुन्नमितानि निजनिजभरनिपातनमितानि
मण्डपलतावनेषु शिखराणि सम्भावितानि कठोरधाराग्रपाटितानि कदलि-
गण्डेषु दलानि विघटितानि अंघ्रानिलविलग्नानि वनस्पतिषु कण्टकिनव-
ह्निजालानीत्यादि सादरमितस्तनः प्रतिलतामण्डपं प्रतिपादपं प्रतिविटपं च
मूलतो निरूप्य परिकरितपालिषु जलाशयेषु चक्षुरक्षिपम् । तत्किमुच्यते ! ।
निर्मलाम्बुसंवन्धिनी मनोहरैव विभूतिस्तत्र जलरुहाम् । तथाहि ।

मूलेऽल्पप्रमितिश्लथैस्त्रिभिरथ द्वित्रैः पृथुदयामलै-

रघे शुभ्रघनैः क्रमेण लघुभिर्विशिलष्टवत्कदलैः ।

अन्तःश्वेतशिखाकणाङ्कितसदै रापाण्डुभिः केसरै-
राकीर्णोन्नतकर्णिकं विकसति क्रीडातडागेऽम्बुजम् ॥

अपि च ।

वापीषु स्फुटितारविन्दविवरकोडे कडाराकृतिः
कोशः केसरशृङ्गशुभ्रकणिकाचकेण पर्यञ्चितः ।
लक्ष्म्याः कर्णविभूषणस्य परितः प्रान्तेषु मुक्तामणि-
श्रेणिस्वीकृतहेमपत्रवलयस्यालङ्कृतेर्विभ्रमम् ॥

एवमन्यतोऽपि निभालितानेकनूतनोन्मिषितमुकुरकुसुमामुद्यच्छुषो नि-
र्वापयित्रीमुद्यानसंपदमुदञ्चितप्रीतिः कृतकृत्य इवान्यत्र परिशिष्टे कर्मणि
नियोज्य तं कर्मकराग्रण्यमानन्दितेन वेतसा ततो निर्गत्य समागन्तुमारब्ध-
यानस्मि । अथ तथाऽहमेकाकी निश्चिन्ततया समन्तरमागच्छन्नेकत्र पुरपरि-
सरोपान्तप्रदेशे परुषपूपातपकदर्थितश्छायायार्थं सौगतमवाप्य हृद्यमायतनं तस्मि-
न्वहिरेव द्वारमत्तधारणके समुपाविशम् । उपविश्य स्वस्थतामुपेतश्च किञ्चि-
त्सलीलमितस्ततः स्वतन्त्रालोकमक्रमेण देव ! यावदग्रे विलोकयामि तावज्ज्ञगि-
त्यङ्गणकवर्ती यः प्रातरुद्यानं गच्छता मया स्फटिकसृष्टिपरिपाण्डुरो दृष्टस्तं
तस्मिन्नवसरे चैत्यमिन्द्रनीलशिलानिर्मितमिवातिहरितवर्णमब्राक्षम् । दृष्ट्वा च
सविस्मयमहो ! किमेतदद्भुतविजृम्भितमिदानीमेव मया स्फटिकशृङ्खलोऽयमा-
गच्छता दृष्टः कथमियतैव क्षणे हरितमणिनिर्माणनीलतां प्रपन्नः । किमेतस्यैव
समयवशादनेकवर्णधरः कोऽपि मणिदलविशेषः, किमन्योऽयं देयतानुभाव-
सिद्धो मुहूर्तमात्रेणापसार्य शशिकान्तमयीं सृष्टिमिन्द्रनीलेन घटितः, किमेधंरूप
एव स्वयंभूत्वेन समुच्छेद्य तं पुरातनं चैत्यमुत्थितो रसातलात् । किमेतद्वरितव-
नराजिनीलिमानुयासिता नीलमेव सकलमालोकते मदीया दृष्टिः, किं स
प्रदेशोऽपि नायं यस्तेन स्फटिकधवलेन शोभितश्चैत्येन, किमेकयाप्यथ देयतया
प्रसर्पतः स्खलितभासाथ परावर्तिते चक्षुषीत्यादि विकल्पयत्येव मण्यकस्मा-
त्तस्मिन्ननुष्ठुभां श्लोकमाश्रिता सरस्वती समुत्तस्थौ ।

अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते ।

गुणोऽपि क्लेशहेतुः स्याद्विश्रान्तः कापि देहिनि ॥

श्रुत्वा च तामद्भुतपद्मतावेशवहलितो ननु किमिदमचिन्त्यमाश्चर्य-
मिति पावत्किल विभावयितुमारभे तावद्भारतीविरामानुपदमेव तस्य चैत्य-
य गभीरजगिति विनर्कावकाशमपनयन्नदृष्टमाननिर्गमनमार्गस्तां निजामेव

शशिकान्तधवलामाकृतिं चैत्यमानयन्नतिहरितया देहत्विषा सिक्त इव नीली-
रसेन छुरित इव दलितेन्द्रनीलधूलिभिश्छादित इवारविन्दिनीदलैर्नील-
पक्षपटावगुण्ठितः सङ्केतवानिव शरलक्ष्मीमभिसृतो हरितांशुकावरणो नीलपट-
इव मुख्यं रागमावहन् शरदागमकृतः करसंपुट इव भुवनश्रियो नीलमणिवि-
निर्मितः शुक्तिपुट इव रतेर्हंसो विनोदयितुमागतः कृतापूर्वरूपो वेपकार इव
शिरसि विस्फुरन्त्या विभूषितः शिखया शकुन्तराजस्य वज्रेण विरचिता चञ्चू-
रिति सङ्घर्षेण पद्मरागमणिसृष्टयेव पाटलया चञ्चवा विराजमानो विजित्य
जलदागमाद्गृहीतं शरत्कालेन प्रदत्तमात्मीयं विजयवेपमाखण्डलं धनुरिवानेक-
वर्णधरं कण्ठेन रेखावलयमादधानो गगनाध्वगमनसङ्घातवानितीव रथिरथतुर-
ङ्गकान्तिभिः कृतपक्षपरिग्रहः परितोऽपि मसृणधनपिच्छसञ्चिताकृतिरभिराम-
दर्शनः शुको निर्जगाम । निर्गत्य च तस्यैव शिखरमारुरोह । तं तथा विलोक्य
सपल्लवितकौतुकमहो क एष शुकाः, कतमजातिरसौ, कोऽयमद्भुतरसानुबन्धी
विलक्षणोऽस्य सूर्चन्युत्तमः शिखायाः, कथमेकखण्डेन्दुकान्तशिलानिर्माण-
तया नीरन्ध्रसन्धिगर्भेऽस्त चैत्ये प्रवेशनिर्गमावस्य । सा चेयमासीदन्तर्निविष्ट-
स्यास्य प्रभानुभावाञ्जलिता चैत्ये । स्वहृदि भावितेन च प्रगल्भया गिरा
गम्भीरमुभगमन्तःकरण एव निसृष्टार्थं पठितमपि नूनमनेनैव । यथा चैप-
तिर्यग्जातावप्येवमनुज्ञासमुत्थितः पतङ्गत्वेप्यलोललोचनः पठति च प्राग-
ल्भ्यानेव शिखा चेयमाश्चर्यकारिणी शिरसि तथा नियतममुना
केनाऽपि वस्तुभूतेन भाव्यम् । भविष्यति च महतो भूमिराश्चर्यस्य । तदसौ
विधृत्य पार्श्वीकृतः परमविनोदार्थमुपकरणं भवितुमर्हत्येव निष्कण्ठकीकृताशे-
पभूवलयनिराकुलस्य राज्ञः । किन्तु कथं मे करगोचरीभविष्यति येन त्रिभुव-
नेऽप्यदृष्टमश्रुतं च कौतुकरसैकपात्रममुं समर्प्य प्रसादयामि स्वामिनमिति
मदीयचिन्तानन्तरमेवाऽसौ ततः शिखरादधो निरीक्ष्य झटिति दत्तशम्पस्त-
त्रैव मूलमणिपीठकुट्टिमे समं धरिमविभ्रमं भ्रमितुमारेभे । तथा पर्यटन्नसौ सर-
भसमुद्भूताशेन ग्रहाय मया तस्य दृशोरविषयं प्रदेशमाश्रित्य निभृतमवनमि-
तमात्रमलक्षितपदप्रचारं च गत्वा झगित्येवोपरि त्वरितपातितेन पाणिना ध्रिय-
माणो झटित्युद्गीनवानुद्गीय च पुरस्तात्कोशमात्रेण मार्ग एवोपविष्टो विसं-
कटस्य वटशाखिनः शिरसि । अथाऽहमुद्गीने तस्मिन्नुद्गीनचित्त इवाकुलो
नितान्तमाः ! कथमिदं पश्चिरत्नमासादयिष्यामि । करग्रहमागतोऽपि पश्यत
एवमेव पुरस्ताद्गतः शकुन्तोऽयमिदानीं किन्नाम स्वामिनो निवेदयामि किं

धृतोऽप्युड्डीय गतवानिति हा विडो पापस्य पुरुषव्रतमवश्यमेतस्य पृष्ठानुलम्ब-
 स्तत्र यामि यत्रासौ व्रजति । यदि तावदिहैव वटशाखिन्यास्थितो धृतस्तदा
 धृत एव न चेदितोऽप्युत्पत्य यास्यति ततो नाम निरालम्बने व्योमनि वह-
 न्नेव वासरमशेषं नेष्यति । तथाऽपि स्वप्रतिभासात्सङ्गतिरसाचारलोभात्परि-
 श्रमाद्वा कचिदवस्थास्यति । तदित्यभविषण्णेन मनसा कृतानुबन्धे ग्रहीष्यामि
 निश्चितममुं विहङ्गसारमित्यवधार्य धावितस्मिन् प्रति पादपं न्यग्रोधम् । न च
 यावदेकस्य पदस्यान्तरेण तं तरुतिलकमासादयामि तावत्ततो झगित्यसाधुड्डीय
 नभसि बोहुमारब्धवान् । अहमपि वस्तुलोभाल्लुब्धितविवेकस्तस्मिन्नेवाधाय दृष्टि-
 माधिष्टेन चेतसा मार्गामार्गमगणयन्सवेगमश्रोपविशत्यश्रोपविशतीत्याशया
 प्रधावितुमुर्वीपथेन लग्नः । सोऽपि तथा व्रजन् कचिदुपविशत्येव न कचित् चर-
 णस्पर्शमाश्रमुपविशति कचिदुपविष्टमाश्र एवोत्पतति, कचिन्मे निकटीभूतस्य
 सञ्चलनमाकलय्य चकितः पलायते, कचित्करसङ्ग्रहं यावदागतोऽपि विच्यवत
 इत्येवममुना क्रमेण तेन पक्षिणा कदर्थ्यमानस्य प्रधावतो मे झगित्येकत्र
 दुरन्तारण्ये गह्वरे घनतरुशिखरशाखान्तरशतैरन्तर्यमाणः स खलु दृष्टेरगो-
 चरो बभूव । अथाऽहं तथाप्याशया विडम्बितः सर्वतो विलोकयन्नगतो
 दृष्टामरुणकुसुमकलिकामपि तच्चक्षुरिति सरभसमनुसरामि, हरितफलशुलिका-
 मालोक्य तन्मीलिधिया धृतिं यज्जामि, प्रचलति विनीलतरुदलेपि तत्पक्षति-
 प्रतीतिमाचरामि, विकटार्कफलकोशदर्शनात्तदङ्गमेतदिति विकल्पयामि, झटि-
 त्युड्डीनान्यशकुनिपक्षपुटफटत्कारेण तस्यात्पतनमाशङ्क्य चात्मानमनेकशो नट-
 यामीत्येवमदृश्यमानेऽपि तस्मिन् सहस्रदर्शनोद्भूतभ्रमेण धावन् भूयसीं भूमिम-
 त्तिक्रान्तवान् । अनन्तरमन्ते च विपिनस्य प्रकाशमागतेषु कङ्कुमां मुखेषु खण्डि-
 ताशो गतः स तावत्पत्नी, तदितो बलामि पुनरग्रतो वा यामि, किमन्यमन्वेपणो-
 पायमास्रग्रयामीति समुचितानुष्ठानमूढो मनाङ्गुयञ्जितेन चेतसा समत्सरमित-
 स्ततः सलवल्लेकहेल्यैव पुरस्तात्तातिदूरमविरलतरुसरलवेणिकान्तरितमनेका-
 रावबहलं विहङ्गकोलाहलमशृणवम् । तदाकर्ण्य पुनरुन्मीलिताशो नन्विमामे-
 तावतीं भूमिमतिश्रमातींऽपि व्रजामि । मा पुनरिह विहङ्गसङ्गतिरसादवस्थि-
 तोऽसौ भविष्यतीति सञ्चिन्त्य सत्वरश्चलितो यावत्तां तरुश्रेणिमासादयामि
 तावदग्रे तेनैव पुलिनतलमिलितसरलजलशकुन्तकेलिकूजितरवेण निवे-
 द्यमानां गरिमगणनोपस्थितस्य प्रथमरेखामिव पश्चिमसमुद्रस्य, समुद्रमधनोत्थि-
 तस्य निस्सारसरणिमिवाधृतसरस्य, सलिलसञ्चारसारणीमिव भारतक्षेत्रस्य,

विलासपट्टिकामिव दक्षिणदिशोऽञ्चलस्य, लावण्यपद्धतिमिव धरायाः, तीरच-
रसमीरणारणितसणबीजकोशिकाचक्रवालवाचालपालिभिः क्षेत्रैरुभयतोरम्या-
मसमशरनिवासनिर्भराविरलतरुनिकुञ्जराजिभिरभिरामरोधसमसीमप्रसरां भ-
गवतस्तिग्मत्वपो दुहितरं तामतिप्रसिद्धनामवतीं तापीतिमहासरितमद्राक्षम् ।

देवी भानुमतः सुतेयमनया मुक्तामणिस्वच्छया

कृत्वा तं प्रतिबोध्य चण्डमहसं कुर्मः स्वरक्षामिति ।

ध्वान्तर्या पुलिनोपरुद्विदपानम्रप्रवालस्रुद-

त्पुष्पामोदमधुप्रताकृतिथरैः क्लृप्ता समासेव्यते ॥

अपि च ।

या महासिन्धुरुष्णांशुप्रसृताप्येतदद्भुतम् ।

सदृशी हन्त शीतांशोः शैत्येन पयसाममृत् ॥

दृष्ट्वा च तां सविस्मयं आः ! सुदूरमागतोऽस्मि नन्दावटपुरादियं भगवती
दशभिर्योजनैराख्यायते सिन्धुरहो मे प्रवृत्तिराग्रहस्य भवतु किमनेन प्रस्तुतं
तमेव गवेपयामि तावदित्युभयतीरवतिं पु तत्र घनपञ्चिणां पेटकेषु निपुणं निक्षि-
प्य चक्षुरालोक्यमानोऽपि समन्तान्नसन्कापि दृष्टः शकुनिरितथ भगवान्भुव-
नैकचक्षुरादित्यः संवृत्य दिवसविस्तारमपरस्यां दिशि प्रयातवान् । अथ तथा
वृथागते क्लेशेऽहन्मुच्य सरलं विषादसूत्कारमन्तःकरण एवं भावितवान् ।
हा ! कष्टमविमृष्टेन पथाऽय मया क्लेशितोऽयमात्मा । यद्वा साध्यमसाध्यं च
विषयमनालोच्य विचरतां विफलीभवत्येव पुंसां प्रयासस्तदेतदतिमहीयसो
मोहस्य विलसितं घरमादेवमुत्पद्यते विवेकिनामप्येकहेलयैव परिभ्रंशो मतेः ।

अन्यथा किमयमोदृशी न मे संयित्तिर्यत्किलासौ पक्षी, पक्षिणस्तु खेच-
रीभवन्ति, खेचरा हि न कुतश्चिदुपायादृते क्षितिचरणामगोचरा एव, ताव-
त्सन्दिग्धसिद्धिः प्रथममेव पाशकादिसदुपायः परिहृतः । पुनश्चैत्यान्तिकादुद्धीय
निर्गते तस्मिन् किमिति मे पृष्ठलग्नस्यामुना संरम्भेण कुतश्चिन्निष्फलतया लोकेषु
कथ्यमानोऽप्यसौ व्रीडाकरो व्यतिकरः । किमन्यदात्मनोऽपि लज्जितोऽस्मि ।
तदस्तु यद्वृत्तं घृतमेव । ततः संप्रत्यपरमालोच्यते यन्न तावदिह मन्ये ग्रामटि-
का नेदीयसी काचिदन्तिमध्यापमञ्चलो दिनस्य । निशाप्यन्धकारवती । वाढमवि-
दितश्चैव विभागो मार्गस्य । निस्सखश्चाहम् । अवेला च पान्थजनोपलब्धेस्तद्वैव
कुत्रापि सवासरशोपामिमां निशामतिवाहयामीति निश्चित्य सर्वतो भालयन्स-

मन्थरप्रचारमुच्चलितस्तस्यैव रोधसः शिरसि प्रवृत्तं पन्थानमनुसृत्य वामतो नातिदूरवर्तिन्येकत्र नवदलविनीलयवनकपट्टिकावलयमण्डलिते विलूय पुञ्जित-
 व्रीहिणि क्षेत्रखलके झटिति दृष्टमुत्कृष्टं कुटीरमपत्वरणे चेतसा सहर्षमाश्रितोऽ-
 स्मि । तच्चान्तरमानुषमेकत्र कृतपलालसंस्तारमन्यत्र चिवृतकालिङ्गपुञ्जमपरत्र च
 खण्डभाण्डकोट्टासितैः चुल्लकमालोम्य नन्वेवमिह संवृत्तिश्चेदवश्यमास्ते कश्चि-
 दतः स यावदायाति तावद्गह्वरेव तिष्ठामीति चिन्तासमसमयमाजगाम परमे-
 कतो मानुषाकृतिः श्वापदपशुरश्टङ्गपुच्छोऽनङ्गान् दिवसदृश्यो भूतविशेषश्चैत-
 न्यवानुपलपुत्रकः परुषहलमुखविपादितपा पृथिव्या प्रदत्तशाप इव स्फुटिताग्रच-
 रणस्तृणकुलानि गोरूपकैश्चारयत्यविरतमग्राविति क्रोधान्मारुतविलग्नैः शालिम-
 लनोच्छलितपलालदलशरूलकैर्गृहीत इव कूर्चकेशेषु हरिद्राफलाष्टीलगुलि-
 काभिरिव लाङ्गलकुशकुठारीकलनकिणग्रन्थिभिः स्थपुदितकठोरकरतलो मस्त-
 काहितचारिभारकः स्थूलया च दर्भवलितया रज्ज्वा वनन्दपरिधानः स्कन्धकृत-
 जरत्कम्बलीखण्डो दण्डपाणिः पामरः । पश्यामि च तदन्तिके वामरुगृहीतम-
 विपुलपलाशतरुवल्कलीरिकायावनद्धचरणं तमेव परमुत्तमं पतत्रिणां कीरम् ।
 आलोकिते च तस्मिन् मृतोऽस्मीधित इवाहमानन्देन विकसितविलोचनो विशा-
 लया पुलकसम्पदा परीतमूर्तिरन्य एव संभृतवान् । अथासौ पामरः प्राङ्गणरु-
 एवोत्तार्य प्रवेश्य चान्तश्चारिभारकं तत्रैव बन्धनरज्जुबलये तमप्यावध्य विहङ्ग-
 पुङ्गवमागत्य ममांतिके स्कन्धादाकूप्य कम्बलिमुपाविशत् । लग्नश्च सदन्तनिष्कर्षं
 ग्राम्यामपि कराभ्यां शिरः कण्टूयितुं तथा भ्रातः ! कुतो ग्रामादागतोऽसीति मां
 पृच्छत्यन्तरा शिरःकण्टूयनसुगवासिकासीत्कारमुन्मुचत्यन्तरा क्षेत्रे विशंति
 गोरूपकाणि हृक्ष्यत्यन्तरा पुनरग्रे गृहीतमुक्तेन वचसा तमेव प्रश्नालापं निर्वृ-
 त्त्यतीत्येवमज्ञतया ग्रामेयकस्वभावतया वा मन्मनः कदर्धतवान् । अहमप्यहो
 सेयमधुना पामरावधीरिका नाम भवतु । व्यर्थपरिणामया किमस्य वा स्वरूप-
 चिन्तया, तावद्वावयामि स्वकीयं कार्यमुपश्लोकनैकगम्या ग्राम्यजानिनिनि
 घ्यापाराकारवर्णनापूर्वमनुकूलाभिरक्तिभिरभुं प्रसाद्य सुपसमाग्रावितामत
 वसतिं करोमि, तथावस्थितश्च पश्चादस्मिन्पतत्रिणि किमयमाचरतीति
 पश्यामि, पृच्छामि च शुकस्य लाभान्वयमस्य च प्रवृत्तिं, गृह्णामि चैनमे-
 तस्मादुपायैर्देयतोद्धृतमेव लब्धं शुकराजमिति विनिश्चित्य तथाहृदयसू-
 यितधिष्णारयुक्तैरावर्जनवचोभिरवस्थानदानाय तं प्रवर्तितवानस्मि । सोऽपि
 मे प्रसन्नमनोऽवृत्तिरवस्थितिं दत्वा संवृत्तायां रासभाग्रयोचितमौचित्यचि-

त्यमुपदर्शयन्नुपकोणवर्तिनीं प्रस्तरपलालपिण्डतामाकृष्य च स्थालीमाग्रहाद्वा-
सितान्निकया करस्वितेन धवनलकमहोदनेन तत्समयेन मृष्टेन चोष्णेन का-
लिङ्गशकलिकाशाकेन कृतगौरवमातिथ्यमकरोत् । दिनवुसुक्षितश्चाहं त-
द्वि गोपालहालिकीयं भोज्यममृतमयाहारनिर्विशिष्टमिवोपभुज्य मृदुनि नव-
कलमपलालतल्पे तेनोक्तः स्थितिमकार्षम् । पामरोऽपि तथैव स्वयमुपभुज्य
मदासन्नविरचितान्यसंस्तरे सलीलमुपविष्टः शुक्रकृते कर्तुं पञ्जरकमारभे ।
मया हि लब्धावसरेण सानुबन्धमसावभिधातुमारब्धो यथा । भोः ! चातुर्थ्य-
रिक् ! कमभिनिवससि ग्रामम् ? , किमभिधानोऽसि ? , काऽसौ कथं च भवता
शुको धृतः सङ्गृहीतश्च किमर्थं ? , किञ्च श्रीमतामुपकरणेनामुना किं करिष्यति
भवान् ? । यदि न कुप्यसि कुलप्रधान ! ततो भणाम्युपकारेण महता प्रयच्छ
मे शुक्रमिमं राज्ञो दर्शयामि । तेन च कृत्वा तवावश्यमनल्पं दापयामि प्रसादं
कारयामि च भवन्तमखिलस्यापि मान्यमिति महच्चो निशम्य पञ्जरकसूटौ
निविष्टदृष्टिरपश्यन्नेव मां पामरः प्रत्युवाच ।

श्रूयतामिहास्ति परतो धान्यसारनामा ग्रामः । तस्मिन्नधिवसति गोप-
तिर्नाम कुडुम्बिकस्तस्याहमात्मज इव संवरको नाम हालिकः कलमशालिमल-
नाय जनितमहाखलोऽलक्षे वसामि । चारिग्रहणाय चाद्य नातिदूरमितोऽर्द्ध-
विलूनशालिमतः केदारस्य तीरं गतेन मया शालिकणिशस्योपरि निविष्टो दृष्टः
शुकोऽयमालोक्य च सहर्षमहो साधु चिरादष्टोऽयमिति यष्टिकाग्रयोगिन्याया-
सिकया परुपतुपपुटमोडात्तण्डुलविकर्षणासक्तिपरतन्त्रो श्रुदित्यसौ संवृत्य
स्योक्तः । न चात्र त्वयाऽनुबन्धो विधेयः । मम हि प्राणाधिकाऽस्ति कुलशील-
सीरूपवती कान्ता । सा च संप्रत्यमितोपयाचितशनैः प्रथमगर्भेणान्तर्बत्नी
जाता । गता चात्मनः कुलगृहे प्रसवितुमपरं मेखलिकानामग्रामम् । तस्याः
शुकामिपोत्पन्नदोहदायाः कृते सङ्गृहीतः शुकोऽयम् । अतो मे प्रेयसा कलत्रेणैव
विभूतिमतः किमनेन त्रैलोक्यराज्यमपि तृणकल्पमेवैतत्तदलमनुप्रार्थनयेत्यभि-
धाय निष्पाद्य च तं तृणलतामयं पञ्जरकं विधाय च तदन्तःप्रवेशेन सुस्थितं
कीरमुत्पन्नतोपः कृतकृत्य इव शयनसन्निवेशेन स्थितवान् । तथा स्थिते
च तस्मिन्नुद्धृतभूरिचिन्तोऽहमाः ! कमुपायमिदानीमासूत्रयामि किमन्यमर्थनो-
परोषविशेषमुपदर्शयामि, किमितो हठादुल्लङ्घ्य च गृह्णामि आहोस्विदकथ-
यन्नेवास्य सुसस्यापहृत्य यामीत्यादि नितान्तमुत्ताम्यता चित्तेन चिन्तयन्

यावन्मुहूर्तं तिष्ठामि तावज्ज्ञगित्येवाऽसौ शुक्रः सादृहासं विहस्य प्रस्तुतेनार्थेन
युगलमार्पापाः पपाठ—

एकेन ध्रियमाणः पलायितोऽन्यस्य गोचरे पतितः ।

गतोऽन्यस्य मुखे किल यदहमहो थलवती नियतिः ॥

अथवा—

जीवितविषयान्मृत्युं मृत्युमुन्वाञ्जीवितं च नियमेन ।

जनमानयति नयत्यपि विरमति न काप्यसौ नियतिः ॥

अथाऽसौ निशम्य परमेकहेलयैव तपोद्वर्षितरोमा पामरो विमुच्य
महतीमारादिमुत्थाय पलायितुमारब्धः । मा भैर्मा भैरित्युद्भूतहासेन च मया
ध्रियमाणः साकुलमहो विमुञ्च विमुञ्च मां त्वमपि सत्वरमितो भ्रातरपसर्प
त्वाद्यसे न यावदेतेन पतिणा यतो न मया कचिदियन्तं कालमेते हसन्तो
वदन्तश्च शकुनयो दृष्टाः । तदेव यास्यामि । चारभटस्तु तिष्ठतु भवानिति
भयार्त्तिविधुरेण चेतसा प्रलपन्नुन्मोच्य भदन्तिकादात्मानं पलाय्य गतवान् । अह-
मप्यनुकूलवर्त्तिनो विधेरनुभावात्फलितप्रयोजनो ननु सिद्धमभिमतं साध्यमि-
दानीं प्रत्यूष एवोत्थाय शुक्रसनाथो ब्रजामि मन्दिरमिति महता प्रहर्षेण तथा
भायिततत्त्वस्य पत्रिणो विस्मयेन तेन च तस्य हास्परसेन हालिकस्य विनोद-
मानहृदयो निद्रामलभमानश्च किल तत्कालमेव जल्पयिष्यामि तं शुक्रं ताव-
त्तेनैव सानुरोधमाभाषितोऽस्मि भो महात्मन् ! अवधानमभ्यर्थ्यसे, ब्रवीमि
किञ्चित्तावदितः पामरमहाग्रहादिच्युतोऽहमिदानीं पृच्छामि भवतोऽपि
कीदृशी प्रवृत्तिः । त्वं हि महात्मस्वरूपः, महात्मा हि प्रोच्यमानः शृणोति ?
उपगृह्यमानः प्रवर्तते, तथाऽर्थ्यमानो ददाति च । तदेतदुच्यसे भ्रातः ! अमुष्या-
सारपरिकरस्य संसारस्य सारो धर्म एव । धर्मस्य च सारभूता प्राणिषु दया ।
दयादानस्य च सारमार्तपरिश्राणं नाम । तच्च सज्जनेषु सहजमेव विश्रान्तमास्ते ।
तदेव प्रार्थ्यसे कचिदप्यस्तु तावद्वन्दिग्रह एव । गरीयसी पीडा मा पुनः कस्यापि
नृपतेरर्पयिष्यसि । तेन च हृदि प्रतिकलितराजसेवापरिक्लेशभीरुतया निता-
न्तमातोऽस्मि । यतः ।

कूरामात्यदृगर्चिपानलमुखी द्वाःस्थाग्रहक्कास्वनै-

रुत्फेत्कारवती निथोगिरसनोत्तीव्रस्फुरत्कर्तिका ।

बिभ्राणा च विशुष्कसेवकलसत्कङ्कालमौर्वीपति-

मेपा राक्षसपुत्रिकेव कमहो जीवन्तमुन्मुञ्चति ॥

तत्खलु विमुञ्च मां धीमन्नव मां वाचा च शुद्धोऽसि चेन्मा विषदय
विहङ्गमकुडुम्यात् । मा दूरीकुरु निकृञ्जतरुकोटरकुटीरवासात् । मा वियोजय
यदृच्छारामफलरसोपभोगात् । मा विश्लेषय विविधवनसरणिसञ्चारसौख्यात् ।
मा समुत्सारय नभस्तलोत्पतनविलासविभवादनाथमार्तं पतत्रिमात्र-
मित्युपरोधवन्धुरमभिधाय व्यरंसीत् । अनन्तरमुत्पन्नविकल्पोऽहं अहो !
कोऽप्यसावित्थं प्रगल्भः शुकविशेष इति न जाने । किन्तु यथाऽहममुना
स्थार्थमनुसन्दधानेन सप्रबोधसंरम्भमभिहितस्तथाऽहमपि करोमि यदि हृदयं
दयार्द्रं मनसा च प्रवृत्तिप्रश्रगर्भेण गिरां विस्तरणेोत्तरं कल्पयामि । ततो-
ऽयमुक्तिप्रकारचतुरस्तथा कथञ्चिदालापचर्चा विपञ्चयिष्यति येन मे झगिति
भविष्यत्येव मोक्षव्यस्तदस्तु स्वामिनः समर्पणीयोऽयमित्यादावेव सूत्रि-
तं प्रयोजनमनाशयेन यत्किञ्चिदुक्त्वा गृहीत्वा च याम्येनमन्ययादिस्वरूप-
मेतस्य स्वामिनैव पृच्छयमानमवगमिष्यामीति संप्रधार्य तथा प्रत्युत्तरा-
भासमात्रकेण तमनुवर्त्य तृष्णीमतिष्ठम् । अथ तथैव मे जाग्रत एव शुक-
यचोऽयन्नासस्खलिताच्छलयितुं हालिकानुपृष्ठलग्ना प्रकीर्णतिमिरकेशा पिशा-
चीव गता सा नाम यामिनी । प्रविष्टश्च कर्णयोर्निशोपान्तमुक्तस्य चरितुमायात-
यतो द्विपीकदम्बकस्य कण्ठावलम्बितो नाम नवग्रहीभूतः शुकोऽपमादाय
गम्यतामित्यदृष्टोपदेश इव कणत्काष्ठघण्टावलीनानारवः । तमाकर्ण्य नन्यसा-
धेय समयः प्रयातुमिति प्रतोपसत्त्वरमुत्थाय गृहीत्वा च तं शुकं निर्गतोऽस्मि
तस्मादागतश्च सकलेनाह्वा तदेव नगरम् । नगरप्रवेशे च मदन्वेपणविमूढस्य झटि-
त्युद्भूतदर्शनप्रहर्षेणागत्य मिलितस्य परिजनस्य हस्ते समर्प्य पञ्जरकमाख्यात-
वृत्तान्तः सद्यनि प्राविशम् । तत्र च स्वामिनो दर्शयितुमाश्वर्षकरं शकुन्त-
मुत्सुकोऽहमन्यस्मिन्मणिफलकपञ्जरे कृत्वा तमतिवाह्य तां निशामायातवान् ।
अयासोऽस्मि चाथ न न्यत्विदमीदृशं विहङ्गरत्नमवनिमण्डलाभरणस्य राजो
निधानीकृतं शोभते इति भवनमगच्छन्नेवात्र तमादाय समागतस्तदेव बहिरा-
नीतो दारकस्य करं तिष्ठतीति विज्ञप्ते देवस्य मनः प्रमाणमित्युक्त्वा व्यर-
मत् । राजा च सविस्मयोत्सेकमुत्सुकेन मनसा ननु त्वरितमानीयतां,
दृश्यतामसौ शकुन्त इत्युक्तवान् । उक्ते च भूभृता कौतुकनरद्विनं मनः
प्रभोराकल्प्य वसन्तशीलः स्वयमुत्थाय जयादानीतमग्रनो रत्नपञ्जरमधिष्ठितं
शुकममुञ्चत् । अपाऽसौ सरमसमुन्नमिनरन्वरः प्रसन्नया दृष्ट्वा निरूप्य

देव ! ह्रनयनकुनाशनशिलाभिराघातेन कुसुमघन्वना समुज्झितं रूपम-
हन्त्यातिशरणयाच्यताविषण्णेन जनमन्युना शिथिलितं विलासमुरगतल्पाधा-
रयारिणि पयोनिर्घा ज्ञायनसुगन्धव्यमनलङ्घितेन च मुरारिणा निरस्तं व्यापारम-
पौरुषया गत्या गृहीतमिवाधिष्ठितस्य ते किमह ! किल स्त्रांमि । तद्भवतु । कि-
मप्रोपश्लोकनङ्गदेन । किन्तु किमप्युच्यसे न चेत्कृप्यसीति भूमोन्द्रमवादीत् ।

वृत्तिः संप्रति कर्षणो च किमपि त्यागप्रवारे दृढं

विश्रान्ता त्वपि नाथ येन भवता ब्रह्माण्डनामा घटः ।

मयाः सद्गुणरत्नराजिभिरसा भृत्वा निधानीकृतः

पाञ्चम्योपरि विस्फुरत्यभिभूतं ज्योतिःप्रतापस्तव ॥

राजा तु सविस्मयस्मेरमारोप्य भूमोपयनामाननेषु नलिनदलविशालां
दृष्ट्वा अहो ! पदपत्र घर्णनार्थंरुग्भिर्भगिनिमद्भिर्वेदगध्यप्रागल्भ्यमस्येति
निभूतमभिधाय तं शुक्लं दृष्टुन्नुपुद्गयमयोपत् । हं हं ! विहङ्गमप्रवर ! प्रथय कः
किल भवान्, कतमज्ञानिरसि ? । कथं च यस्तुविवेचनायच्छिष्टे चेन्ममि घर्ण-
द्वान्याविराष्ट्रद्वन्द्वमात्रोधारयारिण्यसिन्वित्पद्मन्ये तवाऽप्यमोदग्नियोऽप्यगमः
समप्रस्य भारतीपरिस्पन्दस्य तापस्य च स्वजातिलक्षणां शिङ्गामावाहताः स्वरू-
पमेवाधर्यकारि, पुनरियमपरा च प्रस्तुतोपश्लोकनालापयैदगरी । कथं नु तव तादृ-
दि निस्सन्धिरन्ध्रोदरे प्रवेशो निर्गमश्च कैत्ये किमर्थमधियिष्टोऽसि । । तद्गतेन
च भवता किमन्येनदापठितम् ? । कथं च पलायितो वसन्तशीलादशरय-
न्यनक्षत्रमितां हादित्वेनेत्यादि वृष्टो नरेश्वरेण मोऽग्रवीत् । देव ! किल येन चेन्ममा
देवः वृच्छति न न कश्चित्पदेह मदाहिदुर्गमायां सद्यगिरितदान्धर्मेनिन्यामजन-
प्रसारदाश्यायामरण्यमुपि पुराणस्य न्याप्रोपयिष्टविनः कोदरे पसन्त्यामुद्गम-
भृतापदमंगलया (मत्तया ?) प्रसरतिषिण्णायां शुक्लपत्रिण्यां पश्चिमे पयसि
संगृह्यत । विच्छोद्रेद्वज्रं च शुक्लान्ययपिरोधिनी न जाने कृतोऽपि हेमोर्तमिति
परमुद्गता शिरोपम् । इमानुदीभ्य शिरमुद्भिद्यमानां पिच्छलक्षणां शिरसां
परिहृतांऽहमन्ययाऽपि द्रुक्लुप्तदुर्गमेन च पुरादृतेः कर्मभिरनुमायितया भृगां
चलेदमिति तद्वच विपिनं यमन्तो म्वाधकार शृपापत्रेन मां शारदी नाम
चन्द्रेण । तथा च प्रतिदिनमनुगन्धमानोऽहमुद्गमवधनया सद्यर्पमृगधटि-
तुम् । इयं च शिन्वा दिवसपेया समुच्छ्रममारुहने तथा वसेन मारुतमन्यमु-
न्मीलितं येन शिरसाविर्भूतप्रसोपः समानवस्तुगन्धोऽनिरिष्येत् इयं च दाम्नेषु

विविधाशुकाव्यप्रकल्पनासु पुराणकथोत्कीर्तनादिषु वैदग्ध्यमधुरासु च विभ्र-
मालापगोष्ठीषु मनुष्यशेमुष्यङ्कतया परमं प्रागल्भ्यमासादितवानस्मि । प्राप्तप्र-
माणं च मां शारदी वत्स विहर स्वेच्छया मद्बचःप्रभावादगम्येषु विषयेषु प्रचा-
रसामर्थ्यमरन्ध्रसन्धिषु स्थानेषु च प्रवेशशक्तिरखण्डिता भवतो भविष्यतीति
वरं दत्त्वा कृत्वा च चित्रशिख इति सुललितं नाम स्वतन्त्रचारेण विमुच्य नि-
वृत्ता बभूव । अथ ततःप्रभृत्यनया विलक्षणया मूर्त्या द्वेपीव दृष्टमात्रोऽपि
प्रहारास्पदीभूतः शुकानामलब्धस्वजातिसङ्गतिरेकाकी सर्वतो वनान्तरेषु वृक्षा-
न्तरेषु कोटरान्तरेषु च विचरन्निवन्तं कालमतिष्ठम् । सत्यप्येवमेतावति
सकलतत्त्वनिर्णयोन्मेषशालिनि विवेके न खलु क्षणमपि सजातित्वादुज्झितुं
पारयामि शुकानां सङ्गमं दर्शनमास्पदं चेति प्रातरेवाद्य प्रत्यग्रशरत्समयस-
न्मदोल्लसितचेतसां कापि गगने गन्तुमारब्धवतां शुकविहङ्गमानां पृष्ठलग्नां
तावतीं भूमिमायातवानस्मि । तत्र च कथञ्चन मुनिवेशेन पश्चाद्वलितनेत्रतया
झदिति दृष्टोऽहं तैरतिघनया कुधां प्रधावितैरुष्णहृदचञ्चुपुटकोटिपातमाह्व्य-
मानस्त्रासेन सहसा पलाय्य तस्मिन् सन्धिरन्ध्रोदरेऽपि बैल्यप्रवेशतरलितस्तेन
शारदीवचःप्रभावेण सङ्क्रान्तवानस्मि । तथा समुपस्थितापद्मशादुत्पन्नमनोव्यथः
विभावयन्नात्मन्यमुं समग्रगुणाविर्भावजनकं शिखोन्मेषमिमं श्लोकमपठम् ।

गतेषु च तदन्तः प्रवेष्टुमशक्तेषु यथागतं तेषु यथाऽहमुन्नासितोऽपि
तद्दर्शनवियोगजं दुःखमसहमानो ननु कियदूरे ते किल वर्तन्त इति विलोक-
नाय निर्गत्य तस्यैव शिखरमारूढोऽस्मि । अदृष्टशुकावलिश्च हा क पुनस्तां
स्वजातिमालोकयिष्यामीत्यनया तिरस्कृतविवेकश्चिन्तया मूले विमलमणिपीठ-
कुट्टिमतलैकसङ्क्रान्तमालोक्य निजं प्रतिविम्बमये मज्जातिरपरः कोऽप्यसावन्न
शुक इति भ्रान्त्या झगिति कृतझम्पमवतीर्य तदनुगामी भ्रमन्नमुना ध्रियमाणः
पलायितवान् । अनुपृष्ठलग्नेन च खेद्यमानोदितबुभुक्षितः श्लेघ्रं शालेयन्नासाद्य
क्षुभान्वितेन चक्षुषा चेतसा च विधुरीभूतश्चरन्नधिप्राप्तो महतीं पामरकरग्रहा-
पदं, प्रवेशितश्चात्र चार्त्ताभिरेव श्रूयमाणस्य मध्ये पञ्जरकस्य, दैवेन पामरा-
कृतेः कृतान्तदूतादाकृष्य त्वत्समीपमानीतः । इदानीमुदीक्ष्य दूरादनन्यतुल्या-
कृतिं भवन्तमये स एष मानवः स्वामी यः किल सौराज्यरञ्जितेन शारदीप्रमुखेण
वनदेवताजनेन प्रतिदिवसमाशीर्वाण्मनो मया श्रुत इति प्रमोदरसमिश्रितं
भवदर्शनामृतमवाप्य स्वस्थतेयमेवं शरीरकस्य । तन्मे स्वामिन्नसमहेदशपरि-

पाटिघटनापदीयानेष परिणामः कर्मणां, यतः सुदूरमस्वरपथप्रचारिणः पवन-
तरलिननिजाङ्गपिच्छशिखरेऽपि विस्फुरति । चाढमविश्रम्भशीलाः पक्षिणः
कथमुपगच्छन्ति गोचरं भूधरकरग्रहाणाम् । तदङ्ग ! कर्मस्वामिनाध्यासिते
ऽस्मिन् संसारनगरे निघतमात्मानमेव प्रस्वलितस्य मनसोऽनुशासकमपहाय न
खलु कोऽपि केनाऽपि बध्यते । तथा हि—

आत्मा शुभाशुभमयं धनमेव हृत्या

योन्यन्तरेष्वपि निविश्य तिरोदधातु ।

अन्विष्य नूनमचिरादनुमार्गलग्नै-

राबध्यतेऽतः सुखदुःखशतैस्त्रयाऽपि ॥

किञ्चेतदेव मे किमप्याचिर्वभूव शुभकृतं कर्म येन स्वाभिन्नशेषनरलोक-
निलको विवेकिनामग्रणीरालोकिनो भवानिति प्रगल्भभणितिभङ्गीमनुत्तरा-
मभिधाय तृष्णीमभूत् ।

राजाप्यहो ! साधु साध्वङ्कृतं पश्चिरत्नमासादिनमित्यत्यन्तमेव प्रहृष्य
भोः पतत्रिणां पुङ्गव ! कस्य मनस्येवं न संवसति यत्किल शकुन्तजन्म नाम
सावमानसद्गमो विप्रयोगः स्वजातेरिच्छासंचरणरतिहरंयमवस्थितिः पञ्जरस्य,
स्यभिलाषप्रवर्तनोच्छेदकं चेदमपरं प्रदानमाहारादेः प्रकामं क्लेशपत्येव चेतसि,
किन्तु नापरपतत्रितुल्यस्तादृशो भवान् । भवनो हि दुष्कृतेन कर्मणा जन्मैव
केवलमिह विहङ्गजानायभूत् । अनेन पुनः सरलसंस्कारवता चैतन्येन क्लि-
च्यते मनुष्याणां मरुतामपि शेषुर्पामतिप्रामसि । तत्किमेवं धीमश्रुताम्यमि ।
मा विषाद, पूरयिष्यामि यथाऽवसरमवश्यं भवनो वाञ्छितं सुखम् । असा-
वपि पिटालादिव्यपायपरिहारार्थमित्यमेवाऽस्तु निवासः । पञ्जरके वसनश्च
तथाऽग्न कालेन भविष्यत्यस्मदीयाऽपि संगनिरित्पादिभिरनेकधा प्रयोच्य तं
चित्रशिखं तत्रैव सुस्थिरस्यान्तमकरोत् । समर्पयामास च वसन्तशीलस्य ।
भो वनपालपुङ्गव ! त्वपैव प्रतिदिनमुद्यानमणिमण्डपस्यो यथोचिताहारपाना-
दिभिरसां पालनायः । सरसगोष्ठाग्रमङ्गेषु चाऽस्माकमनुजिज्ञासन्नवृत्तिश्चित्र-
शिखो विधेय इति यावद् वसन्तशीलमादिशन्नास्ते तावज्जगित्युदयास्तभू-
तोरन्तरालभूमेरावाटकल्पनाचिह्नमिव रविविम्बमम्बरस्य मध्ये सम्प्रभूतमिति
प्रनानिष्टद्वारमित्र मुञ्चसुदधितेन घ्यनिना ननाद मध्याह्नसमयशमी शङ्खः ।

तमाकर्ण्य यथोपस्थितं पालयितुमवसरमुचिनवेदी परमपारितोषिक-

प्रदानेन सन्मान्य वसन्तशीलं तेन च हस्तीकृतरत्नपञ्जरकं चित्रशिखं
विसृज्य विसर्जिताशेषनरपाललोकः स्नानादिकर्म पौर्वाहिकं कर्तुमुदस्थादा-
स्थानसिंहासनावृपतिः ।

अयोस्थिते तस्मिन्नवनीश्वरे युगपदहंप्रथमिकाक्षेपेण प्रणम्य निर्गच्छतो
नरेन्द्रसन्दोहस्य महीयसा गात्रसङ्घटेन हठादन्योन्यमिलितमुकुटमकरीतदोच्छ-
लितैरनेकशो मणिभिः सरत्नोद्गारो वेलाम्रसर इव सागरस्य, विस्रस्तशेखरो-
ङ्गीयमानमधुकरस्रस्तैः श्यामलो हलधराकूप्यमाणः प्रवाह इव यमु-
नाजलस्य, झुदितहारदण्डाप्रपातिभिर्मुक्ताफलैरुन्मुक्तजलविन्दुशिरःप्रचार
इव स्वात्यम्भोदपटलस्य, प्रसर्पतो विलासिनीकदम्बकस्य कणात्किङ्किणी-
चक्रवालकलकलैरुत्थितजनारवः पुरक्षोभ इवानङ्गनगरस्य, प्रधावतो निरन्त-
रमासनदानाधिकारिणो वर्गस्य विपुलभुजलतोत्क्षिप्तवृत्तवेत्रासनैरुदस्त-
शैलः संरम्भ इव सेतुबन्धस्य, बहुशो मणिस्तम्भेषु सम्मर्दवशादास्फालता
विलासिनीजनेन प्रतिबिम्बभावादनुत्थिताया मण्डपश्रियो दीयमानसमालिङ्ग-
नविशेष इव, समन्तादन्तरपसर्पतां सेवकानामुपरितले च मणिपट्टसंचारिभिः
प्रतिविम्बैर्जगन्नयमपि सेवाप्रतिष्ठमिवाचक्षाणाः, क्षरता भ्रश्यदयतंसमञ्जरी-
रजःपूरेण पांसुलीक्रियमाणमणिभूमिरुल्लसिता प्रेङ्खदखिलनेपथ्यपटपल्लवसमी-
रणेन समुत्थाप्यमानारात्रकवती शिरःसिन्दूरपांसुर्भूलता मन्त्रिचोलाञ्चलसमा-
जेन भज्यमानरद्गायलिः, विलसता स्खलद्वारनारीकरचमरदण्डपातेन विघ-
ट्यमानस्फटिकवेदिकोपकोणमाणिक्यभङ्गिः, सभामण्डपादतिनिकुरुम्बतरेण
निस्सरत्सु लोकेषु ब्रह्माण्डपुटपिधानमिव विघटितं, पातालमुखमिव मुकुली-
भूतं, सृष्टिशालाद्वारमियोद्धादितं, त्रिभुवनोदरमिव स्फुटितं, दिग्निर्गतिफलक-
मिवापनीतमिति बहिस्तिष्ठता जनेन पदे पदे सन्दिग्धमानो गृह्यमाणः स्वयं
कुर्वता चित्तेन प्रेक्षकाणां प्रतीहाररक्षास्तवकितेन च बन्दिस्तेनोदीर्यमाणजप-
जयालापकोलाहलकलापेन संभृतो बभूव भूयसा विस्तरेण महानास्थानसंक्षोभः ।

निर्गत्य च नरपतिरास्थानमण्डपादखण्डितावसरवृत्तिरनुत्सुकेन मनसा
क्रमशः स्नानादिसमस्तमुचितोपरूढप्रक्रियाविभूतिभिरभ्यवहरणमर्पादमवश्य-
करणीयं व्यापारमकार्षात् । ततश्च—

निर्वर्त्याखिलमस्खलत्परिकरं तत्कर्म पौर्वाहिकं
लीलातल्पतले स्थितः परिगतो गोष्ठीसुहृद्भिर्जनैः ।

प्रस्तावोपनतं शुक्रान्वयमणिं तं शाम्रजैः शीलयन्
सूक्तैश्चित्रशिखं सुखेन गमयाञ्चके कृनी वासरम् ॥

मनुजपतिरथैवं सुस्थितस्वान्तवृत्ति-
र्विविधसुखसमाजं सेवमानो दिनानि ।

नयति कृतविनोदः पत्रिणा तेन शम्भ-

ञ्जपनि यचसि वदया यस्य सारस्वनश्रोः ॥

इति कायस्थकविमोडुडविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथायां

शुक्लामो नाम सारस्वतपदाहो

द्वितीयोच्छ्वासकः ।

तृतीयोच्छ्वासः ।

एवं च यथासमयमनुभूयमानविविधविभ्रमोपभोगादिसुखसम्मदक्रमेण कालमतिवाहयन्नेकदा विलासमणिभवनवातापनस्थः परिगतः समन्तादर-विन्दकर्णिकाकोश इव केसरैः, आभरणनायक इव पर्यन्तरत्नैः, इन्दुरिव तारकैरवनिपालपुत्रैः कविभिः प्रसादचिन्तकजनैश्च लीलयावतिष्ठमानः पुरः पञ्ज-रोद्गरसरिकासनोऽविष्टमास्पदं प्रणयस्य विविधरसमहिष्ठगोष्ठीविनोदसहचरं सम्भाव्य तरलितारविन्दसोदरया दृशा तं शकुन्तकुलभूपणेन्द्रनीलं चित्रशिख-मुवाच । सखे ! स्वमतिगुणगरिमप्राग्भारनमिनवृहस्पतिप्रज्ञेन नियतमेवाऽऽर्येण मन्त्रिणा विभूतिवर्द्धनेन मतिकरेणुक्वलिताद्भुरो निरुत्थानीभूतः परिपन्थिनां वंशः, प्रभूतगुणसूत्रितमिच्छया वर्तते भूपालवृन्दं, नयनपथप्रवर्तितमविसंष्टुलं वहति वसुमतीचक्रं, उपक्रान्तमन्त्रावकृष्टा वशीभूता लक्ष्मीः, राजधर्मपरिपा-लितया तया निराकुलीभूतं च मे राज्यम् । एवं च निर्वृत्ताखिलविधेयार्थ-सुस्थनया कोशान्तः प्रविश्य तिष्ठति कृपाणे रणकेलिदुःस्थितेवास्मिन्भुजदण्डे कथय कमङ्ग ! किल व्यापारमुपशीलयामि, कैर्वा विनोदविभ्रमैरतिवाहयामि दिवसान्, कतमं च व्यासङ्गमनुगम्य हृदयमनुकूलयामीति शृष्टो नृपेण चित्रशिखः स्वामिनोऽनुवर्तयन्नाशयं जगाद ।

देव ! अत्र मनुष्यजन्मनि कल्याणवतामखिलसुखोपभोग एव पर्यव-सायो व्यापारः, तदास्पदं च घटयन्ती हृदयवाञ्छितमसौ राज्यलक्ष्मीर्मूलम-स्याश्च सप्तार्णवनरङ्गमालाभरणेयमुर्वी ।

हेतुरप्यमुष्याः स्फुरितनिशितासिकणिशनिर्मितनरुणदण्डवोद्धामरस-
भीकच्छेदः प्रदेपिवंशस्य । तदेतत्किं न कृतं देवेन । मृवलयमधुपटले राज्य-
सुखरसाय कृत एवायमुच्छेदः क्षुद्राणाम्, अपनीता हि विलसदसिदण्डदलित-
वीरकवचकालायसोल्लसितविपुलविस्फुलिङ्गशिखिस्वेदेन भुजयोरुद्धटाः कदन-
केलिकण्डूतयः, क्षुरप्रमुखविखण्डितेभदन्तमुसलैरुन्मूलितविरोधिर्वंशाद्भुरैरिव
छादिताः सङ्ग्रामभूमयः, निशितनिस्त्रिंशधारोत्तारितारिशिरःशङ्खचलपैः प्रसा-
दिता वीरलक्ष्मीः, असिदण्डघोडितैरहितकुलैरुद्धासिता वसुमती, वैधव्यविधु-
रितारिसीमन्तिनीनेत्रसलिलधाराभिः खेलितो मधुस्त्वः, विपादितविपक्ष-
वंशादाकृष्य यशोमुक्ताफलमाभरणिकृतं त्रिभुवनश्रियः । तत्किल किम-
ब्रोन्यते ।

कुर्वन्नुद्गतमेकदैव तरणिस्तोमं प्रतापक्रमैः

शशुक्लीनयनाशुभिर्विचयन्सप्तार्णवैकाङ्गवम् ।

नृत्यत्येय घनारवेण यशसा मुक्तादृहासः समि-

त्संहारेषु तवासिरत्र नृशिरःस्रग्भूपणो भैरवः ॥

अपि च—

देव क्षत्रियपुङ्गव ! प्रहरतः सङ्क्षेप्वसङ्ख्यं मद-

प्रस्पन्दप्रसरान्धसिन्धुरशिरःस्कन्धं कृपाणस्य ते ।

धारासङ्गतमौक्तिकयुतिपरीयेपञ्चलादन्तिके

दत्तः काण्डपटो ह्रदित्यभिस्रुतारातिश्रियः सङ्ग्रमे ॥

त्वदभिभयपलायनादरण्येषु शृणु श्रीमताभीश ! शाश्वतीमवस्थाम्
तथाहि ।

यर्पास्त्यथ कुटीकृतेऽयमुचिते देवि ! प्रदेशे मया

नास्मिन्नेति वनापगाभर इति ब्रूते तवारिः प्रियाम् ।

यावत्तावदरण्यवासविषयावस्योग्रदुःखस्पृशः

सा तस्याः स्रवदीक्षणाश्रुपयसामुन्मथ्य नीताऽऽस्रवैः ॥

किं बहुना—

स्वामिन्नवेक्ष्य निखिलप्रतिपक्षमृष्ट-

दुन्मूलनैकविपमानलमुद्यतं त्वाम् ।

वंशो नतः सपदि सर्वनरेश्वराणां

तेनाद्गसन्धिषु न स कचनापि भग्नः ॥

तदेवं निर्वैरिवंशीकृतेऽस्तिन्न भूवलये दृत्तोऽप्यमाधोघनविनोदानां व्यापारः।
 सर्वतः पुनरेष हरचरणसरोजपूजाप्रपञ्चनेषु निष्पद्यमानानेकसुरसदनसन्न-
 प्रपारामसरःकूपयापिकादिप्रतिष्ठाध्वजलयेषु अनवरतमहायज्ञेषु (ज्ञयू ?) पोत-
 म्भनेषु विप्रपरिगृह्यमाणभूमिदानोदकग्रहेषु सुकविकाव्यार्थभावनाप्रतीपपूजासु
 दारणसमागताभयप्रदानकरणेषु प्रणयपरिणद्धवन्धुवर्गालिङ्गनेषु तुरगकरिवाहन-
 विलासकलितकुशलतोषलालनेषु सकलार्थिकृतार्थीकरणकर्मसु च व्याप्रिय-
 माणः सततं विनोदयज्ञेव हृदयमास्ते मुजस्तम्भो देवस्य ।

किन्त्वेकमस्ति ।

निर्वैरिणि क्षितितले रणदुःस्थिनानामुर्वीमुजां मुजविनोदमहोत्सवाप ।

स्वादेष रोपवलितेषु घराहकेषु कोदण्डकेलिसुभगो मृगयाप्रसङ्गः ॥

अग्रान्तरे च कोऽपि मृगयाकौलेयककुटीरवर्त्ता पाषाणिकयुवा सह
 केनापि किमपि जल्पन्निमं श्लोकमपठत् ।

कुम्भैरुचतरस्तनी करटिनां नेत्रैर्मृगीणां लस-

इषपाता घनकुन्तलप्रणयिनी वर्हच्छदैः कैकिनाम् ।

दंष्ट्राकान्तिकदम्यकैरपि कृत्तक्री(वी?)हाश्रि(स्मि?)ता पोत्रिणां

नाधन्यैरनुसेष्यते मृगयनश्रीरथ रूपोदुरा ॥

राजाऽप्येतन्निशम्य रभसेनाघिल्दः साधु भोश्चित्रशिक्ष । साधु स्मृतं
 समर्पितं चैतदमुना श्लोकार्पेन प्रयत्नितव्यात्मस्मिन्नेव समये पाषाणिकस्य श्लोक-
 पाठेधिपं प्रयत्नयन्तीभिर्मृगयाधिदेवनाभिलक्ष्यैव क्रियते मृगयनगमनाय साम-
 ग्रीति प्रनीतारमुत्तेन प्रगुणीर्त्तुमुचितापाशपागुरासारमेयाशुपकरणानि मृगया-
 परिवारमादिदेश । स्वयं तु यथाक्रमोपसेव्यमानप्रस्तुतविधेयलीलादिभिस्तामेव
 सत्वासरदोषामतियाव्यरजनीमुत्थाय प्रातरम्यर्ष्यं निग्निलनित्योपहारपरिकरो-
 पणारप्रपञ्चैर्मगयन्तमिन्दुमौलिमुचितं च येषमादाय पर्षाणनिरितनवमणि-
 मरीचिमण्डलालोकसमेनं तुरङ्गमाण्डल इव कुलिशकिरणचक्रसद्भ्रान्तिदीप्त-
 मुषैःप्रयममघिल्दः पार्श्वतश्चटुलसुरपुटविपाटितविष(?)सन्तेषु याजिषु समारूढे-
 रगणः समरलीलादिप्यापारसहसरेण मन्त्रिखनुना विजयवर्द्धनेनाधिष्ठितैः
 प्रणयिभिरर्पनीश्वरकुमारेः पुरःप्रसर्पदानेष्टमेलकपदानिपरिहारो मृगयायन-
 पालदर्शितेनाप्यना तदभिमुखमुदयत् ।

क्षणाच्च प्रयत्निततुरगयोगः ससंतीन(?) रसिनेरनेकशकुनिकुलरुजितैरवि-

रलनगनिस्तं(ई?)रप्रवाहश्चात्कारैरनिलचारोच्चैर(त्कीच?)करवैरापूर्णगर्भा कुसु-
ममधुमदारणितपद्चरणचक्रझङ्कारैरुन्मीलितघनकाकमण्डलीकोलाहलामङ्गलमि-
व कोलेपुञ्जापयन्तीं, सञ्चरत्पतङ्गनखविकीर्णकुसुमकिञ्चल्कपूरैरनल्परजोवृष्टिभी-
षणमिव चित्रकेपु सूचयन्तीं, बहद्विरिनिर्झरतरङ्गताडितशिलातटोच्छलितजल-
विन्दुसन्दोहैरकालकरकोपलासारदुरितमिव सैरभेषु सूत्रयन्तीं, अनिलतरलित-
लतावनप्रसूनपतनैर्नक्षत्रपातारिष्टमिव भृगेषु दर्शयन्तीं, तरुशिखरशाखान्तरो-
द्गीयमानवानरभरचुदितनागचम्पककुसुमपरिभ्रंशैरदुतोल्कानिपातव्यापदमिव
शार्दूलशशकसंचरादिसकलसत्त्वेषु संवेदयन्तीं, अनेकतरुलताङ्कुरविराजितां
मृगपाटवीमवाप ।

अवाप्य च तद्वृत्सङ्ग एव त्वरितमविरतं च पापार्द्धिकैरावेद्यमानकरणीयः
समुचितारम्भाय तत्रोचितानादिदेश । क्षणाच्च तैः परितः प्रसारितोदप्रयागुरा-
धलयमन्तरान्तरनिवेशिताश्ववारमबहितधनुर्द्धरावरुद्धमार्गं प्रगुणितसारमेयं ध-
धास्थानमुपस्थापितमहोक्षं निक्षिप्तदीपमृगकदम्बकं काननमावृत्य, रूपाविष्कर-
णकृते सरभसमुल्लासितः, श्वापदविलोकनार्थमिव प्रविष्टः कन्दरदरीषु, भ्रान्तो
गह्वरेषु, प्रधावितः पल्वलतटेषु, गतो निर्झरतरङ्गिणीषु, समन्तादुद्गीनजीवमि-
(वैरि?)व सहनिवासभूरुहैरुज्ज्वलमानपार्श्वोविहङ्गमैः, क्षणिति पलाय्य घनतृणस्त-
म्भान्तरनिलीनैः कर्णपुटावरणविवरविन्यस्तवीक्षणं शशकैः, तत्समयगृहीतमु-
क्तार्द्धललत्कवलदम्भैरभितो विकीर्यमाणतरललोचनं कुरङ्गैः, सगोनिर्दलितव-
ल्मीकमृत्पिण्डपिहितविषाणकोटिभिस्तिर्यग्वलितकन्धरं सैरभैः, सपदि सक-
सैरुभूतलाकर्षितवलितवदनाग्रविस्फुरत्पोत्रप्रत्रैर्मुहुरदुष्टपुरुत्कारमृदुरवं घरा-
हैः, मुखार्द्धनिहितसल्लकीप्रवालवलपितकरैरसंदेशपातितकर्णतालैरपाङ्गमिलित-
नेत्रतारकमिभानां यूथपतिभिः, सुदूरमुच्चलितपुच्छच्छटास्फाटितमहीतटैर्विध-
टमानसृक्पुटप्रकटितोरुदशनं शार्दूलैः, ससंभ्रमं विभाव्यमानो मृगपाकोला-
हलः सहसैव समुज्जितशिशीनि विघटितयूथवन्धविधुराणि श्वापदकुलान्या-
कुलपाञ्चकार ।

यत्र—

वामं कुम्भतटेऽग्रपादमपरं सङ्कोचयित्वाचतं

शून्यापारसुरस्तटीमपि तिरश्चीनां दधानो हरिः ।

सावज्ञं च मि(वलि?)तो मुखेन विलिहन् सासृक्पणेषुक्कणी-

निर्मुक्तेर्भविदारणो मृगवनन्यावृत्तमालोकते ॥

ततश्च लुब्धकारब्धमधुरगीतरसाहियमाणहरिणः पुरःप्रदर्शितोक्षनिश्वा-
सानीयमानशम्बरो दीपहरिणीविलोचनाकृप्यमाणकृष्णसारः समुच्छिद्रूपद-
र्शनोन्मुच्यमानसारमेयसंहतिरन्तःप्रतिष्ठशशकवीच्छ(क्ष?)कजनावेष्ट्यमानक-
ण्ठी(रवः)त(र)लसुरसनाकरालकौलेयकारभ्यमाणपोत्रियूथपः प्रसरदश्ववारम-
ण्डलीपिण्ड्यमानश्वापदगणः प्रगुणितशरपातघावितधनुर्धरनिरुध्यमाननिश्व-
सन्महिषयूथः सर्वथाऽप्यश्रुतपूर्वोवनदेवताभिरदृष्टपूर्वःश्वापदरैरनुभूतपूर्वोवनेन
बभूव महानद्भुतसमारम्भो मृगयासंरम्भः ।

अत्रान्तरे—

चापेनिवेदितशरं पुरतो नृपेन्द्रमालोक्य सृक्कविवरेषु वराहकानाम् ।
दंष्ट्रामिषेण दृढपात(पत्रि?)निपातभीतान्यस्थीनि निष्कमितुमाकुलमारभन्त॥

अपि च—

शशकस्य क्षणं मूर्द्धि लग्नं काण्डमशोभत ।

तत्कालरिष्टसंभूतं विषाणमिव मृत्यवे ॥

अन्यच्च—

उड्डीयमानः सहसैव दूरात्रिकोटितीव्रेण शिलीमुखेन ।

विद्धोऽन्तरालप्रणयी मयूरो मुहूर्त्तमन्वासुरतां प्रपेदे ॥

अपरं च ।

शाखामृगेण चपलप्रकृतिप्रसिद्धमन्तेऽपि तत्सहजमाधिरकारि शीलम् ।

यः कीलितोऽपि विशिखेन क्षगित्यगच्छदुर्वीरुहाद्बुधमथास्य गुहां यमस्य ॥

किञ्च—

विमुच्य नादं निशितेषुविद्धो राजा मृगाणां पतितस्तथा चा(धैव?) ।

दिक्षु प्रतिध्वानमिषादभूवन्नकालगर्जाडमराद्भुतानि ॥

सर्वतश्च—

महिषाः काननस्याधिदेव्या इव निवेदिताः ।

पेतुः क्षतास्रधारूय(रोत?) रक्तपुष्पावमालिताः ॥

अधैवमनुवध्नता पापद्विर्विस्तरेण प्रथमरवपलापितैः कैश्चिद्दिगन्तमा-
श्रितैर्ज्याघातघोपोन्मिषितकर्णैः कैश्चिदनान्तरमुपगतैरुड्डीयमानघनघाणवीक्षण-
शङ्कितैः कैश्चिद्गिरिगुहागर्भममिलीनैर्दूरशरशिथिलघातसंवेदितैः कैश्चन गह्व-
रान्तास्तिरोभूतैरन्यैश्च बहुविधप्रहारापहतजीवितैः पतितमृगसम्प्रवरवराहादि-
रूपैः कैश्चित्सारमेयकुलैरालुप्यमानैः पापद्विकैरुत्क्षिप्तमाणैः प्रसादेन दीयमानै-

रौचित्येन च प्रस्थाप्यमानैः श्वापदगणैर्विरलतां गते मृगवने गगनशिरोऽधिरू-
ढमालोक्य चण्डरोचिपमुचितमवसरे विजयवर्धनः सविनयमुवाच—“ देव !
कृतमतिकृतूहलेन वृत्तोऽयमवसरः पापद्वैः यदेते समुच्छिन्नसकलसत्त्वं कानन-
मवेत्य वामकरकलितलम्बमानबाणासना निवर्तन्ते धनुर्धरा, वलाद्रयनियन्त्रण-
स्तिमितवरवाजिनो मिलन्त्यन्योऽन्यमश्ववाराः, हेलानिवेशितदृष्टयः शून्यमव-
लोकयन्ति दिग्वीक्षजनाः, अहमहमिकया सश्वसनेन तरलितललदलघुजिह्व-
लता निरुत्साहसौम्यमाकारं वहन्ति च श्वानः, किञ्च तेजसा सधर्मा देवस्य
भगवानुष्णकिरणोऽपि गगनगर्भमागत्य तीव्रशरशिखरखण्डितमृगामिपस्य
पाकार्थमग्निमिव प्रगुणयक्षुदप्रदाहमातपं श्वाकार ।

तथाहि—

प्लूत्कारेण तरङ्गितं पदतलैरुद्धर्त्तमुत्प्रेरितं
जङ्घोरुक्रमणैर्द्विभागितमुरोभित्या च वारि क्रमात् ।
धर्मारत्तः परिशीलयन्नधिविशत्येष स्रवन्ती हृदं
भृङ्गैस्तप्तमदाहतैरविधुरैरुन्मुक्तगण्डो द्विपः ॥

इतश्च—

यदकौशुलान्तः स्फुरदरुणपुष्पोदरधिया
प्रविष्टो नामातः (सान्तः?) कण्ठितमलिडिम्भः प्रकुरुते ।
कपिः स्थित्वा स्थित्वा तदिदमनुभृश्वबन्धितो
धुनोत्यास्यं रीति प्रचलति चलत्युल्लसति च ॥

किञ्च—

स्वेदाम्भश्छुरितं कपोलफलकं नेत्रे मनाद्धीलिते
वैधुर्यालसनिस्सहं वपुरपच्छायं च वक्त्राम्बुजम् ।
सद्यः सम्मिलितोज्ज्वदीधितिकरस्पर्शादसौ बिभ्रती
भावेनेव मनोभवस्य शबरी संवर्गिता लज्जते ॥

अपि च—

सर्वतो विजृम्भमाणेनामुना मध्याह्नतरणेरातपेन शिशिरपत्रपटलान्तर-
निविशमानशकुनिचरणचूर्णिताविरलकिसलयरसेन प्लाविताः प्रस्विन्ना इव
द्रुमाः, मध्याह्नपवनदोलितानामतिचला प्रकामतसोर्वातलगता वेह्यतीव शाखिनां
छाया, करिकुलविगाहनोद्गीनपट्टपदपटलेनोपरिवृत्तेन नीलातपत्रेणैव तरुणो-
ष्णकदर्थिता निर्वाप्यते कमलकाननश्रीः, उत्तसपुलिन्दमज्जनोन्मिपितगुस्तरङ्ग-

तरलानि क्वथन्तीव निर्झरजलानि, घर्मांशुकरशोपितरसशुधीभूतवृन्तविग-
लितैरालोहितलताप्रसूनमुकुलैरुपद्रास्फोटकेव दृश्यते क्षितिः, कन्दरदरी-
प्रवेशधावितानामरण्यचराणां परुषाबुरशिखरलिखितगिरितटोच्छलदनच्छगै-
रिकारजःपूरपादलाः स्फुटमिवाताम्रीभूता दिशः, हृदान्तः क्रीडता यूथपेन लीला-
क्षिप्तकरदण्डपुष्करविकीर्णाभिरस्मच्छटाभिरातपविमूर्च्छितमिवाभिपिच्यते
नभः । तदेव नियतमितो हृदयमपवार्य गम्यत इति समुचितमुदीरितं
विजयवर्द्धनेन चचनमभ्युपगम्य राजा त्यरितमेव संपृतासेदकरसप्रसङ्गो
निर्जराम ततो मृगयनात् ।

निर्गत्य गच्छन्कियन्तमध्वानमुज्जुरमहातपोत्तापविधुरितपरिवारः कुत्रा-
पि रयिकराप्रवेशपरिशोतले प्रदेशे दुःसहमध्याह्नमतिवाहयितुमुत्पन्नमान-
सः पुरस्तादातिदूरे हरितमणिमरोचिमेचकाभोगं दिग्विजययात्रामस्थानमिव
जलधराणामधः, छायाहम्वरमिव नन्दनारामस्य, श्मश्रूस्थानमिव जम्बूद्वीपस्य,
कुक्कुम्भनिकुक्कुम्भमिव वसुन्धरायाः, य(ग?)मनिकामूर्डानमिव दिशां, इन्द्रनील-
मयमाभरणमिव ब्राह्मण्डनिधानकलशस्य, हरिताम्वरमयं नेपथ्यमिव नरलोक-
नीलपटस्य, शाठलाभोगमयं सत्यनिर्माणमिव भारतक्षेत्रस्य, सर्वतोऽपि प्रकाम-
घनतया निग्निलनरुयद्विषाह्वयाञ्चलमन शोणिष्ठा धालानपनेन रयिप्रवेशार्थ-
मुपकल्प्यमानम्, उत्पन्नशीतलास्पदतया क्वचिन्नीलपिपुलकदलीपलाशैः मयलत-
द्विस्तापसंपीदितैरिव प्रथमपाधोपरैरधिभ्रिन्तं, क्वचिद्विरन्तरोद्गस्तितयिषादकुसु-
मत्विषां स्तपकैर्लोत्रनापकदर्थितैरिव शारदाम्रगण्डैरुपसेच्यमानं, क्वचिदनल्प-
कल्पवारपितुरममया दिग्विज्ञेपदाहोत्तसयेय हिमधिया स्वोक्तजायस्थानं, गल-
न्मपुजलामारगनापिनैरिव मयुवनेः प्रविश्यमानकुसुमकुटीरकोटरं, पाकभर-
निपातरकूटिनकलोदरद्वयेण कर्दमिनमेदिनीप्रचारभग्नैरिव पत्रिभिरधिक्यमान-
भूषणं, दिनकरकराप्रवेशसुस्थालयेषु तमाळपण्डेषु प्रविश्य निमिरूपेण रजन्या-
ऽतिपाद्यमानपासरं, मशीकरोण मकरपेतुकुञ्जरस्य भृन्तरणेय बहुलजलतुपा-
रपाहिना पिलाममरसोसमीरणेन शिशिरिताभ्यन्तरं, प्रसरदेलोरगलतादिव-
र्द्धापटपमान्निनाभिरनल्पमण्डपश्रेणीभिरास्पदमद्वयजोभाषाः, सुरभिसुरदा-
रगन्दनपनसारसरलपैट्यालपद्मपत्रैः प्रसुरमुद्रागपाटलीनीपपल्लवकुसुमुकुन्दके-
राशोरकुमुदैरपमिनपनसाप्रजन्मुजम्बीरफक्कुम्भनालिकैरन्वर्जैरिषाङ्गोलसारै-
रह (नि ?) सुगन्धिभिरन्मिपिपुसुभरम्पैरनिरसकलोपकारिभिर्मशरितमरि-
चपदरीभिरालिङ्गितप्रण्डैरन्योन्यमिलितविरकारशिखरैः शान्तिभिरन्-

रान्तराहरितपृथुपलाशमांसलैश्च कदलीख(का?)ण्डैरस्त्रण्डिताभोगशोभं, विवि-
घफलपाकविशेषास्वादमुदितद्विजकृतकोलाहलोपलक्ष्यमाणमध्यं सत्रमिव वैदे-
शिकानां, अनङ्गजनकेन सौरभेणाध्यासितं श्वशुरकुलमिव रतेः, प्रथितपत्र-
रथसनाथं राजमवनमिव रामणीयकस्य, वह्निर्निवेशितस्तुहिबदरनिर्गुण्डीझाट-
कूतरक्षं प्रसवास्पदमिव घनश्रियः, समुपविष्टानेकजरत्कीरपरिगतमन्तःपुरा-
धिष्ठानमिव मन्मथस्य, क्रीडानिकुञ्जमिव शृङ्गारमृगेन्द्रस्य, दुर्गमिव सर्वतु-
किरातानां, ऐश्वर्यमिव वसन्तस्य, चलितमिव मलयानिलस्य, निकामरमणीयं
स्थानमिन्द्रियाणां कुसुमसुन्दरं नाम विलासोद्यानं वदश ।

तत्र सकलसमयसमीहितानामास्पदमुदीक्ष्य समन्तादपनेतुमातपह्वान्ति-
मवेक्षितुं च कौतुकरसेन घनश्रियः शोभामशिश्रियत् । अथ तत्र विश्रामर-
सोत्सुकीभूतद्वयेषु त्वरितमुत्तीर्य केपुचिदुत्पर्याणयत्सु, केपुचित्पांसुलायां
भुवि लोठयत्सु, केपुचित्सङ्कलय्य दूर्वास्थले विमुञ्चत्सु, केपुचिद्गण्डशैल-
निर्झरे ल्हापयत्सु, केपुचित्पयः पाययत्सु, केपुचिच्छायासु चालयत्सु तुरङ्गमान-
श्वचारेषु, पत्तिषु च केपुचिदुत्तार्य कूर्पासकान्पवनमाददानेषु, केपुचिदुन्मोच्य
बन्धनं केशान् विकिरत्सु, केपुचिदास्तृत्योत्तरीयं लतामण्डपमधिशयानेषु,
केपुचिच्छायासूपविश्यात्मानमुपवीजयत्सु, केपुचित्प्रविश्यदीर्घिकास्वङ्गानि क्षा-
लयत्सु, केपुचिदवेक्ष्य रम्यतामितस्ततो भ्रमत्सु, केपुचिन्निपतितानि भुवि त्वा-
दत्सु फलानि, गृह्णत्सु कुसुमानीत(रेषु,?) यथायथं निपीदति परिजने, त्वरितमेव
सम्मुखमुपागतं दशनक्षतैरनल्पपरिपाटलद्युतिभिः फलैरापूर्णगर्भपात्रमुद्वहता
दारकेणानुगम्यमानं कृतप्रणाममतिप्रसादस्निग्धया दृशा गिरा सन्मान्य घनपालं
वसन्तशीलमवनीश्वरः सरभसमभीक्षिताभ्यन्तरमनोज्ञताकृष्टमानसः प्रवेश ए-
वायतीर्य तुरङ्गपृष्ठादधिष्ठितः कतिभिरवसरोचितैः सखिभिरन्तः प्रविश्य विजय-
वर्द्धनस्कन्धधिन्यस्तपाणिः समन्तरक्रममनुप्रधावता वसन्तशीलेन निवेशमानेषु
विविधतरुवह्निवीरुषां वलयेषु विसरदमृताम्बुसारणीमिव घवलायतां निवेश-
यन् दृष्टिमस्तोक्तोपः स्तोकान्तरमगच्छत् । अच्छिन्नकौतुकश्च तथा गच्छन्पादय-
(?)देकाभिरुल्लसदशोक्तस्ताडनोत्पातचरणारणितमणिनपुराभिः, (कामिश्चित्)
केसरोपचारमदिरागण्डूपसौरभाकृष्टपट्टचरणझङ्कारिणीभिः, कामिश्च कुरवका-
लिङ्गनविलोलसुजलतोच्छलदलपकलरवाभिरावर्ज्यमानपादट्टिपातः समदसी-
मन्तिनीभिः, सलीलमशेषतः पश्यन् पुरस्तात्कारागृहमशेषपरत्नानां, यज्ञावास-
कमसमसायकरसस्य, रामणीयकलोमस्थितैर्भेषुसमयखेलनोच्छलितजलविन्दु-

भिरिव मुक्ताफलैरलङ्घिताभोगं, स्वर्गाभिरामतां द्रष्टुमागतैर्लग्नचिरकालकुपि-
तेन्द्रशापशिलीकृतैरिव मणिमयैर्मालाविद्याधरैरुपेतं, प्रोषितमधूत्सवविरहवि-
रचितवेणिलतयेव ग्रीवाभरणबन्धनग्रन्थिमणिमेचकांशुच्छटया परिरथ(गत?)
पृष्ठाभिरधिष्ठितं रत्नपुत्रिकाभिः, अमलमणिशिलाफलकनिर्मितमवाप मण्डपं
वसन्तमहोत्सवास्थानस्य । तत्र च स्थित्वा यथाक्रियमधिकारिभिरादावेव प्रगु-
णितं निर्वर्त्य निखिलमेव माघ्याह्निकं कर्म समुत्थाय तस्यैव चाङ्गणोत्सङ्गमुवि-
सरोजवनसुन्दरे(र?)विलाससरसि तदाऽन्तर्वे(सीतटोपान्तव?)र्त्तिनः प्रसरदुरु-
पलपल्लवोपरूढविस्तरस्य सहकारशाखिनश्छायायां शिशिरजलसमीरसङ्गमसु-
खानुभोगमभिलषष्टुपाविशत् ।

तत्रापि समुपविष्टश्च पुनरविश्रान्तोद्यानलक्ष्मीसमीक्षणरसप्रसक्तिरित-
स्ततो यथाऽभिकमनीयोद्देशमुपसर्पयन्नवसुखोपशालितां दृशामवसरज्ञेन भर्तु-
चित्तानुकूलनकलावता विजयवर्द्धनेन “ देव ! प्रणयकुपितया रत्या चरणतलेन
ताडितोरःस्थलस्य कुसुमपत्रिणस्तुदितहारच्छटाविकीर्णैरलकतकारक्तमौक्तिकै-
रिव परुषशुकमुखशिखरजर्जरितपरिणतफलनिपतदाताम्रदादिमीवीजैरभितो
वन्तुरितसुन्दरमवधार्यतामेतदेतस्य तलं तरूणां पण्डस्य, इतश्च पाकभरभिद्य-
मानमेदुरालम्बिफलविगलदविरलरसस्तवकपातादाकथं(कंपि?)शिखरैः सत्वाद्-
पलम्भमाधूतमूर्द्धभिरिवावर्ण्यमानो मूलविटपैराह्लादयति हृदयमेव मण्डपो
ब्राक्षालतायाः, परितोऽप्युपरि तरुलताकुसुमसंक्षरदपारमधुरसंभरेणाद्रीकृत-
तला तीर्थजलमङ्गलाप्लवनेन छाविता मदनराजपाभिपेकवेदिकेव दृश्यतामिषं
मालिनी, शिलागण्डशैलतटे चन्द्रकान्तस्य लसचन्द्रकान्तचित्रितकलापैः
केकिभिः सांपानकैश्च किमपि शोभतेऽत्र मणिमण्डपाङ्गणतले वापो, पुरस्ता-
दायदृशैः क्रमुकतरुभिः क्रीडाकुरद्वैश्च लोचनयोः प्रीतिमुत्पादयत्येषा स्थली
विलासभूधरस्य, विसारितमालेन जलयन्त्रेण तरूणां वलयेन च सेव्योऽय-
मिह वामतो बालमातुलिङ्गीवनप्रान्ते कूपः, प्रोल्लसत्कलरवोर्मिरमणीयया जला-
श्रितया मरालमण्डलिकया च निर्वापिकेयमन्तःकरणस्य दक्षिणा कुरवकनिकुरु-
म्बगर्भे दीर्घिका ” इत्यादि साङ्गुलीनिर्देशमुपदर्श्यमानमालोकमानः सहसैव
कुनश्चिदेकमनधिगनोत्थानसंश्रयमुच्चार्यमाणं श्लोकमभ्रृणोत् ।

हे चन्द्रोपलगौरि ! हे मरकतश्यामाऽभिरामाकृते !

हे चामीकरभिन्नवर्णसुभगे ! हे पद्मरागाम्बरे !

एषा पश्यत हन्त वज्रघटिता दूरे फलं वाञ्छितं

दत्ते नोत्तरमात्रमप्यतिशठा चादृक्किदीनस्य मे ॥

श्रुत्वा च तं क्षणिति सर्वतो अमितदृष्टिरुद्दिश्य वसन्तशीलं (प्रोवाच)
 अहो ! कचिदिहैव कोऽपि नूनमवधीरितो बल्लभया सोपालम्भमिव सखीषु प्र-
 तिपादयन्नेप द्यूते इति प्रोक्ते नृपेण वसन्तशीलः कृत्वा स्मितमुवाच । स्वामिन् !
 न कश्चिदयमवज्ञातः प्रियया, न चैष जनः प्रतिपाद्यते सखीनां, यदेतत्तदाकर्णयतु
 स्वामी । देव ! यः किल देवेन मनोहरं विनोदोपकरणमर्पितो मे पालयितु-
 मनल्पगुणश्चित्रशिखो नाम शुकस्तमहमद्य समागते स्वामिनि निकामव्यग्रतया
 विस्मृतो वराकमभ्यवहारेण संभावयितुं, स एष स्वामिन्नमुना मरकततन्त्रे-
 नान्तरितपञ्जरोऽत्र गर्भे मण्डपस्य क्षुधान्धीभूतमानसः प्रतीय साक्षादिवैतस्या
 वज्रोपलशालभञ्जिकायाः करे कमलरागदाडिममिदं मुहुर्पाचितमनासाद्य सखीत्र-
 मादिमास्वभ्यर्णयतिनीषु विविधमणिपुत्रिकासु ज्ञापयन्नेतदेवमालपति । इति वि-
 ज्ञप्ते पृथिवीपतिरुक्तवान् । अहो ! तथाविधस्याप्येतस्य सकलतत्त्वावयोधद्युद्धिमत्-
 त्रिचित्रशिखस्य सुदूरमिह विपर्यस्तं चैतन्यममुना कृत्रिमफलाभिलाषेण, तत्त्व-
 लु दृश्यतां कियत्किल विगलितविवेकोऽयमात्मानं नटयति । इत्युक्त्वा पश्यति
 नरेश्वरे निस्सरणसमुद्यमैकरोपिणस्तस्य प्रत्वरचञ्चुसन्दंशग्रहेण मुहुर्मुहुराकृष्य-
 माणा तुसिल(पेशल?)त्वात्पापाणजातेस्तनीयस्त्वात्स्वरूपस्य कथञ्चन सा नाम
 विदुमशलाकामयी पञ्जरद्वारान्तरालसरिका झटित्येव परं भग्ना । तेन च पथा लघु-
 निर्गमो नन्वेप निःसृतशिखो ध्रियतामिति न यावदुच्छलितः कलकलस्तावदसौ
 क्षणिति निर्गतः पञ्जरकोडसङ्कटा(द)वकाशविस्तरायां भुवि निरवग्रहं प्रचार-
 मासाद्य तदावेशप्रधावितस्त्वरितमेव सिंहासनस्थानवेदिकामध्यरोहत् । आरुह्य
 च सन्निधीभूतमुपकोणतलवर्त्तिरत्नपुत्रिकाकरगतं तत्पञ्जरागदाडिमं सुदूरमुद-
 क्षिताघातचण्डया चञ्चवा जघान । तेन च झटिति दृढमणिशिलास्फालेन विद-
 लिता चञ्चुः । चञ्चुभङ्गसमकालमेकहेलयैव तस्यां शुकशकुन्तमूर्त्ताविभेन्द्रकर-
 पीवरोरुरायतभुजः परिघवक्षःस्थलो विसङ्कटललाटपट्टः स्पष्टाकृतिरष्टादशवर्ष-
 देशीयः पुरुषो बभूव ।

राजाऽपि विस्मयोत्क्षिप्तपक्ष्मपालिः अहो ! किम् ! किम् ! किमेतदाश्चर्य-
 मियत्येवान्तरे कां दशामुपेतश्चित्रशिखः ?” इति ससंग्रमं सह पार्श्वगैर्द्विपु-
 मारब्धवान् । सोऽपि कुतश्चिद्विच्युतकायात्कुट्टिमैकदेशनिपतितमादाय करेण
 किमपि संवृतं वस्तु विचिन्त्य च किञ्चिदुन्मीलितस्मितः समन्तान्मणिकर्म-
 रमणीयं तं मण्डपमुदीक्ष्य बहिः प्रहिणोति लोचने यावत्तावज्ज्ञातित्येषाम्ने

कुसुमसायकमिवानेकनवशरग्रहणाय प्रविष्टं, पुरन्दरमिव नन्दनभ्रमादावासितं,
हरिमिव कमलकुलभवनवासिनीं श्रियमानेतुमागतम्, ऐश्वर्यसुस्थितं कुबेरमिव
विलासोद्यानिकायामुपेतम्, अन्तर्निवासनिर्विण्णं वरुणमिव क्रीडासरोवराग्निः-
सृतं, सेवाप्रवेशितेन सकलराजचक्रेण मुक्तस्य महीयसो दर्पतिमिरस्य राशा-
बिव मरकतनिर्माणमेचकाभोगभासिनि रत्नपीठे प्रदत्तपादपङ्केरुहम्, अहितनर-
पालशिरसि स्थापनोत्थितेन मुकुटमणिमकरिकाप्रतिविम्बकेनेव रेखामयेन चक्र-
वर्तिलक्षणमकरेणलाञ्छितातिकोमलतलाभ्यां चरणपल्लवाभ्यामुद्गासमानं, नम-
द्रूपालबूडामणीनां किरणकूर्चकैरनवरतमुन्माज्यमानेनेव विमलकान्तिना ज-
ह्वायुगेन विराजमानं, भद्रजातेर्मतद्रुजादपहृत्य हस्तश्रियं सृष्टमितीव भद्रमिति
सर्वतः प्रसिद्धमूरुद्वितयमुदहन्तं, गुरोरन्तिकेनेव नितम्बस्य सुवृत्तीभूतं नाभि-
विम्बं, सदा प्रसङ्गेनेव नाभिश्रियः कृशीभूतं मध्यं, महता दारिद्रेणेव मध्यस्य-
तनुभूतां च रोमावलीं विभ्राणं, राज्यश्रियाधिष्ठितस्य यक्षसो देशस्य समन्ता-
दाघाटचिह्नेन महाहृदमण्डलेनेव हारवलयेन विपश्चिताभरणशोभं, महता प्रेम्णा
श्रियस्सकाशमुत्कण्ठागतया श्रीगन्धि(क्षीरागन्धि?)वेलयेव हारप्रभया प्लाव्यमा-
नोरःस्थलं, दशानामपि दिशां वशीकरणातिलकैरिव दशभिराताम्रविमलनख-
रत्नवलपैरलङ्कृताङ्गुलिदलेन भुजद्वयेन भूष्यमाणं, सकलरिपुराजकश्रीसमाकू-
ष्टिलम्र कुङ्कुमरसारुणेनेव ताम्ररुचा करतलेन लीलाशुभ्रं कलयन्तं, चन्द्रमसो
द्वेषिणी पद्मजातिरिति सहोदरपक्षमुवा शङ्खेन सुखकमलनिग्रहाय प्रहितेनेव
निजाङ्गभूतेन रेखाक्षयेण प्रसाधितस्य कण्ठदेशस्य शोभां भजन्तं, सरस्वतीस-
धनो मुखस्य शरि विद्रुमदेहलीपट्टमिव पाटलप्रभमधरमादधानं, सुदृढकार्मुकवि-
कृष्टये भुजबलाभिवृद्धिमभ्यस्यतो मन्मथस्याकर्षणरज्जुमार्गयोरिव कमनीयकर्ण-
पाशयोः श्रिया सारीकृताकारं, त्रिभुवनसीमन्तिनीहृदयग्रहाय रतिस्मरयोः सि-
न्दूरमुद्रितैकदेशं राजादेशद्वयमिवोपात्तलोहितं सुलक्षणमीक्षणयोर्युगलमित-
स्तनो व्यापारयन्तं, वदनखलकप्रविष्टयोः सुवीर(स्वीय?)नेत्राङ्कयोरन्तर्मन्मथ-
निहितेन निपेधदण्डकेनेव चारुणा नासावंशेन शोभमानम्, उद्धृताशेषभूदृढ-
णगरीपसः शिखारूढशासनस्य भरादिव वक्रतामुपेताभ्यां झूलताभ्यामलङ्कृतं,
तृतीयं चक्षुराच्छादयितुमाहितेन शिम्बण्डशशिखण्डकेनेव ललाटपट्टेन गोपि-
ताकारं हरमिव नरलोकावतीर्णमुपलक्ष्यमाणम्, एकतो द्युतिमना मुखेनान्यतो
घनस्निग्धेन कुन्तलकलापवन्धेन सुमेरुमिव चन्द्रान्धतमसाभ्यामुभयतो आज-
मानं, सुदूरमुल्लसन्तीभिराभरणमणीनामरुणपिञ्जरप्रभाभिः सद्यः सपल्लवमुकु-

रलक्ष्मीकमिव निजाश्रयप्रभावादाग्रदुमं कुर्वन्तं, शिरसि विस्फुरता चूडामणे-
ज्योतिषा निधानमिव गुणानां, अस्वल्परूपमप्रमितकान्तिकमनीयमनन्तलावण्य-
ललितं, मध्यतनस्य जगतः प्रभुत्वे एकमपि परिगतमशेषराजन्यलक्ष्मीभिः, सर्व-
नरलोकजुषामुपरि वर्त्तमानमपि तले एकातपत्रस्य (विराजमानम्?) नवखण्डभूम-
ण्डलाधिराज्यसिंहासने निविष्टमपि लीलासरस्तटे समुपविष्टं राजानमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च सप्रत्यभिज्ञमिवान्तरुल्लसता सम्मदेन सपदि प्रहसितेक्षण-
कपोलपालिः सरभसमतिसत्वरैः पदैरागत्य भुवं प्रतीहारस्य सह तेन च किञ्चि-
दाभाषमाणः क्षणं तस्थौ । स तत्र तिष्ठन् ज्ञापितानन्तरमवनिपाजानुवर्त्तनप-
रेण प्रतीहारेण सगौरवाह्वानसन्मानितः प्रविश्य कृतोचितप्रणामः प्रतीहारद-
र्शितं यथार्हमासनं भेजे । उपविश्य च सप्रतोपमात्मनः कृत्या राजानमुप-
श्लोकयाञ्चकार ।

ये दानोद्भुरगन्धसिन्धुरघटाकुम्भान्भृशं भिन्दतो

लम्बाः संपति वर्त्तुलोज्ज्वलरुचो राजन् ! कृपाणे तव ।

लोकस्तान्प्रतिवर्त्ति मौक्तिकमणीन्मिथ्यैव सत्यं पुन-

स्तेधाराजलमज्जदूर्जितरिपुव्रातोहसद्बुद्धाः ॥

अपि च—

त्वत्त्वद्गाथातवेगोच्चलितमुकमणिश्रेणिभास्वत्किरीट-

त्विद्गङ्गादोषप्रदीप्तं गतमद्वितशिरःसद्गरे दूरमूर्ध्वम् ।

तस्यैवाशु प्रवृत्ते त्रिदशयनितया सार्द्धमृद्धे विचाहे

यागान्ति(?)स्नग्भशोभामनुभवति नभोयहिं राजन् ! मुहूर्त्तम् ॥

जनन्तरमादाय वामरुतलादक्षिणपाणिना तत्र यस्तुनि व्यक्तीकृतं
कुण्डलितमेकं पटमग्रतो भूत्वा देव ! जगन्नपस्यामिना सुरेन्द्रेणाप्यनासाद्य-
मिदं मेलकस्थानमशेषजननयनपरिपदां यस्तु । पश्यतु पशुपतेः प्रसादसर्वस्व-
हरो देव इति राज्ञः समर्पयाञ्चके । राजाऽप्यन्तरण्व वसन्तशीलेनाच्छिद्य
समर्पितमादाय किमेतदिति च प्रसार्य रभसा निवेशितोदारदृष्टिरर्द्ध एव चित्त-
प्रपञ्चितामात्मनो मूर्त्तिमपश्यत् । उपजातविस्मयश्च हन्तो ! केन किल कथमह-
मिदालिखित इति नेदीयसां कौतुकमुपजनयति जनेश्वरे मिलिनात्महृदय-
त्यादतिहर्षेण विकमिताक्षिरध्वशः मरुत्सैन्यानां सिद्धलाङ्गदो जगाद । वै !
देवपूजाक्षणे यत्र गतां युष्मन्मूर्त्तिमनुध्यापति स गन्धेय ध्यानपटः सेनापतेः

पञ्चालसिंहस्य । तदा हि दिग्जयप्रवृत्तः पञ्चालसिंहः स्थलपथपरिमाणं धरणि-
पीठमुपसाध्य जलनिवेशदुर्गमाणि द्वीपान्तराणि प्रसाधयितुमम्भोऽध्वना
पोतयानैः विचरितुमारब्धवान् । तथा पर्यटंश्च कदाचिदेकत्र क्वचन विगलदुप-
कूलकेसरतरकुसुमसुरभितोदन्वदम्भसा घौतसितसैकतायां रमणीये स्वेचरवि-
श्रमसद्भ्यन्तरद्वीपकेऽवतीर्य निर्वर्त्य च पौर्वाहिकं कर्म क्षणं विश्राम । ततश्च
लब्धाऽनुकूलपवनतया त्वर्यमाणो निर्यामकैः सत्वरमुत्थाय पोतमारूढवान् ।
तत्रैव त्वरया व्याकुलितहृदयेन देवपूजोपकरणाधिकारिणा द्विजेन विस्मृतः ।
क्षणेन च योजनशतप्रमाणमध्वानमुल्लङ्घ्य वहता पोतेन तत्किल स्थानमुज्झित-
(मिद)मितिकोऽवैति पदे पदे तादृशानेकदृश्यमानान्तरद्वीपसहस्रधारिणि पयो-
निधौ येन पुनर्निर्वर्त्य गृह्येत । इत्यभिधाय तस्थौ ।

राजा तु भवत्वनेन तावदन्यदिह किमास्त इति पश्यन्नये सन्धानरेखया
मेलित इवापरोऽप्यमुपलक्ष्यते पट इति कुतूहलात्सर्वमुद्देह्य सहसैव पुरस्तादा-
क्षेपशिल्परचनामिव पितामहस्य, चित्रशालिकारम्भचर्चामिव रत्नेः, परिज्ञान-
त(प?)ट्टिकामिव मनोभवाहस्य, रणव्यूहकल्पनामिव शृङ्गारसुभटस्य, त्रिशु-
चनाङ्गनारूपमपहृत्य नियमितनिश्चितशब्दगुप्तां तत्करीमिवाधृत्यपटमवस्थि-
ताम्, उद्यतहरललाटलोचनानलभयपलायितामसमशरशरीरश्रियमिव निभृ-
तीभूय संलीनां, शक्रशापसंपातितामुर्वशीमिव चित्रवपुषा परिणतां, वर्तित-
नवनाभिम्मण्डलाभोगभूमिमिवसौभाग्यक्षेत्रपालस्य, लिखितस्तनचक्रवर्तीं
वशीकरणविद्यामिव त्रिशुवनस्य, भरितकपोलपत्रस्वस्तिकामभिपेक्षेदिकामिव
यौवनावनीश्वरस्य, प्रदर्शितरूपसारां केवलिकामिव युवजनमनोविकारज्ञानस्य,
पद्मसम्पुटास्पन्दनैरनिमिपविलोचनां देवीमिव विभाव्यमानां, निश्चलाङ्गलता-
चयवभावेन मदनदाहमूर्च्छितां रतिमिवानुभीयमानाम्, अनालापतया तपश्च-
रणाचरितमौनां गौरीमिव लक्ष्यमाणां, सितप्रभासंभारशालिनि पटे लक्ष्मी-
मिव क्षीरोदधारिणि, उदन्वतीमिव जाह्नवीपुलिने, सावित्रीमिव द्रुहिणहंसपक्षा-
सने, सरस्वतीमिव आसनसरोजपत्रे, रोहिणीमिव हिमांशुवक्षसि, महोमिव
शेषफणफलके, केशवीमिव पट्टाभिपेक्षपीठे निविष्टां, रतिसङ्गनिःसहानङ्गचाप-
च्छटामिव लिखितां, प्रतिपदिन्दुमूर्तिमिव रेखामयीं, परमेष्ठिसृष्टिविद्यामिव
प्रपञ्चितानेकवर्णां, सूत्रसंहतिमिवाधिष्ठितपटाम्, अभिरामदर्शनवतीं चित्रगतां
युवतिमद्राक्षीत् ।

आलोक्य च तां सहर्षं, अहो ! रूपमेतस्याः ।

शृङ्गारस्य जगज्जयध्वजपटालङ्कारचिह्नं नवं

छायालभ्रमनल्परूपरमणीगर्वस्य यात्रावृतम् ।

गात्रलाणविनिर्मितं च कवचं देवस्य चेतोमुवः

केनैतल्लिखितं वरेण सुधियामस्याः सुरेखं वपुः ॥

अथवा—

सत्यं पदो घवलितः कलया हिमांशोरालोडितोऽमृतरसेन च वर्णकौघः ।

पुष्पेपुरात्मशरतूलिकया लिलेख तेनैतदित्यमतिनिर्वृतिहेतुचित्रम् ॥

यदा केवलमियं वज्रलेपेनैव लिखिता प्रकृतिरनुमीयते । कथमन्यथा पक्षिणीव मे लग्ना प्रगाढमितो न विघटते दृष्टिरस्याश्च चित्रकर्मणि विपश्चि-
ता । नियतमसावेवरेखा चक्रवर्त्तिलक्षणमङ्गागतं मदनराजस्य; ललाटपत्रके चास्मिन्नमलमपीलिखितेयं कुरूलसंहतिः स्फुरन्मन्त्राक्षरश्रेणिरिवरूपवतीनां
योषितामवश्यं दर्पज्वरमपहरत्येव; किञ्चित्दर्शनं सद्य एव पुंसां मनो विकारय-
तीत्यभिश्वासादिव रतिरनङ्गेन सर्वतः सहैव परिभ्रमति, रोहिण्यरुन्धत्यौ शशि-
वसिष्ठयोरुदयानुदयेष्वपि पार्श्वं न मुञ्चतः; श्रीः सोदरेण मणिना कौस्तुभेन लक्ष्य-
माणाप्यजन्मसुरद्विषं (आदिलप्पन्ती?) चात्र(स्ते,?) शची सतततमनिमित्तेण
चक्षुषा शक्रमालोकयन्ती तिष्ठति, उमाऽपि परिगृह्य कार्यार्चमन्धकरिपोरङ्गमिलि-
तैवास्ते । तत्त्वलु रूपसर्वस्वकलशीका पुनरियं भविष्यतीति सञ्चिन्त्य चित्राद-
पवर्त्य कौतुकोन्नतेन चक्षुषा ससंभ्रमं संभाव्य तं निवृत्तशुकशरीरं पुरुषम-
प्राक्षीत् । “ हंहो ! महात्मन् ! कथय, को भवान् ?, कुत्र कुले जातवान् ?,
अथास्तव किं नाम कमनीयं नाम ?, जन्मदेशे च कस्मिन्नपि पत्तनविशेषे
स्थितवानसि ?, विद्याभ्यासेन केन वा प्रकर्षमागतोऽसि ? क्व चास्मिन्मूर्त्ति-
भृता पदेन घटितास्पदयमीदृशी शृंगीदृशः प्रतिकृतिरासादिता, का चेयम् ?
किमर्थमिह प्रपञ्चिता चित्रेण ? त्वमपि कथममुं शुकशकुन्तभावमापन्नः ? को
वा पुनरात्मलामे हेतुः ? ” इत्यभिहितो नरेश्वरेण “ स्वामिन् ! महत्कुतू-
हलवती च खल्वियं कथा नितान्तमवहितैः श्रूयताम् ” इति सोऽब्रवीत् ।

अत्रान्तरे च समुचितार्थवेदी विलोक्य सर्वनो वसन्तशीलः सादरं
व्यजिज्ञप्त् “ देव ! श्रोतुमिमां नवरसानुपद्विणीं कथामस्थानमर्थ प्रदेशः । तद-
रमिह सेज्यमणिमण्डपान्तर्निविद्य विस्रब्धैः श्रूयते (श्रोतुं?) व्यतिकरोऽयम्

अत्र तु प्रतीहारहुङ्कुतेन सूकतां गतेऽपि परिजने समन्ताहुर्निवारैरेभिरासन्नै-
रधिमुकुरमञ्जरीकुसुममलिझङ्कारैः, अधिफलमुच्छृङ्खलशुकादिशकुनिकलकलैः,
अधिचूतशिखरमुल्लपत्पिककुटुम्बकूजितैः, अधितमालपण्डमुन्नादमयूरकेकारवैः,
अधिदीर्घिकापुलिनमतिकलमरालकोलाहलैः, इतस्ततो विकृप्यमाणं मनो
नाचधानसखं भवितुमीश्वरम् ” इति प्रोक्तो महीपतिरेवमेतदिति सत्वरमुद-
स्थात् । ततस्तदाकर्णनकौतुकत्वरभरणे पद्मसप्तपदेऽपि वर्त्मनि स तत्र गव्यू-
तिशतगयिते कथंकथञ्चिदुर्वापतिराप मण्डपम् ।

विमलमणिमहिष्ठे मण्डपे तत्र सार्द्धं

प्रणयिभिरुपविष्टश्चिन्तयन्नेतदेवम् ।

भवतु तदिह यन्मे वाञ्छितं सूचयन्ती

स्फुरति हरनियोगादस्य सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्थरुविसेडलविरचितायामुदयमुन्दरीकथायां

चित्रसम्दर्शनो नाम सारस्वतश्रीपद्मा-

स्तुतीय उच्छ्वासकः ॥

॥ चतुर्थोच्छ्वासकः ॥

अथ तथोपविश्य सान्तःप्रतोपमवहितीभूते भ्रूति साद्भुतकथाकर्णन-
रसोत्सुकेषु च तत्परमुपेतेषु प्रोक्ते हृदयवेदिना वसन्तशीलेन स खलु शुक्-
शरीरनिर्मुक्तो महात्मा कथयितुमारेभे । “श्रीमन् ! निशम्यताम् । अस्ति भुव-
नेषु प्रसिद्धा विविधसौघसुधैकधवला कीर्तिरिव मर्त्यलोकस्य, प्रोन्नतायतनध्व-
जविराजिनी जयश्रीरिव जम्बूद्वीपस्य, विमलहर्म्यनिर्माणमणिमयी विभूतिरिव
भारतवर्षस्य, प्रभूतारामरमणीया वृत्तिरिवोत्तरापथस्य, भूचक्रवलयिनो महार्ण-
वस्य दृष्टान्तेनेव गभीरजलदुर्गमेण परिखावलयेन विराजमानपरिसरा, शिखर-
सम्मिलितैः स्खलितरविरथतुरगतुण्डडिण्डीरपिण्डैरिव चन्द्रकान्तकपिशिर्य-
कैर्दन्तुरेण मरकतशिलाप्राकारेण परिगतोपान्तभूमिः, अनेकशः श्रिया गर्भवती-
भिरिव महोदराभिश्चितशालिकाभिरलङ्कितान्तःपरिकरा, प्रथितपरिशुद्धाचर-
णचारित्र्यवता जनेन सर्वतो वस(ह?)न्ती त्रैलोक्यभूषणम्, अखिललोकोपकी-
र्त्यमानाभिरामनामवती मथुरा नाम नगरी ।

यस्यामुपेन्द्रविदलितस्य कंसासुरस्य सर्वतो रुदतीनामन्तःपुरपुरन्ध्रिका-
णामनणुकजलकलापकालीकृतैरश्रुवारिभिरापूरितेव द्रावितेन्द्रनीलसप्रभं प्रवा-

हमावित्रती, भूलतेव वसुन्धरायाः, भरकतरत्नावलीवोत्तरस्या दिशः, कृपाण-
पट्टिकेव कलिन्दसुभटस्य, चरणभृङ्गलेव पूर्वाण्वकुञ्जरस्य, कैटभारिभयादन्तः
प्रविश्यावस्थितस्य कालियभुजङ्गमस्य दिवसैः सञ्चयमुपागतानि जीर्णनिर्मो-
कदलान्वण्डकानीव डिण्डीरसटाशकलानि कूलेषु क्षिपती, विमलजलकेलिमञ्जन-
रसप्रसक्तगोपीगणाभ्यन्तरविहारिणो हरेः शरीरसम्पर्केण पवित्रीभूतमन्मसां
भरमादधाना, यमुनाभिधाना महासिन्धुरुत्तरां दिशमाश्रिता वहति ।

किञ्च—

यन्नाच्छस्फटिकाञ्चितोभयतैः श्यामाश्मसृष्टोदरै-

रन्तर्भूतवराङ्गनैश्च वनितागेहेषु वातायनैः ।

तारापुत्रिकया परीतविभवैर्नैत्रैरिव स्फारितै-

रुत्पश्यन्ति सदाऽतिथीन्प्रतिपथं दानोपभोग्याः श्रियः ॥

तस्यामधीश्वरो हरचरणसरोजस(सु?)हसितमानसः प्रसरता प्रतापेन प्रक-
टितारिपार्थिवभयज्वरः, हर इव धवलाभिरुद्धूलितो विभूतिभिर्यशसाम्, इन्द्र
इव भूयसीभिरधिष्ठितो दृष्टिभिः शास्त्राणाम्, असीमविक्रमः शौर्योष्मणै-
वाङ्गेषु पुलकमादधानः, कृपाणतिमिरेणैव समिति वीक्षमाणो जयश्रियं, रण-
रसाप्लवनपुलकितोऽप्यसह्यस्तेजस्विनाम्, अनवरतसेवाविनम्रसामन्तमीलि-
मणिमालिकारुणकिरणयावकितचरणाद्गुलिः, उदगलेन वयसा निकामवृद्धो वृद्धा-
भिरेव जयश्रीकीर्तिकमलाभिर्बृद्धावरोधविश्रुतोऽस्ति राजा सुचरितापहस्ति-
तकलिः कलिन्दकेतुर्नाम ।

यस्य क्षीरपयोनिधौ मधुरिपोरग्रे विहृत्योपरि

ब्रह्माण्डाचलितो गतः पृथुयशोहंसोऽन्नमार्गेण यः ।

तस्यैते पयसा प्लुतस्य चलतः पक्षोज्झिता चिन्द्यो

नक्षत्राण्युपितस्य देहवलयोद्भूतं च विश्वं शशी ॥

अपि च—

गृध्रान्वकारनीरन्ध्रे रणे रागान्वयाऽप्यसिः ।

यस्य नीलांशुकच्छन्नश्चित्रं दृष्टो जयश्रिया ॥

तस्य च महीपतेरुपशेषेषु वृद्धशो विचित्रगुणशालिषु पुत्रापत्यकेषु पर्यन्त-
संभूतः कालक्षयाद्भुर इव चन्द्रादिरत्नेषु, केतुरिव ग्रहेषु, क्षय इव संवत्सरेषु
कलिरिव युगेषु च मलिनात्मा निन्द्यप्रसूतिरपत्यापशदो वभूव पुत्रः कुमार-
केसरी नाम । सोऽहम् । अहं च सुचरिताचरणेषु पित्रा निरूपितैरनेकशः प्रव-

त्यमानोऽपि घृदैर्वलवतः पुराणस्य कर्मणा विषाकेन बलाद्बाल एव मलिन-
घृत्तो घृते परां प्रसक्तिमुपजनयन्नुद्वेजकः पित्रोरभूवम् ।

एवमनुदिवसमुपचीयमानप्रवृत्तितया प्रौढिमधिरूढेन तेनैव च रसेन वा-
सिनान्तःकरणस्य क्रमेण निष्ठितनिजाशेषद्रव्यनया कदाचिदाक्रम्य बन्धुभ्यः,
कदाचिद्वन्दोऽगृहीत्वा श्रीमद्भयः, कदाचिच्च विधाय राजोपाधि जनपदेभ्यः समाह-
तेन समन्तादर्धेन शृतमस्वलितखेलनविलासमनुशीलयतः प्रयान्ति मे दिवसाः॥

अथाहमेकदा प्रतिक्षणमक्षीणखेलनव्यसनः शीलयन्नान्यिकादिवहृप्रभे-
दपरिगतं शृतमिदानीं जयामि तदानीं जयामीति प्रत्याशया सुदूरमन्थी
भूतेन मनसा हारयन्ननयरतमकिञ्चनतया क्वचिद्शृतकारैरापणचतुष्पथेषु वि-
धुनमात्मनो धनेन जनन्या भोच्यमानं, क्वचिद्विलासिनीपादकेष्वातपोपवेशितं
जनकेनोत्थाप्यमानं, क्वचिद्देवभवनाद्गणेषु निम्नातं भ्रातृभिराकृष्यमाण-
मात्मानमवधार्य चिन्तितयानस्मि । ननु किमेवमग्राहमन्यैरनुचिन्त्यमानो
लघुकृतेनात्मना तिष्ठामि । धनार्थीना हि बाष्पितरसोपभोगसम्प्राप्तिः; ध-
नस्य च कृते कियान्नाम न मया धराकःकदर्पितो लोकाः, तायदादौ
श्रीमन्नामीशः पितैव पुत्रनया प्रतिक्षणमपकृष्यमाणेन रिक्तीकृतः कोदोन,
जननी च बालदुर्ललितनया शून्याकृता भूषणकलापेन, बन्धुजनो हि सांदर्यय-
ज्ञिनया विपोजितो विभवेन, जनपदोऽपि राजमुनुतया निष्किञ्चनी-
कृतो धनेन, यारगृह्या च बलाद्विग्रहेण गृहीत्वा श्रियमसारीकृतः सक-
लोऽपि सीमान्तर्वर्त्ता मामन्नलोकाः । तत्तेभ्यो गृहीतमर्थजानं कियत्किल भवि-
ष्यति । अर्पादया परेषामपरं नापन्नमर्थं कुनश्चिदर्जयामि । यमाजन्म नाम खेल-
तस्मद्भयति । नयाऽन्यत्किमपि मन्मनोऽप्यवसायगरिमानुरूपमस्ति विना म-
हार्णयरत्नजातघृते रोहणाद्रिमणियगोत्तं, स्निग्यगस्त्यपरिपोढान्नस्य धारिषे-
रत्नान्युच्छिष्टं धनमित्यस्मद्भयति । निक्षिप्य भूमाचुपयुपविष्टस्य कृपणस्य
विषमिति रोहणस्य च मणिचक्रमनादेयमन्यथा भुजपलेनोन्मध्य रोहणनगेन्द्रं,
प्रतापेन प्रशोष्य च पाथसां नाथं किं नामनगृह्णामि दुरन्तमन्नानमनयो
रसमर्षस्यं, यतः रिमसाप्यमभिमनार्थमिष्टावनुवन्निनो धीरस्य । तथाहि—
गर्जत्येष रमं तरङ्गमुन्मरो दुर्गाप इत्यभ्युधि-

स्नायन्तापदमायन्त्य इति च स्तन्यो हिरण्णाक्षतः ।

यावन्न प्रत्योदयस्तद्विराजितोमानपत्तद्विना-

भाषारो महामाशेषविजयी धीरः करोम्यादरम् ॥

अथास्तु वा किमनेन तावदन्यतो विभावयामि, तत्किलान्यत्किमत्रभूव-
लये सुभटभुजपञ्जरोपसाध्यनये । साधु स्मृतम् अस्त्येव सकलसुवर्णमयागार-
प्राकारपरिकरा रक्षसां निवासनगरी लङ्का । सा च पूर्वं स्त्रीहृदयेन रामेणाऽपि
साधिता, किं पुनरशेषभुवनैकवीरस्य न मे साध्या भविष्यति । अतस्तस्यां
गत्वा हठादाक्रम्य गृहीतमखिलमामूलतः सुवर्णशिलासंभारं विभीषणस्य
च कुवेरकालात्सञ्चितं कोशजातमारोप्य बलयोपनतानां स्कन्धेषु रक्षसा-
मिहानीयते । न हि यावदित्थं पूरयामि मनसो द्यूतकेलिषु व्यसनमित्येवं
चेतसि विनिश्चित्य दिगन्तयात्रोचितं मुहूर्त्तमनालोचयन्नधिमुशश्रेय च द्यूत-
व्यसनलङ्घितः परिणतिं कार्यस्य पूराध्वलङ्घनोपयोगिनीं प्रक्रियामाधाय मध्या-
ह्नादुपरि पङ्क्तौ भिद्यते मन्त्र इति वञ्चयित्वा समस्तमात्मनोऽनुजीविवर्गं
निर्गतोऽहमेकाकी निकेतनात् ।

ततश्च गृहप्रतोलीद्वारेण निर्गच्छन्त्ये ! नियतमेवंधृताध्वगाकारपरिकर-
मालोक्य मा कोऽपि मां देशान्तरोचलितमम्बा पिता वन्द्युजनो वा ज्ञास्यति,
ज्ञात्वा च हृदयवात्सल्येन मा कोऽपि स्खलिष्यति, मा कोऽपि प्रेम्णा पृष्ठे
लगिष्यति तद्यथा न खल्वेवंविधोऽयमनेकविधोऽन्तरायः सम्पद्यते तथा निभृ-
तमन्यैरज्ञायमानस्त्यजामि जनपदानुपङ्किणीं भुवमिति विचिन्त्य तथैवालक्षि-
तक्रमेण झगिति निर्गत्य पुरीपरिसरादनात्तनं चेतसा दक्षिणां ककुभमधिकृत्य
प्रवृत्तोऽस्मि । गन्तुमनां च (नाश्च ?) तमुल्लङ्घयन् प्रथमप्रवासरभसाङ्ग्यसा-
गतिजयेन प्रस्तुतं पन्थानमस्तंगते भगवति सहस्रभानौ योजनशक्तिरिति
नाम्ना प्रसिद्धं ग्राममासादितवानस्मि ।

तत्र च प्रवेश एव दृक्पथमुपागते ग्रामसरसि निर्वर्त्य सायन्तनं सन्ध्या-
विधिमनुजरेण तमसा किमप्यस्फुटतामुपेतवत्यालोके लोकैरनवलक्ष्यमाणः पुरा
परिचितस्य पुराणवयसो मधुरान्तर्विख्यातस्य सदैव तद्गामवासिनः पिप्पलक-
नान्नो द्यूतकारस्य मन्दिरमापृच्छय प्राविशम् । तेनाप्यभ्यागत इति राजसू-
नुरिति द्यूतमित्रमिति च ससंरम्भमभ्युत्थानपूर्वं कृतादरगौरवेण पथोचितैः
स्वागतप्रश्नासनदानादिभिरशेषतोऽपि सत्कारैः प्रीणितोऽस्मि निर्वर्त्तितपूर्व-
रात्रकरणीयस्य च शय्यागतस्य ममान्तिके प्रेम्णा समुपविश्य " कुमार !
सुदूरयात्रिकेणामुना स्वरूपेण क्व नाम गन्ताऽसि, कतमं च तत्किल तादृश-
मनन्त्यगोचरप्रयोजनं येनैवमेकाकी चलितवानसौ " त्युक्तवान् । मयाप्यये
मदीयमिदं सुदूरदेशानुसर्पणरहस्यमवेत्य मां कदाचिदिह नगरीनेदीपसि

ग्रामे स्थितोऽयं मत्प्रवासमसहमानो वराकः स्वयं प्रचलितुमक्षमः क्षणेनैव तातस्य ज्ञापयित्वा निवर्त्तयिष्यति, निजकुटुम्बमपहाय वार्द्धकविधुरोऽपि प्रेम्णा समं चलिष्यति । तदलमत्र विश्वासेन । छन्नार्थकथनेन प्रतारयाम्येन-मिति सम्प्राप्य, “ भोः पिप्पलक ! ध्रूयताम् । इतो दक्षिणेन सिन्धुरस्ति । ततः परं पारमुत्तीर्य क्वचिदेकस्मिन्नमानुषप्रचारिणि प्रदेशे किमपि सुमनसाम-साध्ये धनं मयैव साध्यमास्ते । तत्राहमेवमुचलित ॥ इति प्रोक्ते पुनस्तेन न किञ्चिदुक्तोऽस्मि । किमेतद्येतसि विभावितं यद्यमतिप्रसिद्धो वृत्तरसिकः सदैव बन्दिग्रहोपाजितेनार्थेन व्यसनं सारयति तदेव तत्र कुत्रापि चलितवान् । अतः किमिति दुर्यारप्रसरमविशुद्धलमनयदुर्ललितं राजपुत्रमर्थाभिव्यञ्जनपरेण प्रह्लादरेण पीडयामीति प्रायोऽनुचिन्त्य परमसौ तूष्णीमकरोत् । केवलं सेव-काचारमनुसरन्नुपविश्य द्वारि दत्ताङ्गयामको जाग्रदेव गृहीतायुधस्तस्थौ । अहं च प्रथमाध्वसञ्चरणश्रमेण यलादायातया निद्रया सुखप्रसुप्तस्त्रिभागशेषायां रात्रावतिस्पष्टपरिकरं स्वप्नमद्राक्षम् । किलैकत्र कानने वनश्रीरिति (य ?) प्रस-न्नमधुराकृतिरेका स्त्री पयोधरे वज्रकमं कण्ठीरवमवादीत् ।

“ त्वं यिकमेण करिवृन्दविदारणैक-

मल्लो मृगेन्द्र जगतीह सदा वलिष्ठः ।

अद्यत्यसौ तव पयोभृतिकल्पितोरु-

फालस्य पौरुषमपास्य विधिर्वलीयान् ॥

इति श्रुत्वा तेन च स्वप्नसम्भ्रमेण झगिति प्रबुद्धोऽहम् । अये स्वप्नो-ऽयम् । एवं दृष्टवानस्मि । तत्काचिदस्माकमन्वयदेवतेयमोदशाध्यवसायेन प-योभृति समुद्रे यद्वफालस्य ममाग्रे पौरुषादितो यलयान्विधिरवधित्वेन प्रभवि-ष्यतीति सिंहशिक्षापदेशेन प्रायः कथयति । अथवा किमेवममुना कापुरुषवि-कल्पेनोत्साहमपहसयामि मृषा परिणामः सर्वो हि स्वप्नसंरम्भः किमिति स्वप्नस्यैव शृष्टे लगामि । तावदितः प्रबोधमासाद्य समुत्थितोऽहमिदानीम् । एष एव समयः प्रयातुमस्ति । जगत्परो यलीयान्विधेरभण्यते । एकोऽपि यो ममापि विपक्षीभूय पुरां भविष्यत्यादौ तमेव परिपन्थिनयोपस्थितं निर्मध्य पास्यामीति दर्पोत्सेकरलिनस्त्वरितमुत्थाय, “ हंहो पिप्पलक ! तिष्ठतु भ-यान् । यामो ययमिति प्रणयादनुव्रजितुमुद्यनं तमविस्मलनपूर्वमावृच्छय नि-र्गत्य च ततो ग्रामादभन्दया गत्या गन्तुमारब्धवानस्मि ।

ततश्च (को) नाथ (म ?) दुर्यसनचिन्तितो महात्माऽपि हास्यानुसदृश (श ?)

नाचरति । यतोऽहं तथा शश्वद्वहता प्रयाणकेन स्वमादौ देशमतिक्रामन् यस्मि-
न्नेव नगरे ग्रामे वा यस्यैव गृहे प्रविशामि तेनैव द्यूतकारोऽयमस्मद्गृहात्किम-
प्यपहृत्य यास्यतीति सुप्रसिद्धत्वात्क्रिकामशङ्कितेन नेत्रनिक्षिप्तो भोजयित्वा
प्रेम्यमाणो जनेन दूरादवलक्षितत्वात्समानविद्यैरालिङ्ग्यमानो निमन्यमाणश्च
द्यूतकारैरालोक्य च द्यूतमानन्देन विस्मरामि प्रस्तुतं प्रयोजनम् । उपरि तस्यैव
गत्वा भवामि । तत्र च जयता कितवलोकेन दीयमानामनेकशो रेखामासाद्य
तेनैव च रमणेन स्वयमुपविश्य खेलामि न चैतत्किमपि चेतयामि यत्किल
लङ्कां प्रति प्रस्थितः पथि स्थितश्चाहं (हमिति ?) । पश्चाद्विष्किञ्चनीभूतश्च
किमधुना खेलनाय सारयामीति चिन्तया कार्यं स्मरामि । तथैवचात्मानमात्म-
नैवोपहस्य ततोऽपहस्य (सृत्य ?) निस्म (स्स ?) रामि । इत्येवममुना क्रमेण
गमितवहुवासरया कालसम्पदा प्रतीयसीमुत्तरदक्षिणयोरन्योन्यप्रवनिमण्डा
लालुभागकलहादङ्गमि (भिग ?) तयोर्दिशोर्निवारयितुमन्तरप्रवेशितां भुजलता-
मिव महोदधेः, अनिलतरलितोर्मिशिखरशीकरप्रकरैर्भेदावस्थामिव वरुणकुञ्जर-
स्य, तीरविरचितानल्पतापसकुटीरकैर्निवासनगरीमिव धर्मस्य, प्रचारवीथीमिव
निर्वाणनगरस्य, महासरितमग्नभयतीमवाप्तोऽस्मि रेवेत्यपरनामवतीं नर्मदाम् ।

या रेवेति निपन्तयातु (मिपात्पुनाति ?) विशदापारप्रवाहश्रिया
साक्षात्सा क्षितिमाज्ञगाम गगनादुत्तीर्य मन्दाकिनी ।

कुत्रान्यत्र समीरसङ्गमसमुद्भूतोदविन्दुव्रज-
व्याजात्तीरशिलातलेषु मिलितस्तारागणो दृश्यते ॥

या शाश्वतपदा देवी तरङ्गसरिकाञ्जं ।

विभर्ति घृत्तकल्पान्तसङ्ख्या रेखावलीमिव ॥

ततश्च सरभसमभिनन्द्य वन्दितजलोऽहमुत्तीर्य सुम्बाचनारेण वर्त्मना-
तामतिमनोहरां सरितमेनया मेकलकन्यया पूरितं प्रविष्टोऽस्मि दक्षिणं देशम् ।
इतः पायोधिपरिखावती लङ्कैव (गन्तुं) प (व ?) रमित्युदक्षितोत्साहमुदग्रवेगं च
प्रचलितस्तस्मात् ।

अथ क्रमेण सन्त्यजन् समदशवरीकटाक्षकल्लो (ल्लोल ?) रुदम्बदुस्त्यजानि
भिह्यपल्लीवनानि, लङ्घयन्नुदामपामरकुडुम्बिनीकुचशैलदुर्लङ्घयान् ग्रामान्, अति-
क्रामन्नपारपौराङ्गनालावण्यजलदुर्गदुरतिक्रमाणि नगराणि, अतिगच्छन्ननुच्छ-
तरुमुन्दरोद्यानवलयान्धकारदुरतिगम्यानि मलयमण्डलानि, निस्तरन्नसमशीता-
तपाचसंवरणायासदुस्सहं क्लेशाम्, अविश्रान्तगमनो भानुरिय, सुचनलङ्घनोत्वा

तक्रमस्त्रिविक्रम इव, पृष्ठीकृतमहीतलः कूर्मराज इव, स्वेदाम्बुसंप्लवेन जलाकृ-
तिर्वरुण इव, त्वरापरिक्रमेण च प्रचलत्पदः पत्रमान इव, संवृत्तवानस्मि ।

एवमहमनेकगिरिकूटतदिनीमहाज्वदैरारोहाचरोहविषमम्, अपारहरिचि-
त्रकादिकूरतरसत्वसञ्चारेण प्राणप्रणाशदारुणम्, अनीरभूरुहान्तरालविस्तरेण
च तृडातपक्लान्तिदुस्तरं पन्थानमतिक्रम्य गच्छन्नेकत्र परमेकहेलयैव निजप्र-
सरसंरुद्धाशेषदिग्भागभोगिनि, प्रखरहरिकरजकोटिकुट्टितानेककरिकरोटिकू-
टाद्रिमति, प्रचण्डद्वदहनधूमान्धकारपुञ्जकनिकुञ्जक(निबिड ?) निकुञ्जवति, प्र-
भञ्जनप्रहतपक्वकपिकच्छुगुच्छकोचलितकेसरपरमाणुरथ्यारजस्विनि, प्रजरद-
जगरमुखोदरस्फुरत्फूत्तारभरसमीरिणि, हरिशरभप्रायवनजन्तुनि, खदिरशा-
कशाखोटप्रायतरुणि, दर्भसूचीप्रायतृणजातिनि, चल्मीकप्रायभूमिनि, भीषण-
तया प्रकर्षमापन्ने, दृपदसञ्चारचर्मनि महावने पतितोऽस्मि ।

तत्रैव ध्वान्तर्गच्छतो मे तिग्मांशुरस्तं जगाम पश्चादग्रेऽपि भूरितया वना-
भोगस्य भग्नलङ्घनोत्साहः क्व नाम निरापदि प्रदेशे गमयामि यामिनीम्; कि-
मस्य तरोः स्कन्धमधिश्रयामि; किमिदमद्रिदरीमध्यमधिविशामि; किमत्र धन-
लताजालिनि गुल्मवलये वसामि; किमग्रे क्वचिदितोऽप्येवंरूपमपरमुत्कृष्टं ध-
सतिस्थानमासादपिप्यामीति वितर्कपरतन्त्रेण चेतसा शून्य इव प्रसर्पन् सह-
सैव परमस्तरविवन्धनोत्सर्गयिगलितैरिव ध्वान्तपटलैराच्छादितोऽस्मि ।

तथैव च यावदन्यकारेऽपि लब्धाश्रयपरित्यागानुतापात्कृतयथोपस्थिता-
वस्थितिविनिश्चयो ब्रजामि तावत्सुदूरमतिघनान्धतमसगर्भे मुरछिपो वक्षसि
फौस्तुभशालाकामिव प्रदीपभ्रान्तिमुत्पादयन्तीमुल्लसन्तीं च कुतश्चित्तान्तिक-
लिकामपश्यम् । दर्शनेन च तस्याः ससंशयमग्ने ! किमिदमेवमुद्योतते; किमेव
क्वचिदाश्रये वितोणीं दीपः प्रज्वलति; उत स्फुरन्तीभूतदहनाधिपः शिखेयम्;
अथवा निधानं ज्योतिषां वह्निः; आहोस्विदिव्यौषधीप्रभेदः कश्चन । भवतु वा
किमपि । अस्तु तावदनुसरामि परतस्तु दृष्टे सत्यस्मिन्नुचितमाचरिष्यामीति
निश्चित्य तथाप्रवृत्तः कियत्यापि कालकलया तमुद्देशमासादितो ह्यगित्यग्रे
तथैव कान्तिशिक्षया योतिताभ्यन्तरमभित्तिकेन च बहिर्मण्डपेन मण्डिताङ्ग-
णमुग्रतमस्य तमसः इयामिकया कञ्चलकूटापमानमत्यन्तजीर्णतया च मण्ड-
स्फुटितमापननमद्राक्षम् ।

सहर्षयेगं च गत्वा समीपमन्नः प्रहितेन चक्षुषा विलोक्य भगवतीं दुर्गा-
मन्तिके च श्रुतितेष्टकायां भित्तावतिगिरिविपन्नपन्नगस्यास्थिशोषे शिरसि वि-

द्योतमानं दिव्यरत्नम्, अये शून्यं चण्डिकायतनमेतत्; एषा च सा भुजगमणे-
रस्य प्रदीपसंशयवती कान्तिकलिका । तत्साधु संवृत्तम् । इदानीं यदि नाम
कुत्रचिदिहातः(पां ?)स्थानमासाद्यते तदहमद्भिकरमुखप्रक्षालनाचमनशुचि-
तामाघाय देवीं नमस्करोमीति संप्रधार्य तथा कुर्वन् कथञ्चित्तादृशे तमसि दृष्टाया-
मर्द्धनष्टायामल्पविरसाम्भसि पुष्करिण्यां तद्वि सकलं विधाय त्वरितमेवान्तः
प्रविष्टो जय जय त्रिभुवनजनाप्यायिनि कात्यायनीति भक्तिप्रयुक्तं वचः
प्रस्तूय स्तुतयानस्मि ।

स्यामिन्यार्ये भुजङ्गाभरणबलयिनि स्थूलशूलास्त्रदण्डे-

चामुण्डे चण्डि चञ्चलिविडनरशिरःस्रक्परीताङ्गि दुर्गे ।

देवि स्वर्नाथचूडामणिकिरणकणध्रेणिधौताग्रपाद-

द्वन्द्वे वन्द्येऽभिनन्द्ये जननि जय जय श्रीमहाकालि दिव्ये ॥

कृतस्तुतिश्च क्षितितलमिलितालिकेन शिरसा प्रणम्य समुत्थितः स्थिता-
न्यपथिकजनोपलम्भाय बहिर्मण्डपमगच्छम् । सोऽपि शून्य एव केवलमन्तः
प्रतिष्ठितं क्षेत्रपालमालोक्य तस्यापि वाक्पुष्पहारमकरवम् ।

ध्रुत्पावेशप्रसक्तैर्ज्वलदनलमुखोन्मुक्तपेत्कारघोरैः-

मूरैरुत्तालतालव्यतिकरमुखरीभूतभूपास्थिमलैः ।

क्रोडन्तं प्रेतरङ्कैः कुणपभुवि महाजङ्गलग्रासलोभ-

भ्राम्यङ्गल्लक्ष्मू(धू ?)कप्रकरपरिगतं क्षेत्रपालं नमामि ॥

ततश्च तत्रैव मुहूर्तमुपविष्टः स्वान्त एव भावितात्मा सविस्मयमहो !
साधु, विधिना दुर्घरापदि महावनेऽत्र पातितो रत्नज्योतिरिदमुपस्थाप्य नि-
र्वाहितोऽस्मि । कथमन्यथा समस्तालोकविजयिन्येधंविधे तमसि दृशोर्गोचरी-
भवत्येतदायतनम् । तथा च मन्ये नक्षत्रमात्रकेणाप्यालोकशून्यं भविष्यतीति
सञ्चिन्त्य किल करोमि पावदुन्मेये चक्षुषी तावदेकं ज्ञानिति मणिकिङ्किणीरण-
त्कारझङ्कारितादम्बरतलादवनरन्तम्, अन्तिकेषु विस्फुरन्तीभिरात्मप्रभाभिर-
दध्रेऽपि तमसि दूरादाविर्भवन्तं, चरणनूपुरा(रा ?)वधावितया गगनगङ्गामराल-
वालकध्रेण्येव घवलनरकरोटिमालया कृतोत्तरासङ्गं, खट्वाङ्गशिरःप्रणयिना क-
पालेन संसारफलाष्टो(श्लो ?)लक्षमिव दर्शयन्तं, भस्मनः प्रोद्भूतनेन सिताच्छ-
धूलिधूसरितं निर्वाणदेशाध्वनीनमिवानुमीयमानं, सर्वतो गृहीतैर्भूपास्थिमणि-
भिराच्छोदिताशेषतारकधनं नभोनगरलुण्टाकमिचोपलक्ष्यमाणं, वामकरनिवे-
शितया शुक्लकपालशुक्ल्या सम्भूरणाय गृहीतेन शशिविम्बस्पर्द्धेन प्रजाप-

तिमिव प्रतीयमानं, प्रमाणवयसमल्पास्थिकर्परकसृष्टया स्रजा संयमितजटाक-
लापं कापालिकमपश्यम् ।

स चावतीर्थ कृताभिवन्दनो देव्या विस्मित इव ममान्तिकमाजगाम ।
कृताभ्युत्थानपूर्वमुपरचितप्रणामेन च मया दर्शितोचितप्रश्रयः समुपविश्य
वत्स ! कुतोऽत्र दुरतिक्रमापायभूरिण्यरण्यविधुरे निपातितोऽसि, कतमः
किमर्थमिति ससंरम्भमुवाच । अहमप्यादितः समस्तमात्मनो स्व(न्व^१)यनिवे-
दनादारभ्य दुर्विनयविस्तृताध्यवसायपरिकराङ्गं लङ्कां प्रति प्रस्थानमाख्यातवान् ।
ततश्चासौ मुनिः सशिरःकम्पमेकाग्रतया क्षणं सन्मुखमुदीक्ष्य झटिति घटित-
पर्यङ्कबन्धः स्थिरीभूय नभसि निक्षिप्तचक्षुरस्थात् । अथ क्षणेन कुतोऽप्यागत्य
नवाग्रपट्ट ?

यैगजदशनमुसलायमानं भुजद्वयमेवास्ते ।

दंष्ट्रयोरादिकोलस्य यत्र न प्रौढिरिष्यते ।

तत्रैतदायताभोगमास्ते धीरस्य दोर्युगम् ॥

अपिच—

त्रैलोक्यश्रीरसौ दासी तावदुच्छृङ्खलायते ।

यावद्वीरः कृतास्कन्दो न दोर्दण्डमुदञ्चति ॥

तदेपाऽयननी शूतवृत्तिरल्पेन प्रभूतमुत्पादयन्ती लाभवती मे वणिज्या
समभूत् अन्तः समारुह्य चेमामिदानीमेव किं न व्रजामि । दिव्यशक्तीनिहि
विमानयानान्यारुढिसमरालमेव चिन्तितं दिशमुद्दिश्य नभसि प्रयान्ति ।
तिमिरमुद्योतश्चेति चर्मदृशामस्माकम् । अभीषां तु देवतासिद्धानां सर्वं प्रभास-
विस्पष्टमेवेति सञ्चिन्त्य, प्रणम्य क्षेत्रपालपरिग्रहां च भगवतीमम्बिकामनुगत-
समाहितेन चेतसा सम्भाव्य तद्विमानमारुढवानस्मि ।

तद्धि क्षितिपालशेखरमणे शृणु, प्रचारपाटवेन या(ता?)दृशमारुढे मयि
झगित्येवोत्पत्य हरगलगरलकज्जलमलीमसं सुदूरमन्तरशिरोभागमारुह ।
ततः परमुपवान्तं प्रयातुम्, अनन्तरमारचितगुरुवेगनिर्गमप्रसरं परितो विस्फु-
रन्तीभिरतिघवलवैजयन्तीभिर्ग (ग) नगद्गाडिण्डीरवल्लीरोपटलमिव मृता
नीयमानम्, अनणुमणिकर्मनिर्मलोद्योतदम्बरेण प्रदीपतन्त्रमिव तिमिरविग्रहे-
णोचलितम्, उच्छलत्किङ्किणीरणत्कारनिःस्वनैर्वैगोज्झितसमीरमिवारव्यविज-

यकोलाहलम्, उल्लोलज्वजपटफटत्कारितोपकण्ठकनकदण्डिकादारितनभस्तलम्, उल्लोडिताध्वजलधरम्, उत्सारिताग्रतारकं, स्वरूपमविकृत्य त्वरितमन्तरिक्षेण गच्छतस्तस्य तिमिरपटलोन्मूलितालोकवृत्तिरहमन्येन नीयमानोऽन्ध इव, क एष ककुभो विभागः, कियदतिक्कान्तं पश्चात्, अग्रेऽपि कियद्वन्तव्यम्, किदृशी चासौ वसुमती, कीदृशाहि ते गिरिसरित्कान्तारपरिगताः पन्थानः, कीदृशोऽप्यसौ जनपदप्रचार इति न किञ्चिज्ज्ञानामि, केवलं चरणचङ्क्रमणपीडाभिरुज्झितः पदे पदे मृदुसमीरलहरीनिवेशशीतलोचनो यानेन गतिसुखमनुभूतवानस्मि । तथा व्रजतश्च मे किमाश्चर्यमावेद्यते सहसैवमेकत्र भग्नदिव्यप्रभावमिव, चलितसञ्चारयन्त्रमिव, तापत्पासमर्थमिव, केनापि विधृतमिव, क्वापि प्रखलितमिव, विमानमस्पन्दरूपतया स्थिरीभूय तस्थौ ।

तथा स्थिते च तस्मिन्नुद्धृतविस्मयोऽहं नन्वनाकारसमतलेऽस्मिन्नभोऽध्वनि कोऽयमसंभाव्यमानपरिखलनविषयस्यास्य किल निश्चलतया स्थितौ हेतुरिति सर्वतो निभालयन्न किञ्चित्तादृशं कारणमुपलब्धवान् । एकं च परं तस्य तलमयनिर्माणमणिदलोद्योतेन मूले दुरन्तविस्तारमम्भसः प्राग्भारमपश्यम् । तदालोकेन च सवितर्कमहो कोऽयमिषता जलाभोगेन भूतले प्रदेशः किमयमुद्धन्तः (महत्याः ?) कस्याश्चित्सरितो महाहृदः, किमिदमुल्लोलकवलितान्नसंरम्भमदग्रं वा सरः, किञ्चिदथ प्राप्तस्तमेनमहं लङ्कापुरीप्राकारं दक्षिणाम्भोधि-मिति निपुणं निरूपयन्ननुसमुद्र एवायं कस्यापरस्य परितोऽप्येवमलघुपरिसञ्चरकूरितमतिमिङ्गिलदलितविद्रुमदलदन्तुरोर्मिशोणिमवती वारां विभूतिः । एवं चेत्किमित्यवान्तरएवानुत्पन्नरोधमपि स्थितमेतदिति यावदयधारयामि तावदेकहेलयैव कलकलितकिङ्किणिनिनादोद्गादितनभस्तलेन सर्वाङ्गमुत्कम्पितम् । तेन तत्कम्पविचलितासनतया साकूतमितस्ततो दण्डिकासु लगितुमाकुले मयि सह मयैव परिभ्रंशनिस्सहं विमानमगाधगर्भं तस्मिन्निपपात ।

तेन च फोडीकृतः क्षणादेवं हानिफलसमारम्भोऽहमुपरतइतीयन्मात्रचेतनो निमग्नोऽस्मि । तत्कालमग्नोऽहमघस्तान्न जाने, कथञ्चन सहसैव परं प्रवृद्धकरणवर्गः । न च तेषां विमानसागरावर्तवलयानामेकोऽपि । केवलं विमलविद्रुमशिलासम्पातस्य विसङ्कटाकारशालिनः प्राकारवलयस्य ढारवर्त्तिनमात्मानमपश्यम् ।

तथाऽवलोक्य विस्मयचपलेन चेतसा सर्वतो निक्षिप्य चक्षुरहो क किल दिव्यं तद्विमानपानं येनागतोऽस्मि । क स प्रसरदुर्गमः समुद्रो यस्यांभसि

पतितोऽस्मि । कचासौवाडवमुखवलयभासुरो महावर्तः । किल यत्र मग्नोऽस्मि ।
 किन्नाम मग्नोऽपि नाहम् । किमंभोधिपतनव्यतिकरोऽपि नायं । किमहमपि स
 खलु न भवामि । किमङ्ग (मुत्तुङ्ग?) बहुतरङ्गताडितया सर्वमीदृगेव दृश्यम् ।
 किमंभोजडिमजनितवैधुर्यस्य भ्रमोऽयमन्तःकरणस्य । किमिदमीदृशमंभो-
 धिभीषणाद्भुतस्वरूपमिन्द्रजालं वा किञ्चित् । किमिति न तन्मे विमानम् । तदे-
 तन्निश्चिन्तमचिन्त्यापातदुर्जरं किञ्चन पुराकृतमुपस्थितं कर्म । किं विकल्पादये
 चिरादिदानीमनुस्मृतं स एष स्फुटीभूतः स्वप्नो यो मया तत्र योजनशक्तिका-
 ग्रामे श्रुतकारपिप्पलकस्य सद्गानि सुप्तेन दृष्टः । यथा किल तथा स्त्रिया मृगेंद्रशि-
 क्षाक्षैरस्नयाग्रे पौरुषं निरस्य विधिर्वलीयानिति प्रोक्तोऽहमतस्तदेतद्वलीयसो
 विधेर्धिजृम्भितम् । अथ भवतु किमेभिरवान्तरविनर्कैः । प्राकारान्तरमधिविशामि
 पुरस्तात्तु यद्यथा तत्तथैव स्वयमाविर्भूयमानमवगमिष्यामीति संचिन्त्य चंद्र-
 मणिवदितरुवाटवल्गुना द्वारेण प्रविष्टोऽमि । तत्र च मसृणमणिधूलिपांसुलेन
 पथा स्तोक्रान्तरमुपसर्पन्नर्द्धपथ एव दूरतोऽपि रत्नाश्रयात्समीरसारितान्तर-
 पलाशपटलात्कल्पतरुमञ्जरीभरादिव निस्सरन्तीभिः, आलोकलीलोद्वेह्य-
 तरङ्गितादहीन्द्रफणाफलकवलयपादिव समुचलन्तीभिः, उन्मथितगर्भाद्रोहण-
 तटादिव पिजृम्भमाणाभिरनेकशः प्रसरसरंभवतीभिः प्रभाभिरग्रेतनं प्रज्वलन्त-
 मिव प्रदेशमद्राक्षम् । दृष्टमात्रे च तस्मिन्शक्तिमुद्गतेन भूपसा भयेन कति-
 चित्पदानि पश्चान्निवृत्त्य ससम्भ्रममाः किमहमागत्यान्ततस्तस्यैव पतितो भूते
 घाडयस्य । कस्यापरस्य चण्डार्चिपोऽयस्थितिग्दरे महार्णवस्य । निस्सीम-
 सम्भूतिरसावप्याभोगस्तेजसां । जानामि चायमेभिरेव तैजोभिः शोपिताना-
 मिन्धमिह प्रणाशः पापसाम् । अथेदमप्यनुमानमिनस्समागच्छतोऽस्य वायो-
 रत्यन्तशीतलतया प्रतिहतमिव भानि । ततश्चान्यदेव यत्स्वन्तरं किमप्येतत् ।
 अस्तु या किञ्चन । प्रजामि कृत्या साहसम् । इतरथाऽपि ममेत्यमापन्नमप्रस्य
 संदिग्धं प्राणिनमन्यत्र यत्किञ्च गमिष्याम्यहमनस्तावदपूर्वदर्शनेन सकलयामि
 यधुपां, पश्यामि किमिदमीदृग्विधम्, अनन्तरन्तु भवतु यद्वाच्यमिति कृत्या
 धिनिश्चयं चलितस्तनोऽस्मि । तथा गच्छन्समदसञ्चारमाशङ्कितेन चेनसा किय-
 दभिक्रम्य पुरस्तादुत्सर्पिण्यास्य (णस्त्व!) प्रभाकल्याणस्य गर्भं पिण्डितं निर्माण-
 मिव रयिकराणां, स्तम्भिनं स्वरूपमिव विशुनां, पुष्पिनमुन्धानमिव प्रदीपानां,
 दिनान्ननिष्टि(हि?)नरुगेरूपकमस्थानमिव भास्करस्य, धुगोपनसस्य जठराग्नि-
 स्तम्यमिव समुद्रस्य, मन्दराद्याननिर्गनस्य शुद्धम्वालोच(क?)मिव कौस्तुभस्य,

मथनविदूरपलायितानां गिरिदुर्गमिव मणीनाम्, आरब्धमथनेभ्यः सुरेभ्योऽप-
 न्द्रुतं रत्नसर्वस्वमिव वरुणराजस्य, महाकोलेन रसातलाद्बुदस्पमानायाः साग-
 रोर्मभिराहत्य पातितं मणिकिरीटमिव वसुन्धरायाः, यादोभिरम्भोधिजलं
 हरतामम्भोसुचामाच्छिद्य गृहीतभग्रस्येन्द्रधनुषो दलमिव पुञ्जतया विश्रान्तं,
 प्रलयसमपोपयोगिनामेकत्र मिलितं तेजस्विनां वृन्दमिव कालातिवाहनधिया
 सङ्कुच्यावतिष्ठमानं, पातालतलवासिनो ज्वलतः कालाग्निरुद्रस्य समुत्थितं ज्यो-
 तिरिव स्तम्भाकारेण परिणतं, कुम्भयोनिजनितापकारकोघादम्भोधिना तज्जनक
 इति बलादावध्य कारागृहोपरि कृतेनेव धामयता रत्नकलशेन विभूष्यमाणशि-
 खराप्रविलम्बया जलशायिनो हरेर्मूर्त्ती(स्तल्पी?)भूतेन शेषाहिना विमुक्तया
 निर्मोकलतयेव घवलप्रलम्बया वैजयन्त्या धिराजमानं, मद(ध्य?)घटितशाल-
 भक्षिकाश्लेषरोमाश्रितैरिव निविडकिरणाद्भुरकण्टकितैरमलमरकतस्तम्भैरुद्गा-
 समानं, माणिक्यमणिभूमिसङ्क्रान्ताभिरुपरि मण्डपनिवेशितानामतनुमुक्ताव-
 चूलवलयानां प्रतिविम्बपरिपाटिभिः सहजरद्गावलमनोहरम्, उभयतो दार-
 शाखासन्नजनितविद्रुमदलपुत्रिकापाणिप्रणिहितस्य शशिकान्तसृष्टेर्लीलाक-
 मलस्य कर्णिकीकृतया पुष्पराग(कलि)कया सततमनुच्छिन्नदीपकालोकं, सर्वतो
 निहितरत्नसन्तानैरधनीकृतरत्नाकरं, तलपीठसञ्चिताचरमचामीकरशिलाभिर-
 किञ्चनीकृतफनकाचलं, निरन्तरनिवेशिताशेषजन्तुरूपैः शून्यीकृतत्रिभुवनम्,
 अनेकरचनाविन्यासचाल्ताभिरियनीकृतविश्वकर्मविज्ञानम्, आनन्दकन्दशो-
 (सा?)रसमकर्मनिर्माणमेदुरम्, अदूरपुष्पद्रुमारामवलपितमपश्यमुद्गीप्रमणि-
 मयं महिष्ठमायतनम् ।

सपथपधूताशङ्कुमुच्छसितहृदयश्च सम्यगाह्लादनिर्वृत्तया दृशा सम्भा-
 व्य रमसेन गत्वा प्राविशमपश्यं च तत्रान्तःप्रतिष्ठितं शब्दमिवार्थप्रतीतेरखि-
 लसंसारसृष्टेरादिभूतं भगवन्तमम्बिकानाथम् । घटितकरकमलसम्पुटस्तु तं
 प्राणिनामिष्टमभीष्टसिद्ध्ये स्तुतवानस्मि ॥

देवः पातु शिवो जगन्ति पटुना स्नेहेन सिद्धाञ्जने-

नेचाभ्यञ्जितया दृशा भगवनी यत्र प्रिये पार्वती ।

आर्द्रमत्वचमच्छनेध्रपटवद्ग्रीवोरगं हारव-

ङ्गतिं चन्दनधूलिवत्तिलकयद्गालेक्षणं वीक्षते ॥ १ ॥

इति स्तुतिर्ध्वमनिनलमिलितजानुमस्तकः प्रणम्योत्थाय चित्रामकामः
 समुपवेष्टुमेरान्ते माणिक्यमणिफलकपेशलं मत्तधारणकमशिश्रियम् । अथ

तस्मिन्नुपाविशत्वेव श्रुगित्यङ्गणोत्सङ्गभुवि समुत्सर्पता रणन्मणिरवशङ्कारमुख-
रेण ध्वनिना विकृष्टदृष्टिः, एकहेलयैव लीलया चलन्तमनन्तविस्तारं, पुरक्षो-
भमिव स्त्रीराज्यस्य, व(च ?)लदशनमिव शृङ्गारस्य, मेलमिव सौन्दर्यस्य,
सार्धमिव यौवनस्य, काञ्चीमुखाग्रघटितेन रत्नमकरेण प्रकटितमकरवाहनं
सैन्यमिव मन्मथस्य, स्फुरन्मुक्तासरप्रसूतेन प्रभापटलेन परिणद्धचन्द्रिकं कुडु-
म्बमिव चन्द्रमसः, कर्णपाशदोलिन्या कुण्डलश्रिया विलसितान्दोलकं जाति-
वर्गमिव वसन्तस्य, कराग्रविधृतेन लीलाकुवलयेन गृहीताञ्जनकूपिकं परिग्रह-
मिव रतेः, अविरलकुरुलच्छलेन सहोत्थिततिमिरनिकुरुम्बं पातालादिव समु-
त्थितं, मौक्तिकाभरणयिभ्रमेण सञ्चलिततारकं नभस इवावतीर्णं, पद्मलारुणि-
मसम्पदा लग्नदिग्गजशिरस्सिन्दूररागमाशाभ्य इव प्रसूतं, सहजशोणाधर-
यिम्बतया मुखमिलितविद्रुमदलं समुद्रादिव निस्सृतं, श्वसितसौरभविभूत्या
घटितपारिजातपरिमलं स्वर्गादिव भ्रष्टम्, एकार्णवं लावण्यवारिभिः, एकारवं
किङ्किणिरणितारवैः, एकास्तसन्ध्यं शिरस्सिन्दूरपांसुभिः, एकाभ्रमाभरणप्रभा-
भिः, त्रिभुवनश्रियः क्रीडापुत्रिकीवरचनायमानं, मुखसमीरसौरभापतन्मधुप-
च्छलेन गुलिकाधनुर्द्वरेण मनोभुवा मरकतोपलंगुलिकाभिरिवानवरतमाहन्य-
मानम्, आयातन्मनन्ययुवतिसामान्यं, कन्यासमूहमब्राक्षम् ।

मध्ये च तस्यातिथवलघृतातपत्रस्य मूले लक्ष्मीरिव चन्द्रमसो मण्डला-
ङ्गलिता, सावित्रीध्यानपरतन्त्रेण चेतसा सृजतः प्रजापतेस्तदाकारपरिणते च
सैवेति प्रतीयमाना, रतिरिति प्रियाप्रत्ययादिव समालङ्किता मनोभवेन,
रोहिणीति मुखच्छायागतेनाधिष्ठिता चन्द्रेण, सर्वतो विसारिणा कान्ति-
परिवेपेण पृथ्वीव परिघृता पयोधिवलयेन, लावण्यजलभरादुत्तीर्य दौशवेन
तटे न्यस्तमुडुपदण्डिकातल्पकमिव सुललिताङ्गुलीसञ्चयमुद्रहता चरणयोर्द्वे-
येन विराजमाना, पुष्पायुधेन प्रहरणीकृताभ्यां कनककेतकीसूति(ना?)भ्या-
मिव यथोत्तरमाकारवृत्ताभ्यां जह्वाभ्यामुद्रासमाना, (सुल) क्षणकिङ्किणीग-
णोपशोभिनो मनोभवस्यन्दनस्य नितम्बस्य युगेनेव पीनोरुयुगलकेन ध्रा-
जमाना, मेखलोपरि जनितमणिपट्टिकावलयप्राकारमनङ्गभूभुजो गिरिदुर्गमिव-
गरिमरन्यं नितम्बमुद्रहन्ती, नियतमितः परतो भव्यं नास्तीति विधिना
प्रदत्तं शून्यमिव सुवृत्तमुन्दरं नाभिविम्बमायिभ्रती, जगदेकधन्विना मन-
सिजेन घनुर्विधावलेपादुत्क्षिप्तं सूचीनाराचमिव प्रतनुसरलं रोमावलीदण्ड-
मादधाना, तानवमुपजनयतो विधातुरुदरात्करतलैकपालिकया त्रिवारमधिकमुपा-
दानद्रव्यमुत्सारयतो जाताभिस्तदीभिरिव त्रिसृभिर्लावण्यललिताभिर्वली-

भिस्समन्तान्मानसमाक्षिपन्ती, मन्मथरतिभ्यां विधाय मधुपानमधोमुखवन्ध-
 स्तयोरापीनवर्तुलयोः कमकचपकयोर्युग्मेनेव कुचद्वयेन संसारं सफलयन्ती,
 सुदृढमुभयतोप्यंसदेशसंक्रान्तस्य शशिविशदकपोलयुगलस्य कान्तिजलतरङ्ग-
 सरलि(सङ्ग?)ताभ्यां प्रतिविम्बच्छटाम्यामिव मुजलताभ्यां चक्षुराह्लादयन्ती,
 शङ्खरेखोपहासनिस्सृतं हासप्रसरमिवातिनिर्मलं हारमाविभ्रता कण्ठेन शोभ-
 माना, मुखामोदमासूत्रयता पितामहेन व्यापारितात्पारिजातपल्लवात् धिवटि-
 तेन प्रलघुपाटलदलेनेव बन्धूकबन्धुना विम्बाधरेण मान्मथं रागमुत्पादयन्ती,
 मेत्राश्लोपचर्चितया दुकूलघवलया कपोलयोर्युगिकया मुखश्रियो नेपथ्यमिव
 सूत्रयन्ती, मणिकनकसृष्टिना मकरकुण्डलेन कन्दर्पवाहनस्य मकरस्य चन्धन-
 शालायमानमभिरामं कर्णयोर्द्वितयमवतंसकुचलयेन कृतोचितच्छायं दधती,
 रतेर्विलासमणिदर्पणस्य ललाटफलकस्याधारदण्डकेनेव बरीयसा नासावंशेन
 शृङ्गारमुदीपयन्ती, भुजगरक्षाधिष्ठितोपकण्ठममृतदीर्घिकाद्वयमिव सुतारसरलं
 नेत्रयोर्युगलमालीपु प्रेपयन्ती, सौरूपेण रतेर्द्वितीयेपमिति प्रदत्तेन द्विकेनेवा-
 क्केन भ्रूलताभोगेन युवतिसृष्टिसुत्कर्षयन्ती, वर्तुलिमचारुणा तिलकेन मध्योप-
 रचिनमण्डलां यौवनाश्ववारस्य बाह्यली(ला) भुवमिवातिभक्त्या भालस्थलीं
 पित्राणां, भ्रूलतां लिखतः प्रजापतेरद्वयस्पर्शकम्पितात्करतलाद्गलितभाजनस्रस्तेन
 मयीदलेनेव ह्लावितैरत्यन्तमेचकितकान्तिभिः कुल्लैश्चैलोक्यमपि मोहयन्ती,
 भालाप्रलम्बिना सीमन्तमणिभूषणायचूलमौक्तिकेन नक्षत्राकारया समुत्तीर्ष
 गगनादरुन्धत्येव निरूप्यमाणपूर्व(मूर्ध?)सौन्दर्यसंभृतिः, अद्भुताङ्गच्छायास्वरूप-
 तया घटितेव सुवर्णसा(रो?)चिपां दलैः, उज्ज्वलितेव भाणिकयमणिमयूख-
 क्षोदेन, धातेव मौक्तिकान्तस्सारचारिभिः, पुंसिते(प्रमृष्टे?)य शरदिन्दुचन्द्रिको-
 पान्तकेन, दृष्टिपथमुपेता तारापुत्रिकेयाविद्या(ह्लादयि?)श्रीलोचनानां, दर्शनाप-
 क्रान्ता स्वमाङ्गनेयोन्मादयित्री हृदयस्य, लतेव लोचनाल्लोकनफलस्य, फलपरिण-
 निरिय शृङ्गाररसस्य, रसगृत्तिरिव संमदास्यादस्य, स्वादोपलब्धिरिव संसारसु-
 गस्य, भासपरिमलानुमारिणा मधुकरस्त्वन्वेन मुखचन्द्रमस्यङ्कमुपकल्पयन्ती,
 सुललितालापप्रकाशिर्निर्देशनमयूखचिन्दुभिरयः सन्ध्यानेपे तारकाण्युद्गमयन्ती,
 निर्पेग्यसारिण्या कद्राक्षचन्द्रिकया कर्णकुचनयान्यकारमपहस्यन्ती, पुरःप्रसर्प-
 ता स्मिनसिनाश्रनकलेन कुचशैलयोः शिखरमाच्छादयन्ती, गनियशोह्लासिना
 च गलन्मणितुलाकोटिकलकलेन सहस्रारचरणपङ्कजोद्देशमाश्रयन्ती, तस्य मक-
 लस्यापि कन्यापरिग्रहस्य स्यामिनी, मनोहराकृतिः कुमारी युवनिराजगाम ।

यस्या द्विःशिखरेण मन्दरनगेनेवोचपीनस्तनद्वं-
 देनाध्युपिते वपुष्यधिलसद्भावण्यवाराशिधौ ।
 उद्धूतं मुखाभिन्दुविम्बमुदभूद्विम्याघरः कौस्तुभः
 श्वासामोदभरोप्यसाबुदभवद्वाक्पारिजातद्रुमः ॥

किं बहुना—

निर्माय यां झगिति दृष्टविशिष्टरूप-

सृष्टेर्विधातुरुदितो हृदि मान्मथाग्निः ।

तेनोग्रतापविधुरः शिशिरं स मन्ये

नाभोसरोजमधितिष्ठति चक्रपाणेः ॥ ३ ॥

झगिति च तामहमुदीक्ष्य चिन्तितवान् अहो कनकं कस्येदमीदृशमेवं
 स्वरूपरूपातिरेकसुन्दरं युवतीरत्नम् । अथवा यद्यसावीदृशीह पयोधिकुक्षावास्ते
 तर्ह्यनी (ली?) कमिदं यन्मन्दरगिरिभ्रमादितो विनिर्गता लक्ष्मीः (इति) । निर्गता
 चेत्तत्कपाचिदन्यथा देवष्टकितो वैकुण्ठः । यदि वा नियतमस्मिन्नेकान्तदेशे स-
 मागत्य रतिप्रभृतियुवतिरूपातिरेकवर्तिना सौन्दर्येण कौतुकाद्धटितेयमन्यैव
 तरुणी प्रजापतिना । यस्या रूपस्य प्रथमाभ्यासवर्त्तनैर्लक्ष्मीः, उपादानमृदाही
 तुरग उच्चैःश्रवाः, स्तनविम्बकाधारपिण्ड ऐरावतकुम्भी, श्वासपरिमलोपयोग-
 द्रव्यं पारिजातविटपी, मुखावमार्जनोपान्तकं हिमांशुः, करप्रक्षालनजलममृतं,
 देहप्रभोद्योतनाश्मकलिका कौस्तुभः, इत्यादिभिश्चैतदङ्गनिर्माणोपकरणवस्तुभिः
 प्रतारिताः स्वर्गिणो रत्नाकरेण । यदि पुनरसौ ज्ञाता तवेकृ(भवेत्किं?) खल्वे-
 केन मन्दरमहीभृता सर्वैरपि कुलाद्रिभिः कृत्वा मथनव्यापारमेया न तैराकृष्यते
 प्रसभमित्यादि परामृशत्येव मयि सा तत एवायतनप्राङ्गणादक्षिण्या वीध्या
 सह तेन कन्याकदम्बकेन पुष्पोच्चयाप पुष्पाराममविशत् । एका च छत्रवाहि-
 नी तासां मध्यादागत्य संवृत्य चातपत्रं प्रविश्यायतनस्य कोणे व्यमुञ्चत् ।
 तत्रोपरि च दिव्यांशुकावेष्टितोऽयं विमुक्तः पटः । झटिति च पटं विमुच्य
 तथैव त्वरया तरलितमनोवृत्तिरन्यतश्चक्षुरक्षिपन्ती मामपश्यन्त्येव निर्गत्य
 साऽपि तासां मिलितवती । अथाहमतिकौतुकादुत्तरलमानसो ननु याव-
 दासामसौ पुष्पोच्चयव्यासङ्गेन व्यग्रता तावत्प्रश्यामि किमेतदंशुकावेष्टितं
 वस्त्विति गृहीत्वा झटित्युद्धीय सावकाशादेकान्तमिति गतः कोणैकदेशं यावद्वे-
 ष्टनकवल्लमुत्सारयामि तावदालोकितः पटोऽयं पटं चैनमुद्रेह्य यावदवलोक-
 यामि तावदेकतस्तवेयमनल्परूपावभारपद्धतिरन्यतश्चैयं तस्याः कुसुमकार्मुका-
 यतनप्रशस्तिरतिमनोहरा चित्रमयी मूर्तिरास्ते । अथाहमहो क पुनरस्य संसा-

रसागरसरणेरियमोदशी शिल्पविधिविशेषसारा सृष्टिरेषा पुनरत्रैव कन्यका-
वस्तुनि व्यक्तीभूतेति युवयोरपूर्वाकारसुन्दरिमदर्शनोद्भूतचित्स्मयरसल्लवेन
जडीभूत इव निश्चलावयवकायो विकसितेन चक्षुषा प्रत्यङ्गमुभयतः क्रमेण
निरीक्षितुं लग्नः ।

अत्रान्तरे च कुतोऽपि गर्भगृहोपकोणदेशाद्वला भस्मनः प्रलेपेन,
कपिला जटाभिः, आपादला जटानामग्रकोटिभिः, आवरणवल्कलेन च हरितका-
न्तिरित्यनेकवर्णधरा मूर्त्तिरिव गारुडी तत्कालकलितदारुणभया दुरवलोकप्रकृ-
तिरेका भ्रुकुटिबन्धकारितमुखी प्रकामवृद्धा तपस्विनी कोपेन परमुदगलं ज्व-
लन्ती निर्जगाम । निर्गत्य च सहसैव सा कण्टकग्रहासङ्घटितैरिव, ज्वलत्कण-
करम्बितैरिव, शृङ्गिविपनिपिक्तैरिव, रोपशाणोत्तेजनतीक्ष्णैर्यचोभिः आः पाप
पुरुषरूप प्रपञ्चितपशुभावं दृष्टितपदुविषेकगुणोद्भूतैतन्व धिङ्मानुप्याधम
त्वया किमेतदाचरितमपवित्रम् । कैतदपवर्गसंविद्विषयनायकजनयोग्यमासन-
स्थानमारूढोऽसि । मूढ किमिति देवनाचनवस्तूपकरणमियं भग्ना । तद्भूतमि-
दानीं त्वमत्यैव कर्मणः फलमनुभव । प्रथमसमुत्थितेन वचसा प्रोक्तः पशुरेव ।
किन्त्वन्यत्र समुद्घीय पतनेन पतङ्गजातावनेन च माणिक्यशुक्तिकामङ्गेन
तदाकारया चञ्च्वा शुको भूत्वा क्षपय कालम् । अयं च पटः शिरसि शुक-
जातिविलक्षणं शिखा भविष्यतीति मां शसवती । अहमपि तथा शप्यमान-
स्तया ननु किं मया कृतमिति यावदयस्तात्पश्यामि तावदास्तृततदीयकृष्णा-
जिनोपरि स्वचरणेन भग्नां माणिक्यमयीं शुक्तिमपश्यम् । दृष्ट्वा च सानुताप-
मये चित्रविलोकनाक्षेपपरतन्त्रतया हृदयस्य, यावदसायुषमर्थं भिद्यते ताव-
दपि न चेतितं मदङ्गितलेन । तदियमेतस्य कर्मणः सुमुपस्थिता परिणतिः ।
भवतु स्वीक्रियत एव दैवेन यथा प्रदत्तमेतत्फलम् । यतः ।

गात्राणि कांस्यपात्राणि कर्मभिदिच्छद्वितान्यसौ ।

कांस्यकार इयाजस्रं परिवर्तयते विधिः ॥

तन्नामे दुर्विपद्शापसन्तापदुस्तरमेतत् । तथाप्यथेदमतिदुरन्नसंवादं
दुःखमुपनतम् । यत्किल केयं कस्य सुता कनमकुलप्रसूता क वसतिः कुनोऽत्र
समागता किमभिधाना त्रिभुवनेष्वनन्यतुल्याकृतिः कुमारी कमेनमपहस्तिता-
नङ्गरूपं पुरुषपुङ्गवमिह दृष्ट्वा पटे लिखितमावहतीति न खलु प्रश्नानवसरेण
कथञ्चन परिज्ञेया च यमूयेति चिन्तयति मयि प्रायस्तथा शापकुलकलमाकर्ण्य
झटित्यनुमुक्तपुष्पापचयकर्तव्या त्वरितमेव द्वित्रिसंखीसनाथमूर्तिरसौ कन्यका
संभ्रान्तेय ततोऽतिनेदीपसः कुसुमवाटिकोदरादाजगाम ।

ज्ञगित्यागत्य च उपजातवक्त्राम्बुजमलानिरिह पटे प्रगाढदृष्टिस्तम्भितेय
निश्चलाङ्गी क्षणं किञ्चिद्विचिन्त्य सन्तोषमिव तां मयि विनीर्णशापां तपस्वि-
नीमुवाच । हा हा कोऽयमार्यं सकलसत्त्वानुकम्पनपरस्य भवादृशो जनस्य वि-
मलसमाधिसिन्धुनिर्द्वैतप्रोथमलोपलेपदचेतसि । आः कृपारसतरङ्गिणि भस्म-
नस्तमालेपेन धवला हिमकालचन्द्रिकेव प्रकामशीतलाऽपि क्लमकरी संवृत्ताऽसि ।
कराग्रवर्तिना रुद्राक्षचलयेन कुण्डलितविपधराध्यासिता चन्दनलतेय आह्लादि-
दर्शनाऽपि भीषणीभूतासि । कपिलपाटलशिखावतीभिर्जटाभिर्दावदह्नार्चि-
ष्मती महीध्रमेखलेव संत्याश्रयाप्यसेव्यतामागताऽसि । तत्किमेयमाराध्यच-
रणे ! प्रधनकोपानलज्वलितपा दृशा तद्वित्पातमाचरन्ती जलधरेयात्पन्तममृता-
शयाऽपि लोकमुत्तापयसि । किमितिचाप्रोशकदुरवेण वचसा स्फुरन्मुखरोर्मि-
फलकला दुग्धान्विवेलेव मधुराऽपि ध्वध्वसे । शान्तेन्द्रियं किन्नाम संसारदृ-
रीकृतं त्वमद्य विस्मृता भगवती, येन शुक्तिभद्रादागतेन सर्वार्थपरिपन्थिना
कोपेन शप्तोऽयमतर्किनोपनतदुश्चेष्टिनविपाकस्तपस्वी, तदवधारय किमनेन
प्राणिना कृतम् । अनेन निस्सङ्गपथवर्तिनामनुचितं दृपद्वस्तुमात्रमसी शुक्तिका
भद्रा । प्रोथेन तु किमङ्ग कथ्यते या किल हरिहरव्रतणामपि दुरापा निश्चे-
यसरसास्पदं क्षमा नाम ज्ञानमयमयूखवनो विवेकमणिनिर्मिता तावकी शुक्ति-
स्तामद्य परमाणुभङ्गेन भूरिशो विमर्द्य जनिता महीयसी हानिः, तद्येन भग-
वति तयेदमपकृतं तमेव संसारसागरग्राहमरिपङ्कगविजयिना प्रशमेन शमय
कोपम् । एनं तु शुब्दाशयमिदानीमनुगृहाण शापान्तेन । किञ्चान्यदपि याच्यसे
यथाऽसौ शुक्जातिगतोऽपि विशेषवता मनुजचैतन्येन कालं गमयति तथा
करोतु जन्तूनां हितहेतुरार्येति साभ्यर्थनमनया प्रसादिता जातातुत्सिरिव
सा तपस्विनी वत्से यथेवं तद्यथाऽयं पदोऽस्य शिरसि शिखात्वेन प्रोन्मेपमे-
प्यति तथा तदुत्थानपूर्वम (अ) पवाद्यायाव (भि ?) रामनिर्मलं चैतन्यमुत्पत्स्यते
यथा च मन्नासनगतेन भग्नयमरुणमणिमयी शुक्तिस्तथाऽस्य यदा कस्यापि ज-
गदेकमर्तुरास्थानवेदिकागतस्य शुक्तिकायमाना चञ्चूर्भङ्गमायास्पति तदाऽयमा-
त्मप्रकृतिमासादयिष्यतीति शापान्तेन मामनुगृहीतवती ।

अथाहमेतस्मिन्नन्तरे ज्ञगित्युपनतया शापाभिधानया नियत्या कञ्चलिते
चैतन्यविवस्वति, भीलितेऽप्यिन्द्रियारविन्देषु, सर्वतश्चान्वकारिते जगति, अत्य
सद्भावमिवात्मनः प्रतिपद्य निस्सङ्गभावमव्रजम् । अनन्तरं च कोऽहं कुत्राहं कथ-
महं किं मूर्तिरहं किं वसतिरहं किं प्रचारोऽहं किमभ्यवहारोऽहमिति न किञ्चदव-

बुद्धवानस्मि । इदानीं परमेकहेलयैव लघुस्वरूपमग्रे विलोक्य स एवायमिति सादृश्या(स)पूर्णाभिज्ञानहर्षस्त्वरितमागतः प्रतीहारादवगम्य दक्षिणादिगङ्गनाभरणकुण्डलं कुन्तलं देशमध्यासितं प्रतिष्ठाननाम्नो नगरस्य स्वामिनमवन्यामेकनाथमानन्दिनामवेयं भवदवस्थानशोभनां सुवमनुप्राप्तः । त्रिभुवनैकभूषणमियं च दर्शिता चित्रेण कन्यका । कथितं च यथाऽनुभूतं कुतूहलम् । आलोकितश्च ज्वलत्कन्दर्पहुतवहोत्तप्तसीमन्तिनीमनोविश्रामधारागृहं देवः । प्रमोदाह्लादितं च प्रसन्नदर्शनालापगोष्ठीसुखानुभोगेन सनेत्रश्रवणमन्तःकरणम् । अतश्चाद्य पुरुषधर्मानुबन्धी दिगन्तरानुसरणप्रसङ्गेन युष्मत्सङ्गमात्रिवृत्तकृत्योऽयमात्मा । जातश्च ममात्र संसाराम्भोधिपतने भवत्परिचयात्मको रत्नलाभः । प्रत्येतु च मत्सर्वलोकमकरध्वजः स्वामी । यस्मादसौ कुमारी यथा चित्रगतेनात्मना सेव्यमानया भयप्रतिभूर्स्या सनाथमिस्थमेनं पटमाबहन्ती भगवन्तमम्बिकादयितमाराधयति तथा नूनमनुरागिणी त्वयि प्रसूनशरसायकशिखाभिः खण्ड्यमानमर्मग्रन्थिरत्यर्थमन्तर्व्यथामनुभवन्ती कापि कालं क्षपयति । एतद्बु पुनरित्यमावेद्यते । यत्खलु कुतश्चिदसम्भाव्यमानदर्शनया तथा सौन्दर्यसम्पदा भोः क्षितीन्द्र तादृशी सा, न या निखिलविश्वकल्पनाशित्पनिपुणेनापि वेधसा छट्टं पार्यते, न या निरस्तलोकत्रयवराङ्गरूपश्रीभिरपि शचीप्रभृतीभिर्विजेतुं शक्यते, न या त्रिभुवनाधिपत्यार्पणसमर्थेनापि तपसा प्राप्तुमर्हतीत्येवमुक्त्वा व्यरसीत् ।

राजाऽपि अहो ! सुमहदेतदाश्चर्यम्, इमं वृत्तान्तमावेद्य कुमारकेसरिणा विस्मायितमाप्यायितं च मे मानसम् । यत्किलात्र संसारमहोदन्यति विष्मकल्लपोल्लोल (विष्मकर्मकल्लोल ?) लीलाभिरन्तरितं क इश्यते कुत्र वाऽऽसाद्यते तादृशं कन्यकारत्नम् । अथवा किमत्रालोच्यते निश्चितमचिन्त्यघटनापटीयानेपविधिर्दुर्घटान्यपि घटयत्यतो विधिरेव मे कदाचिदनुकूलवर्ती कुबलयविलोचनां घटयिष्यते तामित्येवमनुचिन्त्य पुरोपायिनं कुमारकेसरिणमनल्पप्रेमोपचारचारुभिर्वचनैरुपकृष्यावस्थितये कृताभ्युपगममादाय निर्गतो मणिमण्डपादिसृज्य च पारितोषिकालंकरणदानैर्जनितसन्मानं वसन्तशीलमाश्रय च तुरङ्गमं सह प्रणयिना सामन्तवर्गेण नगरमधिविवेश ।

इतश्च कन्याकृते नरपतिरेव मयि न्यस्तभार इति विधिना प्रहिता तां मृगयितुमिव जगाम दिनसूर्ययोर्युगली । ततश्च—

संधोन्मेपसमृद्धः पश्चिमदिग्वर्तिभूभृन्ः शिरसि ।

मनसि च मन्मथजन्मा भनुजपतेरुद्गतो रागः ॥

अथ भुवनममृतालोकपातालमूलो-

दर इव निदधानः प्रोदभूदन्यकारः ।

स खलु मलिनसारं धाम यस्योपमातुं-

प्रसरति न कुतोऽपि कापि सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्यद्विसोऽलविनिर्मितायामुदयमुन्दरीकयायां

कुमारकेसरिसमागमो नाम सारस्वतश्रीपदाद्-

श्चतुर्थं चन्द्रासकः ॥

पञ्चम उच्छ्वासकः ।

ततः क्रमेण प्रस्तुतसायन्तनारातिकसमयसमाहृतामन्दमङ्गलमृदङ्गरवक-
लकलोद्भिन्नो भदच्छटाटोप इव हरित्करिकपोलमण्णलवुचलितः पूर्वस्याम्, या-
मिनीपर्यटनप्रवृत्तानां प्रेतसैन्यानामसितपताकास्तम्ब इव प्रेतपतिपुरान्तकत्थि-
तस्त्रिशङ्कुतिलकितायां, शीतलाचसरं विहाय निःसृतस्य वरुणास्त्रपाशफणिनो
विस्फारः फणापञ्जर इव प्रचित्ततः प्रतीच्यां, निवेद्वीरि प्रथमपालकोपस्थिताना-
मारक्षकर्तृणां करतलतुलितासिपलप्रभाफलाप इव कुबेरनगरगर्भे संभृतश्चोत्तर-
स्यां दिशि, समन्तादाघृतवियन्मण्डलो गव(र ?)लसन्भार इव ब्रवीकरणादि-
स्तृतः प्रयाहेण, यामुनो जलौघ इवोद्भू(द् ?)स्य विलुठितो भरेण, वात्योद्भास इव
कज्जलरजसाम्, ईतिपात इव कोकपतत्रिणाम्, असितमुखपदोक्षेप इव दिग्ग-
जानाम्, मृगनाभिपोन्तको (पत्रिको ?) पचार इव भूवेदिकायाः, तमालदलाचार
इव गगनमण्डपस्य, मुधुकारोत्पात इव ब्रह्माण्डपुण्डरीकस्य, मरकतोद्धाट इव
भुवनकोशस्य, कलभकुलतल्पकल्पनाकुलकरिकुटुम्बिनीपाठ्यमानाञ्जनगिरी-
तटीक्षोदसोदरो दिक्पालपुरायतनदेवताधूपवेलोपदक्षमानकालागुरुधूमवल्हरि-
प्रसार इव नीरन्ध्रमन्धकारो जगदाचचार ।

यत्रालोकविरोधिनि प्रविततध्वान्ते ध्रुवं नेत्रयो-

श्चासेन त्वरितं पलाय्य हृदयकोडे निलीनं महः ।

तेनात्र स्थलमत्र वारि विटपी वाचाऽत्र पन्था इति

स्वान्तेनैव निरूप्य सर्पति जनो यो यत्र तत्रैव सः ॥

यत्र च—

निभृतचरणन्यासानुषक्तमामपन्नपुरा—

मसितवसनां नीलाभैरप्यलङ्कारणैर्वृताम् ।
कलयति शनैरागच्छन्तीं मुखानिलसम्मिल-
न्मधुपरणितैः सङ्केतस्यो युवा हृदयप्रियाम् ॥

किं बहुना—

अन्यत्त्वमाहितं मन्ये तमसा दीपकेष्वपि ।
अतो हस्तधृताः स्त्रीभिः सञ्चार्यन्ते गृहेष्वमी ॥

क्षणेन च पौरन्दरीं दिशमनु तादृशतिमिरनिकरेण नीलीकृते नभसि,
हरहासराशिरिव दक्षिण (दाक्षायणीमुखे, ?) पाञ्चजन्य इव जनार्दनकरे,
निर्मोकपुञ्ज इव कालियफणापक्षरे, फेनपिण्ड इव घमुनाजले, मृगेन्द्र इव तमाल-
कानने, हंस इव कुवलयवने, बलाक इव नचाम्भोदवृन्दे, शगित्पाविर्धभूव ता-
रापतिः ।

ततश्च—

ध्वान्तैकशशुरिति निर्भरकोपवहि-
संश्लिष्टदृष्टिपतनैरभिसारिकाणाम् ।
चन्द्रः सुवृत्तसितविम्यनिभेन भस्म-
पुञ्जीकृतः शिरसि पूर्वगिरिर्धभूव ॥

तस्माच्च—

पदं कृत्वा निरालम्बमुपरिष्ठादधिष्ठितः ।
पूर्वशीलाक्षरस्येन्दुरनुस्वार इवावर्मी ॥

क्रमेण च—

चान्द्रं महो मण्डलभाजनस्थं
दुग्धं यथा यामवतीमहिष्याः ।
वियोगिनां हृद्दहनोग्रतापै—
गृह्णासितं व्योमनले लुलोठ ॥

क्षणाच्च—

धामभिः सितमयूखसमुत्थैः सान्द्रदुग्धविसरैरिव धातम् ।
अन्यकारमलफज्रलेपत्यक्तमम्यरमभूदतिशुभ्रम् ॥

अथ—

प्राप्य मण्डलमचण्डरोचिपशुम्भकाश्मसदृशं मधुवती ।
तीव्रभानुह्नकैरयोदराजष्टशल्पकलिकेच निर्ययी ॥

अनन्तरं च—

गन्धः समृद्धो नवकैरवाणां प्रदोषवातेरयकीर्यमाणः ।

नासागतो नस्य इव क्षिणोति मानग्रहं मानवतीजनस्य ॥

इतश्च—

ज्योत्स्नासखः कुसुमकार्मुकपाणिरेव निश्चेननेष्वपि विकारविभुस्तथाहि ।
सृष्ट्याः करेण दाशिना स्रवदम्बुभायैः स्थियन्ति शीतकिरणोपलशालभञ्ज्यः ॥

अन्यतश्च—

अम्भःकणास्त्रदातचर्चितपद्महस्तसंसक्तपङ्कजमुखी कुमुदोत्सवेपु ।
मुद्रायरुद्धमधुपप्यनितैरिवार्कशोकातुरा सरसि नीरजिनी विरोति ॥
किञ्च—

कमलिनी भुवनान्तरिते रवी व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।

परिदधे विषयेव सुधाकरणुतिवितानमिषेण सितांशुकम् ॥

अथ तस्मिन्निरस्ततमसि धवलितनभसि विकासितकुमुदसरसि निहत-
राजीययशसि आचितशशिकान्तपथसि शून्योक्नसङ्केतसदसि विधुरितधिरहि-
चेतसि विषङ्गितानद्गतेजसि जगदाह्लादनपटीपसि विचरति सौधांशवे महसि, क-
न्दर्पदाहोपताप्यमानः कृतपूर्वराश्रकरणीयो राजा ज्योत्स्नामृतोपशालिते सौध-
शिरसि हृदयसुखोपचारप्रपञ्चितमनन्यसञ्चारमसमीपछारपालकसग्नमभिसिक्तं
च विलासपटमण्डपमधिष्ठितः, क्षीराम्बुधौ मधुविरोधीव धवलचीनच्छदांशुक-
भास्वरे महति हंसतूलतल्पे निषण्णः, हरिणलाञ्छनवतश्चन्द्रस्य दर्शनेन तदाका-
रसादृश्यादनुस्यूतं चित्रं घनिताङ्कितं पटविम्बमधिरतं चेतसि दधानः, तथा-
श्रुताङ्कृतव्यतिकरपरिभावानोद्भूतभूरित्वराविसारितया ननु कथमसौ कन्यका घ-
टिष्यते क उपायः किं क्रियते क गम्यते कुत्रान्विष्यते कः समादिश्यत इति चि-
न्तया समनुदन्तितमनोवृत्तिः, अन्येपणाय तस्यास्तर्कपञ्चवस्थितिं त्रिदिवमन्दिरेषु
नगरेषु विद्याधरपुरेषु गुह्यकाश्रयेषु भुजगराजधानीषु च, सर्वतोऽप्यम्बरमुत्प-
तितुं गिरीनुलङ्घयितुमुर्वीमतिक्रमितुमम्बुधिमुत्तरीतुं क्षीपान्तरमनुसर्तुमुरग-
लोकं प्रवेष्टुमत्सहमानः, सृष्ट्यमाणः सर्वगामित्वं पतत्रिणां, सर्वचिलोक्तित्वं
जगदेकचक्षुषो विवस्वता, सर्ववेदित्वं च योगसिद्धानां, मदनरसविमूढो गग-
नाधिरोहणरज्जुभ्रमेण लसति सितकरकिरणसन्तानेऽप्याललम्बिषुः, अखिल-
दिङ्मुखाक्रमणवाहनधिया वहनि कुमुदवनमारुतेऽप्यारुक्षुः, आहिभुवनपथप्र-
तीत्या च भास्वत्यूर्मिलजलविम्बितेन्दुप्रतिविम्बपट्टिकाभोगेऽपि पिपा (पि-
या ?) सुरित्पनेकथा हृदयमानो हृदयेन कियत्समयमवतस्थे ।

तथास्थितस्य हि चिन्तया नभसि निक्षिप्तचक्षुषो राज्ञः सहसैव ताव-
न्तमपि मंहृत्य दिगन्तसंभृतं चन्द्रिकाभोगम्, अपाकृत्य च जेतारमपि
तमसां चन्द्रमसं, असोमप्रसरः पुनर्निर्वृत्येवागतस्तावदारम्भस्तादृशस्तथैव
भुवनमाच्छादयन्नुपस्थितो वियति विस्तारवानन्धकारः । तमालोक्य च राजा
सञ्ज्ञातविस्मयो मनसि भावितवान्, अहो कोऽयं किं जन्माऽयमेवं महाद्भुतवि-
भूतिरकस्मादन्यकारः । किं नाम स खल्वस्तद्भूतो हिमांशुः । परं तिथिरयं सा ।
यस्यां प्रथममेव किपद्भटिका च विध्वान्तमनन्तरमखिलाऽपि धामिनी चन्द्र-
मसा विभाति । कालोप्यहेमन्तवार्षिकतया निर्मलाम्बर एव न च विना पार्षणं
दिवसमिन्दुग्रहणतया सर्वप्राप्तेन तमोऽपि राहवीपमाशङ्कयते । तत्किमेतत् ।
किमेव पुनरुद्भूतपक्षतया समुद्गीयान्तरिक्षशिरस्यारूढवानञ्जनाद्रिः, आहोस्वि-
दकालजलधरः कश्चिदुद्गम्य समागतस्यात्, इन्द्रजालं वा केनाप्युपदर्शितमि-
त्येवं विमृशति महीद्वरे क्षणादेव स खल्वन्यकारो निजापसारेण समुद्धाट-
यन्नैन्दवीं विभूतिमेकत्र पुद्गीभूय गगनान्नगरपरिसरोत्सङ्गवर्तिनि भूतले पपात ।
तत्पातसमकालमेव तस्मिन्पातयन्निवाश्रूणि, द्रावयन्निव हृदयं, छिन्दन्निव व-
न्धनानि, दूरोपसर्पणवशादकलिताक्षरव्यक्तिरत्यन्तमार्तः प्लुत्कारकरुणो ध्वनि-
रविश्रान्तमुत्तस्थौ । श्रुत्वा च तं शब्दं ऊहनासगर्भमुद्भूतकरुणः क्षोणीश्वरो
नन्वसावेकहेलयैव तमोराशिरम्बरमपहाय संवृतेनात्मना कः किल महीमव-
तीर्णवान्, अत्र च दूरान्तरोत्थानादतारमधुरः कस्यायमाक्रन्दमुखरो ध्वनिः,
अथ भवतु यस्य कस्याप्येव प्लुत्कारः किमनेन, समन्तादार्तपरित्वाणं नाम धर्मः
सतां विशेषतः क्षितिपालनेष्वधिकारिणां क्षत्रियाणाम्, अतस्तावदविलम्बमे-
वात्र गत्वा पतितमापदि प्राणिनमाश्वासयामि, प्रसङ्गादस्य च तमसोप्यन्वय-
मवगमिष्यामीति निश्चित्य उत्थाय शय्यातलात् विधाय च धीरचर्योचितान्
वेपसंवृत्तिं आकृष्टखड्गः प्रावृत्तान्धकारपटप्रभावादलक्ष्यमाणोऽङ्ग्यामिकैरारब्ध-
गमनवेगो मुहूर्तात्तं प्रदेशमाससाद ।

क्षणिति इमंशानवासिन्याश्चण्डिकायाः शून्यायतनस्य नातिदूरचर्तिनो
विशालघटपेनाश्वत्थशाखिना सनाथस्य महान्धकूपस्योपकण्ठे तेनान्धकारपट-
लेन कायकान्तितया व्यक्तिसमागतेन मलिनाकृतिम्, अत्यन्तदीर्घतया दीर्घं त्रि-
विक्रमादपि, प्रकामशृणुतया शृणुं तारकपथादपि, सरलासितमूर्तितया लोहाक्ष-
मिव कालचक्रस्य, घृणावद्रूपतया तलारमिव (?) नरकनगरस्य, रक्तोपवर्द्धिताङ्ग-
तया गर्भपातमिव मारेः, अतिथिमिव मुचनभोजिनः कृतान्तस्य, सहायमिव

कल्पान्तचारिणो भैरवस्य, सेनान्यमिवान्धरूचिर(कासुर?)संहारिणश्चण्डिकापरिग्रहस्य, पुम्भावमिव कृत्यायाः, पिण्डवन्धमिव भयानकरसस्य, स्पर्शपरिणाममिव विस्मयगन्धस्य, यागोपघातिनामन्तश्चरोऽयमिति क्रुद्धेन शतक्रतुना क्षिप्तदम्भोलिदहनसंदीपितमिव पिद्मोर्ध्वमूर्धजं शिरो विभ्राणं, ज्वलद्दीपकयुगं चत्वरमिवातिपिङ्गेक्षणक्षितयदारुणं यदनमुज्जृम्भयन्तं, वक्त्रकुहराग्निःसन्तीभिः प्रयुतराभिरनेकशोऽप्यर्चिषां छटाभिर्मुहुरन्नासवतृष्ण्या रसनाशतानीव कल्पयन्तं, चैतन्यारोपणक्षणे सपदि विदीर्यमाणमुग्धदर्शनघ्रासात्पलायितेन कृष्णकिरणान्धकारवता घामहस्तेन खण्डेन्दुलाञ्छितां कालरात्रिमिव दर्शयन्तम् । इतरेण च पाणिना मलिनभासि मुष्टौ स्थितां यमस्य (ध्रु)कुटिघटनान्धतमस्यर्त्तिनीमापाटलकटाक्षलतिकामिव लोहितालेपरक्तां कर्तिकासुदञ्चयन्तम्, रिक्तान्त्रकृजिताकर्णनवशेन झगिति निक्षिप्ताया दग्धियुतः पातादिव निपतितेन सहजशालिना जठराचटेन आजमानं, मेखलीकृनाहिकणपंजरमणिब्रजाबुल्लसन्तीभिः ज्वलद्बुल्लजठरानलज्वालाभिरिव मयूखमालाभिर्नाभिकूपान्तर्दीप्यमानं, सर्वतोप्यङ्गेषु पिशितशोणिताभावन (त्त?) या स्वस्मिन्नुद्भूतकबलनाशङ्कैः प्रसादनाय देहतो विनिःसृत्य चरणलग्नैर्निजास्थिफलकशकलैरिव शुक्लातिरुक्षरुचिभिर्नखैः क्षितिपिण्डभाषणद्वरं कुर्वन्तम्, अशोपतोऽपि कीकसमपत्यादेकधातुनिष्पन्नमिव देहमावहन्तं, पितृवनविहारलग्नाभिश्चिताधूमधोरणीभिः कज्जलितामिव निकामदयामाद्भुतिं दधानम्, इतस्ततः सलवः (संच?)लङ्घयणसितोरगमिपादामिपेण भरणमलभमानैर्निर्गत्य रभसा निजान्त्रैरप्यवयवेषु मांसाशया सम्भाव्यमानं, भीषणतया विभीषकाणामपि भयमुत्पादयन्तं, बीभत्सतया नारकिणामपि घृणां जनयन्तम्, उग्रतया कृतान्तमप्यभिवन्तं, हिंस्रतया मृत्युमप्यतिशयानम्, आवृत्तं भूषणीकृतानेकनरकरोटिभिः, करङ्केण च सनाथवामकक्षं, मुखीकृतार्द्रललन्मांसपेशिकं, उपवीतीकृतशिरोमालम्, आलम्बितास्थिहारम्, आकारभासुरं राक्षसं ददर्श ।

तेन च निधाय यमदण्डभीषणं सुजट्टण्डमन्धकूपोदराद्राकुप्य प्रसभ्रमवरुद्धाम्, अविरतं च सदीनमाक्रन्दन्तीं, सुत्रासतरलतारकेण चक्षुषा निभालयन्तीमभितोऽपि ककुभः, प्रभूतकम्पामाषाण्डुरेषु नक्तञ्चराभरणमालाकपालेषु संक्रान्तया प्रतिभृत्या तस्यैव शरणमिव प्रविष्टां, जटोरगरक्षितां यौवननिधानका (कल?)शोमिवान्धकृपगतोदराद्रुत्क्रान्तां, कमलभ्रमादागतं चञ्चरीकचकमिव कराग्रमिलितं रुद्राक्षमादधानाम्, आचारकेण लावण्यसलिलशैवलेनेव लतावल्कलेन शोभमानां, तारुण्येन निस्तुषीकियमाणस्य कान्ति-

कलापस्योपरि परिस्फुरन्त्या तुपच्छटयेव योगपट्ट्याकृतोत्तरासङ्गां, प्रकाशित-
रूपमादर्शयिष्वमिव भस्मनोद्धतितं गात्रमुद्धन्तीं, चतुरङ्गप्रमाणमासूत्रयतो
विधेरद्गस्पर्शकम्पिताद्विच्युतेन कराद्गुणत्रयशालिना विकर्णमानसूत्रेणेव यज्ञो-
पवीतेन विराजमानां, पृथुनेत्रकृष्णाजिनरुचा कुचकमण्डलुवाहिन्या त्रिवलि-
मेखलाबन्धभृता धृतव्रतलिङ्गयेव गात्रश्रिया परिगतां, माहेश्वरीं भूतिमिव
शशिखण्डमण्डितां ललाटेन, वैष्णवीं हृदयभूमिमिव कीस्तुभविभूषितामध-
रेण, पैतामहीमासनस्थितिमिव सरोजमयीं धवलक्षिविक्षेपेण, वृक्षशिक्षा-
शापिभिरार्तरवप्रयोधादुत्कृजङ्गिराकन्यमानामिव पतत्रिभिः, अनिलान्दोलित-
शिरसा निवार्यमाणकौणपाभिव पिप्पलमहीरुहेण, प्रसारितकरेणाकृष्यमाणा-
मिव सुधाकरेण, कृतालिङ्गनेनापसार्यमाणाभिव निशीथमारुतेन, प्रशान्ता-
कारमुन्दरां चतुर्दशवर्षवयसमेकां कन्यातपस्विनीमपश्यत् । दृष्ट्वा च झटिति
मा मा भैरिति गृहीतकरुणारसैर्वचोभिरासन्नमरणभयोद्भूतशोपामाश्वासयस्तप-
स्विनीमहो भद्रमसृग्भुजा हतकेनास्पृश्यमानायामेवाहमस्यां त्यरितमिह प्राप्त
इति प्रतोपोल्लसितमानसः सहेलहकारवं विमुञ्च विमुञ्चापसर्प रे दुरात्मन् न
खलु भाजनमसीदृशानामाहारोपकरणवस्तूनाम् ।

तथाहि—

एनां तव प्रकुथदामिपखण्डसाध्ये

भोज्ये यदीत्यमुपयोगवतीं व्यधास्यत् ।

वेधास्तदत्र खलु रूपविशेषशिल्प-

सङ्केदानीदृशमसी घत नाकरिष्यत् ॥

तदहो विस्तारिणि पितृवनेऽत्र कुत्रापि निपुणमन्विष्य कालापहृतजीवि-
तासु जन्तुकुटीषु शटितपिशितपिण्डकैः कुरु दुष्पूरणमात्मनो जठरगर्तकस्येति
तं नयत्स्वरमवोचत् ॥

सोऽपि क्षणित्यालोक्ष्य राजानम्, अपि नाम सुरसिद्धविद्याघरोरगमनु-
जगुल्लकानामन्यतमः, क एष युवा, मया हि किल सर्व एव त्रिमुवनोदरविच-
रसञ्चारिणो वीक्षिताः पुमांसः, पुरुषपुङ्गवस्यास्य तु किमप्यपूर्वमेवाद्गेषु लाव-
ण्यम्, अन्य एव कलापः कान्तेः, अपरं हि हि रेखा सौन्दर्यस्य च, आरभटिस्तु
किमापृच्छयते योऽयमत्यन्तभासुराकारदुर्निरीक्षाणां रक्षसामपि भयङ्करस्य
ममाग्रे निर्विशङ्कमुत्त्वानम्बङ्गपट्टिरेवमात्मानं दर्शयति, तन्न सामान्यो भटमात्र-
मसावद्भुतः कश्चित् । अथवा किमिष्टार्थपरिपन्थिनमपहस्तनीयं प्रतिभटमुप-

श्लोकनविकल्पेनालोकयन्नेव तिष्ठामि । निर्लोचयामि झटिति चैनमित्येवं वि-
चिन्त्य कृतान्तसद्गनो मुखस्य द्वारि बद्धास्थितोरणस्रजमिव विसृत्वराकारशि-
खरां विकासयन् दशनसंहतिं, तथैव च विशालघवलया प्रलयजलधरवलाका-
च्छन्नमिव भुवनमापादयन्, अखिलदिग्गजकुलावत्रासकेन ध्वनिना सोल्लु-
ण्ठहासं जहास । हेलया चात्रवीदहो को भवान् किमेवमस्याः कृते त्रिदशैरप्य-
नभिगम्यविक्रमं वि(नि)ग्रहीतुमागतोऽसि मां । को हि कल्पान्तविस्तृताम्योधि-
जलमहाप्लवेन ह्लाच्यमानां प्रस्वलितुमिह क्षमः क्षोणीं, को नाम वलवान्मया
निगृह्यमाणामिमां विमोचयितुमीश्वरस्तापसीम् । किञ्च किं मे त्वया द्विभुजेन
जन्तुना कियते । योऽहमयोध्यश्चतुर्भुजस्य विष्णोरपि, दशभुजस्य हरस्यापि,
द्वादशभुजस्य स्वामिनोऽपि, अन्येषां तु गणनैव कियती तदेतदिष्टोपदेशानुग्रहे-
णोच्यसे, कल्याणप्रकृतिरसि, किमित्येवमशक्यसङ्गरसमारम्भादात्मानमनर्थ-
सङ्कटे पातयसि, किमिति तारुण्यतरलितो गगनमुत्पतसि, किमिति दर्पान्धः
कृतान्तमुखकूपे निपतसि, किमिति धीरव्रतसंयमी मृत्युमाराधयसि, किमिति
शौर्यप्रह्लाविष्टो ज्वलत्यग्राचात्मानं क्षिपसि, किमिति रणरसास्यादप्रवृत्तो विपत-
रुफलानि खादसि, किमिति सुभटचर्यांकुतूहलैकदुर्ललितो दारुणेन फणिना
क्रीडसि, किमिति विभुजवलाघटम्भविनदितो दिग्गजेन कराकूटिकैलं
करोपि, किमिति चापन्नपरिरक्षणप्रवणो रणेन विधैकवीरं मामुपक्रामसि, व्रज
विभुश्च दुःशिक्षितदुरन्तमिममध्यवसायमायोधनस्य न खलु विमुखेषु रक्षसां
प्रथरः प्रहरतीति प्रोक्ते पलमुजा भूभुजामधीशः प्रत्युचाच ।

रे रे दुर्जीव किमेवममुना प्रश्नादिनिरर्थकालापकोलाहलेन जनयस्यन्तरा-
यमुपस्थिताह्वयमहोत्सवस्य । स्वप्रशंसापरो हि यत्त्वं किल बहुभुजानामपि
पुंसामयोध्यमावेदयन्नात्मानं द्विभुजनिन्दापरायणो मामवज्ञया जुपे तत्र सा
तवैव पिशाचिकोदरकोशकीटकस्य गरीयसी । नरेषु बहुयाहुता नाममात्य (न
माहात्य ?)स्य । किन्तु न ज्ञातवानसि यत्खलु स्वामी निशाचरचक्रस्य रावणो
विशत्याऽपि भुजानां द्विभुजेन क्षुरनिशितधाराग्रदलितगलकन्दलोच्चलन्मौलि-
पातमुपसंहृतो रामेण, भार्गवेण च भुजसहस्रविस्तृतः कार्तवीर्यः, तदवधा-
र्य भटानां भुजद्वयमेवोपयुज्यते संपुगेषु ॥

तथाहि—

उदञ्चचित्तानां त्रिभुवनजये दक्षिणभुजः

कृतारम्भो वामः पुनरभयदानाय चकिते ।

क (कु ?) पुंसां तावेव ध्रुवमुदरपूर्तिर्न्यवसिता-
वभूदेकश्चान्यो मलनिगमभूमेः शुचयिता ॥

हरिहरस्वामिनामसाध्योऽहमिति च त्रैलोक्यबन्धेषु निन्दामातन्वती
श्रुतितैव किञ्चते जिह्वा । श्रुतिता न चेदहमिदानीं लुनामि । अपिच रे पाप
प्रतिपदमुदञ्चितालयैः किमिह विस्तारितेन प्राकृतजनोचितेन कलिना । यस्मा-
न्मियो मर्माविष्कारमेदुरो रण्डाकलिः, आक्रोशमुखराङ्गुलीस्फोटनप्रधानः सप-
त्नीकलिः, असन्ध्यशपथिकोत्थापनपटोयान्कुट्टनीकलिः, स्वहननोपक्रमप्रवणो
ब्राह्मणकलिः, शाखोद्धारपरः प्रहारबन्धो वाणिज्यककलिः, कुटुम्बमेलि-
कलकलोदगलश्चान्त्यजकलिः, अन्यश्च कश्चिदन्योन्याचरणनिन्दापरायणः, को-
ऽपि परस्परकृतोपकारप्रकाशनपरः, कोऽपि गर्जितरवमात्रसारः, कोऽपि चात्म-
प्रशंसापुरस्सरः कलिः, इत्याद्यनेकधाऽपमानकविषयो विधेयविफलः पर्यन्तनीर-
सश्च समन्ताज्ज्ञानपदः कलिः । सुभटकलिस्त्वन्यादृश एव । यत्र प्रहारमिलि-
तासिधाराखणत्काररव एव सङ्करालापः, प्रवलकुन्ताग्रताडितोदग्रतरकुञ्जरा-
रदितमेव महीयसी हक्का, परशुमुखविस्फण्डितारिशिरःसुपिरपरिणतपवनो-
रुभाङ्कार एव निर्झरागर्जिः, स्वभुजसंहतारातिकुलपुरन्ध्रिकानुशोचनपदान्येव
परेषु निन्दा, विमुखीकृतकातराभयप्रदानमेव चात्मनि प्रशंसा चारलोकस्य,
तद्यत्र रे समरमूढ तनैव कलिनाऽनुष्ठीयसे । प्रहर प्रहर पूर्वम् । नाहमग्रप्रहारी
रणेषु । येन ते झगित्यसिलतोल्यासलीलयैव विभूय कपिलकुन्तलसदाप्रभो-
द्दीप्रहरशरानलकरालितं खण्डमिव त्रिपुरस्य पातयामि धरातले शिरः, तार-
यामि च विपक्षनिग्रहेण तापसीम्, इत्येवमुर्वाभुजो निशम्य शौर्यमदोद्रेक-
दारुणं रणालापम्, आनन्दितः प्रवीरलाभेन, विस्मिनः प्रतिभटावलेपोक्तिभिः,
तरलितो राजभुजबलोपलम्भकौतुकेन, त्वरितः समरसङ्गमाभिलाषेण, कुपि-
तश्च प्रस्तुतार्थं (वि) घटनात्, राक्षसः—“ साधुभोः शौण्डीर ! साधु, योऽहं
प्रकृष्टरणपथोपदेशक्षरैरेवमनुशिक्षितोऽस्मि तदेव पूज्यसे कुशिक्षितगुरोस्स-
मरशिक्षादक्षिणया राक्षसेन तव । भवाभिमुख्येन । प्रशुणो गृहाण मङ्गजपरि-
घप्रहारात्पौरुषस्य फलमित्यालापसमकालमुत्पाद्य पिप्पलस्य पुरोदष्टमसङ्कटा-
यामं ताल (द्रु) ममुदग्रेण रंहसा नभसि भ्रामयित्वा क्षितवान् । क्षितीन्द्रोऽपि
तमापतन्तमन्तरिक्षेण सौष्टवागमनसङ्गहीतैर्वायुभिः प्रत्कारभरमुत्सृजन्तं पृथु-
दलेन शाखाकदम्बकेन विपुलफणाचर्कचालभोषणं भुजङ्गमिव सरलप्रकाण्ड-
मवनीरुहं सर्पारिचञ्चुसन्दंशदारुणेनासिना विखट्य खण्डशः पातयामास ।

क्रोधेन यातुधानः पुनरन्यमन्यादृशा प्रहारोपक्रमेण शाखिनं व्यमुञ्चत् । अच-
हितश्च राजा तमपि तेनैव पथा निर्वर्तितवान् । अन्यमन्यं च यं यमुर्वारुहमति-
क्रोधदुर्द्धरो निशाचरः क्षिपति तं तं नभस्युदण्डताण्डवनटेश्वरो नरेन्द्रश्चित्वा-
ऽवनौ प्रकीर्णमेव दर्शयति । एवमन्यदप्यनेकोदण्डगण्डोपलशिलादि यद्यथा
समर्थमह्वीकरोति नक्तञ्चरस्तत्तथैव प्रपञ्चितोचिताघातभङ्गेन विघटयत्युर्वीभुजां
प्रवरः ।

ततश्च क्षितीन्द्रकरतलितासिपत्रप्रभावपरिभूयमानेषु विषमपातिष्वने-
कशोष्यस्त्रेषु बाढमुदीपितः प्रबलबहुलकोपानलेन कौणपः कुतोप्याकृष्य करे
कृतमुत्क्षिप्तवानेकमपूर्वं, विश्वसंहारविदलितस्य ब्रह्माण्डसम्पुटस्य कर्परमिवो-
त्पातचलितचण्डानिलेन बलादुल्लालितं, क्षितिपीठमिवादिकोलेन दंष्ट्रया विधृतं,
कल्पान्तविघटितं कमठेन्द्रकटाहमिव स्फुटनवेगादूर्ध्वमुच्चलितं, देवतावतारि-
तमिव अद्भुतादभ्रविस्तरं शिलापिण्डम् । उपरि चान्दालयन्मस्तकस्य स दर्पो-
द्रेकदुस्सहमवादीत् ॥

कालस्यासनपीठिकाऽतिमहती भित्तिश्च मारीगृहे

मृत्योरप्यभिपेकमङ्गलविधावायामिनी वेदिका ।

महाह्रुप्रहिताऽथ वीर शृणु भोस्त्वां संहरन्ती शिला

योऽन्यः कश्चिदिहामरेष्वपि भदस्तेनाप्यसौ रुष्यताम् ॥

इत्येवमभिधाय (प्रहर्तुं प्रवृत्ते राक्षसे) नरपतिविनाशशङ्कया हा हा
गृहीतमप्रतिसमाधेयं पापेन रक्षसा प्रहरणमिति साकुतमाकुलीभयति तप-
स्यिन्याश्चेतसि, अहह दुष्करमितो विमोक्षणमवनीश्वरस्येति विपीदस्तु खेचरज-
नेषु, अहो निर्नाथमिदं जगज्जायते लग्नमिति च समन्तादुत्ताम्यति दिगीशवर्गे,
न किल पायदसावाक्षिप्य क्षिपति तावदेकहेल्यैव कलहकौशलविशारदो
भेदिनीपतिरपहाय खड्गमादाय च विचित्राघातघटनैकचण्डं गण्डोपलमतिरय-
चिसर्जितेन संचारिताखिलभुजस्था (स्ते ?) भ्रा तेन झगित्याजयान कराग्रम-
णिवन्धे पलाशिनम् । तस्य च गण्डोपलास्फालदलितमणिवन्धविधुरात्परि-
भ्रश्य हस्नाच्छिला भूतले पपात । सा तादृगारम्भसंरम्भिणी महाशिला
विवेश च निजाङ्गभर(दा)रितधरातला पातालम्, उत्थितश्च नरेन्द्रसम्बन्धिना
साधुवादेन मिश्रितः समरमुत्पश्यतां नभसि नभश्चराणां कलकलः । अत्रान्तरे
निष्फलीभूतबलवदखिलास्त्रपातप्रयासतया विलक्षो रक्षसां वरः सहसैव फचि-
ददृश्यभायमापद्य प्रयानवान् । उर्वीश्वरस्तु विस्मितेन व्यचिन्तयत् । ननु कि-

मित्यसावसमानपौरुषः पिशिताशिष्वेवमकृतसमरसमासिरन्तराल एव गत-
वान्, किं सङ्गरे नरेणाधरीभूतस्त्रपया तिरोभूतवान्, उतापरोपायकाम-
स्वधामन्यगात्र, अथच्छलेन मां वञ्चयितुं प्राविशन्नभसि, यदि वा ममाशयप-
रीक्षार्थमेवं स्थितवान्, उतस्विदियमीदृग्विधैव प्रक्रिया रक्षसां रणेपु, किं पुनः
रनेनैव पथा पलायितवान्, आहोस्विदसावेवं समरोपसंहृतिक्रमः, तत्किमे-
नामग्रे विधाप्य तपस्विनीं यामि, प्रतिपालयामि वा मुहूर्तम्, अथवा छिद्रप्रहा-
रिणी हि रक्षसां जातिः, अतः कियत्क्षणमुदीक्ष्यत एव पन्थाः पापस्य तस्येति
विकल्पमातन्वति घसुन्धरास्वामिनि, अकस्मात्तस्मादगाधरन्ध्रोदरादन्यकूपतः
पातालजान्हवीप्रवाहपदुरबोद्गार इवोज्जगाम हुङ्कारजन्मा महाध्वनिः । तत-
स्तस्यानुपथानुबन्धिना धूमपटलेन वर्षन्नतिचपलफालविस्फारिभिः स्फुलिङ्गैः
फुल्लमुल्लोबस्मिनीभिर्ज्वालाभिः स खलु सामोरणेन रंहसा निर्जगाम दुर्नि-
रीक्ष्यो राक्षसः, स्थितश्चाग्रे ।

तस्य च विसङ्कटाकारविस्तृतहुताशनाभोगस्य सुदूरमनुसर्पिणा(ज्वा)-
लाकदम्बकेन ज्वलतीव मेदिनी, ज्वलन्तीव ककुभः, ज्वलतीवाम्बरं, विश्वमपि
प्रलयकालानलकलापोदीप्यमानमिव दुस्सहावलोकमापन्नम् । अथ तथाकृतोप-
स्थितिरसावग्निमयाकृतिरग्निमयालोकपङ्क्तिरग्निमयालापवृत्तिरग्निमयास्त्रसंभृ-
तिरग्निमयाशेषव्यावृत्तिश्च दुरक्षरेण वचसा क्षितिपालमब्रवीत् ।

नैपा हन्त शिला न तालविटपाद्यस्त्रेषु चान्त्रं किम-

प्येतच्च विपन्नयिष्यसि बलं बाहोरसेः कौशलम् ।

भ्रातर्यहिरसावनेन बलवज्वालाबलीढस्य ते

नान्योऽस्मत्करुणारसश्रुतिभरादास्ते परित्राविधिः ॥

तदयमालिङ्गसे ललत्कालजिह्वाविलोकोटिभिर्ज्वालाभिरभिहितोऽसि
भो रक्ष रक्षात्मानमस्ति रे शक्तिरित्येवमुक्तो महीपतिः कृत्वा स्मितं प्रत्यु-
वाच । रे ऋष्यादकीटक साधु साधु अवधानेन सज्जीकृतोऽस्मि, ॥ नाम छल-
प्रहारिणामन्वयोत्पन्नेन भवता शिक्षितेयमेवं प्रवीरपुरुषोचिता सङ्ग्रामरीतिः ।
किन्तु रे मूढ पारुष्यविषमाभिघातदारुणे प्रहरणं नाम सुदूरमास्तां, यः किल
सुखस्पर्शेन पयसाऽपि सिक्तः प्रलीयते तस्य हुतभुजोऽवष्टम्भेन यदित्यमाजौ
प्रगल्भसे तेनाविमृश्य विचरन्निश्चितोऽसि पिशाचजन्मा पशुः, पशवो हि वध्याः
समराध्वरेपु । अतोऽद्य मया वधेन सम्भाव्यसे । शृणु यथा सम्भाव्यसे ।

सर्वत्राङ्गेषु वल्गद्धनगहनशिम्बाचक्रचण्डाग्रकोटि-

वृद्धत्पिङ्गस्कुलिङ्गोद्गमपरिकरेणामुनैवाग्निना ते ।
पक्वं निर्वाप्य देहामिपमसिलतिकात्नमापीनखण्डं
तुण्डे कालस्य भास्वत्कुहरिणि शिशिरग्रासगृह्यं क्षिपामि ॥

अथवा—

बहेस्तवास्य मम भीमभुजप्रनाप-
वज्रानलेन पिहितस्य कुतोऽवकाशः ।
उक्तं कुरु व्रज गृहं मिल धान्धवेपु
बुध्यस्व रे विसृज किं रणडम्यरेण ॥

अथेत्यमपि नास्माकमुक्तं करोपि तदिदमनुभूयनामसमसाध्यावगुण्डितस्य फलमात्मनः स्वभावस्येति गर्वगरिमोद्गरगर्भया गिरा तं कैकसेयमास्कन्य ननु शीतलेन तीव्रः प्रशाम्यत्यम्भसा निर्वाप्यते बहिरतोऽग्निमादौ नियम्य पश्चादमुं खड्गेन राक्षसापशदमपहस्तयामि, तत्खलु विना पानीयमार्द्रतरुपल्लवेनापि ग्रहतोऽयमग्निः प्रलीयते तत्तथा करोमीति निश्चित्य वामेन घृत्वा कृपाणमितरेण च पाणिना नेदीयसो विनम्रशास्त्रस्य शास्त्रिनः पृथुदलातिमांसलं पल्लवमादाय रे रे हिंसाधम ध्रियतां ध्रियतामेव विधाप्यसे पल्लवाहतिभिरित्यमन्दमाभाषमाणः प्रगुणिताघातवल्गुना संस्थानेन स्थिरीभूय धावितवान् ।

अनन्तरमगेन्द्रकुलपक्षतिप्रलयभीषणारम्भदम्भोलिदहनदुर्वारदम्बरमासृजितं रक्षसाऽऽशुशुक्ष्णप्रकरमकिञ्चिदिव नियमयितुमस्त्रीकृतेन विटपिनः प्रवालेन हेलोपक्रमं पराक्रममुदीक्ष्य मानवेन्द्रस्य, सहसैव परमहो मनसि मिच्छांजं वीर्यम्, अहो भुजशीर्यम्, अहो वचस्यकूत्रिमालापपरिकरप्रौढिः, अहो समित्याभिमुख्यम् अहो प्रहारकर्मण्युचिनास्त्रव्यापारनैपुण्यम्, अहो प्रबलेऽपि वैरिण्ये-
वमवज्ञाविरूजितं भूमर्तुरस्येत्यदुतरसावेशाच्छिद्युतमस्तकेषु रणप्रेक्षाकृतहलिपु देवप्रेकादशानामपि रुद्राणां जटाजूटनम्रुटिनजाह्वीप्रवाहजन्मा युगपदम्बर-
तलात्पपात परितः प्रसीर्णविकटच्छटाकटकसम्पातदुर्द्धरो धारिसन्दोहः ।
तेन रुद्रेकादशिकोत्तमाद्गगद्गाम्भसां भरेण झगित्येव सा तस्य तावनोऽनुबन्धादसाध्याऽपि विध्वस्ता शवाशिनो वैश्वानरी सृष्टिः । विध्वस्तवह्निशिग्वाद्भु-
तश्चासौ तथैव त्वरणा विशेषभीषणाकारमेकं शिरसि शिग्वादण्डमिव मृत्योः,
द्वितीयं कुलिशमिव सुरेन्द्रस्य, तृतीयं शृङ्गमिव कालमहिषस्य, चतुर्थं कोण-
मिव त्रिशूलस्य, पञ्चमं विषाणमिषाग्रकुञ्जरस्य, चार्द्धनाभगलितं चण्डिकादन्-
मिषाग्रनामापहं, दनुजदारुणाघानविघटितं नृसिंहनगरमिव मुष्टौ निवेशिनं,

कलिन्दसुताकृष्टिपादितोर्वीतटवृद्धितं सङ्कर्षणहलाग्रमिव चस्त्वन्तरेण स्थितम-
 पारपरुषताप्रचण्डमादाय मण्डलाग्रमसमखण्डनभराडम्बरमखलः प्रतिभटपला-
 यनाशङ्कयेव सुदूरमसिलतोल्लासनविसारिणा बाहुपाशेन रुन्धन्नाशामुखानि,
 उपरि परिसर्पता कृपाणदण्डेनार्गलघन्विहायसो ढारम्, उदारदीपकालोकदीप्रया
 दद्या कुर्वन्सर्वतोऽप्युद्योतम्, उत्तालतुमुलेन किलकिलारावशिविरेण विश्वगन्
 च लोकमुन्निद्रयन्, उदग्रपदपातदलितमेदिनीपृष्ठः प्रधावितो राक्षसः क्रोधानु-
 बन्धातिदुर्द्धरं प्रहर्तुम् । अधासौ सहसैव परं प्रहारच्यापारितो राक्षसेन खड्ग-
 स्तदुग्रकरमुष्टिवन्धाधिघट्य राज्ञः प्रदक्षिणां कृत्वा पुरश्चरणयोः पपात । राक्षसो-
 ऽप्यत्रान्तरे संवृत्य सपदि सङ्ग्रामदारुणं स्वरूपम्, उपरचितकरसम्पुदाञ्जलि-
 रागत्य धिनयादाजानुधिनमितेन मूर्ध्ना प्रणाममकरोत् । अव्रवीच्च समश्रयम्—
 अहो ! सत्यममुतः स्वरूपादयगतोऽसि यः किल जीव इव संसारशरीरस्य
 गीयसे, मुक्तामणिरिव ब्रह्माण्डशुक्तिसम्पुटस्य पथ्यसे, मृगनाभिनायक इव
 नरलोकव्यञ्जनये(नाय ?)निर्वर्ण्यसे, रत्नगुच्छ इव भूकल्पलतिकायाः ध्रूयसे,
 माणिष्यवन्ध इव जम्बूद्वीपपदकस्य प्रतीयसे, स खलु सकलभुवनभूपाल-
 भूषणापीडचूडाप्ररत्नं प्रतिष्ठाननगरपरमेश्वरः कुन्तलानामधीश्वरो राजा
 मलयवाहनो भवान् । यस्य ते नामाक्षरस्तम्बः सदैवालापमालाग्रिमगुलुच्छ
 इव गृह्यमाणस्त्रिभुवनत्रिया सतनमखिलब्रह्माण्डमण्डलोदरविहारलीलावि-
 शृङ्खलेन मया समन्तादयमेव सुभटगोष्ठीप्ययमेव शृङ्गारवार्तास्वयमेव
 कयीश्वरसभास्ययमेवाग्रगणनासु त्पागिनामयमेव नामग्रहेषु विदुषामपमेव
 प्रशंस्तासु क्षत्रिपाणामाकर्णितो वाढम् । कस्यापरस्यान्धकभिदा दैवेन वर्णित-
 पराक्रमं मामभिभवितुमीश्वरा शक्तिः, कस्य वाऽन्यस्य प्रभावमपहाय पपात
 पुरश्चरणयोरैवमसौ प्रेलोक्यविजयी मण्डलाग्रः, तदेव स्वयमुपदंकितात्मा
 स्वीक्रियतां कृपाणः, मुक्ता च तापसीयम्, इदानीमनुजया प्रसीद, ब्रजामि
 निजमाश्रमस्थानम्, सिद्धश्च तवाहममुना विक्रमरसेन, कदाचिदवसरे पन्म-
 याऽपि कार्यमुपयुञ्जीत तत्राहमनुस्मरणीयः श्रीमतां चरेणेति सानुनयमभि-
 धाय तृष्णीं गते तस्मिन्नुपजानकौतुको नरपतिरवादीत्—भो ! समरसन्नि-
 वेशान्द्रेदिता भट्टैव जायते मैत्री । तेनाद्य मे रमा(णा?)नुभावाज्जातोऽसि
 निशाचरर्चरीय मिग्रम् । अतो न नाम रक्षणीयं मनः स्तोकमापृच्छयसे कथय
 को भवानवद्यममुना स्वरूपसंरम्भेण न खलु पलाहारपाक्यं रक्षोमात्रमति-
 मात्रगुणोऽसि राक्षसेषु कथित्, कथं क वाऽयमासादितः प्रभायी मण्डलाग्रः,

किमिति चेत्थमतुच्छमनसाऽपि भवता कृपास्पदमारब्धेयं तपस्विनीत्यादि
 शृष्टो नृपेण सोऽब्रवीत्

कथयामि श्रूयतामुर्वी(पते!) प्रसिद्धैव भवतामस्तीह तोयवेर्दक्षि-
 णस्य परं कूलमलङ्कृत्य स्थिता सर्वतोऽप्युद्दीप्रकनकमयाशेषसृष्टितया वहि-
 निर्गतस्यास्थानपदवीव वाढवस्य, वज्रिहतपक्षस्य वज्रदहनविश्रान्तिरिव त्रिकूट-
 शैलस्य, हरशरहुताशदोषस्य प्रद्युतिरिव त्रिपुरस्य, कनकसञ्चयपरस्य कोश-
 द्विरिव दक्षिणादिगोम्बरस्य, प्रलयपवनास्फालनवृदिता हेमाद्रिशिरःश्रेणिरिव
 विदीर्य शतशः प्रकीर्णा भूतले, भूय(रिव?) सौवर्णां त्रिभुवनश्रियः श्रियो-
 ऽनुकारादुत्पादितेन्द्रपुरीशङ्का लङ्का नाम नगरी । यस्यामद्यापि दशकण्ठ-
 शासनकदर्धनानुस्मरणग्रासात्समीरणः प्रचलदायतपताकाग्रतरलिमाकारेण स-
 दैव कम्पमानः प्रविशति । यस्यां च रायणेन वलादानीय निभूतानां त्रिदश-
 वन्दीनामनघरतमनर्गलाभ्रुपातमलिनितानीव कालिमानमायहन्ति मरकतोपल-
 फलकनिर्माणवन्ति हर्म्येषु मणिकुट्टिमतलानि । या खल्वहो विना दशानन-
 मिदानीं कोमलातपकारितामुत्सृज्य स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तोऽपमिति पतिपराभव-
 मसहमाना तपति तीव्रमादित्ये सूर्यमणिभूमिकाऽऽविर्भूयमानार्चिदृष्टलेन कोपा-
 दिष ज्वलति । या च दशकन्धरे स्थाभिन्नुपरते बिलासयापीषु पीडयति
 कमलपण्डमचण्डधामाऽसावित्युदये चन्द्रमसः स्यन्दमानेन्दुमणिगवाक्षवलभी-
 जलबिन्दुराजिभिरजलमेव शोकादिव रोदिति । तस्यां च रक्षसामधीश्वरः पु-
 लश्नेरपत्यम्, अन्ययाभरणमम्भोजमुयो भगवतः, श्रीमतश्च विष्णोश्चरणनख-
 चन्द्रिकाऽऽद्यान्तललाटतटकालिमान्धकारघोरणिः, अनन्तरं रायणस्य प्रतिष्ठि-
 तो रायणेणात्मनः प्रनाप इवास्ति राजा विभीषण इति । अस्तावपि ह्याय एव
 भुयनेषु ।

पाप्मा तीव्रगुणाञ्जितेन जगतामत्यन्तमुत्तापके

शस्त्रे फालयशाश्विशाचरयतीं लोकान्तरं रायणे ।

तेजस्वी गिशिराशयः शुचिसुषानिष्यन्ददृष्ट्याकृतियः

सूर्येऽस्नमिते शशीय समभूदाप्यायको देहिनाम् ॥

अपि य—

योऽभ्रमिर्मर्गमलिने रौद्रे जातोऽपि रक्षसां गोले ।

यिमन्त्रावृत्तिरनिसेव्या मणिरिव फणिनां फणाफलके ॥

तस्याहं मातुलसुनुरनल्पेन च गृहीतः प्रेम्णा रावणकोधनिःसृतस्यापत्स-
हायः सहानुयुक्तीं हृदयस्य मायावलो नाम । एकदाऽस्मत्स्वामी विभीषणः सह
प्रणयिना लोकेन सुकेलिललितया सन्तिष्ठमानो गोष्ठ्या झटित्याकृतसत्त्वरमा-
गत्य विज्ञसः प्रतीहारेण—देव कङ्कालको नाम कौणपः कुतोऽपि वेगादाग-
तो देवेन सह दर्शनं निर्विलम्बमर्थयत इत्येवं निशम्य स्वामिना शीघ्रं प्रवेशये-
त्यादिष्टो द्वारपालस्तथा कृतवान् । असावपि प्रविश्य कृतप्रणामो राक्षसः स्वा-
मिन्नेकान्तसमारूपेयं कार्यमित्युक्तवान् । तथाऽस्मद्वितीय एव स्थिते राक्षसप-
त्नी स खलु सङ्केपतः कङ्कालको वक्तुमुपाक्रमत—देव ! तदा देवेन प्रेम्णमाणेषु
प्रतिदिशमवनितलचारिषु चरेष्वहमप्युत्तरां दिशमुररीकृत्य निर्यातवानितः ।
तथा निर्गत्य चोल्लङ्घ्य लहरीयिसारिशोकरनिकरान्धकारितदिवं महानदीं नर्म-
दामधिविष्टः प्रकृष्टं पत्तनेषु पल्लवितयवलध्वजाटोपं लडहलाटीकटाक्षैः, अलङ्क-
तजनालापमालापभङ्गिभिर्विलासिनाम्, आभयं श्रीमतां भृगुगन्धं नाम न-
गरम् । तत्र चासीमरम्यतया निरुद्धहृदयोऽहं कियतोऽपि वासरानतिक्रम्य
क्रमेणोत्तरापथवर्तिष्वशेषदेशान्तःपातिष्वनेकशोऽपि ग्रामपुरपत्तनाधिष्ठानेषु
विचरन्कसारिशैशवदशास्पदमागतो मथुरेति नाम्ना नगरीम् । तस्यां सह-
सैव परमागतेन मया भ्रातृयोगाद्विघटित इव मारुतिः, पुरुषरूपेण परि-
णत इवाञ्जनेयः, क्षत्रिपकुलेऽवतीर्ण इव द्रौणिः, दिभुजमूर्त्या प्रतिष्ठित
इव कार्तवीर्यः, प्रधानः पौरुषेण प्रवीरो राजसुसुरेकश्चतुष्पथे प्रथीयसाऽमुबन्धेन
खेलन्नसङ्ख्यपणितार्थदुस्तरं द्यूतमालोकिनः कुमारकेसरी नाम । नाम च तस्या-
परैर्यूतसहचारिनिरुदीर्यमाणमवबुद्धवान् । अस्मिन् सञ्जातकौतुकश्चाहमहो कु-
तोऽप्यमियन्तमसंभाव्यमिह खेलनापार्थं प्रस्तावयतीति नाथ ! यावदालोकयामि
तावत्किमालोक्यते भुवनमप्यवीरं मन्यमानो यत्रैव कुत्रचिद्धनीयसि दुर्गमे
चास्थानेऽस्ति द्रव्यं ततोऽसौ विघट्य हठादुद्धृतं सुभटभुजपरिघसङ्घट्टमन्यदप्य-
चिन्त्यमन्तरायकारणमानयलर्थजातम् । न चास्ति तत्पौरुषस्य किमप्यसाध्य-
मगम्यं वा प्रापस्त्रिभुवनेऽपि । अनन्तरमुद्धृतविकल्पेन चिन्तितं मया—नन्वेव
यलवानवदप्यभनेन द्यूतसम्बन्धिना महारसेन साङ्गतेन चामुनाऽध्यवसायडम्ब-
रेण साहसेन च मरुतामपि त्रासकेन कनकार्या मेरुमुत्पाटयति, रत्नेच्छया
फणीन्द्रफणापटलमुदलयति, अर्थकामश्च गृह्णाति घन्दे कुवेरनाथम् । किन्नाम
कपिमातृकमेकाकी चाञ्जनेयः प्रखरदशकन्धरभुजापञ्जरगतामपि न लङ्कामा-

कुलीचकार, भीमश्च प्रविष्टो नागलोके विघट्य विपवृष्टिभीषणफणाफलक-
दुर्लभ्यसुरगशौण्डीरदुर्गं नापिबत्पीयूषकुण्डानि । तदितो निर्गत्य मा पुनः
स्वर्णास्पदमिति नेदीयसीं लङ्कामाकामत्यतः पश्मामि कियदनुष्ठानः किमा-
चरत्येष इति याचदवहितो भूत्वा तस्यैव शृष्ठमनुसरामि तावत्तथैव संवृत्तम् ।
एकहेलयैव परमसावेकस्मिन्नहनि दक्षिणं दिग्भागमद्भौकृत्य निर्गतो नगरा-
दुपान्तवर्त्तिनि ग्रामके च रात्रिमतिवाहयितुमेकस्य शृङ्गकितवस्य वेदमनि
प्राविशत् । तेन च प्रणयाद्गन्तव्यं प्रदेशमाष्टः स खलु सम्भाव्य नामग्रहगौ-
रवेणाब्रवीत् । भोः पिप्पलक ! गन्ताऽहमितो दक्षिणेन सिन्धोः परकूलवर्त्ति-
नममानुपप्रचारं स्थानम् । अथेवमाकर्ण्य श्रुतिं भान्तवानहम्—अये ! स एष
मे स्पष्टतामुपेतो विकल्पः । सत्यमेव लङ्कापुरनिग्रही वीरोऽयम् । यथा रक्षसां
पदमपहाय लङ्कामितो दक्षिणे सिन्धोः परपारवर्त्ती कः किलामानुपप्रचारोऽस्त्य-
परः प्रदेशो यत्रैव यास्यतीति निश्चित्य तेनैव सार्द्धमहमप्यलक्ष्यवृत्तिना रूपे-
णानुगन्तुमारब्धवान् । तथाऽसौ प्रबलवेगानुपङ्गिणा गतिकमेणाक्रम्य भुवं भूय-
सीं प्राविशदक्षिणं देशम् । आसाद्य च मलयमण्डलमखण्डपटुभिः प्रयाणकैरा-
याति तस्मिन्नुद्भूतनिश्चयोऽहमहो सुदूरमेतावतीमबनिमुल्लङ्घ्य प्रवृत्तश्चेद्गन्तुं तदेव
साधयिता लङ्कापुरस्येति वेतसि विचिन्त्य स्वरितमेव पुरः प्रधाव्य समागत-
वान् । आख्यातश्च व्यतिकरोऽयम्, इदानीं देवः प्रमाणम्, स पुनरागती
बलीयान् पुरुषप्रवीर इत्युक्त्वा विरराम ।

ततश्च राजन्नेमदाख्याय स्थितवति कङ्कालके सहस्रैव परमक्षिपद्रक्षसा-
भीश्वरः शङ्कितान्तःकरणतरलितं मदानने चक्षुः । अधाहमाशङ्कितं स्वामिनो
हृदयमाकलय्य प्रणयादकृत्रिमेण वचसा विजस्रवान्—देव किमिति शङ्कया
मनो व्याकुलयसि । यद्यपि दुर्धरभुजपौरुषप्रसरो वीरलोकः स्वर्लोकमकिञ्चि-
दिवाकामति, मेरुं कसेरुमिवोत्बनति, पातालमालयकोडमिवाविशति, तथाऽपि
न मे मायाप्रभावस्य प्रतिभटोऽस्ति त्रिभुवनेऽपि ।

योऽहं नाथ दिने निशां निशि दिनं चन्द्रेऽर्कपकेंऽपि च
प्रालेयश्रुतिमन्धकारपटले तेजस्तमस्तेजसि ।

किञ्चान्धो स्थलमभ्युधि स्थलपथेऽप्येवं करोमि क्षणाद्य-
स्तुव्यत्ययविभ्रमेण श्रुतिं त्रैलोक्यमन्यादहम् ॥

तदेव प्रसीद मे प्रेषणादेशेन येन कङ्कालकसहायोऽहमन्तराल एव त-

मागच्छन्तमपहस्तयामीति विज्ञप्ते मया, स्वामी विभीषणो यथाऽभिप्रेतमनु-
तिष्ठतु भवानित्यादिदेश ।

अथ सनाथः कङ्कालकेन तस्मिन्नेव क्षणे तस्याहमागच्छतो मानवस्य
सन्मुखमुचलितवान् । अवाप्य च कियत्याऽपि च कालकलया मलयमण्डलमे-
कत्र महतो जीर्णवनगह्वरस्य गर्भे गलितघनतुलादण्डं चण्डिकाप्रासादमपश्यम् ।
आलोक्य तं नन्विह पुनरनाश्रयं काननमवेत्य कदाचिदसौ घीराध्वगो वसतये
प्रविशतीति तमेवाश्रितवानस्मि । तत्र च देवीपदोपसेविना वेतालवर्गेणागत्य
विधीयमानालिङ्गनकुशलप्रश्नादिसत्कारस्य तिष्ठतो मे झटिति परमसौ प्रहर्मा-
द्यायां रात्रौ “समागतो वीरः स एष इति” चाङ्गणकवस्त्रेण दर्शितः
कङ्कालकेन दृष्टे च तस्मिन्नुदारमूर्ताद्युत्पन्नचमत्कारोऽहमहो स्तोकमिवायमा
ख्यातां राक्षसचरेण । स्वरूपेण पुनरीदृशा कियन्मात्रममी भीमादयो भटाः,
स्वर्लोकस्तुभटभ्योऽप्यवश्यमतिज्ञेते । तदस्तु तावदपरामर्शैव चेष्टामदृष्टचरितस्य
कांतुकेन सवेतालपरिजनस्त्रिभूय निभालयामि मुहूर्तमपीति सम्प्रधार्य तथा
स्थितवान् । अनन्तरमसावपि प्रविश्यान्तर्नमस्कृत्य च देवीमागत्य गहिरेव
मण्डपान्तरूपाविशत् । तथोपविष्टस्य च तस्याम्बरपथेन परमाजगाम विदितपू-
र्यधास्माकं कपालभैरवो नाम विद्याधरजन्मा कापालिकः । तेन हि प्रणया-
दापृच्छयमानः प्रथीरोऽसौ “मथुरापुरनिवासी राज्ञः कलिन्दकेतोः सनुर्भूत-
व्यसनानुसारिणा ब्रह्मेण दुःस्थितः प्रभूतं काञ्चनमनन्तं च विभीषणस्य कोठा-
जातमाहर्तुं हिरण्यपरिकरं लङ्कापुरीं प्रस्थापयितुमुचलितो नाम्ना कुमारकेसरी”
त्पादि यथावस्थमात्मानमात्मनोऽध्यवसायस्वरूपं चाग्न्यानवान् । उत्पन्नप्रतीति-
आहमहो साधु साध्वनेन परेक्षितायगमकांशलेन । कङ्कालक ! साधु त्वया लक्षि-
तोऽयमिति रमसादभिनन्द्य तं राक्षसचरं सख्यमानमालिङ्गितवान् । इतोऽप्य-
सायुदप्रतट्टिकमतिरेकपरितुष्टो महाव्रतो झटित्याकृष्टिविषया दिव्यं कृपाण-
मानीय दत्त्वा प्रायुधकृते निरायुधाय तस्मै तथैव च स्थयमन्तरिक्षेण घर्त्मना
निर्गत्य पर्या । सोऽपि राजपुत्रः करेकृतेन तेनासिना सह प्रविश्यान्तरा-
पननस्य स्थितां निद्रानुम्, अथाहमहो यादगाग्न्यान्स्तादृश एवायमसाध्यः
सङ्गरेण । विशेषतः सङ्घनिरमुना कृपाणेन । यस्यास्य दृष्टिमपि वयमनीश्वराः
सोऽमुम् । अतो मायैव प्रयोजनीयाऽस्मिन्नि विनर्कममकालसुन्मोलिनया धिया
महर्षमये किमप्यदालोच्यते नृनव्यसनयानयं, नत्पत्यु मापायिना नृनेन प्रनार्थ

प्रसाधायान्येनमिति विनिश्चित्य तं देवीपरिग्रहं वेताललोकमेकत कितवद्वन्द-
तया निरूप्य बहिरान्विकं द्यूतमुपक्रमितवानस्मि । द्यूतरसोल्लोलकोलाहल-
माकर्ण्य चासौ तदेकपरतन्त्रचित्ततयाऽऽकृष्टो भटः सरभसमभ्यन्तराक्षिप्य
सारयित्वा च रमणस्य कृते तं खड्गमखण्डितव्यसनः खेलितुमुपक्रान्तवान् ।
अहमपि मायया कङ्कालकं विमानोभूतमधिरूढो विहितविद्याभराकृतिरात्मा-
नमन्तरिक्षादवतरन्तमुपदर्शयन्नागत्य तस्मिन्नुपाविशम् । लयश्च हारितार्थश्च
तदेव तिरोभूतराक्षसाकारं कनकमणिविमानमाधौ विधाय खेलितुम्, अथ महा-
रन्भवति प्रवृत्ते द्यूतस्य भरे तथा रचितवानस्मि मायया द्यूतं येन मे विपर्ययेण
तस्यासिरागतो हस्ते तस्यापि विमानोभूतः पर्यवसितो राक्षसः । सिद्धसमी-
हितश्चाहमखान्तरे संवृत्त्य द्यूतमादाय च मण्डलाग्रं सोपस्करेण सह तेन वेताल
कितवलोकेन तिरोभूतवान् । स तु लङ्कापुरगामी मनुष्यवीरो मानुषैरलभ्यस्य ग-
गनचारिणो यानस्य लाभेन परितुष्टो विमानमित्यधिरूढः कङ्कालकस्य पृष्ठम् ।
तेनाप्यसावुत्पत्य सुदूरमम्बरपथेन नीत्वा मदुपदेशादेकत दुस्तराभोगभासुरे
गरीयसि सागरस्य पयसां भरे क्षिप्तः । क्षिप्त्वा च पयोधिपातप्रसाधिते तस्मिन्
लङ्कार्थपरिपन्थिनि क्षत्रियकुमारे विहाय मायामागत्य मिलितेन कङ्काल-
केनानुगम्यमानोऽहमागतो लङ्काम् । आख्याय च द्यूतान्तमर्पितवानस्मि स्वा-
मिनः करे कृपाणम् । अत्यन्तमुदितेन स्वामिना च विभीषणेन ममैवायुधकृते
प्रसादाद्भक्तः । स एष श्रीमतामधीनो मण्डलाग्रः । तापसी चेयं किंजातिरिति
न जाने । कुतोऽपि हेतोरस्मत्पुरे लङ्कायां बल्कलावरणगोपितेनात्मना प्रतिदि-
शमितस्ततो भ्रमन्ती सहसैव मे मयनगोचरीब्रभूय । दृष्टमात्रैव च मयि मद-
नास्त्रीभूय व्यावृता ।

तथाहि—

बल्कलपटावगुण्ठनपिहिताऽसौ तापसी मया दृष्टा ।

कोशनिहितेव तन्वी ग्वङ्गलताऽनङ्गसुभटस्य ॥

किञ्च—

एषाऽनुमार्गमिह पर्यटनप्रयास—

भूरिश्रमाभ्युभरयौतशरीरपष्टिः ।

सद्योपिपायितजला मदनस्य हस्त—

भल्लीव मे क्षगिति हन्त हृदि प्रविष्टा ॥

ततश्चैवमवन्ध्यमकरध्वजकरायुधाघातबाधया विधुरीकृतो निरस्य नाय-
कोचितं धैर्यमवधीर्यं व्रीडामनुगन्तुमेनां प्रवृत्तवानस्मि । बाला तपस्विनी चासौ
झटित्येव ततो नगरगर्भादुत्पत्य निरालम्बमम्बरपथेन निर्धयी । मयाऽप्यये
नियतमनयोत्पातविषया दिव्ययुवतिः काऽप्यसाविति विनिश्चित्य तयैवोत्पत-
नप्रक्रियया पृष्ठलप्रेनाऽऽरब्धा गृहीतुम् । एकत्र कुत्रचिचन्दनवनबलयपरिमलो-
पगूढगिरिनिर्झरतुपारनिकराश्रितैर्योयुभिरनङ्गदहनोद्दीपनपटीयसि प्रदेशे मया
मायामयं छिजस्य रूपमाधाय वचश्छलेन छलितयाऽपि तयैव छलोक्त्या
छलितोऽहमनया । निराकृत्य मां पुनरुत्पपात व्योमनि । रं प्रतार्य मां गता हता-
शेषमिति तत्कालमुत्थितमहात्स्यया कोपानलेन झगिति पिङ्गलीभूतलोचनोऽह-
माविर्विधाय तदेतदात्मनो नैशाचरं रूपमनुपृष्ठधावितः पलायमानामिमां
विधृत्य सम्प्रतीह रावणो बलादनिच्छन्तां सीतामिव प्रवृत्तो व्यापादयितुम् ।
अत्रान्तरे च जगदेकरक्षिता क्षत्रियवरिष्ठो झटित्येवाधिष्ठितः पुण्यैरमुष्या
भवान् । भयता तु सह सङ्गरे न नाम शयपिशितपेशिकोत्कर्तनकर्मकशक्तिः
कर्त्तिकेयमर्हत्यायुधीभवितुम् । अतः स्मृतिमात्रोपस्थितिपटीयानेव संस्मृतो
दिव्यासिः । असिरप्यसौ पूर्वमेव मे कथितवान् स्वप्ने यथा किल वैकुण्ठाद्यतारं
पुंसि व्यापारितोऽहमशस्त्रतया भयतो भविष्यामीति । अजानता च मया तदं-
शावतीर्णे त्ययि प्रयुक्तोऽनुकृत्यानेपोऽपि यथोचितं पूज्येषु । तेन हि तयापत्त-
शक्तिस्त्वैयायमर्पितः कृपाणः । व्रतिन्यामस्यां तु योपित्यनीयित्येन विषयस्य,
आसेन वा दण्डघरस्य (भग)वतः, प्रबोधेन वा महतो विवेकस्य, वश्यनया
महाशयस्य मनसो झटित्यैरूपद एवासौ विभ्रदय गतवान् स तादृगरीयानप्य-
नुरागः । तद्गो धीररससिद्धिप्रमु(दित)दिगीशरसनाग्रफलकोत्कीर्णपरमपौरुष-
प्रशस्ते पार्थिवैरुतिलरु श्रीमन्नेव ते कथितो वृत्तान्तः । ग्रहिणु यास्यामि
सत्वरमिदानीमिति । अनुज्ञातो नृपेण स खलु शौण्डीरजन्मा निशाचरो
झगित्येव सूरयिद्राविनोऽन्यरार इव तिरोपभूय ।

सा च तापसी निलीनकौणपभयादतिक्रान्तकम्पा व्यपगताशेषप्रस्येद-
संजुतिरुपशसुस्या सुस्थीभूतहृदयवृत्तिरनाकूलेन चक्षुषा सर्वाङ्गमुदीक्ष्य मेदि-
नीनाथं मुहूर्त्तमन्नमनस्येव निमृष्टार्थं विचिन्त्य किञ्चिदयाश्रिनया दृशा निक्षिप्तैः
क्षालपन्नीय मृत्युमुगविनिर्गनं हृदयमविरलैरश्रुविन्दुभिरभिभूयमानशब्दं रो-
दितुमारब्धयती । राजाऽपि तामवननमुष्मीमयेक्ष्य तथा रुदतीमुद्भूतरुणाश्रिनेन
वेनसा चिन्तिनवान् । हा हा कोऽयमस्याः क्रूरग्रहेण कौगणेन मुक्ताया यया-

नक्षत्रवृत्तेरिवानिवारितप्रसरो नयनघनजलासारः । सहजोष्णश्चायमनया स्व-
हृदि पात्यमानोऽपि हृदयं मदीयमुत्तापयति । किमिदमस्मत्समीकसङ्कटावधा-
रणेनार्द्रत्वमन्तःकरणवृत्तेः, उतस्विदात्मनोऽनुभूतमरणसामीप्याकृतभावनम्,
आहोस्विदसमीहितमक्षतस्य रक्षसोऽस्य गमनं, किं पुनरप्रतिसमाधेयमुपजातं
समयसपर्यादिषु स्वलितम्, अथान्यहुःसहसुदग्रदुःखानुस्मरणं च किञ्चिदापन्न-
मेतस्याः, क एष प्रकारः, किमिह कालानुरूपमुपयुज्यते वक्तुं, कथमेनामज्ञा(त)-
तत्त्वोऽहं यन्त्रपुत्रिकामिव रुद्धन्तीं निवारयामीति वितर्कजातमातन्वति नरेश्वरे
समुचितायसरे कोविदाऽसौ तपस्विनीकन्या सहसैव नियम्य दुर्धराटोपसंघ्रवं वा-
प्यवेगमावरणसमधिकेनोत्तरीयबल्कलस्यैव मृदुनाऽञ्जलेन मुखान्भोजमपमृज्य
निवेद्य च सर्वतः कुबलयदलकोमलं चक्षुरनुबभधुरया गिरा जगाद् ।

प्रेतीभिर्भ्रियमाणशोणितजलं निर्दूयमानामिदं

वेतालीभिरुपास्यमानमभितः कङ्कालरङ्गायमैः ।

अन्तश्चेदमुदञ्चितानलचिताचुल्लीभिरुद्भासितं

पश्य प्रेतवनं महानसमिवामीषामसृग्भोजिनाम् ॥

अथवा महासङ्घसम्भृतपथापणं निवासनगरमिव भूतलोकस्य ।

तथाहि—

मौली बडाऽऽन्तरजुः प्रजरदजगरग्रन्थिगाढोप्रनाग-

त्वग्वासाः स्कन्धपीठे कृतमलयुदलं चास्थिदण्डं दधानः ।

फेत्कारैर्दत्तहृक्कः सकलमपि कुलं कम्पयन् कौणपानां

वेतालस्नालदीर्घो भ्रमति पितृवने पत्तने दण्डपाणिः ॥

अपि च समन्तादिह प्रेतपट्ट्यास्थिपञ्जरपरीतमूर्त्तयः शूलिकाशङ्कवोऽपि
कङ्कालतामायुः, इह खलु विभीषकानलसनाथमौलयः शाखिनोऽप्युल्कामुखा-
यन्ते, इहान्तः प्रोढासङ्क्रान्तकौणपेन मुक्तफेत्कारमुखराणि नरकरङ्काण्यपि रा-
क्षसत्वमापयन्ते, इह हि शिखरदेशविश्रान्तकौशिकबृत्कारैरलघुहुङ्कारभासुरा
चटस्तम्भा अपि सिद्धतामुपेतयन्तः, इहापि प्रबलपवनयोगिन्यश्चनाभूतयोऽपि
सेचरीभूताः, इह करालकोटरकुटीरकानुपङ्क्तिपङ्किलावर्गरसितैरसोमकिलकिला-
रावरीत्रोऽपमन्वत्थभूरहोऽपि भूतभावेन तस्यो, इहाप्युपरि परिनिविष्टशि-
याकारपरिवर्त्तितकृनिर्वध्यशिलाऽपि विभीषिकात्वेन परिणता ।

किञ्च—

दोर्दण्डोत्प्रेषेगानिलनिविष्टभूतश्रोत्रनासान्धरन्ध-

ध्वानैर्लालास्थिपन्त्रस्वणनपटुम्बटकारमुष्टैश्च पादैः (चाद्यैः?) ।

कुर्वाणः स्वाङ्ग एव प्रगुणयति लयालम्बिनी गीतवाद्ये
नृत्यत्येपोऽत्र पात्रीकृतरुधिरसुरानन्दनीचः पिशाचः ॥

अत्र वा—

एकं कक्षान्तरेऽन्यत्पृथुनि करतले पश्य शेषं च मांसं
भूत्वा वक्त्रेऽपसर्पन् हठहरणपरैरावतो भूतहिम्भैः ।
सम्भ्रान्तोऽयाति रूढश्चलति करघृतः क्रोधतो हुङ्करोति
प्राप्तोऽङ्गे कूर्परेण प्रहरति रसति न्यञ्चति प्रेतरङ्गः ॥

इतश्च प्रभूतवात्सल्याद्भुत्सङ्गमारोपितेन भूरिभिरभीष्टनरजङ्गलयासैर-
नेकशस्त्रैर्यमाणेनापि निकामयस्मरतया हिम्भकेन हृदित्येव कीकसैकसारे
वपुषि ललत्पिशितवह्नूरशङ्कया ग्रासीकृतं चर्च्यमाणमजिनच्छदैकमाकर्षन्ती
कुचमहो पश्य पश्यातिहास्यमसावुत्तानितमुखी सदन्तनिष्पर्षसुन्मुक्तपूत्कारं
धाम्नान्दति प्रेतजाया । इत इतोऽप्यहह पिशाचेन यूना ज्वलतश्चितोदरादाकृ-
ष्टमीपदाप्लुष्टकुणपमेकहेलयैव संवीक्ष्य हर्षादारब्धकहकहारावमुखरमुदञ्चित-
कर्त्तिकमुत्तम्भितकपालमुत्तालवेगं च साकाङ्क्षमेकतो जरत्कङ्कालचक्रम्, अ-
न्यतः प्रेतसङ्घातः, अपरतो वेतालवृन्दमुद्भटं च, परतो भूतरङ्गाणां कदम्बकमे-
तदेतदापाति दारुणारम्भनिर्झरमालोक्यताम् । कियदा प्रलयकालोपसंहृताशो-
पनरकरङ्कसङ्कुलितमर्त्यलोकानुकारिणः सर्वतोऽप्यशुभवीभत्सदर्शनस्य स्वरूप-
माख्यायतेऽस्य महीपसः श्मशानबलयस्य महतामधिष्ठानं हि प्रकृष्टरिष्टाना-
मेतत् । तदेतदहो कल्याणिन्न खलु निखिलमङ्गलोपकरणनिर्मितैकमूर्त्तिना
लक्ष्मीसङ्गमणसुभगेन भवता स्थिरमेव स्थायमानं बुध्यामहे इत्यासोपदेशपे-
शलमभिधाय तस्या ।

राजाऽप्येतदाकर्ण्य ननु भद्रमसौ ब्रवीति येनात्र सर्वतो जरदूतरङ्कोप-
चर्च्यमाणातिथिरकुथितकुणपगलजङ्गलोग्रगन्धदुर्विपद्ः प्रतिपथमापानकरसोत्स-
यनिविष्टकटपूतनाज्वलिकलितरूपालकर्परोदरनिधीयमानधाराप्रनिर्गताविरलव-
साशीकरनिकुम्भववाही ज्वलदमितचिताहुताशनशिख्योद्रीर्यमाणगुरुधूमधोर-
णोसमृद्धः प्रसर्पत्येव सन्ततमसेव्या व्यसुवनसमीरणः । स्फोटयन्ति च विश-
न्तः श्रुतीन्द्रियमयी प्रहामहामराः प्रमुदितापारफेखसमाजैरुदीर्य(माण)मां-
सलारसितमालिनो निष्ठुरा ध्वनयः । तन्ममाऽप्येतन्मनं यदितोऽपमृत्य
प्रशान्ते यथापि तपोधनाश्रमे सगौरवमवस्थानेन स्वस्थां विधाय विघ्नव्यमेनां
काऽसां कम्पार्मा कुन्तोऽर्मा किमर्थमर्मा लङ्कां गतेत्यादिकमशेषं व्यनिकर-

मादितः पृच्छामीति चेतसि विनिश्चित्य मानयन् सदैव देवतावर्गमभ्यप्रवृत्ति-
नीमधिष्ठात्रीं च तस्याः इमशानमुवो भगवतीं भोषणेत्यभिधानवतीं दुर्गा-
मग्रतो भूत्वा फालाग्रमिलितकरसम्पुटाञ्जलिः स्तुत्या प्रणनाम ।

विद्युत्पुञ्जोग्रनेत्रं पृथुचपलललजिह्वमुद्धर्तगह्वं

सृक्कान्तोदग्रदंष्ट्राप्रकटमसरलस्थूलपिङ्गोर्ध्वकेशम् ।

चक्रं कल्पान्तकालप्रयलघनघटाघोषवोराट्टहामं

चण्ड्याः स्वर्गारिवर्गग्रसनरसकपहन्तदण्डं नमामि ॥

कृतप्रणामश्च देव्याश्चलत गम्यते यथोचितमाश्रमस्थानमित्यन्तरत्यन्त-
शुद्ध्या सृक्त्या प्रवर्तितचेतसं तामग्रतः कृत्वा वृत्तान्तयोधेच्छुः कुतूहला-
दाहितगतिवेगः क्षणेनैव निर्जगाम तस्मादमद्गलमुवः इमशानात् । नगर-
गर्भमासाद्य च मनोविश्रम्भवसतेरासाया विश्वभूतिरिति वृद्धतपस्तपस्विन्या
मठं जगाम ।

तस्मिन्मध्यनिशामतीत्य सहस्रैवापातमेकाकिनं

सा राजानमुदीक्ष्य तच्च वनितापात्रं तपोलङ्कृतम् ।

कस्मादेव किमत्र भूपतिलकः का तापसी चेयमि-

त्येवं विस्मयमागता भगवती चक्रे तपोः स्वागतम् ॥

नृपतिरथ चितीर्णातिथ्यया विश्वभूत्या

विजनरजनिचर्या तापसीं चानुपृष्टः ।

अकथयदसिलाभं राक्षसाद्रक्षिणाऽसा-

विति च निजकथां(तां) सि(ध्य)सारस्वनश्रीः ॥

इति कायत्यरुविसोडलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथाया

तापसीरक्षणे नाम सारस्वतश्रीसङ्गाहः

पञ्चम उच्छ्वासकः ॥

पष्ठ उच्छ्वासः ।

ततस्तथैव च क्रमेण परिणतेऽपि मध्यरात्रापवर्त्तनक्षणे कौतुकभरादुत्सु-
कोऽसौ दृशैव भगवत्या विश्वभूतेरनुमतिभादाय मेदिनीप्रभुरभिमुखीकृतया
स्वयमभ्यागतोपहारपङ्कजदलमालयेव विशालललितया दृशा सम्भाव्यमानम-
हसं तामभिनवागतां तापसीमुवाच—नन्वसामान्यशीले ! साधुपथप्रचारिणि !
विशदाशये ! कथय का त्वम्, कस्य कुलं विष्णुवक्षस्थलमिव कौस्तुभं वृत्तविमला

भूषितवती, किमभिधानाऽसि, किमर्थमिदमभिनवा लतेव जटावलकलग्रहणम-
 कार्पीः, अवतीर्णाऽसि कस्मिन्नपि लोके, नगरं च कतममध्यासिताऽसि, किमिति
 च भवाद्दशामनुचितप्रचारमस्मृमुजामास्पदं लङ्कां गतासि येनैवमस्य दुरपस-
 दस्य पतिताऽसि गोचरे रक्षसः, किंहेतुश्चैव ते महर्शनेन शशिमयूखयोगेनेव
 नयनेन्दुरत्नविगलितो धारिप्लव इति सर्वमशेषतोऽपि ज्ञातुमीहते कुतूहलप्रे-
 रिता मन्मनोवृत्तिः, अद्याऽपि यामिन्यपि महत्येवाऽऽस्ते, तदत्वरितमावेद्य-
 तामित्यादि पृष्टा मनुजपरमेश्वरेण सा सहर्षमुपदर्शितप्रश्रयं च सरभसम-
 भापत । कल्याणिन् ! इयमनणीयसी कथा नूनमष्टच्छतोऽपि ते कथ्यन्ते, किं पुनः
 प्रश्नाभिनविष्टचेतसः, तदङ्ग दत्तावधानमवधार्यताम् । जानन्ति भवन्तोऽपि यथा
 किल सकलेषु सारतया प्रसिद्धो भुवनसन्निवेशेषु, स्फारो विभूतिभिः, अपारः
 प्रथितमुखोपभोगविभ्रमेण, सारः सहजहर्षोपशालिना विलासिलोकेन, सर्वतः
 स्फुरत्पन्नगफणामणिप्रकरैर्विभ्रान्तरत्नमूलोद्देश इव संसारसागरस्य, खनिप्रता-
 न इव ब्रह्माण्डरोहणस्य, बुधबन्ध इव त्रिलोकीकल्पलतिकायाः, मूलदेशमासेदु-
 पा कूर्मराजेन सज्जातशिलानिवेशः प्रथमभूमिकाभोग इव विश्वमहाप्रासादस्य,
 दूरमुद्गण्डकायकाण्डेन प्रसरता वास्तुकिफणासहस्रबलयेन विलसितैकालपत्रश्च-
 क्रवर्त्तीव भुवनवर्गस्य, बलभिदाहतानां शरणत्वेन विख्यात इत्याश्रितो दै-
 त्यैः, अनन्यसदृशीं सौन्दर्यमुद्रामुद्गीक्ष्य मा विपादमेप्यत्युपरिवर्त्ती स्व-
 लोके इतीव प्रसारिणा स्थगितो भूवल्लयफलकेन, विभूतिविजिताखिलजग-
 त्तया कीर्त्तिकाम इवोत्तम्भितजयस्तम्भः क्षितिधारिणा शेषेण, तपनप्रचार-
 विरहितोऽपि सञ्चरद्भुजगराजपुत्रोत्तमाङ्गमणिमयूखवलपैरुद्गतानेकरविमण्डलः,
 निधीनामास्पदं रसातलमित्यनङ्गेन निक्षिप्ताभिः सहजशोणयाऽधरश्रिया
 सिन्दूरमुद्राङ्कितमुखीभिः स्वसर्वस्वकलशीभिरीवाभिरामगर्भैः कुम्भीनसपुर-
 न्धिकाभिः, उभयभुवनभरोद्ग्रहनाय दत्तस्कन्ध इवाचिष्टितोऽपि मूलमुपरि-
 भूतो भव्यतया, जगतामतुल्यगुणयोगिना प्राणिवर्गेण संभृतोऽस्ति संसार-
 फलारामः पातालनामा तृतीयो लोकः ।

यस्मिन्नत्यन्तविततेषु प्रधानेष्वष्टसु नागकुलेषु लब्धप्रसूतयः सहजशौ-
 ण्डीराः प्रभूतवलशालिनः स्वेच्छारूपधरास्त्रिष्वपि भुवनेष्वनवरुद्धगतयः प्रभा-
 विनः प्रचरन्ति भोगिनो लोकाः । ये तावदास्तां दिव्यमभिरामावयवसुन्दरं
 कामरूपं, इतरमपि सरलकीटकप्राप्यमाकारमधितिष्ठन्तस्त्रैलोक्यगुणयाऽपि महे-
 श्वरेणात्मनोऽलङ्कार इत्यङ्गीकृत्य गौरविताः, विक्रमे तु किमुच्यते तेषां यन्मु-

म्वलालयाऽपि सृष्टः परो विपद्यते, परार्थेषु निस्पृहास्त एव ये हि लोकैरात्मनो
निधीनां रक्षाधिकारिणः कृताः, वृत्तावदैर्न्यं च किञ्चिदाश्चर्यकारि येषां योगि-
नामिव वायु(रा)हारः, स्थेम पुनस्तेष्वेव येनातिवृद्धोऽपि श्लेषः शिरसा कुसुम-
कलिकावल्लोलयैव समिरितरूपण्डसागरमहाभरामुर्वी वभार ।

किञ्च—

नानापथा सुगुणभङ्गिषु किं किलैकः .

मावर्ण्यते फणभृतामपरैव सृष्टिः ।

येषां शिरस्युदितमस्थिलवैकमात्रं

व्यापार्यते जगति रत्नमिति प्रवीणैः ॥

यत्र च विप्राकारपरिणनाय हरये प्रदत्ताशेषकाश्यपोसुकूनफलादिव नि-
वासमासादयामास राजा दनुजेन्द्रशेखरामरणं वलिः । अपि च यत्र कथञ्चन
यसुन्धरोद्धरणप्रसङ्गायासप्रवेशो विशेषरम्यनोपलोभित इवाद्यापि न म्वलु नि-
र्गन्तुमीहते भगवान् धराहजन्मा जनार्दनः, कूर्मायनारक्ष पुनर्वरमवस्थितिबिनि-
न्ये पङ्कान्भसि निमज्ज्यालुटघ्नास्ते तथाऽप्युत्कृष्टविष्टपालोकनकुनृहलीव ना-
न्यत्र भुवनेषु स्थितये वचनाति मानसां वृत्तिम् ।

अथवा—

दृष्टं यन्न कुनोऽपि यच्च तपसा तीव्रेण संश्रप्यते

दुष्पार्यं शपनेक्ष यद्यदपि च प्राप्यं प्रमत्ते हरौ ।

तन्निःशेषमशेषसृष्टिविषयं मारं च रम्येषु यः

मृते यस्तु किर्मारगस्य जगन्स्तस्यान्यदावर्ण्यते ॥

तस्मिन्शेषसुखसम्पदां प्रसवनपटीयसि पानाललोके रक्षावलीयलयमिव
प्राङ्गणमुयः, चित्रमिव भित्तेः, आभरणमिव योषिणः, कुसुममिव लतायाः,
त्रिमुयनश्रियः शोभाविष्कारकारणमस्ति नगरमिन्दीवरं नाम ।

किं तस्य स्तुतिविस्तरेण गुरुणा यस्मिन्पुरे यत्कृतं

संसारस्य भवन्ति ता मृगहृशो यासां मृगप्राङ्गणे ।

दैयादापतिने जगन्पद्मशिनि स्वर्भानुरिन्दुभ्रमा-

दामोदासवधाविनालिवलयच्छन्ना परिग्राम्यनि ॥

मप्राप्ति गरीयसा कल्याणेन सम्पदामघटिनः प्रनिष्ठितो मङ्गसि यामवस्थ, यशी-
गृनारिशाण्दीरनिकरो हर इवाग्रेयसागररुधरः प्रतापेन, हरिरिव्यापूरितशङ्खस्यनो
यशमा, पिरिशिरिष दर्शिनशापानुग्रहशक्तिरात्रया, शिरमि विस्कारिणा विनी-

लफणाफलकडम्बरेण हरनपनदहनदाहोपशान्तये जनितजलधरवितानको मकर-
केतुरिव निरातपं लोकमध्यासितः, सरसनलिनीदलातपत्रपरिशोभितो वरुणराज
इव तलगतमधिष्ठातुमुच्यतस्तोयं, धनदलतमालशेखरो विन्ध्य इवागस्त्यमुनि-
चञ्चितस्त्रपया पातालमधिष्ठितवान्, उपरि प्रेङ्खता प्रसरदुरुफणामण्डपमणि-
किरणचक्रेण शिरस्युदितभानुरुदयशैलाधिपुरुष इवाहिभुवनेऽपि प्रचारयितु-
मर्कमायातः, प्रणामददितेन स्वच्छतरभूतिसम्पर्कपाण्डुना चण्डीशचरणरेणु-
कणिकोत्करेण प्रत्यहं भरितशेषाक्षतपवित्रमस्तकः, तारुण्यतरलिमोत्तालन-
ललितपातालकामिनीकटाक्षचयचामरोपवीज्यमानमूर्तिरपमितपराक्रमो बन्धः
काकोदरभटानां, मान्यो गोर्वाणवर्गस्य, मित्रं त्रिविष्टपस्य भर्तुः, आसः पाता-
लनायकस्य वासुकेः, चराचरगुरोश्च भगवतः प्रियसेवकः शङ्करस्य, महीपति
महात्मनः शङ्खपालस्य कुलेऽवतीर्णः क्षत्रियमहान्वयोद्योतमाणिक्यं राजा
राजशौण्डीरः शिखण्डतिलको नाम ।

येन हि निसर्गजलयोगसौहृदात्पयोधिपक्षपाती तदङ्गमथनविन्यस्त-
मन्दरगिरिभ्रमोपयोगरञ्जितारूपमपकारमनुस्मृत्य वासुकेः प्रकुप्यत्कूर्मराजः
सपदि प्रतापसङ्कोचितकटाहकर्परः पराहतशक्तीकृतशङ्के नचेज्जगत्रयोदहन-
महाशक्तिना तेनादिकूर्मेण तादृगम्भोधिपक्षपातविपयिणः कोपात्कटाहपिटैर-
कपालीस्पन्दनमात्रकेणैव क्षणादेतदफणीन्द्रमपाताललोकं च कृतं भवेद्विश्वम् ।
तथा च यस्य भुजयोरवष्टम्भेन वृष्टतः पातालरक्षानुचिन्तामपहाय पन्नगानाम-
धीश्वरो वासुकिरनाकुलेन मनसा देवस्य कैलासवासिनो धूर्जटेरापीडसंपमोप-
करणभावमालम्ब्य सुरसिन्धुसलिलशोतलोद्देशिनि सदैव जटायने विलसति ।
तस्य चास्ति सम(स्त)क्षत्रियाणामलङ्कारतिलकस्य प्रेपसी निजस्यैव विजय-
कमलेव मण्डलाग्रस्य, भूरिव भुजस्य, लक्ष्मीरिव वक्षसः, सरस्वतीव
धक्त्रस्य, आज्ञेव ब्रूलताग्रस्य, वीरश्रीरिव पराक्रमस्य, कीर्त्तिरिव गुणकला-
पस्य, बुद्धिरिव व्यापारस्य, नीतिरिव व्यवहारस्य च, प्रणयिनी हृद-
यस्य, सुवंशप्रसवतया मुक्तेव सुवृत्तनिर्मला, संश्रिता यौवनेन, पूरिता
रूपेण, परिगता लावण्येन, सम्भृता सौभाग्येन, विनयवती यशोवती सकल-
लक्षणवती च धर्मसहचारिणी प्रधानाऽन्तःपुरपुरन्धिषु विजयरेखा नाम ।
तस्याश्च पतिरेव दैवतं योपितामिति तदङ्घ्रिसेवानुपङ्गान्मिलितनखमणिहृदान्तः
किरणवारिणि मञ्जनविशुद्धेन चेतसा सतीव्रतमाचरन्त्याः सततमुल्लसितनेत्र-

नलिनोपहारैस्तदङ्गैजाविपञ्चनेन प्रसन्नाभिरिव देवताभिः प्रदत्तमभूदेकमत्य-
न्तसुकुमारतया कटाक्षदङ्किकाभिरिव घटितं परमेष्ठिना, नाभिकमलपरिमल-
क्षोदैरिवोदित्तनुमुपेन्द्रेण, मौलीन्दुकिरणेनेवापमार्जितं पुरजिता, निजशरप्रभा-
वेणेवाधिष्ठितमनङ्गेन च, त्रिभुवनैकसारमुदयसुन्दरीतिनाम्ना पुत्रिकारत्नम् ।

यदीयेषु प्रथममेव तावज्जन्मनो महोत्सवशुभेषु पष्ठीजागरणकृते सूती-
गृहे ढारि वाचमानघटध्वनितकैतवाल्लब्धजगज्जयाश इव सङ्कल्पजन्मा भुज-
प्रकोष्ठमसङ्कुटरवाटोपमास्फोटयाञ्चकार । माणिक्यमणितोरणावचूललम्बिताश्च
ललितगलकन्दलविलासवासोचितावतीर्णपात्रप्रमोदेनेव सुदूरमुद्यतकराः प्र-
विशदन्तःपुरपुरन्ध्रिकालाङ्करचामरसमीरचलिताङ्गयस्मितैरुदगलं नृत्यन्तिस्म
मुक्ताकलापयष्टयः । पुरतोऽपि नामकरणादिषु सर्वेष्वपि मङ्गलोत्सवेषु दिष्टि-
शृङ्खलार्थमधिभयनमवकीर्यमाणामन्दसिन्दूरधूलिभिरधिकाधिकं पुरस्य पल्लवितं
हृदयरागेण । सा च मुरजितोऽवतारस्य पुंसः करे लगिष्यतीति गणकैरावे-
दिता मिर्वाणमिव योगिना, सुचरितमिव सज्जनेन, व्रतमिव तपस्थिना, धन-
मिव कदर्येण, जीवितमिव कातरेण, प्रतिदिवसमुपोढया प्रीत्या पितृजनेन
पाल्यमाना वत्सरपरावृत्तिक्रमेण निजसमयसमग्रिमप्रगुणमनशुलावण्यलिता-
ङ्गभूमिकमुन्मिषितश्रिवलिललितरङ्गावलीकं उपरि परिभ्राजमानकुचकलशमन-
ङ्गस्येव कृतप्रथमप्रवेशं मङ्गलोपचारं, चन्द्रलेखेव वर्षात्ययं, माणिक्यदीपिकेव
शाणनिकपम्, अम्भोजकलिकेव विलासं, लेख्यपुत्रिकेव वर्णकन्यासम्, आद-
र्शमूर्तिरिवोद्वर्तनं धीवनमाससाद् ।

यस्मिन्पुरोजकलशाङ्कितवेदिकायां

तस्यामभूदभिनवं मकरध्वजस्य ।

राज्येऽभिषेचनमतः खलु सम्प्लुताऽसौ

सर्वाङ्गमुल्लसितकान्तिजलप्लवेन ॥

ततश्च—

चपलालोकधारिण्या प्रावृषेव निरन्तरम् ।

भृता तारुण्यलक्ष्म्याऽसौ लसल्लावण्यवाहिनी ॥

तथा हि—

लावण्याम्युभरे स्मरस्य बहतः पार्श्वादिब प्रच्युत-

स्तस्यां स्वैरमितस्ततः परिकरात्कोऽपि क्वचिद्गमवान् ।

पत्राङ्गो मकरः कपोलपुलिने दृशूषिणो मार्गणा-

स्तीरेऽपाङ्गमुवस्तथाऽलिकटे भ्रूव्याजमिष्टासनम् ॥

अथ तथा नयत्विषा तारुण्येन वितीर्णकान्तिसौन्दर्यसम्पदमुदीक्ष्य दुहितुः पिता चिन्तितवान् । ननु यथेयमेवमुन्मीलिताप्रतिमरूपसारा कुमारी तथा यदि कथञ्चित्पातालमुवनस्य राजा वामुकिः पश्यति, दृष्ट्वा च झगिति गच्छत्यभिलापम्, अभिलष्य च भरादर्थित्वमुपदर्शयति, दर्शितार्थिभावश्च प्रेम्णा पीडयति, तदा नूनमलङ्घ्यत्वात्स्वामिवचसाम्, अप्रतिकूलत्वादासवृत्तेः, प्रार्थितार्थसम्पादकत्वाच्च दानधीरस्य, न नाम धर्तुमुपयास्यति, न वेदप्रम्यरूपानुरूपं धरमपहाय कन्यकेयमनुरूपस्यास्य सुवनैकचक्रवर्तिनोऽपि शक्यते दातुम् । अतस्तथा क्रियते यथाऽसौ नास्य नयनयोः पथमुपैति श्रुतेर्वा गोचरो भवेदिति विचिन्त्य विहाय पातालं कृते तस्यास्तरलवेलाजलोर्मिजनितसङ्घट्टविघटितानेकशुक्तिमुक्ताफलप्रकरैरलङ्कितकीडागिरिकिरीटिनि प्रतिप्रदेशमुद्भिन्नविद्रुमवनोदञ्चनरोचिमण्डलारुणिमरमणीयपरिसरे सरसकर्पूरसूक्ष्मामोदसुन्दरोद्यानराजीविराजिनि विस्तारिण्येकतः समुद्रस्यान्तरद्वीपके सकलसुखानुकूलपरिकरं कन्याचरोधमुपकल्पयामास । तत्र च ब्रह्माण्डगर्तोदरनिधानकलशीव सर्वतोऽपि रक्षकैरधिष्ठिता कञ्चुकिभिः सा नाम कन्यका निकामचतुराभिरनेकसङ्ख्यया सखीभिरनुकूल्यमानान्तःकरणवृत्तिरवस्थितिं चके ।

तदोपपितुः शिखण्डतिलकस्य च नितान्तमासस्य प्रणयिनः पद्मकुलाभरणरत्नस्य रत्नमौलिरितिनाम्नाप्रसिद्धिमतः सेनाधिनायकस्य वेणीमतीति जायायां सुता जन्मन्यपि निरपत्यतया बहुमता मनोवृत्तेरभूदेकैव पुत्रिका । सा चाहं तारावली नाम समवयःशीलतया परमं विरहभ्रमन्दिरमाचलनजल्पनज्ञानवासरादखिलवालखेलनप्रकारसहकारिण्यभूवमतिप्रेयसी सखीपदे तस्याः । अनन्तरमसावनल्लरूपाऽभिषाच्यमाना क्षत्रियैः, अधिरूढयौवनेति चिन्त्यमाना पितृभिः, अभ्यर्थितेत्यनुमोद्यमाना बन्धुभिः, अनङ्गस्वीकृतेति प्रवर्त्तमाना सखीभिः, प्रतिदिनसमशेषयोपि द्विर्वर्तया निवेदितानालेख्यपददर्शितान्प्रत्यक्षीकृतानस्तोकल्पानाविर्भावितशुणानद्भुतचरित्रानुदर्शिताधिपत्यप्रलोभान् क्षत्रियकुमारकांस्तृणमिव गणयन्ती, त्रिमुवनविहारिणो विद्याधरानपि हेयवुध्या विभावयन्ती, मन्मथादित्रिदशरूपचित्रादपि दृशं निवर्तयन्ती, नितान्तमुत्तमयामास पितरौ । केवलं मया सह पुरुषदर्शनद्वेषिणी विचित्रपञ्चछेदविद्यया रुचिरविभ्रालेखनविद्यादविभ्रमैरनुषोणावेणुवादनैरमन्दकन्दुककीडाभिरालम्बि-

दोलाविलासैरभिमुखरकीरसारिकालापकौतुकैरनेकगृहमृगमरालचन्द्रकिम्ब्रीडनै-
रभिनयलतानिपेवणप्रपञ्चैरुन्मिपितारण्यकुसुमाहरणकेलिभिः क्रीडाहृदनिमज्ज-
नैरनवरतमात्मानं विनोदयन्ती गमयति परावर्तमहाम् । एवमस्याः शैशवक-
लाखेलनसुखान्यनुभवन्त्याः प्रयान्ति दिवसाः ।

अथ कदाचिदेकस्मिन्नहनि पूर्वगिरिसङ्गते भगवत्पुदयश्रिया सञ्जनितरागे
भानुमति, भानुदर्शनाधिष्ठितविकारास्वय प्रबोधतरलितारविन्दपत्रेक्षणासु
कमलिनीषु, कमलोपभोगलम्पटासु परितः प्रसर्पन्तीषु मधुपमालासु, वेलावन-
लवङ्गसुसोत्पितासु समुद्रसैकतोत्सङ्गमनुसरन्तीषु विहङ्गमश्रेणिषु, प्रातर्विधे-
यकारितया च परिगृहीतेष्वन्तःपुरपरिजनेषु, सुखप्रबुद्धायां निर्वर्तितनिखिल-
नेपथ्यपत्रालकरचनादिवैभातिकक्रियानिराकुलायां विलासवेदमनि सुखनिप-
णायामासने, समन्तादखिलकेलिकलाकौशलवतीभिः काभिर्नक्तमाकर्णितो-
द्यानदीर्घिकाचक्रवाकवियोगवेदनानन्दमतिक्रान्तं निवेदयन्तीभिः, काभिर्मि-
लितलीलामृगमिथुनवर्तीलता निदर्शयन्तीभिः, काभिरुद्धवधूकृतारतश्रवण-
चक्रितप्रीवान्पाराचनपत्रिणः प्रकाशयन्तीभिः, काभिस्तत्समयनिद्रापनोदमू-
ढानि परस्परमपश्यन्ति मरालकश्चन्द्रानि घटयन्तीभिः सखीभिरावृतायां
तस्यामेकहेलयैव ससंभ्रमं प्रभातगोतावसरसाधरुमागत्य मयूरकाण्यं किन्न-
रमिथुनं पुरस्तादेकमालेख्यसखमेलालतावल्कनियमितं पदं निबिधेयम् ।

श्रुतिखरसंज्ञिता चाहं तथा तमादाय त्वरितमुन्मुच्य चान्तर्दिव्यमुद्गा-
सिताय (ता) क्षिप्रप्रकपताकं जयस्तम्भमिव कामस्य मनोहरालेख्यपरिणमं
पुरुषमवलोक्य त्रिभुवनान्ततरुपरिविस्मिता सेवकौचित्यमनाचरन्ती किन्नरमृ-
च्छम्—हंते मयूरक ! निवेदय कोऽयं प्रतिबिम्बसुन्दराकृतिरिति प्रोक्ते मया
सोऽब्रवीदथ समुद्रान्तर्दीपकगिरौ क्रीडया रजनिमतिक्रम्य समागच्छतोरेकत्र
विचित्रतरुसुन्दरोद्यानशालिनि जलानामन्तरस्थले निपतितोऽयमावयोर्नयन-
गोचरीवभूव । दृष्ट्वा च किमेतदिति सकौतुकमुत्क्षिप्य वीक्षितेऽमुष्मिन् मनो-
हराकारदर्शनादुक्तं मया—प्रेयसि मयूरिके शङ्काङ्कितकरः सत्यमयं मुरारिः,
अनया च—किमङ्ग मुह्यसे लक्षणवता रेखाशङ्केन मदनादन्यस्य कस्येयमी-
दृशी रूपसंपदिति स्वपक्षसमर्थनेन कृत्तव्याभ्यामन्योन्यमावाभ्यां निगंतुमयमि-
हानीतस्तत्त्वलु निर्णायतां क एष इति श्रुत्येव मयूरके, कौतुकसमुत्सुका ननु
तारावलि नूनमहमावेदयामि योऽयमिति श्रुतिप्याच्छिद्य मम करतलादुदयसु-
न्दरीतमालोकपाञ्चकार ।

तत्र चालोकनेन झगिति शृङ्गारपल्लवलतायां तस्यामनङ्गधनुर्लतोद्दीनः
पपात विसरः शिलीमुखानां, शिलीमुखपदलपातादिव सर्वाङ्गमुत्पन्नवान्कम्पः,
प्रकम्पचलनादिव व्यगलदाजलविन्दुकायः कुसुमसन्दोहः, कुसुमभरनिर्भर-
भ्रंशादिवाजृन्मत रोमाञ्चकेसरसखः स्वेदोदकच्छन्ना मधुरसहवः । क्षणेन च
तस्याः सरभसं हृदि प्रविशतो रागस्य दत्तमार्गतया झगित्यपसृतेव पुरस्तादा-
कम्पकुचशिखरतरलिता वभूव तिरश्चीना हारयष्टिः, झगित्येकहेलयैव प्रविष्टं
रागमालोक्य मानसात्परपुरुषसामीप्यद्वेषिणी कुलपालिकेय निःसृत्य गतवती
व्रीडा, उज्झितं शून्यमास्पदमिति पृष्ठतो रक्षक इवाध्यतिष्ठदुन्मादः, प्रविश्या-
न्तर्मनसि सन्धुक्षतो मान्मथं वह्निमुन्मादस्य परुषफूत्कारपवनदण्डा इव नवो-
ष्णप्रसूतयः सततं निःसर्तुमारभन्त निश्वासाः, प्रचण्डदवयुदावानलज्वालिनि
सरलनिश्वासारण्यसङ्कटे मुखकमलपरिमलोपलोभादन्धीभूय निपतितं प्लुप्य-
माणमलीनां दूरमाचक्रन्द घृन्दम्, इन्दिन्दिराक्रन्दकोलाहलनिवेदितेन भवनहु-
तमुजा लग्नप्रदीपनकादन्तःकरणमन्दिराद्याहभीतमिव निर्जगाम धैर्यम्, धैर्या-
नुमार्गमसमरोमाञ्चस्रचिकाग्रभेदैरुद्धूतशुक्लवधानीव स्वेदचारिप्लुतानि प्रणश्य
ययुः कपोलयोः पत्रहंसमिथुनानि ।

किञ्च—

मनस्तदीयं पुरुषापरगवतेन सन्त्यक्तमिवाङ्गजन्मा ।
हर्षाञ्ज्झगित्युज्झितलिङ्गभेदभीतिनिशातैरिषुभिर्विभेद ॥

ततश्च—

तद्वटिरिष्टार्थदरिद्रतोरुक्षुयेव रङ्गत्वमनुप्रपाता ।
आस्वादयन्ती सुचिरादवाप्य रूपासृतं तत्र न तृप्तिमेति ॥

अथाहमपि तथाज्यलोक्य ताम्, अहो चिरादेतदालेख्यस्थानमासाद्य
लब्धवानमुप्याश्चेतसि लक्ष्यमिक्षुकोदण्डवाही मकरकेतुः, किन्तु त्रिदिवसद्वा-
नामवनिपासिनामुरगलोकवर्तिनां वा यूनामन्यतमः कोऽपमित्यजानन्ती निर-
न्वयलाभशालिनोऽस्य चित्रस्यापि दर्शनेन यदेवमङ्गीकृता मन्मथेन, प्लाविता
शृङ्गाररसेन, विधुरिता हृदयेन, समुज्झिता सुवूरमिन्द्रियैः, अवष्टब्धा प्रसभमव-
शतया, वशीकृता सपदि विस्मयेन, समालिङ्गिता गाढमुत्कण्ठया, तन्नजाने कथ-
मिषं भविष्यति, किञ्चिरमस्मान्हेगयिष्यति, कीदृशी परिणतिरिह सम्पत्स्यते,
किमनुचिन्तयिष्यति माता, कीदृशं कृत्वा मंस्यते जनकः, किमालोचयिष्यन्ति

गुरवः, परिजनश्च किं वक्ष्यति, भवतु वा प्रमाणमिह पुरातनं कर्म, तदायत्ता हि गतयः कार्याणाम्, अपौरुषेषु विधिव्यापारेषु यद्यथा निष्पत्स्यते तत्तथैव ज्ञातव्यमिति विनिश्चित्य कालोचितमब्रुवम्—

देवि ! निश्चितं नाभिकमलकौस्तुभादिलक्षणविसंवादात्रैप भगवानुपेन्द्रः, नापि च मकरेक्षुचापपरिकराभिज्ञानशून्यतया देवो मनोभवः, कश्चिदन्य एवायमवैमि देव्या मतेन, तत्त्वलु वृथीभूतमनयोरपि पणेन विसृज्यतामिदं किन्नरद्वन्द्वकम् । यदि च प्रत्यक्षालेख्यवार्त्ताभिरुपलब्धाशेषसुरसिद्धविद्याधरोरगनरेशरूपस्वरूपं हृदयमपूर्वाकारमेनमेव बोधुमाकांक्षति तदुत्थीयतामिति, सावकाशं प्रविश्यतामन्तः, तत्र च रहसि निराकुलीभूतेन वक्षुपा चेतसा च तावन्निरूपयतु देवी, यावज्जानाति योऽयमिति । अत्र तु झगित्यज्ञापमान एव कोऽपि कथञ्चिदागतस्तेवेत्यं कम्पमानाः पृथुलपटभराक्रमणेन नलिनदलशिखरसुकुमाराः कराङ्गुलीः प्लाव्यमानं च निश्चलासनपरिग्रहभ्रमजलेन प्रयासनिस्सहं शरीरमालोकयति कुलवृद्धस्तदेतदवचारपत्रङ्गपरिक्लेशनस्वलितं नितान्तमुत्कुप्यति सखीभ्य इति मया प्रोक्ते देवी नियतमेवमुपरचितालाप(व)क्रिमप्रपञ्चया लक्षिताऽहमनया धूर्तयेति सस्मितमतिस्तोकमपाङ्गोत्सङ्गसञ्चारतरलिताक्षिविभागमवलोकनेन हृदयं निवेद्य दत्वा च मत्करे तं पटं विसर्जितपरिजना समुत्तस्थौ ।

उत्थाय च प्रविद्यान्तरध्यासिता मरालतूलकोमलं तल्पमादाय भूयोऽपि मत्करतलात्पदमवहितीकृत्य मां कृतादरमपृच्छत्—वयस्ये तारावलि ! जानासि क एष दृष्टः कुतश्चिदन्यत्र प्रत्यक्षमालेख्येन वा, त्वया हि बहुशश्चित्रेण वसिता दृष्टाश्च त्रिभुवनविवरवर्त्तिनो युवानः, तेषां मध्ये कश्चिदमुना रूपेण संवित्तिमेति भवत्या हृदयस्य, कथमसौ ज्ञातव्यः, कथञ्चान्वेषणीयो विसङ्कुटाभोगदुर्विगाहेऽत्र त्रिभुवने, कथं किल दृष्टिविषयमेप्यति, कन्दर्पलुब्धकश्चायं दुरात्मा सुदृढमिमां दीपहरिणीमिव भूर्त्तिमुपदर्श्य मे झगित्याजहार कृष्णसारं लोचनद्वन्द्वम्, अविध्यच्च प्रचलरूपं मानसम्, इदानीं कथय किमेवंगते प्रतिविधेयमिति प्रोक्ताऽहमहो न नूनमवश्यदर्शनवचसामन्यदाश्वासनमुप्यास्ततथैव स्थिरयामि विधुरितामनङ्गेन स्वामिनीमिति प्रत्यवोचम्—

देवि ! स्थिरीभव, धीमतां किमनूद्यमन्तःकरणस्य, किमगम्यं मतीनां, किमसाध्यमप्यवसायस्य च, किन्तु त्वमेवमशरीरिणाऽपि मन्मथदृष्टकेनाभिभू-

यमाना मा तिष्ठ, भव प्रगाढहृदया नूनमेतद्दर्शनविनिश्चयेनेति प्रयोधिता मया-
ऽसौ सहेलस्मितमनीश्वराऽस्मि प्रियसखि मनोवृत्तेः, जन्वेपणे च पुनरस्य भ-
वती प्रमाणमित्युक्त्वा दीर्घं च निःश्वस्य तूष्णीमकरोत् । ततः प्रभृति च तस्यां
मनःप्रखलितेनेव विशृङ्खलायते मन्मथग्रहः, स्मरशरनिकरनिकृत्यमानेव तनूय-
ते तनुः, रनचरतनेत्रचारिधाराभिरिवोपचीयते रणरणकरसः, स्वप्नसंवृत्तसकल-
तद्दर्शनादिवृत्तान्तवार्ता एव जल्पनं, चित्रपदनिरूपणमेव व्यापारः, प्रसरदा-
शाविनोदिन्यो मनःप्रवृत्तय एव सख्यः, तत्सङ्गमनोरथा एव लीलोपकरणानि,
कुसुमशरविकारा एव क्रीडितम्, अनङ्गदहनपीडोपशान्तिसज्जितः प्रचुरजला-
द्रोपलेप एव विभ्रमविलेपनम्, स्वेदहरकर्पूरविरचनोपचार एव पत्रवल्लीविला-
सः, सरसद्विसप्रवालचलयादिविन्यास एव भूषणानि, कमलकैरवोपयोगप्रकार
एव कुसुमस्रजः, कदलीदलव्यजनवायुरेवनेपथ्यम् ।

किञ्च—

अनङ्गसन्तापदशामहापथे
समुद्यता गन्तुमनिन्दितोदरी ।

अतः करन्यस्तमृणालकङ्कण-
च्छलेन शाङ्खं वलयं बभार सा ॥

अपि च—

तस्या विशुद्धहृदयाहृतिपातकेन
लूताकृमिद्वयमगमद्रुषमङ्गजन्मा ।
शैत्यावलम्बितसूत्रमिपादमुञ्च-
त्तेनैव तत्र विचरन्नवतन्तुजालम् ॥

किं बहुना—

लावण्यवारिसरसि प्रसभं तदङ्गे
चङ्गजनद्वययुद्धिरदायते स्म ।
तेन स्फुरन्त्युपरि सन्वृदितावकीर्ण-
राजीविनीदलमृणालसरोरुहाणि ॥

किन्त्वेतदेवालम्बनं प्राणितस्य; यदसौ मदनरसविमोहिता त्वन्मयेन
चेतसा सर्वमपि स्पर्शं त्वदालिङ्गनमाशङ्कते, सर्वमपि दृश्यं त्वदाकारपरिणतं
पश्यति, सर्वमपि जल्पितं त्वत्कथामयभुषकामति, सर्वमपि ध्वनिं त्वदालाप-

वाणीधिया शृणोति, एवमसौ मन्मथविजृम्भितेन कक्षीकृता सन्धीरणेन निमित्तवन्धेन शकुनलाभेर्ददीकरणेन समन्ताद्रुपश्रुतिभिरनुवासरं विनोद्यमाना मया मयैव कृत्वा चित्रोपदर्शनेन जानीथ कोऽयमिति प्रतिपान्थं प्रतिचित्रकरं प्रतिपुराणलोकमाधृच्छयन्ती कियन्तं कालमस्थात् ।

अथासौ तथैव तिष्ठन्ती कदाचिदेकस्मिन्नह्नयेकहेलयैव परमस्ति भगवतो हाटकेश्वरस्य पूजकः पातालगणो नाम वृद्धस्तपस्वी, तेन च तं चित्रगतं युवानमालोक्य प्रोक्ता भुजङ्गतापसेन, पुत्रि ! चैत्रिकापर्वणि देवस्य विशेषपूजाकृतेऽसर्त्यलोकाद्ब्रह्मकमलान्यादाय सुदूरमतिक्रम्य भूमण्डलाभोगमागच्छता मया प्रसारिणीमशोकशाखिनभ्रायामधिष्ठितो दृष्टोऽयमेकत्र कुत्रापि परिसरे भूधरस्य, किन्तु वृद्धत्वादकौतुकेन प्रस्तुताध्वलङ्घनैकदृदयेन किमङ्ग कश्चन मृगपागतः क्षोणीपतिरुक्त स्वैरप्रचारिणामुत्तमो विद्याधराणामाहोस्वित्कुतूहलादवतीर्णो मेदिनीमन्यतमः सुराणां न ज्ञातः कोऽप्यसाविति । निर्गते तस्मिन् हृदित्युत्कण्ठावेशपरवशा मदनशरघातमूर्च्छितेन चेतसा ज्ञातमिव, वीक्षितमिव, समीपदेशस्थमिव, सुप्रापमिव च तं मन्यमाना तत्पुरो निश्चयमकरोत् ।

प्रकारेणाद्य केनापि मेलयत्यस्य चेत्सखी ।

तन्मेलयतु मां नो चेन्निवृत्तिर्जीवितेन मे ॥

इत्युक्त्वा मूर्छितेव शय्यायामपतत् ।

अहं च तेन तस्या विनिश्चयेन हा हा ! किमेतदप्रतिसमाधेयमचिन्त्याध्यवसायमपीरुपारम्भमचिरोपसाध्यमध्यवसितं देव्या, तद्वन्न किं करोमि, क्व गच्छामि, कमुपायमासूत्रयामि, कतमं देवमभ्यर्थयामीति मुहूर्त्तमतिविह्वलीभूतमात्मानमात्मनैव प्रबोध्य यत्खलु बुद्धेर्विषयमायाति तत्करोमि, परतस्तु विधिर्विधास्यतीति निश्चित्य मतिसत्त्वेन चेतसा सन्ततमुपायशतानि चिन्तयन्ती तेन सह तस्याः सङ्घटनेन कालमेकं तन्निघमनिर्वाहोपायमासाद्य निर्गत्य च तथा कृत्वा त्वरितमागतवती । आगत्य च देवि पूर्णो ते प्रतिज्ञा, मिलितासि बल्लभस्य, विलोक्य पुरस्तादित्युक्ता मया; सरभसमुन्नम्य वदनाम्बुजं यावदालोकयति तावत्तदालेख्यविम्बान्तिके योजितान्यपटलिखितं चित्रगतमात्मानमद्राक्षीत् । दृष्टे च तत्र सविलक्षमिव हसित्वा मामुक्तवती । सखि तारावलि किमेतदिति प्रोक्ताऽहमब्रुवम् । देवि केनापि प्रकारेण मेलनीयाऽहमस्येत्या-

दिष्टं देव्या तदस्त्येतस्य प्रत्यक्षवर्त्तिनश्चित्रमूर्त्तः केनापि प्रकारेणेति । जानासि तदा तेन विद्धविजयनाम्ना चित्रकरेण शिल्पकलाकौशलमात्मनो दर्शयता रतिरूपस्पर्धया यत्र त्वदीया मूर्त्तिरालिखिता तं पदमिहानुसन्धाय चित्रप्रकारेण मेलिता मया देवी । पूरिता च प्रतिज्ञा । किन्तु विज्ञापयामि स्वामिनि ! प्रभृताध्यवसायसाध्ये वस्तुनि न देव्या पुनरप्येवमनालोच्य कर्तव्यम् । अहमवश्यं तथा यत्तिष्ये यथा पूर्यन्त एव मनोरथा इति । निघन्तितस्वैरनियमा देवी, भवतु तावदेकवारमसावपि सुतरामुपकारिणी यभूव मे प्रतिज्ञा यच्चित्रेणापि मिलितमेतस्यात्मानमालोकयन्ती धारयिष्यामि जीवितमित्युदीर्य तथैव तं पदं प्राणितमिवान्तिकादनुत्सारयन्ती दिनान्यतिवाहयामास ।

अथैवमनङ्गोद्वाहदुःसहमवस्थान्तरमनुभवन्त्पास्तस्याः प्रकाममञ्जनच्छविभिर्धनयन् हृदयान्धकारमम्भोधरैः, अनेकवर्णधरेण विचित्रयन् रणरणकमिन्द्रचापेन, शङ्खदलपाण्डुराभिः प्रसारयन्कपोलयोः पाण्डिमानं बलाकाभिः, दहनदारुणया वर्धयन्मन्मथोत्तारं विच्युता, मधुरेण दीर्घयन्पञ्चमसखं हुङ्कारमविरलमयूरकेकारवेण, मरकतमणिमरीचिशिखरसुन्दरसुकुमारहरितवृणकलापशालिलभूतलो घबलनबजलधिपूरितानेकपलबलोपशाली शीतलितवासरः सुदूरभरितनीराशयोऽपि शोपितवियोगिनीमानसो जगज्जीवनैकहेतुरपि पथिकान्तकारी विवेश मदनमित्रमम्भोमुचां कालः ।

यत्र—

भूमिः कोमलसान्द्रकन्दलवती मेघावनद्धं नभो

नृत्यन्मत्तमयूरमन्द्रमधुरध्वानोपरुद्धा दिशः ।

घाताश्च प्रसरत्कदम्बकुसुमस्पर्शप्रसन्ना वने

यान्ति स्वैरमनङ्गरागजलधिं कल्लोलयन्तो हृदि ॥

तत्रचैकस्मिन्नह्न्येकहेलयैवागस्थ मातुः प्रतीहारी शेखरिका जगाद—
राजपुत्रि त्वरितमभिमुखंत्थानप्रश्रयेण विप्रेहि स्वागतम्, आयाति ते जननीस्वामिनी विजयरेखा चलिता च । यत्किल कुमारभावे स्थितया देव्या श्रिया वरं जलशापितानुपप्लवटं वैकुण्ठमभिप्रेत्य तदर्थसिद्धये कमपि व्याजमालम्ब्य पित्रा रत्नाकरेण कृत्वा दुर्गमागाधविभ्रमाणामन्तरेकत्र पायसां पाथसामल्पकेनापि बिन्दुना देवतानुभावाद्दूरतोऽप्यस्पृश्यमानमसमशिल्परुहनाभिरामनिर्माणं मणिमयमायतनं कारितमास्ते । तत्र चान्तःप्रतिष्ठितोऽस्ति देवश्चन्द्रकेतुनामा

महेश्वरः । स च सम्यगाराधितो भगवानवश्यमभ्युद्गताभिलाषिण्याः श्रिय इव पूरयति हृदयवाञ्छितानि युवतीनामित्युपास्यत एव सकलसुवनवर्तिनीभिः सर्वदाऽपि रमणीभिः । अथ पुनः पयोदकालप्रणयिनि पवित्रकोत्सवे महती यात्रा । तत्रासौ भवतीमादाय यास्यति । अतः कन्यालङ्करणरत्नावलिप्रगुणीभव, उत्तिष्ठ सत्वरम्, पश्य देवमखिलविश्वाभिवाञ्छितकरं शङ्करम्, येन ते प्रसन्नो भगवान्वितरत्यभीष्टं मानसस्येति शेषरिकया प्रोक्ते सप्रतोपमिव मत्कर्णे स्थित्वा ननु वषस्ये तारावलि साध्वनुकूलसेवा अम्बया चिन्तिताऽस्मि, यदि स एव देवो घटयत्यभीष्टं हृदयस्य तत्तदहं तमेव किं न प्रतिदिवसमाराधयामि येन तत्प्रसादादेव प्रतिविम्बाधिष्ठितपटो युवा प्राप्यत इति निभृतमभिधाय न यावत्सखीपरिवारपरिगता सरभसमुत्तिष्ठति राजकन्या तावद्द्वार एवाऽऽजगाम कुब्जवामनकिरातकञ्चुकिपुरन्धकाप्रायपरिजना देवी विजयेरेखा ।

तत एव कृतप्रणतिमालिङ्गनादङ्गमिलितामेव दुहितरमादाय तया सार्द्धमुबलिता तमासाद्य समुद्रगर्भोपकोणवलयानुगामिनमध्वानं प्रविष्टा सागरस्यान्तरग्रे च ददर्श तम् । प्राप्ता च भगवतः प्रासादमथ यथोपसृढया प्रक्षिप्यया तस्यातिमहतो मणिप्राकारयलयितस्य विमलधनरत्नसन्तानरचनारोचिष्मतो मध्ये सुरालयस्य प्रतिष्ठितमखिलसुवनान्तरेभ्यो युगपदागताभिर्भूयसीभिः पुरन्ध्रभिरहमहमिकाक्षेपसङ्घटेन पूज्यमानं भगवन्तमम्बिकाकान्तमनेकशः प्रगुणितक्रमैरुपहारैः स्वयमुदयसुन्दर्याश्च हस्तेनाभ्यर्च्य नमस्कृत्य तन्निवासिनीं पारायणीति नाम्ना तपस्विनीमादाय तदाशिषं सह सुतया स्वामिनी विजयेरेखा तथैव यथागतेन वर्त्मना निवासमाजगाम । राजपुत्रिकाऽप्युदयसुन्दरी ततो दिनादारभ्य प्रतिदिवसं न यावदसाबुदोक्षितो देवस्तावन्नाहारमादत्त इत्युपासितुं चन्द्रकेतुमारम्भे ।

अन्येयुरसौ तथैव नित्ययात्रोपसृढक्रमेण सकलसखीसमापर्यञ्चिताकृतिभ्रम्साहतरलेन चेतसा जगाम । तस्मिन्नवाप्य च तस्याङ्गणकवेदिकामायतनस्य तत एव पुष्पोद्भयकृते सह सर्वाभिरपि सखीभिरभ्यर्णवर्त्तिनीं पुष्पवाटिकामविशत् । साराङ्गिका नाम च तेन चित्रपटेन सनाथपाणिद्व्यङ्गवाहिनी गत्वा सुरालयस्यान्तरसङ्गतजनाप्रचारमुत्थितं स्थानमिति नित्यप्रवृत्तया स्थित्या कचित्कोणैकदेशे सह चित्रपटेनातपत्रमुन्मुच्य त्वरितमागत्यास्माकं मिलित-

घती, लग्नाः स्मः सहजहर्षोपशालिना केलिक्रमेण पुष्पाण्यवचेतुम् । अत्रान्तरे च क्षणे कियत्यपि सहसैव परमुदयक्रौञ्चदुर्द्धराकारसंवृत्तिः सभूरितिरस्कार-
मापतनवासिनी सा नाम तापसी पारायणी रे रे शुक्तिभङ्गदुष्कृतादितः शि-
खात्वमागतेन त्वममुना पटेन सशिखः शुको भवेति शापं कस्यापि वितरन्ती
चकार कोलाहलम् । तस्य कोलाहलस्यान्तः पटशब्दश्रवणादुत्पन्नशङ्का किं
पटस्य तस्येति श्रुदित्युन्मुक्तकुसुमावचयकेलिरुदयसुन्दरी निर्गत्य पुष्पावच-
यनात्सह मयैव प्रधान्य-ससम्भ्रमं याति तस्मिन्नापतनकोडमण्डपे यावत्ताव-
दग्रे निजेन तेन हृदयविश्रामशालिना पटेन सनाथहस्तं तथा शशमेकं पुरुष-
मब्राक्षीत् ।

इष्टा च हा हा किमेतदन्धकारिमाराधयन्त्याः संवृत्तमग्राथ मे ताथदा-
स्तामपरो विशेषश्चित्रेणापि दर्शनमपाकृतं भगवता शम्भुनेति हृदये नितान्त-
मुत्तम्य कृपालुतया तपस्विनीमभ्यर्च्य च भूयः स्वप्रकृतिलाभेन तमनुग्राह-
याञ्चकार । विरतया च भक्त्या किमप्येवमेवाभ्यर्च्य भगवन्तं तं चन्द्रकेतुम्,
अनादरेण कृतनमस्कारा च तस्याम् तपस्विन्यां, मृणालीब सलिलसेकेन, भुवन-
श्रीरिव ".....सेन, कमलिनीब दिवसराजेन, कुमुदिनीब चन्द्रेण, रजनिरिव
चन्द्रातपेन, विप्रयुक्ता पटेन म्लानिमायामा, निर्विण्णेव जीवितेनाप्यवनतमुखी,
त्वरितमेव निर्गत्य शून्यीभूतेन मनसा सततसञ्चारपरिचितमपि मार्गं पवे पवे
स्मार्यमाणा मया भवनमागतवती । विसर्जिताशेषपरिजना च मामप्यसम्भाव-
यन्ती भवनान्तः प्रविश्य तल्पतलं मेजे । दिनच्छेदाञ्चले च बहुशः प्रबोध्य-
माना मया कथंकथमपि हठादवश्यकरणीयमाहिकं कर्म कारिता । ततःप्रभृति
चासीं समुद्यतादित्यमण्डलं दग्धुमङ्गकान्यागतं गृहीताङ्गारपुञ्जमिव दिवसं
गणयन्ती, रात्रिमप्युदञ्चितेन चन्द्रमसा दृप्नोल्लेकेनेव स्फोटयितुं हृदयमुद्यतां
मन्यमाना, कालमतिदाहितवती ।

अन्यदा तु निवृत्तायां प्रावृषि समुद्भूते च बन्धुजीवप्रबोधिनि शरदागमे
सरिदिव कृशीभूता, मयूरजातिरिव क्षीयमाणस्वना, घनश्रीरिव पाण्डिमानमा-
दधाना, तिग्मांशुभूर्तिरिवाभ्यधिकमुद्वहन्ती च तापमुदयसुन्दरी भूरितिरपि
शिशिरोपचारैरसाध्यया कुसुमशरकृशानुलोपपीडया परितः क्लाम्प्यन्ती विश-
दशशिकरविसरविस्तारशीतलामतीव्रकैरवचनसमीरगर्भिणीं विभावरीमवाप्य
पृथुरसरोजिनीपञ्चातपत्रकान्तरितगगने सौधशिरसि प्रसुप्ता प्रातःकृतितानां
परमेकहेलयैव न दृश्यत एवेति सम्पन्नम् । अथाहमुत्थाय सहसैव नितान्तमा-

कुलीभूतहृदया सर्वतस्तत्र सौधसद्वन्यघस्तादुपरि पार्श्वतोऽभ्यन्तरेषु च निरी-
क्ष्य गवेपयित्वा च व्याजेन मातुरप्यन्तिके निरूप्य च सम्यक्प्रचारस्थानेषु
क्रीडास्पदेषु च तामपश्यन्ती ननु सर्वदैव मदिरहिता या किल नैकमप्येवं
कुत्रापि चलति साऽद्य मामपहाय क गता राजपुत्री, किमङ्ग वहिःशयनेनामुना
दृष्टिपथमुपेता त्रिभुवनमनोहरेति केनाप्यपहृता नभश्चरेण, किमत्यन्तमद्भुतस-
मृद्धिना सौन्दर्येण सारेयमित्यात्मनो रूपप्रसिद्धापगमक्षयादपह्वार्यमपसारि-
ता विद्याधरीभिः, किमुत यदभ्यर्थनाभयेन विहाय पातालमत्र सुक्ता तेनाथ
कथञ्चन ज्ञाता सती निभृतमाकृष्य नीता भुजङ्गराजेन, किम्वहो कष्टमस्मत्सु-
तेयमेवं ग्लानिमापन्नेति लक्ष्मीभ्रमात्सुसैव प्रापिता निजं निलयमभ्रसां ना-
थेन, किमनेकशो हृदयसङ्कुत्पैः कुतोऽपि तं जनमभीष्टं व्रजन्तमालोक्य मदन-
मोहेन पृष्ठतो लम्बा दूरीवभूव, किमु स्वप्नसंवृत्तसङ्गमव्यतिकरे कृतागसम-
ग्रतः पलायमानं तमतिप्रणयकोपा झगित्युत्थाय प्रत्यक्षमिवाहन्तुमनुसरन्ती कु-
त्रचिज्जगाम, किमनङ्गदहनपीडिता जलाशये कचिदात्मानमक्षिपत्, किमु ससु-
दिप्ता प्राणितेन एवपि वृक्षशाखायामालम्ब्यमानपाशेन सत्वरमसूनुपसंहृतवती।

अपि च—

किं वक्त्रद्युतिमत्सरैकरिपुणा चन्द्रेण दूरीकृता
नक्षत्रैर्भृशरम्यनिर्मलरदज्योत्स्नार्थिभिः किं हृता ।
यामिन्या घनकेशपाशतिमिरं प्रेम्णा समालिङ्ग्य किं
नीता हन्त वहिः स्थिताऽद्य सुचिरादासाद्य तुच्छोदरी ॥

अथवा—

सा नूनमिन्दुकिरणाञ्चलयोधितेन
भस्मीकृता प्रबलभारमहानलेन ।
उत्क्षिप्य चाथ कुमुदाकरमारुतेन
नीता भविष्यति सुदूरमितो मृगाक्षी ॥

न तावदिह सर्वतोऽपि वीक्षिता दृश्यते, न च विकल्पनिपुणेषु लोकेषु
कश्चिदपि पार्यते प्रष्टुम्, अग्रे च पित्रोः कथमहमव्यवहितप्रसादपात्रं प्रियसखी
तदीया मुखं धारयामि, कथं नाथ कुतोऽप्युदयसुन्दरी दृश्यत इतीमां
वाचमुच्चारयामि, कथमेतदाकर्णनेन सपदि म्लानिमापन्तां तयोर्मुखश्रियं
पश्यामि, कथं च क्षणं स्वामिन्या विजयरेखायाः परिदेवितविदर्भिता गिरः
शृण्वन्ती शक्नोमि जीवितुम्, ततस्तु या नाम गतिरुदयसुन्दर्याः साऽद्य

ममापि, किन्तु सख्याः कालिन्द्या मुखेन विदितवृत्तान्तां विधाय स्वामिनीं विजयरेखामद्यतनमहः प्रच्छन्नेव किमत्र निष्पद्यत इति क्वचिदिहैव गमयामि, परतस्तु यथोचितमाचरिष्यामीति निश्चित्य तथाकृत्वा गत्वा च नगरनिर्गमोद्देशे खण्डमेकं चण्डीशभवनमध्यतिष्ठम् । अनन्तरं च कालिन्दिकानिवेदिते तस्मिन्नुत्तिष्ठति प्रवादे प्रसरदाकृतविकलेन स्वामिना शिखण्डतिलकेन निरूपितैस्स मन्तादधिगृहमधिसुरालयमधिप्रपासत्रमधिकरितुरगशालमधिकर्मविद्यादिस्थानमधिवनमधिजलाशयमितस्ततः प्रतिपद्यमतिसत्वरं प्रधावद्भिरन्वेपकजनैरन्तर्व्याकुलीभूतेव राजधान्यपि मुहूर्तमेकं बभूव ।

ततश्च—

अवाद्यमानवादित्रमगीतमजनारवम् ।

रङ्गस्थलमिवासन्नपात्रागममभूत्पुरम् ॥

अपि च—

नादत्ते कश्चिदाहारं नेपथ्यं च नृपालये ।

तथा श्रियेव निर्मुक्ते परं दीप्त्यमगाज्जनः ॥

अथ वृत्ते च तस्मिन्नहनि, विफलीभूय निवृत्तेऽप्यासन्नगवैपरीषु, तत्कालमेकीभूय मन्त्रिणामवसरोचिताभिः प्रतिपादयन्तीभिर्विचित्रसाराणि संसारविलसितानि, समर्थयन्तीभिर्व्यवसायसाध्यानि वाञ्छितानि, निदर्शयन्तीभिः प्रज्ञानुबन्धसिद्धानि प्रयोजनानि, प्रमाणं नयन्तीभिरनाप्यप्रापिकाः पुरुषकारशक्तीः, कथयन्तीभिरसाध्यमाधिकां बुद्धिम्, ग्राहयन्तीभिर्दुर्दर्शदर्शानि हृदयस्पर्षाणि, दिशन्तीभिरगम्यगामिनो मन्त्रान्, अविरतं हितोपशालिनीभिरुक्तभिरुत्सार्थमाणनिर्वेदो राजा निरूप्य देवनासु पूजोपपाचिन-कसूचनाय कुलवृद्धान्, निवेद्य निमित्तविलोकनाय तद्भिदः, नियुज्य शङ्कन-ज्ञानाय शाकुनिकान्, आदिद्य वैदेशिरूपधाय परिजनम्, सन्नार्थं चिरोधिचस-तिषु प्रणिधीन्, प्रस्थाप्य च मित्रस्थानेषु दूतान्, अशेषमस्त्रिसुवनेऽप्यन्वेपगाय मदीयमन्तिकोपयिष्टं पिनरमब्रवीत्—भोः सैन्याधिनायकरत्नमौले प्रेयस तूष्णीं कति नाम सन्ति सेनान्तः सरुदभुवनत्रयप्रकारिणः पद्मभट्टा यैः कृत्वा मरु-तोऽप्यन्विष्यतेऽस्माकमन्यधैरुर्जीयितं कुमारोति शुचिक्वाचिपोगचिधुरेण स्वा-मिनाऽभिहितः पिना मे दर्शितोत्माहनिर्भरं प्रन्युवाच—

देव दुर्गमाणि गमयितुमुदप्रशस्तयो, दुष्येद्येषु प्रवेशपटयः, पाटयपराय

दुर्लभ्योल्लङ्घनपदैषु, येषां न किञ्चित्सहजप्रभावादप्रचारं विषमविश्वान्तः, ते हि मनोवेगिनः सन्तीह कियन्तोऽप्यवन्तकुलजातयः, कियन्तो भुवनराजस्य वासु-
केवंशजाः, तक्षकान्वयसम्भवाः कियन्तः, कियन्तश्च कर्कोटगोत्रिणः, कुलिक-
सन्ततिभवाः कियन्तोऽपि, कियन्तोऽपि देव युष्माकमादिपूरुषस्य महात्मनः
शङ्खपालस्य कुलादुद्भूताः, कियन्तो हि महापद्मसन्तानतः प्रसृताः, पद्मगोत्राव
लब्धसम्भृतयः कियन्तोऽप्येवमष्टसु क्रमेण चतुर्वर्णतया लब्धप्रसिद्धिषु प्रधानप-
द्मकुलेषु जातास्तावन्तः स्वामिन् भविष्यन्ति भुजङ्गमभटाः, ये सकलमाको-
णरन्ध्रावटं विगाह्य विश्वमचिरार्द्धापर्यन्ति पुत्रिकोपलम्भवार्तया स्वामिनमि-
त्येवमिधाय त्वरितमाह्वय च सर्वानादेशलाभार्थिनः कृतप्रणतीन् कुम्भीनस-
महाभटानग्रे चकार ।

राजाऽपि तानेकैकशो नामग्रहणसत्कारेण सम्भाष्य साभ्यर्थनमाख्याय
पुत्रिकान्वेषणप्रेषणमर्पयित्वा च प्रत्येकमुदयसुन्दरीरूपवाहिनश्चित्रपदान् सप्र-
वेशोपदेशमादिदेश—भोः श्रूयतां तावदादौ सप्तथा प्रभेदवति पाताललोके
सप्तै (व) कणावलिप्रभृतयो भुजङ्गचमूपतयः । प्रयात यूयम् ; उपरि च भूलोक-
मधिकृत्य जम्बूद्वीपे शुक्लाक्षनामा कदम्बमहाद्रुमेण सुन्दरे मन्दरगिरौ, उत्पलो
नाम जंबुद्रुमेण केतुमति गन्धमादने, दीपकस्तवं पिप्पलेन तरुणा शोभा-
यति विपुलाप्ये महीभृति, असावपि कालिवृको न्यग्रोधतन्च्छायादयामलित-
क्षानौ सुपार्श्वसानुमत्येवमेते (पु) चतुर्षु महानगेषु व्रजन्तु चत्वारः सु (भटा) ;
एतेषु त्रिष्वपि निपथे तमालकः, कमलो हेमरूटे, कुबलयो नाम च हिमाद्रा-
विति गच्छन्तु गिरिषु शौण्डीराः ; त्रिषु चापरेषु पद्मकः शृङ्गवति, श्वेताचले
पिङ्गलः, नीलगुर्नालगिरावित्यमी भूमीधरेषु त्रयो यान्तु ; तेषु पुनरष्टसु महेन्द्रे
मलयभूभृति सद्यै शक्तिमति वृक्षशैले विन्ध्यगिरौ पारियात्रे कन्याचले चेति
कुलपर्वतेषु सहापरैः पुष्करादिभिः सप्तभिरेष वीरो महाफलः प्रचरतु ; सञ्च-
रन्तु चान्ये चैत्ररथे शिखण्डकः, ताराक्षो नन्दने, वैभ्राजवने विशालो, धृति-
संज्ञिके सितादरश्चेति चतुर्षु महावनेष्वमी चत्वारश्च ; अपरे तावदरुणो-
दनामन्येसः, द्वितीयश्च मानसे, सितोदे तृतीयः, चतुर्थो महाभद्रे चेति
जलास्पदचतुष्टयेऽस्मिन्नेते कणाद्रुशप्रभृतयो विचरन्तु ; भारते हि क्षेत्रे
दम्भोलिरेवैकः प्रयातु ; यात्रिलान्वृते रमसिकेतुरेव ; परिशिष्टेष्वन्यत्र लङ्का-
लकादिनगरेषु, श्रीशैलकैलासादिभूधरेषु, जाह्नवीरेवादितटिनीषु, अवटेषु सर्वेषु,
जलाशये चातल्लमर्यादमखिलेष्वित्यादिपद्याप्रचारानास्पदैषु कमलकण्ठनामा

प्रधानो भूलोकवर्तिकवस्थिन्याः स्वयमुचितक्रमेण सञ्चरन्नेकैकशो भटकोटि-
पौरुषान्प्रहेष्यत्येव चरप्रवीरान्; जम्पूद्वीपात्परतः पद्मसु महाद्वीपेषु दुर्मदः
शाकद्वीपे, कुशो कालाञ्जनः, चक्राह्नः क्रौञ्चे, सरलः शालमलीद्वीपे, गोमेदनाम-
न्यासीमुखः, पुष्करे च तापिच्छकोऽयमिति पद्ममी महात्मानः सैन्यैर्भ्रमन्तु;
सेनापतय एतेऽप्यालवणसागरात् स्वादूदकसमुद्रावधेः सप्तसु पयोराशिषु सप्तैव
गमेद्यदुणुप्रभृतयः प्रसर्पन्तु सर्पशौण्डीराः; तथाऽन्येषु हृदयवेगनाम्ना चरप्रव-
रेणाधिष्ठिता दिक्पालनगरीष्वष्टौ चाष्टासु पर्यटन्तु भटाः; तस्माच्च स्थलौक-
मासाय त्रिदशराजधानीषु सिद्धनगरीषु विद्याधरपुरेष्वन्येषु चाब्रह्मलोकमर्याद-
मसुमतामास्पदेषु सुमेरुशैलावगाहनपुरसरमन्वेपयतु परिगतः सप्तभिरनी-
किनीभिरिन्द्रनीलनामा च प्रभुरसौ; इत्येवमखिलमापुराणकमठाङ्गललोकावधि
ब्रह्माण्डगर्भमवगाह्य ज्ञायतामुदयसुन्दरी क वर्तत इति, गम्यतां त्वरित-
मन्विष्यतां वत्सेत्यादि सादरमभिधाय, भूरिणा प्रसाददानेन सम्मान्य विस-
र्जितान् भुजङ्गवीरवार्तिकान्प्रेषयामास ।

अहं तु तथा दुःखेन भरिता तदीयां प्रवृत्तिमचिरादेव स्वपमीहमाना
जातामात्मनोऽपि गतिं तद्वत्या प्रमाणीकृत्य तथैवानुष्ठानुमन्तःकरण एवा-
ऽऽलोचितयती । ननु का गतिर्भूता भविष्यत्पुदयसुन्दर्या यस्यामहं ब्रजामि, अ-
थवा तावदपहारानुमानस्यैव शृष्टे लगामि, ततश्च पुरन्ध्रिकापहारकर्मणि सहज-
व्यसनिनो भवन्ति सीतापहरणेन पुनः स्फुटप्रतीतयो हि नक्तंचराः, नेदीयसी
च सा ससुब्रान्तरद्वीपवर्तिनः कन्यावरोधस्य तदीयमास्पदं लङ्का, तत्त्वलु तत्र
पश्यामि पश्चादन्यत्र गवेपणाय यतिष्ये, मा पुनर्भाग्यवशात्तत्रैव गतायाः
सरति मे वाञ्छितं हृदयस्य, किं तु ममापि युवजनाभिगम्येनामुना कुमारी-
रूपेण निर्गत्य च भवनाभ्रमन्त्याः कतमं नाम कुशलम् । अतः कृत्रिमैर्भस्म-
क्षटावल्कलादिभिस्तापसत्वमाधाय पर्यटामीति चेतसि विनिश्चित्य तथा कृत्वा
विमानपदप्रतिष्ठितं च नभःप्रचारसारप्रतिजवं पादुकाद्विषयमधिरुह्य निर्गता-
ऽस्मि । तस्माद्गता च लङ्कायां दृष्टवती च तत्रास्मि दूराद्रणाध्वरजुषा रामेण
परिगृहीतस्य ज्वलतः प्रतापनाम्नो बह्वेरर्चिषामालोकमिव प्रसर्पन्तमभितोऽपि
कनकमयाशेषसुरमन्दिरागारप्राकारवतः परिकरस्य रोचिषां कलापम् । अथाह-
मन्वेपणरसैकहृदया नगरपरिसरादेव तत्त्वल्बपहृत्यानीतसीतावस्थानपवित्रित-
भुवा शिशुपादुमेण प्रसिद्धमधिविष्टा रावणीयमुद्यानमितस्ततो भ्रमन्ती च तस्मि-
न्नादौ तदेवं वन्दिग्रहगृहीतसीताविलोचनस्रस्तरजस्रमञ्जनाविलैरश्रुवारिभिर्म-

लिनितया सुतार्तिदुःखातिदाहदग्धयेव पृथिव्या श्यामलितमास्पदं शिशुपा-
द्रुमस्य दृष्टवती । दृष्टवती चान्यतो गैरिकरागलोहितमृदा रक्तपातमनुमापय-
न्तमुत्कुपितहनुमत्करतलचपेटास्फालदलितस्य दशकण्ठसूनोरक्षस्य वधप्रवेशं
क्रीडागिरेः परिसरम् । परतोऽपि तस्मान्नातिदूरे दृष्टवती तेनैवाक्षवधास्वादलु-
ब्धेन हनुमता व्यापादितस्य सरक्षकवरुधिनीकस्य जंबुमालिनः पतितास्थिसु-
कुरोपलक्ष्यमाणतलं चलयमुर्वारुहाणाम् । पुरस्तात्कियतोऽपि भूविभागस्यान्तरे
दृष्टवती च मारुतिनियन्त्रणोत्सृष्टपरुषपाशोरगपरिग्रहोद्गारगरलानलशिखा-
दाहैरनुद्भिन्नतृणविटपिराजिमाजेर्भुवं शक्नोति । प्रकृतप्रयोजनानुपलम्बखिन्ना
च निर्गत्य तस्मादारामतः पदे पदे क्वचित्क्वचिदुभयराघवभुजास्त्रधारावकर्त-
नोचलितमौलिबलयानां मेघनादप्रभृतिराक्षसभटानां चलत्पदतलाघातसमत-
लान्कवन्धताण्डबोदेशानालोकिवती । दृष्टवती च क्वचिदाशरधिकरशराघात-
विघदितायुषः कुलाद्रिगुरुकलेवरभ्रंशाभिहत्या श्रुटितत्रिकूटगिरिशिखरशक-
लितशिलाखण्डदन्तुरामन्तमुखं कुम्भकर्णस्य । विशालसीमन्यन्यत्र च प्रदेशे
प्रचण्डकलितकुतूहलोत्तालमिलितसुरशिविरकरविस्मृष्टाविरलपतितपारिजात-
कुसुमसमुदयामोदघासितधरातलं द्योक्षितं च रामरावणयोराहवस्थानम् । अपि
च तमन्तर्दशकण्ठराजाङ्गणोद्देशमालोकिनवती ।

यस्मात्—

कान्त्या ज्वलन्नरुणपिङ्गलया विशालः

फालाय वर्तुलितदेहदलो हनूमान् ।

लङ्कापुरीं कुपितदाशरथिप्रताप-

बहेः स्फुलिङ्गक इवोचलितो ददाह ॥

पर्यन्ते च प्रतिभवनमेरुत्र गृहजनेभ्यः कथाभिराकर्णितमतीतस्य चकित-
मन्दोदरीप्रयोधनपरमुदृत्तवचसो रावणस्य सूक्तं पञ्जरनिवासिना शुक्रेण पठ्य-
मानमश्रौपम् ।

माभैर्भौं यदेव राघववटुर्देवो मुरारिः स्वयं

गोलाङ्गलभटा इमे च मरुतस्ते दुर्निवाराः किल ।

स्वर्गन्दीदृढेनिग्रहोद्यतमुजादण्डो यदाऽहं तदा

किं नासौ मुरजितसुरा न किममो येनातिभीता प्रिये ॥

ततोऽपि चाग्रे केनापि सुरेण्यसद्विष्णुना राक्षसापसदेन दशाननं शोच्य-
मानमाकर्णितयनी ।

हा स्वर्नाथशिखोदशासन दशग्रीव प्रभो कासि भो
 भोः शौण्डीर विना त्वयाऽत्र नगरे हा पश्य यद्वर्तते ।
 ये त्वद्वारनिपेविणः प्रविशता लोकेन घृष्टाः पदै-
 स्ते तेनैव हहा शुभार्थमधुना पूज्यन्त एते सुराः ॥

अन्यतोऽप्येकत्र निर्जनायतनमण्डपस्य गर्भे विश्रान्तिमिलितैर्वैदेशिक-
 निशाचरैरन्योन्यारब्धवार्ताया रावणवधे विधेर्वैपरीत्यमत्यन्तचिस्मयात्सनिर्बन्ध-
 मुद्गाच्यमानमश्रुणवम् ।

सेवितो यैः सुरैर्भूत्वा तैरेव दशकन्धरः ।

हा हतो मर्कटैर्भूत्वा वैपरीत्यमहो विधेः ॥

एयमपरमन्यत्रापीदृग्विधं व्यतिकरमनेकशः स्थाने स्थाने विविधरूपमुप-
 लब्धयती । इत्यादिकं प्रतिप्रदेशमभितो रामरावणीयं वृत्तान्तमुपस्थानमिलितेन
 सरभसमपूर्वतापसीदर्शनकुतूहलिना पुराणलोकेनाऽऽख्यायमानमवधारयन्ती
 नगरमाकोणकुहरान्तरालमन्तर्बहिश्च परिभ्रम्य न कचिच्छिन्न किंचदन्ती-
 मात्रकमप्युदयसुन्दर्या लभमाना निराशीभूय विमुच्य च सरलं विपादपूत्का-
 रमतिसत्वरं निर्गत्य तस्माद्दृष्ट्वापुरीप्रदेशान्मलयादिगिरीन्द्रकुक्षिपु कीडास्प-
 दानि विद्यापरकुमारकाणामुद्दिश्य गन्तुमारब्धयती । तेऽपि भव्ययुवतिरत्नाप-
 हारिणः प्रसिद्धास्ततश्च तत्र कुत्राप्यवश्यमसी भविष्यतीत्याशया ब्रजन्ती
 फाप्येरुस्मिन्नेरुहेलयैव प्रवरगिरितटोत्सद्गतरुगद्वारस्य गर्भे प्रापतां प्रायना-
 मिति पुत्कुर्वन्तमुपरचितब्राह्मणरूपममुं निशाचरापसदमद्राक्षम् । हा हा
 ब्राह्मणोऽयमार्त्त इति च बलवत्या करुणया प्रेर्यमाणहृदया समीपमुपसृत्य
 सादरमपृच्छम्—भो दिजन्मन् ! केन ते प्राणमुत्पत्यन इत्यसायुक्तः सुद-
 र्शने कथमिदं वक्षि यदि भवत्या किलेत्यावेदिनवान् । अथ मयाप्यहो का
 तर्हि चिन्ता मया चेत्यतीकारस्तदावेदय स्थरितं कतमा तवातिरयद्वयं यदेव
 ग्रूपे तथेति त्यग्र्यः प्रतिकरोमीति प्रतिपन्ने सहर्षमेपोऽब्रवीत्—साधु साधु
 प्रतिज्ञानमिदानीं कथयाम्यत्र बालु विकसितानेकनवलताविरलपरिमलोन्मा-
 दिनि प्रदेशे झटित्यदृष्टदरीरकेणागत्य हत्केनामुना पुष्पशिलीमुगेन बहुगो
 विन्द्यमानहृदयं दयावति त्वमेव मां रक्षितुमधीश्वराऽसीति । वज्रपातसमनुलेन
 तेनास्य घचसा हा धिक् किमापन्नमनद्गदशरीरदितेन दुरात्मना छलिनाऽभे-
 तेन । को हि किल जिज्ञां भूत्वा तपस्विनि जने स्मरानुरं मनः कुर्यन्नन्यन्त-
 मिदं गर्हितमापरनि तदसौ कृतस्मृतिरग्रजन्मा न साक्षात् । साक्षात्तुनरपरो

विप्रवेयापहुनस्यजानिः कूरकर्मा कश्चित् । अतः किं करोमि भवतु छलिताऽपि
 वन्यदृष्टेन दृष्टयान्मेनमिति संप्रथार्यं विपाठ्य च निजस्यावरणवत्कलहस्यैक-
 मश्लमहो महानुभाव गृहाण प्रावृणु सर्वोद्गममुं कवचप्रायमतिप्रगादपुटं पलकल-
 पटद्वयं कृते न केवलमसावेव पुरोचनिंविटपकुसुमे निविष्टः शिलीमुखो निप-
 तमन्येऽपि काननेऽस्मिन्कुसुमकूटीरयास्तिनो मधुव्रता न ते लगिष्यन्ति । एष
 ते पुष्पशिलीमुखेन विद्वमानदृढस्य मया कृतः परिश्रोपायः, पालितं च निजं
 प्रतिज्ञानं, प्रतिकृतं वन्यस्त्वदीयं, तप्यवचना च जानाऽस्मि, यामि संप्रतीत्येव-
 मभिधाप नन्यसौ न ज्ञायते कश्चिदित्थं निराकृतः कांषादन्यदेव किमप्या-
 परतीत्यन्तराशङ्कितेन मनसा ह्यगित्यपसरणधिया तथैव गगनमुत्पत्य प्रच-
 लिताऽस्मि ।

अमायज्येयमभिप्रेतयिपरीतनया निर्जुदमवगम्य मद्यःप्रतिज्ञानमपस-
 तायां मप्यरुस्मादसौमविषमेण कोपरंरुमा प्रगरपृन्वग्ररपयनाहृतो वहिरिय
 ज्यन्तिनो नितान्तम् “आः पापण्डिनि ! मृपापाण्डित्यलवदुर्विदग्धे पुष्पशिली-
 मुख इति पुष्पदारे मनोजन्मनि प्याग्यान्त्ये पुष्पे शिलीमुखो ध्रुम इति
 विश्वार्थप्याग्यायादृष्टेन प्रथार्यं मां गन्तुमीहमे, क यामि, दृष्टाऽप मया,
 यन्नाहृष्टामि, पण्डिनि (पीडिता ?) च मां मन्यसे, न मन्यसे चेदृष्टिप्रगरनार-
 र्त्ताप्राकृतिं कविंरुमग्र तव कण्ठपीठायरत्नेन कर्मणि व्यापारयामीति मनिष्ट-
 रास्त्रन्दमुषण्डया गिरा निगद्य मयोऽपि तदेवदण्डनभासुरमदध्रदंष्ट्राकताल-
 तुण्डमुषण्डरभिष्ठाकगालपरमाविर्विपाय रूपं मैत्रापरमनेन गगनाप्यनैव धा-
 पिताः कृतं । अहमपि प्रभूतमयानुरेण वैनमा पुरः पुरोऽप्य पलायमाना कथ-
 मिदेतायर्त्तां भुषमनुमाता दृष्ट्वा चान्यकृमयोभुषनप्रवेदाधिया तस्यान्तः प्रावि-
 दाम् । आहूय च दृष्टादारन्दन्तां मूरमरुतेनामुना प्रहृतुनुरमान्ता । वण्डया
 च गिरा स्मर स्मरितमिष्टं दैपमिम्यामरन्दिगाया मम सुकृतेन कर्मणा भव-
 न्तमानाय मयमुग्रकन्दरादाहृष्टाऽस्मि ।

मरदारप्रदर्शनादये शास्त्रमन्त्राभिन्या जीविनं तत्र पटे वैनानि
 शिथिलाना न जाने किञ्चिन् मैतुनिरुत्तगाय मरमनेः, आलोहिरिद्विदोपगुणा-
 विपरणहेतावन् प्रभोः, उत मरुतेषा प्रतिपादिनभिप्रकर्मण, कृते वा कल्याणि,
 कृतमैतुनं निर्विना नूनमग्य मरुतायन्तदुच्छिन्नरत्नाशर्त्तर्त्तित्वाकृतिनैराजमग्य ।
 एतदृते च तगा विरहपणादृगमनुभवन्ताः समुत्तिर्गताऽयमीदृता दन्ता-
 विराजः । तदगमिदार्त्तामिवं मम नयनगोपार्त्तावमृष, शा पुनः क विज कथं

क्षपयन्ती दिनानि तिष्ठतीति चिन्तयन्त्या मम सम्पिण्डितसखीदुःखसम्भारेण बलादेव विगलितो वाष्पजलविन्दुसन्दोहः । श्रीमन्नीदृग्विधोऽयमावेदितो घृत्तान्तः । तत्त्वलु स तावदस्मत्स्वामिन्याः प्राणितस्वामी भवान् । किन्त्वेतदिच्छामि वोढुं यत्किल क एष विषयः ? कनमनामवेयमिदं नगरं यदङ्ग चक्रवर्तिलक्षणानुमानसंवेदितेन भूवल्लयभर्त्रा भवता राजधानी कृतम्, ? कमन्वयमलञ्चकार सुकृतशालिनां घरेण्यः ? किं च मत्सखीमदनज्वरहरणमन्त्रयोग्यं नाम विभर्त्ति ? सा च वर्तेनमनङ्गस्य, सर्वस्वं त्रिभुवनश्रियो, जीवितं शङ्खपालगोत्रस्य, किमिहास्ते मम हृदयभवनं वयस्या ? मिलिता च फचिन्माणिक्यवर्त्तिरिव जातरूपस्य भवतः ? निवृत्ता च किं तस्यास्त्वहिरहदाहदौस्थित्यदायिनी दशापि ? ममापि किं नाम चिरादपयास्यत्येष तद्गवेषण भ्रमणसङ्केतो न वेत्येवमभिधाय भूमीन्द्रवदनविन्यस्तलोचना तूष्णीमकरोत् । राजा तु सपदि सुखान्भोजधृतया म्लान्येव स्वयमुदयमुन्दरीसङ्घटनमभूयमानं निवेद्य नेत्रकुमुदाक्षिताया विश्वभूतेर्मुखे सर्वं यथादृशं तत्तादृशमेव ज्ञापयित्वा तत्रैव शयनावस्थानसुस्थितां विधाय तारावलीं निजनिवासमयासीत् ।

ज्ञातेति सम्मदरसः प्रथमं ततः सा
तन्यी न दृश्यत इति प्रबलो विपादः ।
द्राघुचताविति कृतप्रसरं विरुद्धौ
निद्राऽनुपदय विनिपेदुमिवान्तरेऽभूत् ॥

ततश्च—

चलति रजनिगन्त्रीवक्त्रचीत्कारधीरो
ध्वनिरनुदिशमुच्चैरेकतः कुकुदानाम् ।
उदलसदयनीन्द्रोद्बुद्धये मागधाना—
मुचितपठितिसाराऽन्यत्र सारस्वतश्रीः ॥

इति कायस्यरुक्सितोद्बलविनिर्मितायामुदयमुन्दरीकथायां
तारावलीदर्शनं नाम सारस्वतश्रीपदाङ्कः
षष्ठ उच्छ्वासकः ॥

सप्तमोच्छ्वासः ।

अथ समन्तादतिविकटकुक्कुटकुटुम्भारदितकटुरवोदश्चनविनिद्रितासु युग-
पदुन्नदन्तोषु विलासवनविहङ्गमश्रेणिषु, समुपजायमा (नध्वा) नेषु सुरम-
न्दिरोल्लासिषु वायमानावसरवादित्रसमुलेषु (समूहेषु ?) कणन्तीषु विबुद्ध-
सिन्धुरनियन्त्रणारणितनुवरासु हस्तिशालान्तरालानशृङ्खलासु, प्रवर्तमानेषु
दुल्लभान क्षीरधाराझात्कारडम्बरेषु, श्रूयमाणेषु मध्यमानदधिभरगभीरकुम्भी-
घरत्कारकवचितेषु चलत्कुटुम्बिनीचटुलचलयमालारवेषु, कलकलायमानेषु सरि-
त्स्नानयात्रोपकरणादर्शनकौञ्चदुःस्यरेषु ओत्रियद्विजेषु, प्रतिष्ठमानेषु गमनव-
चनयाचालितनिवासमयनोदरेषु पान्येषु, स्वावासमन्तर्वलितेषु रजनिजागरजडेषु
यामिकजनेषु, पुष्पवनमधिप्रघावन्तीषु रतरसनिद्रालसविलोचनासु मालाका-
शतच्छणीषु, निद्रासुप्तेष्वमानासु प्रगल्भतरभुजङ्गजागरितवेद्यासु, प्रियगमना-
दाकुलीभवन्तीषु मानग्रहापगमसम्मुखीनासु मानवतीषु, गृहजनसुत्थापय-
न्तीषु प्रथमप्रवृत्तासु पञ्जरसारिकासु, मिथुनवृत्तान्युदीरयत्सु निद्रान्तोन्मिपि-
तसंस्कारेषु क्रीडाश्लेषेषु, हरिचरितगीतकानि गायन्तीषु पुण्यपथप्रवृत्तासु
जरतीषु, देवस्तुतीः पठन्सु धर्मक्रमानुलम्बेषु मुनि माणवकेषु, क्रमेण सर्वतो-
ऽप्युद्ध्यमानसकलजनपदालापनिस्वनमनोहरमाविर्भूयमानभुवनमनुभूयमान-
दिष्टुखालोरुमुद्भूयमानपृथुप्रभं च यन्मूव शुभमपारम्भसंरम्भ प्रभातम् ।

यत्र हि प्रविशतो वासरस्य समुचितं माङ्गलिकसत्कारमिव कर्तुमभितोऽ-
पि भूतले स्रग्दवश्यायसलिलशीकरक्षेपेर्विन्तरक्षतुञ्जं छ (छां ?) टक (?) मति-
स्फुटं प्रस्फुटत्पिण्डीतगरपुटकपरिपाटियलयादुचलन्तीभिः किञ्चलरु(ग)ल-
चूर्णराजिभिर्भरन्भूरिशो रद्गावलिविशेषान्, सायान्तनोन्मिपितमालतीशि-
थिलवृत्तनिर्मुक्तैरचगलत्कुसुमनिकुरून्वैर्विकिरन्मनोहरं पुष्पप्रकरम्, उद्बुद्ध-
मुखाञ्जनो (ज्वाङ्गनामुखो ?) द्रुतनिद्रान्तजृम्भिकाश्वाससङ्गमसमाहृतोदारपरि-
मलानुमार्गयाचिताभिः प्रधानमधुकरश्रेणिभिः पदे पदे विरचयन्नायतगुरुणि
तोरणानि, विनिद्रनवकुसुमयाटिकाटीरुमानमालिनीसोमन्तसरणिसिन्दूरो-
दश्चनविपश्चितमहोत्सवाचारः, क्रीडासरसोषु सुसान्युद्बोधयितुमिव चालयत्सु
पङ्करीकानि, विरुचमुषुकुन्दकुसुमदलनिष्ठुरसटास्फालदलितरथमन्धरो निसर्ग-
शिशिरः सकोमलस्पर्शमावाति प्रत्यूषचारी समीरणः ।

ततश्च—

कालक्रमादुपरतिं समुपेतवत्या
व्यस्तीभवत्सदितनष्टकलेवरायाः ।
रात्रेः कपालमिव पाण्डुरमस्तशैल—
कूले लुलोठ निरभी(शु)हिमांशुविम्बम् ॥

अन्यतश्च—

नाद्याप्यपैति भृगुभौमगुरुप्रधान—
स्तारागणोऽयमिति कौपकपायितस्य ।
अहः कटाक्षलतिकेव झदित्युदस्था—
दाशोणरोचिरुदयाचलमूर्ध्नि सन्ध्या ॥

क्रमेण च—

प्रातःश्रिया रचितमच्छरुचो(ऽम्बर)स्य
लज्जा(पर्या?)मविद्रुमदलद्युतिसोदराभम् ।
पूर्वाचले समुद्रभूषणपट्टत्र—
सत्कुशिकातिलकचिह्नमिवाकैयिम्यम् ॥

इतोऽपि—

देवेन सर्वजगद्गुप्रदुरन्तरोग—
संहारकेण दिवसप्रभुणा निरस्तैः ।
कुष्ठस्य शुभ्रतिलकैरिव.....
तारागणैर्गगनमुज्झितमस्तशेषैः ॥

अथ क्षणेन प्रसरद्भिः किरणमालिनो मयूखैर्विषत्कक्षान्तराणि, विकस-
द्भिर्..... अकवाक्युगलैर्जलाशयतटानि, विलसद्भिस्तल्पतलोत्तीर्ण-
मा निनीकटाक्षैः निवेतनानि, भास्वद्भिस्तत्काल.....केन
तथाऽहनि.....निवपे-द्भि-तलवद्वा-हा कस्यमाणवशतदोधितिप्रतानैर्द्विगुणि-
तवैभक्तिप्रभामं.....राजत् । तस्मिन्सकलमुवनकोशो-
द्धाटनपटीयसि प्रभातसमये प्रविशदवसरवराद्गनारण्यमणिकिङ्किणीद्वयगत्कार-
मधुरितेन यन्दिना मुक्तसूक्तारवेण प्रबुद्धो महीपतिस्तथाय निर्वर्त्य च प्रत्यूष-
समुचितं कृत्यजातमाहूय रभसादभीष्टाय कुमारकेसरिणे तं रजनिचर्यावृत्ता-
न्तमखिलमावेदयांचक्रे । निवेद्य च प्रस्ततेन यथा (प्रशस्तेन यथा ?) त्रिपथ-
गाम्युचुम्बितजटाकिरीटशिखरमर्धेन्दुदोखरं भगवन्तमर्चयितुमुचितं...री...

दारम्भार्थमुत्थितवान् । अथ क्रमेण पवित्रितशरीरो यथाक्रियमाणं विकसित-
पत्रकवकुलकमलमुचुकुन्द (च) म्पकादिकुसुमसञ्चयप्रचुरैरुचितशुचिरुचिर-
सिचपालङ्कारहरादिभिरगरुकुपूरघूपदीपादिभिरुपचारैः परिसमापितमहेश्वरो-
पहारनित्यक्रियः तत्कालमनाकुलावसरसम्मिलितेन बहुलितो मदनमोहेन
स्वप्नसंघृतमिव तं सर्वं शर्वरीव्यतिकरमाकलय्य परिस्फुटीकर्तुं, पुनरीक्षितुं
तारावलिं, दर्शयितुमस्याश्चित्रपटम्, अनुभवितुमनवद्यमुदयसुन्दरीकथा-
कर्णनरसैकसौख्यम्, अतिवाहयितुमनङ्गमार्गणोदग्रवेदनादुःखानि सत्त्वाद-
यितुमोश्चरायतनघृतान्तेन कुमारकेसरिणम्, आलोचयितुमुपरिष्ठादनुष्ठेय-
मतिस्तोकासपरिग्रहः सह कुमारकेसरिणा नगरप्रचारसाध्वीमधिरुह्य कुञ्ज-
रकुटुम्बिनीमुत्सुकेन मनसा मठं विश्वभूतेर्जगाम । अवतीर्ष च द्वार एव परि-
स्खलितनिखिलान्यलोकः कुमारकेसरिणस्मादाय सन्मुखसम्प्राप्तेन विश्वभूतेः
शिष्यवर्गेण निर्दिश्यमानवर्त्मा मठस्य प्रशुणितवरासनामुपरितनीं भूमि-
ध्यास । तत्र यथोचितमागत्य स्थितां तारावलीपरीतपार्श्वा भगवतीं विश्वभू-
तिमवनतेन मौलिना प्रणम्य तत्पादपल्लवापितमाशीर्वादसमनुगं पुष्पदाम
सधिनयं जग्राह । विश्वभूतिश्च घत्स किमप्यारब्धमुपास्तिकर्म्म निवर्तनीयमास्ते
तन्मुहूर्तादिव निवर्तयामि यावत्तावदनया शार्ङ्गमभीष्टकथारसेन क्षणान्तरम-
तिवाहयेति पुरस्तादुपवेद्य तारावलीमभ्यन्तरं विवेश ।

राजा तु रजनिशयनावस्थानसुखप्रश्रगाँरवेण सन्मान्य सहृष्टिक्षेपं निर्दि-
श्य कुमारकेसरिणं तारावलीमयोचत्—जानाति भगवती कोऽयमिति, साऽपि
स्मेराननं तमालोऽस्य स्मित्वा प्रत्ययोचत्—देव जानामि स एव समुद्रान्तः
शङ्करायतने तेनास्मत्स्वामिनीजीवितेन समं चित्रपटेन शापाहतो महात्मा
कथं च पुनरेनां निजप्रकृतिमासाद्य मिलितो देवस्येति कथ्यमानमवगमिष्या-
मीति प्रोक्तो महीपतिस्तत्सर्वमादितो निवेद्य तं चित्रपटमन्तिकस्थस्य ताम्बू-
लरुद्धचाद्दिनो हस्तात्स्वयं समर्पयामास । साऽपि तस्मिन्नुद्देष्टिते तथा
विलोम्य चित्रगतामुदयसुन्दरीं क्षमिति प्रत्यग्रीभूतविरहव्यथोत्पीडगादिता-
दन्तःकरणपन्थादुद्गतेनेव वाष्पाम्भसा भरितलोचनद्रोणिरतिरूपां हा वयस्ये
प्रेमस्पुदयसुन्दरि ! चिराचित्रेण दृष्टाऽसि फासि शृशमभीष्टजनविप्रयु-
क्तमात्मानं क्षपयन्ती 'कालमतिक्राममीनि दुःखपरतन्त्रचित्ततया शिथिलि-
तप्रहं तं पटमुत्सृज्य विधृत्य च करतलयुगलेन भालस्थलमवनतमुखी हठादि-
पतन्तीभिरभ्रुधाराभिरुद्यस्वनं रोदितुमारभे । राजा तु रुदन्तीं तामवेक्ष्य कृपा-

कदर्थितया दृशा कुमारकेसरिणमपश्यत् । सोऽपि प्रभोरभिप्रायमासाद्य सप्र-
थयं तामघादीत्—युज्यत एव कः किल न रोदित्यभीष्टविरहेण घट्यमानहृ-
दयशल्यः प्रेमपरिलङ्घितो जन्तुः—विशेषतस्तु रुदिताध्यवसायजन्तुः स्त्रीजनः ।
किन्तु धीमता स्वधीभिरव्योऽयमात्मा, यत्किल विधिव्यापारपरवशे वस्तुनि
किमङ्ग क्रियते सद्यत एव यद्यथोपैति तत्तथैव सर्वम्, सर्वतत्त्वावबोधक्षुपो
भवत्यास्तु किमत्रोपदिश्यते, विहाय हृदयवैधुर्यबोधकं तत्प्रेमभावनाव्यास-
ङ्गमिदानीं तथा क्रियते यथा कुतश्चिदचिरादेव दृष्टिविषयमागच्छत्युदयसुन्द-
रीत्यादि कुमारकेसरिणा रुदिताकृतप्रधावितया च विश्वभूत्या च सादरमुद्बो-
धिताऽसौ प्रक्षाल्य विश्वभूत्योपद्रोहकितेन कमण्डलुवारिणा वदनकमलमपमृज्य
च स्फुरदरुणनासापुटंस्खलदक्षरं शनैरवोचत्—राजन्निह न शङ्कोमि त्वदन्तिके
प्रियसखीं विना क्षणमपि स्थातुम्, छिनत्ति चैष प्रतिक्षणमुदीक्ष्यमाणश्चित्र-
पटो मदीयं ममेति वदन्त्या एव तस्याः सहसैव पुनर्निरुद्धकण्ठो हठादपतद-
श्रुवारासन्दोहः ।

अथ तेन तस्या उदयसुन्दरीविपयिणा प्रेमानुबन्धवैधुर्येण प्रबोधितानङ्ग-
वलिङ्गेशमयनीशमपि प्रपया छन्नं निःश्वसन्तमाकलय्य कालोचितं विश्वभूति-
जगाद्—वत्स ! किमेवमास्यते, न खलु सखीविप्रयोगतरलं मनः स्थिरीकर्तु-
मसावय चित्रदर्शनमवीभूतदुःखा शक्नोति, भयन्तस्तु राशयो धैर्यस्य, त-
न्नाम तत्किञ्चन यथोचितमासूयते, ताः काञ्चन बुद्धयो व्यापार्यन्ते, तानि का-
नि चिद्वयवसितानि स्वीक्रियन्ते, सा काचन सहायसम्पत्तिराद्रियते, ते केचन
पुमांसः सञ्चार्यन्ते, स च कञ्चन महोपापश्चिन्त्यते, येन—

स्वर्लोकादपि दन्दशूकभुवनादासससिन्धूलस-

द्रेलापारितरङ्गताडितयनादन्विष्य भ्रमण्डलात् ।

आनीता त्वरितं गृहस्थितिमतां धर्माधिकारेषु सा

तन्वङ्गी लगति क्षिणीश रुचिरा मुद्रेव हस्ते तव ॥

किमु किल मर्त्यलोकायतीर्णसुपर्णवाहनाकृतेरसाध्यमिह महाराजस्य,
तदुत्थीयतामितो निर्वर्त्यतामखिलं पौर्वाण्डिकं कृत्यम्, अतिक्रामति च वेला,
तारावलि । त्वमपि किमेवमत्यन्तमुत्ताम्यस्ययमवनीन्द्र एव स्वयमत्र प्रयत्नवा-
नास्ते, यतो विधिरपि विभेति कृनाध्यवसायादमुष्मात् । अतः सोऽपि करि-
ष्यत्यचिरादनुकूलीभूय तया सह युवयोः सङ्गमं समकालमिति विश्वभूतिवच-
नात्तारावली शङ्कुनग्रन्थिग्रन्थमपि (यी ?) तथ्यार्थसुभगाऽस्तु भारती भगव-

त्या इति सप्रत्याशमुक्त्वा प्रसादितमुखी राजानमुत्थितं ब्रजन्तमनुब्रज्य गौरवपरिस्खलिता तामेव भगवतीमनुजगाम ॥

राजा तु निजं निवासमासाद्य यथावसरकृत्यनिर्वर्तनादनाकुलः, हृदि-
स्थैस्तारावलीनयनजलविन्दुभिरार्द्रैकृतकुसुमशरशिलीमुखासारभूरिव्रणः, त-
दुग्रवेदनयासुदूरमारब्धः, चिन्तयाञ्चकार—ननु क किल सा नाम रम्योदरी
भविष्यति, सहसा सौघसद्गनि सुसैव न दृश्यन् इत्थपहारात्कारणमखिलमन्य-
दमुख्यमेव, यतः कथं नु तादृशं युवतिरत्नमर्थिभिर्नयनगोचरीभूतमुत्पश्यते ।
न च निखिलसुलक्षणानुमेयकल्याणवसतिः सा तादृशी भूतिरपायैरपि स्थ-
श्यते । तदिह विश्वान्तस्तस्याः स्थितिं कथमहं ज्ञाताऽस्मि; यत्किल स कश्चि-
दुपायोऽस्ति ? यो न तां गवेपयितुं पित्रा शिखण्डतिलकेन कृतो वर्तते । कि-
न्तु तेनाप्यन्विष्य लब्धाऽसौ पातालवासित्वादगोचरैवास्माकमस्ति । अपि चे-
त्तारावलीद्वारेण सम्बन्धोपायस्तथाऽपि यथासावन्विष्य समानीता पितुर्गृहमाग-
ता भवेत्तदा किमप्यध्यवसितुं पार्यते । यस्यास्तु मूलत एव न ज्ञायते स्थिति-
स्तत्र किं कर्तुमुपपद्यते अतः कथमसावन्विष्यते । न च तावन्मनुष्यजन्मनः
कस्याप्यन्यत्र नरलोकादस्ति प्रचारः । सर्वत्र परं प्रचरन्ति सुरसिद्धविद्याधरो-
रगयक्षराक्षसा एवेति वाक्यान्ते राक्षसपदोपादानादये ! साधु स्मृतमस्ति मे
विक्रमैकसिद्धो मायावलनामा निशाचरवीरः, तेन कृतश्च सर्वतोऽप्यन्वेययामि
तां शशिमुखीम् । किमालोचितेन भूपसेति चेतसा विनिश्चित्य कृत्वा समाधिं
ध्यातवान्मायाबलम् ।

अत्रान्तरे च द्विजाकारसौम्यया मूर्त्या देव ! यः स्मृतो देवेन सोऽहमा-
दिश यदर्थमनुस्मृत्य बाहमनुगृहीतोऽस्मि, यदत्र किलाब्रह्माण्डशिखरात्कूर्म-
राजमर्षादमदृश्यं दुर्गमं दुर्लभ्यदुर्घटमसाध्यं च किञ्चित्देकेनैव क्षणेन साधया-
मीति कृताञ्जलिपुटः प्रणम्य मायाबलः पुरो बभूव ॥

राजाऽपि रभसात्तत्र पटे चित्रगतामुदयसुन्दरीमुपदर्श्य भ्रातरमुना
रूपेण विश्वान्तरङ्गनारत्नमुपलभ्य त्वरितपागच्छेति तं नक्तश्चरं सुभटमादि-
देश । प्रतिपद्य च प्रेषणमुत्पत्य गते तस्मिन् सप्रत्याशमिव तस्यैव प्रचार-
शक्तिभावनया तं दिवसमत्यवाहयत् । अभावयच्च निराकुलावसरप्रवेशिना
प्रेमरसविजृम्भितभ्रमेण सम्भ्रान्ते चेतसि दशादौस्थ्यदुःसहमवस्थानमुदय-
सुन्दर्याः ।

किं शीतैरथवाऽऽतपात्रि(दि?)भिरुत क्षोणीतलोह्वनै—

राहोस्विन्नववन्दिमन्दिरपरिक्लेशादिभिः साऽथवा ।

मत्सम्बन्धिभिरप्यनङ्गविशिखायातव्रणैः पीडिता

हा प्रत्यग्रमृणालकोमलतनुस्तन्वी कचित्सोदति ॥

अथवा तामशेषशुभविभूतिपात्रं प्रति प्रोषितेन चेतसा शून्यीकृतो
मृपाऽहमेतदेवं विकल्पयामि । किन्तु—

चेतस्तां गतमिन्दुसुन्दरमुखीमायाति कस्मादये

प्रत्यङ्गं मदनोत्सवस्तरुणिमामोगोऽथ तस्यास्तनौ ।

तत्रैतज्जघनोदरस्तनमुखश्रीभिः क्रमेणातिथी—

नृतं हन्त निमन्यते मुहुरिति व्यग्रं किमागच्छति ॥

यदि वा—

तत्रैव सुदृशस्तस्यास्तचिरावस्थितिकमात् ।

वशीभूतं मनो नूनमायास्यति न तां विना ॥

तदत्र हेमाण्डमहार्णवोदरं

श्रियेव दूरादवगाह्य लब्धया ।

उरस्थलारोपितया मृगीदृशा

कदा भविष्यामि त(स?)दाऽहमन्युतः ॥

अपि च—

कदा नाम म(म) दृष्टिस्तस्याः कचिदनङ्गदवशुद्धःस्थिता विरहिणीव
चरणपल्लवास्तरणे लुठिष्यति, कचित्कौतुकेन पल्लविता लतेव जङ्गोरुदण्ड-
शरणा प्रसरिष्यति, कचित् शृङ्गारिणी गणिकेव जघनाङ्गणे स्थास्यति, कचि-
न्माराकुला भुजगीव नाभिरन्ध्रं गमिष्यति, कचिद्विस्मयाच्च गता भ्रान्तेव
त्रिवलिमण्डपमाश्रयिष्यति, कचिद्यौवनविडम्बिता स्थैरिणीव कुरुलान्धकारे
सञ्चरिष्यति, कचिद्रागिणी सिन्धूररेखेव सीमन्तपदे यास्यति, कचित् हर्षो-
द्बलनविलोला शफरीव लावण्यपयसि सर्वतो विहरिष्यति, किं च कदा नु मे
हृदयमुखसाधकस्तदालापः कर्णविवरे प्रवेक्ष्यति, कदा पर्यन्ततीक्ष्णा मूलिकेव
तदृष्टिरङ्गसितौ भ्रमिष्यति, कदा वाऽसौ कल्याणवसतिनिधानकलशीव करे
लग्निष्यति, कदा च नवरुचिस्थानं रत्नमालेव कण्ठग्रहं करिष्यतीत्यादिभिः
प्रतिक्षणमुदञ्चता तद्रूपभावनाविशेषेण वास्यमानहृदयसम्भूतैरमीभिरमीष्ट-
दोहदशतैरात्मानमविरतं व्यापारयन् समन्मथावस्थमस्थात् ।

अथापरेणुः प्रातरेव कृपावती नाम शिष्या विश्वभूतेः समागत्य जय
महाराजेत्याशीर्वचोनुगं कमलपूलकमुपढौकनीकृतं समर्प्य समुचितोपवेशना-
तिथ्यसन्मानिता राजानमब्रवीत्—राजन् ! आर्या त्वामाह यथा किल
तारावली तस्मिन्नेवाहनि मठान्निवासमागते त्वयि हठात्प्रबोध्य कारिता-
हिकविधेया स्मृत्वा तत्तदशेषमुदयसुन्दरीव्यतिकरमश्रुपातमात्रानुमेयकर्मणा
रुदितेन तामशेषां रजनीमनैषीत् । विभाते च त्वरितमुत्थाय पुष्पोद्यम-
मिषेण कुसुमवाटिकामुद्दिश्य यत्खलु निर्गत्य गता, तदिदानीमेतितदानी
मेतीत्येवं न तत्राहि समागता । न चास्माभिरये उदयसुन्दरीवियोगदुःखिता
न ज्ञापते कापि याति किञ्च करोत्येकाकिनीयमिति समन्तादितस्ततो
निपुणं तद्दिनमशेषमन्विष्टाऽपि दृष्टा । न च निवेदितं भवतेऽपि, येन
प्रायः कश्चिदिहापि पुरा परिचितः सुहृज्जनो मिलितो भविष्यति स नीत्वा
गौरवेण निजं निलयमातिथ्यसत्कारेण तामय सन्मानयिष्यति, किमेवमधि-
वेकिनी तारावली, येन मामपृच्छयन्त्येव कुत्र चिद्याति, तत्प्रातरवश्यमेप्य-
(ती)ति । न चागता प्रातरपि । एवमय गतायाः कापि तस्यास्तृतीयो वर्तते
दिवसः । तन्नूनमसाविह न शक्नोति बोध्यमाणा भवन्तमुदयसुन्दरीं विना
स्थातुमिति यथैव पूर्वं गृहान्निर्गता तां गवेपयितुमेवमितोऽपि मन्ये गता भवि-
ष्यति । तन्न भवता परामर्शपण्डितेन शोचनीयाऽसी । न चानीतया गवेप्य
तया किञ्चन प्रयोजनमस्ति । स चान्वेषणप्रयासो वरमुदयसुन्दर्याः क्रियते ।
सा पुनर्पस्मिन्मुदयसुन्दरी नत्र सर्वतोऽपि भ्रान्त्वा स्वयमेवनि—इत्यादि स-
म्यक् सोपदेशमाख्याय लब्धाशिषा नृपेण सप्रश्रयमशेषं तथेति तद्वचः प्रति-
पद्य विसर्जिता सप्रतोपमपासीत् ।

अनन्तरमनेन तारावलीगमनविस्मयरसेन जडीकृतान्तःकरणवृत्तेः,
उदयसुन्दरीव्यतिकरानुचिन्तनपथापातमन्मथशरधातवेदनादूयमानमनोबिह्वल
तया कुतोऽपि निर्वृतिमलभमानस्य, स्त्रीरत्नफलितायाः प्रतिदिनमुदञ्चदा-
शाकल्पलताया मूलमिव तमभ्यर्णवर्त्तिनं कुमारकेसरिणममृततरसावसेककुसुम-
गेन दृष्टिपातेन समुपशीलयतः, सह तेन ननु क किल तारावली गमिष्यति ?
केन पथा प्रस्थितवती ? किमद्ग सत्यसुर्वीनले प्रियसखीमवेक्षितुमगात् ? उतान्तरे
किमपि व्यपायरूपमन्वभूत् ? किमस्थाः संवृत्तमित्यादि परामृशतः, क्षणं च
क नाम तयासावुदयसुन्दरी दृष्टिपथमुपेता ? कथमवलोकिता ? किं कूनयती ?
किमुक्तयती ? कस्मादागता ? कस्य कुलवर्त्तिनी ? क वर्तते इत्यादि कथित-

मप्यकथितमिव (श्रुतमप्य)श्रुतमिव ज्ञातमप्यज्ञातमिव पुनः प्रश्नैरावर्तयतः,
हृदयानुवर्त्तकेन कुमारकेसरिणाऽपि मुहुर्मुहुराख्यायमानाभिरिमाभिरेव कथा-
भिरशून्यानि गमयतो दिनानि मेदिनीन्द्रस्य; जलदतिमिरा(प)सर्पणनिरर्ग-
लोऽयं मयि सति लब्धप्रभो हरिणलाञ्छनः करैरनङ्गशरशल्य(निहत)मुद्यदय-
मुर्वीपतिं व्यथयतीति प्रोषिते शरत्काले, तामेव सततमुद्यसुन्दरीं घ्यायतो
निपतमभिनवयवोपान्तसञ्च(र)त्कौञ्चकुलकठिनकेङ्कारमुखरोऽहमसम्प्रतो नर-
पतेरिति निष्क्रान्ते हेमन्ते, हिमपरिग्रहेण मया स्मरानलकरालितावनिप-
चित्तसन्तापशा(मक)सुभगानि प्रलीयन्ते कमलकाननानीति निःसृते च
शिशिरे, समयसेवोपचारमिव कर्तुं मलयगिरिशिखरसरसीतरङ्गजलजडिम-
समाधिकसमीरणव्यजनप्रगुणः, प्रगुणीकृताविरलव(कुल)कुसुमकोशभरित-
मधुरसजलाद्रोपकरणाः, स्वेदप्रतीकारकृते विकसदतिविशदसिन्दुवारसम्भृता-
नल्पतरपरागकैतवोपरचितकर्पूरचूर्णः, तल्पार्थमिव गृहीतनयनिरन्तरतरुप्रधा-
लपेशलाभोगः समागतो वसन्तः ।

यत्र—

सम्प्राप्तः सुहृदो वसन्तदियसादेकोऽपि चूताङ्कुरः
कन्दर्पेण शरीकृतस्त्रिभुवने भिन्नक्रियं यलूगति ।
मानं मानवतीपु कर्षति मनो मध्नात्पलं रागिपु
प्राणानन्ति वियोगिनीपु पथिकेष्वन्ध्राणि निष्कृन्तति ॥

अपि च—

यस्मिन्नुद्रमुकुरारचिताग्रसम्प-
दुष्टृहलेन मधुना हृदि वर्त्मगानाम् ।
आस्फाल्यमानक्षपेननकङ्कपत्र-
शल्यस्वर्नं पिकरुतान्पनुमापयन्ति ॥

यत्र च—

त्रिभुवनानन्दप्रदायिनः समदमलयकामिनीकर्णपूरचिरचिनारविन्दकोश-
प्रवेशलालसाः श्रान्ता इव वसन्तः पयोधितटारामग्रामेषु, शिशव इव रेलन्त-
स्ताम्रपर्णीतरङ्गदोलासु, अतिथय इवोपतिष्ठन्तः कावेरीचलन(कूल ?)ताम्र-
हेषु, पथिका इव मिलन्तो गोदावरीजलतुपारसार्येषु, मृगमदमशीलिखितानि
कलयन्तः पण्डिता इव पाण्डीकपोलपत्राणि, धम्मिल्लवेद्वीगतानि चिन्वन्तो
मालिका इव कुन्तलीशेखरकुसुमानि, मन्मथनिधीनुद्धाटयन्तः सिद्धा इवा(न्ध)

सीमन्तिनीस्तनकलशान्, केसरपारागोद्वर्तिभृतोऽङ्ककारा इव घन्नतः (घन-
न्तः ?) कोङ्कणीनामङ्कखलकेषु, पुद्गागमधुरसस्वेदिनो मल्ला इव मिलन्तो म-
हाराष्ट्रकुटुम्बिनीनामूरुस्तम्भेषु, परिमलमिलितालिपटलकवचिनः सुभटा इव
लगन्तो लाटलीलावतीनां बलिषु, मन्दगमनाः कर्णाटनारीकुचपत्रकस्तूरिकाप-
ङ्किलपथेन, शीतलास्तिलिङ्गतृणीकुरुलवनच्छायोपसेवाभिः, सुरभयः सवि-
भ्रमाभीरभामिनीमुखामोदेन, चन्दनगिरिपरिसरोद्यानमण्डलाद्रुचलन्तश्चलकु-
सुमकतरुहस्तकाभिनयभारतकाः प्रसरन्ति दक्षिणदिगङ्गनाश्लेषमिलितकर्पूरसौ-
रभसुगन्धयो गन्धवाहाः । किं बहुना—

भ्रूमिं केरलीनां मुरुलमृगदृशां विघ्नमोत्तंसदेशं

चोलीनां चारुकाञ्चीविषयमपि बलीमण्डलं सिंहलीनाम् ।

आक्रम्याम्योधितीरे तरुकुसुमरजस्तम्भमुत्तम्भयन्तो

यान्याः पुष्पायुधस्य व्यदधत भरुतो राज्यमेकातपत्रम् ॥

अथ तत्र तरुणजनहृदयसञ्चनिप्रवेशमङ्गलमुद्गते मन्मथस्य, व (वा?) यौवने
तरुधियां, रसायने (कुसु)मानां, नायके सर्वतूनाम्, उत्सवे विलासिनां, शृङ्गार
सुहृदि, विकचविकचिलमकरन्दसुन्दरामोदमिलितपट्टचरणचक्रनिर्द्धनमानिनी-
मानकन्दले दलद्वकुलपाटलाशोकसङ्कारमधुरसभरासारभग्राध्यनीनवर्त्मनि
यसन्तसमये; निषिद्धतरुपत्रपल्लवास्फालशब्दसुभगेन निभृतमुल्लसितवचनस्व-
नाभासमिषोच्यमानो मलयमारुतेन, मुकुरमधुमिलितकुटिलपट्टचरणराजिरेखा-
ग्रचलनसन्निवेशिभिः सञ्चुशिखास्पन्दनमिवानुमन्यमानश्चूतद्रुमैः, समीरणा-
न्दोलनचलितहस्तकैः सहस्रसंज्ञमिव पूगीवनैः प्रेर्यमाणो राजा सदा मान्यमपि
महत्तरं धैर्यमवधीर्य तस्यैककन्यकावस्तुनः कृते हृदयमनङ्गग्रहे दासीचकार ।

तेन च—

प्रतिदिवसमादिश्यमानमानसो विबुद्धमन्मथहुताशनोत्ताप्यमानः प्रज्व-
लन्तमिवाखिलं परिग्रहमपहाय, पीयूषसृष्टिनेव कुमारकेसरिणा परिगतः,
शिशिरेषु हर्षवशविसारिविहरणरसप्रसक्तकलहंसकामिनीमुखबिखण्डितोद्धा-
सितमृणालनलिनकिसलय (विलाससरसीतटे) गिरिसमीरताडितनिबिडता-
डीरचोत्रस्तहरिणरमणीकुलतरलनेत्रनीलोत्पल(नि)करपेशलेषु लीलावनेचरस्थ-
लेषु यौवनभरमन्यरोद्यानपालिकाविकीर्यमाणदृष्टिकाममञ्जरितलतानिकेतनेषु
च प्रमदवनेषु रममाणाः, पुरोऽवलोक्य सञ्चक्षेपनिर्देशमुवाच कुमारकेसरि-
णम्—अहो पश्य पश्य ।

एतस्मिन्नलिनीवनेऽस्य नियतं कान्तावियोगघ्नम्—

अन्तं चित्तमघाप्य पदपदपतेर्लघोऽङ्गजन्मा ग्रहः ।

तेनैव प्रलपन्विशृङ्खलमुखो राजीवधूलीभृतः

शून्यं आम्पति सर्वनो मयुलिहामावेष्टितो बालकैः ॥

अत्रच—

यमाह(य)स्य शतपलवनप्रचार—

संलग्नसान्द्रमकरन्दरसप्रसिक्ता ।

यामा(भूपो?)विषोगदुरितप्रशमाय—

लाक्षा सेवकयसु (यसेककलितेव?) यधूर्विभाति ॥ (?)

इतश्च—

एष प्रभूतमुकुरादरणप्रसक्ति—

सन्तुष्टकोकिलनिकृजितकैतवे(न) ।

चैत्रेण भू(च?)तनिल(यन) निध्वी(चो?)पमानः

पञ्च(श्रेष्ठ?)सायकशिखाध्यनिग्दलास ॥

अस्मिन्नपि—

क्रीडावने पश्य नवप्रभूतपुत्तामपुष्पाक्षिपनन्परागः ।

गन्धोपलक्षोद इव स्मराभिमुखीपपत्येव मनस्तु यूनाम् ॥

इह हि—

चन्दनाचलसमीरदोलिता मूलमुक्तचनरेणुधोरणिः ।

रागिणां ककुचियेव मानसं पाटयत्यहह चूनमञ्जरी ॥

पुमारकेतरी च प्यञ्जिनाशयैरमीभिः (री) दृष्टैरालापयचोभिरवनीन्द्रस्य
हृदयमाकलय्य विषादन् आहो प्रगादमिह गृहीतोऽयमनङ्गमातरेण स्वामी, ना ।
अतोऽन्यत्र मया नीयमानोऽपि यावति, न चेदं प्रदेशमपहाय रागिणां निर्मु-
निः, तदिहैव नाम कैस्यायैरुद्दिश्य च किमालम्बनमुदयमुन्दरीकृतामस्य मन्म-
थ(व्य)यामन्तर्यामीनि समन्ताद्दत्तदृष्टिरेकतो धिलोस्य ममन्ध्रमं जगाद
स्यामिन् ! इत इतो निवेदयतां दृष्टिरयेक्ष्यतामिषमत्र वनयूरीनाम्ना किरानरा-
जेन कुनदिशमाद्य मरभममानीयमाना, घृता च दारयेण घन्गायाम्, पर्याण
मञ्जिता, रागतोपहारदीक्षितेव सर्वर्तुगजेन मयुना, वरणमंघरणोपरोपदेशेय
दिपशालैः, अनन्ययोग्येभ्युपापनीकृतेव शक्रेण, पाहनेकरत्नमिति श्रीनिपरिफ-

ल्पितेव वेधसा, प्रभूतवेगास्पदतया शरीरसिद्धिरिव मास्नस्य, प्रत्यक्षतेव चित्तस्य, रूपान्तरोत्पत्तिरिव गरुडस्य, जन्तुपरिणतिरिवासृनामाङ्गिकप्राणप्रकर्षतया, वेगमतिहठादाच्छोद्यितुमिव रंहसा प्रसिद्धेषु प्रविष्टालोकहृदयेषु, त्रिविक्रमवन्निभिरैव क्रमैर्विश्वमतिक्रामितुमीश्वरा, भङ्गलार्थमिव क्रमं चतुर्थमाविब्र-
त्ती, हयजन्मनोऽन्यस्य ग(ति)त्व(रा)मसहमानेव मुहुर्मुहुःस्फुरता घ्राणाग्र-
भागेन भासमाना, मुखान्तर्विरमता स्फुरन्मसृणहेपारवेण त्रिभुवनोल्लङ्घनप्रति-
ज्ञामिव कुर्वती, तेजसा सर्वतश्चलदङ्गतया धरणितलस्पर्शघृणयेव कम्पमाना,
गतिजबनिपेधकोधादाताभ्रितेव मञ्जिष्टारागपाटलं वर्णमादधाना, विशिष्टगुणा-
धारसृष्टिना स्वरूपेण चातुष्पदीजातिमुत्कर्षयन्ती, सहगमनवेगाद्भ्रमगतेर्मरुतो
बलस्वार्थ(सार्ध?)मिव लम्बिताभिरतिमसृणघनसटाभिरुद्भासितेन धन्धुरा स्क-
न्धेन, लिङ्गा रोमभिः, तथा कर्णाभ्यामुपचितयलाप्यश्वि(स्थि?)मयी मुखेन,
स्वरूपमुग्धाऽपि विदग्धा पदन्यासे, अदृष्टपूर्वैव सुरलोकसम्भवाकारविभ्रमधरा,
मनोहराङ्गी तुरगीति कुमारकेसरिवचनाद्राजा झटित्यन्यतो विकृप्य तस्याम-
रविन्दसुन्दरं चक्षुः सविस्मयमपातयत् ।

दृक्पातसमकालं च तथा सह पुरः प्राप्तेन प्रणम्य विह्वलः किरातराजेन-
देव ! अद्य चिन्धस्य महागिरेः परिसरभुवि प्रचरतो ममाग्रे झगिति परमसाव-
म्बरतलाद्गतकालमत्यन्तहरितदूर्वास्तम्बोपरि पपात, न जाने किं सत्यमिय-
मम्बरादेव रविस्पर्शनमपहाय सरसदूर्वाहारकाङ्क्षिणी क्षोणीतलमवातरत्,
उताद्रिशिखरादमरजन्मनः कस्यापि वाहनमेवष्टंभामदात् । (मनवष्टंभम-
पतत् ?) अवेक्ष्य च स्वरूपमेवंविधममुष्या विस्मितेन मया चिन्तितम्-अहो !
कस्येयमसहशाकारचार्वाकुतो वाऽत्र वितीर्य कालमागता ? मन्ये सप्तभ्योऽपि
रविरधतुरङ्गमेभ्यो गतिवेगमाधाय निर्मितेयं विश्वसृजा तेन ते समतलमप्युद-
घास्तशैलधोरन्तरालमखिलेनाह्वा लङ्घयन्ति । उच्चैश्च वा अपि निष्क्रम्य समुद्र-
मथनादेनामुदीक्ष्य निजपरिभवाशङ्कया नात्र महीतले स्थितिमकरोत् । समी-
रणश्चापमिदं यानैकरत्नमपहाय हरिणमधिरुढो ब्रजन् तरल इति मतो लोकेन ।
किञ्च न तावदिह नूनमेनां त्रिदशतुरगातिरेकसुन्दरामाकृतिं बहन्तीं मनुष्य-
जन्मा कश्चिदधिरोढुमर्हति । तन्न यदि ध्रियमाणा झगित्यपक्रामति, तदियं
मर्त्यलोकशक्यं वाहनार्थमुचिता भविष्यति चेत्स्वामिन इति सम्प्रधार्य सह-
ग्वञ्चनोपायमनुसरतोऽस्य दारकस्य हस्तेन मया धारिता, मया किमस्य ध्रियते
शङ्कितैः, पद्ममुना छलेन विधृतास्माभिरियं त्वनुब्रूतहृदया सिद्धेव निःशङ्क-

मास्ते । ततश्चात्मनः पर्याणपरिकरेण प्रगुणीकृत्य सेयमानीता देवस्य पादा-
नतिकम् । उपरिष्ठादेवः प्रमाणमित्युक्त्वा विरराम ।

अथ कुमारकेसरिणाऽपि—अये निरुपायलब्धेनामुना रसान्तरेण राज्ञः
सुदूरमन्तरयामि प्रस्तुतमनङ्गपीडाकरं रसमिति विचिन्त्य वीक्ष्य तां सम्यक्
सर्वाङ्गमवगतस्वरूपेण विज्ञप्तः—स्वामिन् ! अवधार्यतामसौ तावस्य (ताव-
दस्ति) नवधा तुरङ्गजातिषु तोकोराजातिरुत्तमै(व) । साक्षादष्टधा ह्यलक्षणे च
संस्थाने तावदुच्छ्रायो दैर्घ्यं परिणाह्येति यथावदङ्गुलसंख्यया प्रधानमानोचि-
तप्रमितिरुत्कृष्टैव, श्रवणयोश्च युगं यादृक्शास्त्रेणोक्तमस्ति तादृग्लघुतया श्रेष्ठं,
मृदूनि च पश्य केसरत्वक्तनूरुहाणि, निर्मासताऽपि जानुजङ्घानेषु, नयन-
दशनस्तनेषु च वास्तवं स्निग्धत्वम्, असावप्युद्गायवती ग्रीवा, खुरेषु निष्ठित-
मेव काठिन्यम्, पृथूनि च ललाटकदिस्कन्धपृष्ठाक्षिवक्षस्थलानि, किमुच्यते
यथोक्तैव संस्थानगुणेनासौ वर्णेन च मूलवर्णचतुष्टयात्पाटलच्छविः । आवर्तैस्तु
यथास्थानमुचितैरेव चिह्निता, ध्वनिना च सङ्ख्यस्य (शंखस्य?) हेपते । देव सत्वं
च सत्त्वेनाविर्दधाति । दधाति च छापामाग्रेयीम् । सुरभिश्च सौरभेण पङ्कज-
वनस्य, त्वरितया विलासयस्या च गत्या प्रचरति । सप्तधा प्रकृतिषु शुद्धैव
सत्त्वप्रकृतिः । प्राणमपि तमेव प्रधानमाङ्गिकं स्पष्टयति । एवमेभिः शुभलक्षणै-
रक्षीणसृष्टिरसार्वहृत्पथिरोढुमास्तिनिर्व्यूढस्य स्वामिनः । तद्देव ! कौतुका-
द्विरुक्तं बाह्यतामियम् । धारा हि याः किल विपञ्चिताः पञ्च तास्वैकैका
त्रिधा प्रकीर्तितेति सम्यक् निरूपय प्रथिताश्ववारधौरेय !, तासां क्रमं पञ्चधा
मण्डले तु तथैत्युपदर्शय प्रकर्षात् भो ! बाह्विद्ययोपहसितरेवन्त !, विधिं
वाहनस्य पङ्क्तिं च धरणीन्द्र ! सूत्रय, त्रिधा च वीथी तस्यानुचितक्रमेण
वेगमारोपयतु वाहनविधिविशारदो देव इति आदरादिज्ञप्ते तेन कौतुकी-
नरेन्द्रः सलीलमारुह्य तथैव तां बाह्वितुमुपक्रान्तवान् ।

अत्रान्तरे च—

झटिति प्रधावन्नागतो दुरन्ताकृतविह्वलः, ह्लावितोऽम्भसा श्रमजेन, गति-
जवायासविस्मृताभिरनवरतनिःश्वासोच्छ्वाससन्ततिभिरन्तरितवचनवर्णपरिपा-
टिः, कर्मकरः करभकः—“ देव ! मुपिता मुपिता स्मः, पश्यतामस्माकमश-
क्यनिग्रहेण दुरात्मना कुतोऽप्यागत्य विध्वस्यमानमिदं रक्ष्यतां रक्ष्यतानुद्या-
न ”मिति सन्त्रासगद्गदमवादीत् । विस्मयोत्सुकैरूपान्तवर्त्तिभिश्च केन रे केनेति
युगपदावृच्छयमानो भयादनुद्गीर्णनामा तेन तेनेति जल्पन् नृपेन्द्रमहासयत् ।

राजाऽपि तेन तादृशा तस्योज्ञासवचनेन विस्मितश्चान्तः सत्वरमाहृत्य
जङ्घाभ्यां तुरगोमनुष्टयावितैः कुमारकेसरिप्रभृतिभिरनुस्त्रियमाणमार्गः क्षणा-
त्तमुद्देशमासाद्य पुरो निहितदृष्टिरेकहेलयैव परमितस्ततो लतामण्डपाल्लनामण्ड-
पमुर्वोरह्यादुर्वीरह्मनुसरन्तम्, अ(न्वा) रब्धमशेषतोऽपि चनरक्षिभिः, अ-
क्षामविक्रमं, हास्यरसमिव पार्थिवविकारेण परिणतम्, दुर्नयमिव प्रतिमया प्र-
तिष्ठितम्, धैरूप्यमिवानन्यरूपतया नियमितम्, चापलमिवैकवसतितया व्य-
वस्थितम्, कङ्कारकान्तिभिस्तनुकहैर्लघुकपिकच्छुकेसरैरिवोपजातकण्डूतितया
सन्ततमङ्गेषु कण्डूयनस्थभावमुपशीलयन्तम्, चापलदुरुद्यमान्दोलितचन्दनमही-
रहतया चलितशिखरशाखाग्रविघटितेन क्रोधात्पश्चाद्भागलमेन गोधूमरोचिषा
भुजङ्गमेनेव पिङ्गत्विषा लाङ्गलदण्डेन भ्राजमानम्, फालवशमिलितविम्ब्यफल-
पाटलरसेन लिप्तया चदनसम्पदा दशनदलितकुम्भकर्णनासासृजा ह्लाषितमुखं
सुग्रीवमिव दृश्यमानम्, पाकाकृष्णगभस्तिनि नारङ्गफले प्रसारितकरं शिशुभा-
वचापलाङ्गालरविविम्बमाकर्षन्तं हनूमन्तमिव प्रतीयमानम्, इतस्ततो दृष्टनष्टन-
या रणरसोद्यचापलं नीलमियोपलक्ष्यमाणम्, प्रेङ्खता जात्यकनरुदलोद्योतदी-
प्रेण प्रभाषिण्डेन जलदपण्डात्तडिङ्गोलमिव श्यामलतमालशिखराद्यम्पामधः
क्षिपन्तम्, तारकवतश्च गगनादुल्कापुञ्जमिवोद्बुद्धमाघबोमण्डपात्फालेन निःस-
रन्तम्, क्वचित्क्वपिद्वेन वपुषा परिणामपिङ्गलं फलमिव पनसतत्कृष्णेषु लम्ब-
मानम्, क्वचिद्यावकलया चदनविम्बकेन फलद्विमेकोत्तरां दाडिमीविटपेषु दर्श-
यन्तम्, क्वचित्कपिलोत्फुल्लरोमशया लाङ्गलश्रियाकपिशकेसरविकस्वरां मञ्जरी-
मिव लतामण्डपेषु सृत्रयन्तम्, हरजटाग्रपिङ्गलया प्रज्वलन्तमिव देहत्विषा,
प्रचलदखिलाङ्गभागेन उत्पतन्तमिव चापलेन, फलग्रहोदधितरुरेण विस्तरन्त-
मिव दुर्नयेन, रक्षिजनरुद्धर्धनोपकल्पितेन हसन्तमिव दन्तनिष्कर्षणेन, विद्रूप-
कमटयोचरपात्रेषु, विटकान्तारनगरेषु, भोक्तारमारामग्रामफलानाम्, प्रसाद-
चिन्तरुमनोरुद्रश्रियाम्, विभीषिकाप्रभेदमिव चनदेवतानाम्, हास्यपात्रमिव
महीभृताम्, उद्यासनप्रियमिव तन्मिश्ररोपवेशिनम्, नियमयन्तमिव फला-
हारिणम्, महाकापमद्भुताकारभासुरमतिजयं स्रवद्गमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वा च साश्चर्यम् अहो महत्त्वमङ्गानाम्, अहो भासुरत्यमाकृतेः अहो
चतुरता चैतन्यवृत्तेः, अहो शक्तिरगम्यफलादानस्य । यथास्य तिर्यग्जाता-
प्येष मानुषसधर्मा व्यापारः, यथा स्रवगजन्मनोऽपीददामभीरुत्वम्, यथा

रक्षकचमूविमर्दकमिदं च सामर्थ्यम्, तथा तर्कयामि केनाप्यन्तस्तिरोहिता-
कारेण चस्त्वन्तरेणामुना भवितव्यम् । ये हि रामायणे सुग्रीवनलनीलाङ्गद-
प्रभृतयो दिव्यांशवन्तः श्रूयन्ते, ते किमन्यादृशाः केचिदभविष्यन् । अथवा
मध्यवर्तीं तेषामेकोऽपि हनूमानास्ते । स यद्यसावमीभिरनन्यशक्तिभि-
श्चेष्टितैर्भवति तद्भवति । भवतु, सामर्थ्यमेव ज्ञापयिष्यति यः कश्चिदयमिति ।
दृश्यतां तावदिति चिन्तयन्नभिमुखमुपागतेन तदुपसाधनानुबन्धभावनातु-
चिष्टेन विज्ञप्तो वसन्तशीलेन देव ! कुतोप्ययमेवमागत्यागत्य प्रतिदिनं वन-
रक्षिपुरःसरानस्मान्न किञ्चिदिव मन्यमानो नवपाकमधुराणि नाभियाच्छित-
फलानि सर्वतो विलुप्य स्वयमनास्वादयन्नये । कुत्रचिद्याति किलाद्य निगृ-
ह्यते श्वो निगृह्यत इति न गतो गृहीतुमस्माभिः । अद्य पुनः प्रसङ्गसमा-
गतस्य देवस्यापि ज्ञापितमित्यादिवचनादधिकवर्धिताद्भुतरसो राजा तं स्वय-
मुपक्रान्तवान् ।

अथ सोऽपि—

बालरधिरक्तवदनः सम्पदमाच्छिद्यनिर्गतोविपिनात् ।

दुर्वासर इव भ्रूभृत्युपस्थिते शुभदशाप्रतिमे ॥

ततश्च—

उत्क्षेपणन्यसनशौण्डपदक्रमेण

पूर्वाङ्गमुन्नतमनुन्नतिमिव कुर्वन् ।

पश्चान्मुहुर्धूलितकण्ठमकुण्ठवेग-

मन्नाग्र दृष्ट इति निस्सरति श्रवणः ॥

राजा तु तेनोद्यानविप्लवकोपेन क्लृप्तो पुनरसौ किमर्थं च स्वयमनुच्छि-
ष्टानिफलान्यादाय यातीति महता कौतुकेन च प्रेरितो जगिति दत्त्वा कशं
तुरङ्गयाः साग्रहं पृष्ठतो दद्यात् । क्षणाच्च स तथाऽतिसत्वरं विनिस्सरन्
कपिरित इतोऽयं प्राप्यत इति सप्रत्याशमनुसरन्तमनुमार्गलघैश्च कुमार-
केसरिप्रभृतिभिः स्तोकान्तरमनुसृत्य चरणगतिवेगभङ्गतया स्थितैस्समुज्झित-
मेकाकिनं नरेन्द्रमतिदूरमाचकर्ष ।

तथा सुदूरमाकृष्टो वज्रव्राजा तमतिवेगलाघवानुकूलमास्नाह्वजं श्रवण-
मनुसरन्त्या मुत्तादवगलन्तीभिरतनुफेनवल्लरीभिरतनुवेगोज्झितस्य पश्चादाग-
च्छतो मरुतः पन्थानमिव (चि) ह्यन्त्याः, परस्परमुभयोः स्पर्धयेवाग्रमग्रमनु-
सरतोरग्रचरणयोर्द्वयेन समागतां ककुभमधि प्रधावन्त्याः, रपातिरेकमाकलय्य

तुरङ्गयाः सकौतुकमहो किमियमुत्पतिता वियत्पथेन याति, किमुत्क्षिप्य केना-
प्यदृश्यमूर्तिना नीयमाना तिष्ठति, किमेतदहसंकान्तः कश्चित् छद्मवानेवं प्रस-
र्पति, किमीदृशमेव जवस्वरूपमस्या इति बहुवितर्कव्यग्रतया मुहूर्तमकृतावधानः
सहसैव परमनेकरुशकुन्तकूजितारावतुमुलैरुद्गोधितेन मनसा दत्तदृष्टिरकस्मा-
दात्मानमेकत्र महावने पतितं व्रजन्तमद्राक्षीत् । वीक्ष्यते यावत् तावत्स खलु
महीध्रमेदुरो नास्ति शाखामृगोऽपि, अग्रे केवलं निवारयितुमिवाग्रतो गमनमन्तरे
स्थितम्, छलितविन्ध्यगिरेरगस्त्यस्य रोषाद्वर्धितमिव पिषाय दक्षिणां ककुभ-
मवतिष्ठमानमेकं गौरीतपश्चरणपञ्चाग्निना विलीननुहिर्न हिमाद्रिमिव, हरपद-
स्पर्शप्रभावादपगतस्फटिकपाण्डुकुष्ठम्, कैलासमिव, बार्धकेन गलितकाञ्चन-
च्छविं सुमेरुमिव, अदभ्रशिलारकृताभ्रं भूचरमपश्यत् ।

उपजातविस्मयश्च त्वरितमाकृष्टरश्मिवलयो विधृत्य तुरङ्गीमुपमृत्य च
घनच्छायातिशीतलं तलमनोकहस्य श्रमभरातिमन्धरया दृशा निरूप्य सन्नि-
वेशमशेषतो दिशां सम्भ्रान्तहृदयश्चिन्तयाञ्चके—अहो ! काहमिह महावने
पतितः, कनम एषोऽपि ब्रह्माण्डफलककीलको विसङ्कटः सानुमान्, क सो-
ऽस्मदवनीप्रवेशः, क ते कुमारकेसरिप्रभृतयः सहायाः, कियन्तमध्वान-
मियमुल्लङ्घितवनी महाजवा तुरङ्गी, न चैतस्या वेगलाघवमिदमदृष्टपूर्वमालोच-
यता व्यग्रेण मया समुपलक्षितोयमुज्झितस्वीकृतो भूविभागः, क चासौ
कपिर्पदर्थमनुपृष्ठवाचितोऽस्मि, किमदृश्यो भूत्या कश्चिद्भूतः, किमिह भाषा-
यिना तेनाहमाकृष्य छलादानीनः, करिष्यति वा किञ्चिदुपरिष्ठादन्यदप्पसौ,
किमियमित्थं प्रवृत्तिः किञ्चिन दर्शयिष्यति कर्मणोऽनुरूपं फलम्, किमेव-
मीदृग्विषयं प्रातिकूल्यं वा विषेः, इदानीं किमत्र कियते, किमु ध्यावर्त्य तुरगीं
पञ्चाङ्गजामि, किमग्रेतनीं सुवमनुसरामि, किमिहैव तावत्तं हताशमदृश्यीभूतं
वनोरुसमन्येषयामि, यदि तावदियमीदृग्विधा ललितैव तुरङ्गी तनो मे न दूरं
निजनिवासनगरं संप्राप्तिः (मुं ?) स पुनरास्पदं महाद्रुतस्य कथमवैक्षिनव्यो
यलामुक्ताः, यदा सर्वेऽपि परमधर्मातिभृतः पिपासिनाश्च नितान्तशीतलमति-
स्यादुसलिलमुपकूलफलवदनोरुहं जलाशयमधिभ्रयन्ति तत्तमहमाश्रयामि,
तत्रापि यदि नैष प्रत्यक्षनामेष्यति ततः किमनेन, मनः प्रवृत्तिरेव फौतुरु-
मसौतुरुश्च कल्पयति, तावत्स्वरातपसमयमर्पणश्रमकदर्थितामिमां तुरङ्गी-
मात्मानं च जलाशुपतेचनैरुपजनितसांष्टवं विषाय कालोचितं करिष्यामीति
निश्चिन्त्य चलितरत्नो दुमतलात् समंधरप्रचारमिनस्ततो निभालयन्नातिदूरमा-

नन्दजनितकूजितारावमुखरैराख्यातविषय इव हंसादिजलपत्रिभिः, अनिलान्दोलितशिरोभिः संज्ञितजलाशय इव तरुभिः, अभिमुखसमागतैश्च कृताभ्युत्थान इव साम्भोजसौरभैर्वायुभिर्द्रुतनिश्चयः सप्रमोदमनुससार तां दिशम् । अग्रे च तस्यैव भूभृतो मेखलायामत्यन्तशीतलाभोगं प्रभेदमिव हिमस्य, संस्कारमिव चन्दनस्य, परिणाममिव चन्द्रमसः, सन्तानमिव शीतकालस्य, राज्यग्रंशमिव निदाघस्य, सञ्चिताम्युसर्वस्वं कोशमिव वर्षागमस्य, सुस्वादुजलमयं रूपान्तरमिव समुद्रस्य, विविधोर्मिचमूचलननुस्तरं चक्रव्यूहमिव वरुणराजस्य, यमलजातमिव द्वितीयं मानसस्य, वर्तुलमशालिना पालिवलयेन ठकारमिव महीमातृकायाः, निरालम्बनतया झगित्येकत्र पुञ्जीभूय निपतितं भरमिवाभ्रगङ्गायाः, धर्मोपमर्दरौद्रस्य कलेः प्रसरमालोक्य मन्त्रयितुमेकान्तमिलितानां मन्दाकिनीस्रोतसां त्रयमिवावडमण्डलीरूपेणोपविष्टम्, सुरपतिफणीन्द्रयोरुत्पन्नचिवादे पाताललोकादाकृष्टमन्तरालेविमुक्तममृतकुण्डमिव विस्तीर्य जगत्यामास्थितम्, शैत्याभिलापपतितयेव छायाया तटतरुणाममुच्यमानशीतलतरङ्गम्, तरङ्गसंगतालम्बिशाल्वाप्रपल्लवमुखैः स्वादुताम्रलुब्धैरिव तीरशालिभिरनवरतमापीयमानसलिलम्, क्षारसागरजलोद्विग्नैः सुधामधुरवारिग्नहार्थमापतितैरभिनवाभ्रपटलैरिव पृथुभिरम्भोजिनीदलैः समन्तादा(धृतम्,) सुनिर्मलाम्युतया प्रतिबिम्बितेषु बहुपदार्थेष्वेकतः प्रतिकलितमूर्तिना गगनपिधानकेनेवाल्पकत्वादन्तःपतितेन महत्त्वमद्भुतं विभ्राणम्, अन्यतस्संक्रान्तविम्वया परिसरविलीनवनराजिरेखया चिततवाडयधूमच्छटाङ्कितक्रोडमपरमष्टमं पयोधिमिव प्रतीयमानम्, अपरतः प्रबुद्धचिदादरविन्दप्रतिबिम्बैरातपत्रैरिवातपाद्रक्ष्यमाणसैन्यमन्तर्निवासिनं वरुणमायिर्दधानम्, शतशः प्रतिविम्बितैश्च पृथुदलस्तवकपूरितमौलिभिस्तटतालशालिनामाकारैरमृतकुण्डधिषा पातालान्निस्सरद्भिरनेकफणैर्भुजङ्गमैरिव आजमानम्, अनिलतरलिताविरलशीकरनिर(न्तर)दुर्दिनोत्सवपदं चातकानाम्, कमलसारभसुगन्धितं विलासमचनमिन्दिन्द्राणाम्, विकसित यहलकुयलयान्धकारसंवलितं संङ्केतकं सारसद्वंद्वानाम्, सुस्वादुशीतलजलं प्रपासत्रमटवीचराणाम्, सिद्धनवमृणालादिकन्दकमनोपं रसवतोस्थानं कलहंसवयसाम्, कमलपरिमलमिलितालिमण्डलमनोहरं धृतमेघदम्बरातपत्रमिव जलाशयैकाधिपत्येन, फीडन्मकरपुच्छाच्छोटनसमुत्थितोदच्छटं समुत्तम्भितपताकमिव जलोभेकेन(द्वेकेण,?) यहलकलोलतरलं कम्पमानमिव शैत्येन, तटान्तमिलितटिण्डीरवह्नीरोपकटमायातपलिनमिव,

महत्तरत्वेन, निर्मुद्रमपि मुद्रितोपकण्ठं श्वापदपदैः, हुस्तरमपि तीर्यमाणं तरङ्गैः,
 अस्ताग(अगाधः)मपि लब्धमध्यं पयोभिः, अमलमपि मलिनमिन्दीवरप्रभाभिः,
 पवित्रतोयमपि मिश्रितमरविन्दमम्बु(धुविन्दु ?)भिः, कचिच्चलदेवनाञ्जनरूपिका-
 भिरिव दन्तुरं कुचलयकलिकाभिः, कचिच्छरगवाराङ्गनाश्टङ्गारयावकक्षेपपात्रै-
 रिव पादलमुन्मिपिनरक्तोत्पलैः, कचिच्छारिलक्ष्मीनिमन्त्रितानीननवयधुवरैरिव
 पिशुरं चक्रवारुमिधुनैः, कचिच्चटुलयलिगभिश्चलदिव जलकुक्षुटकुटुम्बकैः, क-
 चिच्चलकान्तिभिर्हंसदिव चकोरपेटकैः, कचिन्ममृणवाणिभिर्जल्पदिव क्रुररस-
 न्दोहैः, कचिद्दीर्घमाराविभिर्गांधदिव कुमुदपद्पदैः, उद्भ्रसता जलेन द्राव्यपदिव
 मेदिनीम्, उत्कालशालिना तरङ्गचक्रेणाकामदिव दिशः, समुत्पन्नना शीकरक-
 दम्प्येन व्याप्नुवदिवान्नरिक्षम्, श्रुनमेव तापापहारकम्, दृष्टमेव तृष्णाह-
 रम्, जलकुक्षीररूपनासादितनलम्, लहरीभिरप्यदृष्टपारम्, अपारप्रसरमुप-
 तीरसम्भृताङ्गं तटागमद्राक्षीत् ॥

उद्भ्रमयनोरजस्यजनकजानोदराकपिनं

यप्रानिस्थिरगन्धवाहृतुलिनं गन्धं गृहीत्या नयम् ।

भृङ्गास्तत्क्षणन्वयसौरभरमादुन्मादयन्तो भ्रम-

न्त्यग्रेऽग्रे नलिनीश्रियः कृत्वरयं प्राप्या भुजहा इव ॥

अपि च—

यप्र—

पूर्णावलयवाद्गले गर्भे (ह्रस्वागर्भे ?) रङ्गे स्थिता इव ।

मेलन्ति लहरीदण्डैर्दण्डराममयां श्रियः ॥

तदयन्तोऽप्यप्रगिपुननयिनैर्हभिनययाधने ।

व्यावृत्त्य भ्रममाणः स भगवान्भूयोप्यगम्यो मुनि-

स्तेनैवे शक्तिना इयोर्मिवरताः मत्ताऽपि घाराशयः ।

अप्रागापगभोरगर्भगुणि स्वरं प्रविष्ट्य स्थिताः

पादोविगटमिरेण पूर्णवयनो विन्ध्यध शृङ्गि ययो ॥

इत्येवमनुगित्य सार्धमाप्यायिनमनाः सरममनुत्सार्य विमृश्य ययां-
 णमुद्ग्रेहनगरनजलपापनादिभिः सन्नर्प्य च मङ्गल्य्य मन्त्रावन्त्येन तुरङ्गी
 नवदरितपूर्णाङ्गमनोहारिणि परिसरे स्वरं चरन्तामनुग्रहम् । स्वयं च तुरगोपु-
 रनिगरस्यविष्टनाप्यपूतिभिराभूतं प्रशान्त्य चरणयोर्युगलम्, आहृत्य च
 स्वयमम्बुजादिजनजकुमुभ्यङ्गार माप्याहिर्जीं देवताशक्तिम् । अनन्तरं

चाभ्यवहृत्य प्रत्यप्रसरसानि मृणालीकिसलयदलानि तीरतरुलताफलानि च पीत्वा च तरुच्छायातिशीतलं सलिलम्, आसन्नवर्त्तिनः शाखासन्दोहवहलस्य तमालविटपिनो मूलवर्त्तिनोमनुसृत्य च छायामुपाविशत् ।

उपविष्ट एव च हृदयोक्तृत्य तं बलीमुखमशेषनो जलावनारवर्त्मसु तद्वतरुशिखरेषु लतान्तरेषु गुल्मसन्धिषु कन्दरदरीमुखेषु च प्रहितचक्षुरालोकयत् । कियन्तं क्षणमतिक्रम्य मनस्यकरोत्—अहो न तावदिह दृग्विषयमागतोऽसौ दुरात्मा कपिः, कान्तारमिदमसञ्चारगोचरं च मानुषाणाम् । तथाह्याश्रयोद्देशलेशोऽपि न कचिदालोक्यते प्राणिनाम्, प्रायःश्वापदान्यपि न नाम सञ्चरन्तीह दुर्बने, तत्किमेवमत्राऽऽसितेन, तेऽपि कुमारकेसरिप्रभृतयः क स्थिताः, क किल्लात्मानुसरिष्यन्ति, क चान्येपयिष्यन्ति, क वा भ्रमिष्यन्ति, किं करिष्यन्ति, कथं यत्तिष्यन्ते तपस्विनः, तद्यदि प्रीतिमुपगतेषममुना सरसदूर्वाहारचारेण तु(र) गौ, ततो व्याधुष्य घृष्टतो ब्रजामीति संचिन्त्य तदभिमुखं निक्षिप्तचक्षुरकस्माचरन्त्यास्तस्याः पूर्वचरणयोरप्रवर्त्तिनमुल्लसितमांसलमरीचिवह्लरीपरीत-पुलिनपदम्, पुष्पमिव विशुद्धतायाः, शुच्छमियाशेषप्रदीपकलिकानाम्, नभसः पतितं गर्भाण्डकमिव भगवतः पतद्गस्य, ज्वलन्तं चितापुञ्जमिव निशा-तमिस्त्राणाम्, रविणा परिगृह्य सुभगीकृता द्यौरियमितीय स्पर्धया धरित्रीं स्वीकर्तुमागतं, पुरः सौरभ्यलोभागतैः कणत्पदचरणचक्रैरालोकविदलनापराधभीतिसड्बुचितैरिव तमिस्त्रपटलैः प्रसाद्यमानम्, अतिस्वच्छतयाऽन्तर्दृश्यमानव(गि?) लितानु(न्ध?)कारशकलानोव संक्रान्तासन्नविदपदलबिम्बकान्युद्ध-हन्तम्, अन्धकारशतैरप्यचिन्त्योऽयमिति सौख्याधिभिरियाशेषतेजोभिरा-श्रितम्, दूरप्रसारिभिः करैस्तमालशाग्वान्यतमसमलिनितान्पाशाशुग्वानि क्षालयन्तम्, सर्वतोविजृम्भितेन तेजसा सरुलमेकभूतात्मकं जगज्जनयन्तम्, असद्भावमिवापादयन्तमभ्यरस्य, निकामनिर्मलमतिमनोहरं मणिमपश्यत् ॥

दृष्ट्वा च विस्मितेन म(न)सा समन्तादृष्टिक्षेपैर्नकोप्यस्मीति दृढं निश्चित्य ननु कायमिह स्वयामगरिमगौणोक्तुनाशेषरत्नजातिरपूर्वमणिः, कथमिदं सर- (स्तीर)मनुप्राप्तः, कुतश्चैवमवग्रंगदुस्थितिरमूत्, नियतमयमननैर्मरीचिभिः सदैवाप्रहतेन च महसा (सहस्र)करमिष्टिनं(मिनं?) प्रियामास्नमिनतेजसं भगव-न्मपि शुभणिमतिक्रामति, निर्मलतयाऽवकृष्टलाञ्छनं कौस्तुभमतिशोते, किं च निष्कोपतया मुनीन्द्राणामपगनवासनया च सुराणां स्पर्धते मनोभिः, अपिचामुना जिनप्रभः कौस्तुभो लज्जित इव वनमालापण्डमसिनप्रमान्यका-

रितं हरेर्वक्षस्थलमधिष्ठितः, चिन्तामणिरप्यनेन सादृश्यमात्मनोऽभिवाञ्छ-
न्निव दानादभीष्टं फलमित्यर्थिनां चिन्तितार्थदाने प्रवृत्तः, अन्ये च मणयः
प्रभापराभवमयेनेव, केचिदगाधाम्भोधिमध्यवर्त्तिनो नाविर्भवन्ति, केचिदा-
श्रितरोहणाद्वयः समन्तादात्मानमतिप्रभूतया मृदा प्रच्छाद्य तिरोबभूवुः, के-
चिच्च रसातलं प्रविश्य फणीन्द्रफणापञ्चरमधिश्रितवन्तः, किमिह नाम स्नात्वा
निर्गच्छतः कस्यापि विस्मृतः, किमम्बरे विमानगामिनो जनात्परिश्रष्टः, किं
घाऽन्यतः केनापि घन्यप्राणिना पक्षिणा वा कुतश्चिदाहृत्यात्र निक्षिप्तः, यथा
च मधुव्रतोपसेष्यमानवहलपरिमलोद्गारवाही सिन्दूराङ्कितश्च कश्चित्तथा तर्क-
यामि सौरभ्यसम्भृताङ्गावपवसङ्गिन्यलङ्करणे कस्यांश्चिदङ्गनाया विभूषणमसौ
तदेनमादाय पश्यामीति परामृदयोत्थातुमिच्छो राज्ञः समीपं सखलु कथञ्चन
तत्त्वुरग्रहतिवेगादुचलितो मणिरग्रे पपात ॥

सा च परं तेन मणिस्पर्शप्रभावेण झगिति तुरङ्गयारूपमुज्झित्वा तदेव
जटावत्कलोपवीतधरं शरीरमावहन्ती तारावली यमूव । राजा तु तं प्रभावभू-
यिष्ठं मणिमात्मनोऽग्रे पतितमालोक्य ननु कीदृगिदमिन्द्रजालसोदरं कुतूहल-
मिति विसर्पता विस्मयेनाकृष्ट इव तस्मान्मणितो निवर्त्य निश्चलेन चक्षुषा
रूपान्तरेणोज्झितामभिनयामिव तारावलीं द्रष्टुमारभे । साऽपि स्वमूर्तिलाभर-
भसितमात्मानं विभाव्य तेनाद्रिणा सरसा च निरुद्रमध्यं तन्महारण्यमित-
स्ततो विस्मिता निभालयन्ती सरभसमेकहेलपैव विनिहितविलोचना साधु
साधु चिरादनुगृहीताऽहमभीष्टघटनया देवनाभिः । कुत्रेह क्रूरचनचरावतार-
दारुणारण्यसरसस्तटे त्रिभुवनश्रियः सोमन्तरत्नमित्थमनुचितायस्थानदुःस्थि-
तमभूदित्यालपन्ती दूरतोऽपि प्रसारितकरा त्वरितमद्रेरभिमुखी दयाव ॥

राजा तु तथा प्रवृत्तायां तस्यां सवितर्कमहो कोऽयमालापस्यान्यथावृत्ति-
रूपक्रमोऽमुष्याः । मणिरसौ ममाग्रे तिष्ठत्येषा तु धाविता सन्मुखी शिलोच-
यस्येति विस्मयात्तत्रैव यावन्निरूपयति पङ्कजदलायतं चक्षुस्तावदादौ यस्मिन्न-
किञ्चिदेव गिरीर्भस्तिमात्रकमेव केवलमालोकितं तत्र परमकस्माद्भूमोऽग्रगंभं
विचित्रनवरचनामनोहरं माणिक्यमणिमन्दिरमपश्यत् । तस्माच्च मत्तकरि(परि)
चितया गत्वा सलीलं निःसरन्तीम्, अनुहरन्तीं च तमेव चित्रप्रपञ्चितं रूपम्,
आप्पायिकां दृशोः शशिविम्बदलोपरचितामिव चन्दनकरम्वितामिव कर्पूर-
पिण्डतामिव कमलमसृणिनामिव सुघोषशालितामिव मूर्तिमुदहन्तीम्, नग-
कुसुमशोभिण्या चरणपद्मत्रया लतामिव सौभाग्यभूमावुद्गताम्, जटस्न-

म्भवतीं चित्रशालिकामिव रतिनिवासाय कल्पिताम्, जघनचक्रोपराजितां कर्मशालामिव कन्दर्पकुलालस्य विश्रुताम्, गभीरया नाभ्या मूषावतीं वातिकि(गे?)न्द्रविद्यामिव शृङ्गाररसमादधानाम्, वलित्रयतरङ्गिणीं सरितमिव सौन्दर्यदेशान्तर्विस्तृताम्, सुवृत्तपीवरेण (स्तनयुगलेन) माणिक्यनायकवतीं रत्नावलीमिव त्रिभुवनश्रियः, नयनशफरोत्फालवतीं वेलामिव लावण्यसागरस्य, भ्रूचापलवलयिनीं वीरवृत्तिमिव तारुण्यसुभटस्थ, मुखसरोजसुन्दरां पद्मिनीमिव ब्रह्माण्डसरोवरस्य, विधिना निर्माय त्रिभुवनमनोहरामिमां मा कोऽपि ब्रक्ष्यतीति गोपायितुमिचारण्यगह्वरे विमुक्ताम्, मृणालिकाभरणां जलदेवतामिव कौतुकात्स्थले सञ्चरन्तीम्, करकलितलीलाम्बुजां लक्ष्मीमिव कमलवनात्कीडया भ्रमन्तीम्, कुसुमोत्तंसभासितां वनश्रियमिव शैत्याय सरस्तटे पर्यटन्तीम्, निर्माणसर्वस्वं भव्यतायाः, धारागृहमतुच्छकान्तिच्छटानाम्, फलं कन्दर्पकुसुमस्य, तीर्थं लावण्यसलिलस्य, पात्रं शृङ्गाररसस्य, भदनात्तिदशाजाड्यपाण्डुरं गण्डयोर्युगलमादधानाम्, तारावलीसम्मुखमालिङ्गनसमुत्सुकामापायन्तीमुदयसुन्दरीं ददर्श ॥

दृष्ट्वा च सचमत्कारमारमाधूतमौलिः—अहो साध्वभिहितवती यथार्थ-यचना तारावली, सत्यमेव त्रिभुवनश्रियः सीमन्तरत्नमसौ मृगाक्षी, सुधैव मया धारितोऽयं मणिः । किं च यथाऽऽख्यातं कुमारकेसरिणा यथा दृष्टं च तत्र पटे तथाऽभ्यधिकमेव रूपं तस्याः । किमुच्यते ।

तथाहि—

निक्षिप्तमम्भोजमवेन रूपसर्वस्वमस्यामिति तर्कयामि ।

कुतोऽन्यथा कार्मुकपाणिरेव जागर्ति रक्षार्थमिवाङ्गजन्मा ॥

अथवा—

सा श्रीरियं खलु यया जन एष याति-

हारायलङ्कतिविकस्वरमोश्वरत्वम् ।

दृष्टिः प्रहर्षजलविन्दुमिषादतोऽभू-

देनामवाप्य नवमौक्तिकमूपणा मे ॥

किं बहुना—

यत्संलीनमनिद्रचम्पकदलच्छायाभिरामश्रुता-

वेतस्यां किल मे प्रसूनधनुषो रागेण रक्तं मनः ।

तेनैवारुणरत्नशारतरलेनेवान्विता काञ्चनी-

मृषाऽभूदमितस्त्रयेपि जगतान्नत्वे(मेपे?)ति मे निश्चयः ॥

अहो यत्किञ्चन वैधेयता विधेः, अहो प्रभावः कर्मपरिणतीनाम्, अहो विचित्रता संसारस्य, येनेयमीदृग्विधाप्याकृतिरिदं वनवासक्लेशमनुभवति । येनेयमित्थमरण्यमध्यास्ते । तारावली च तुरङ्गीरूपमनुप्राप्ता । तत्सर्वमुभयोरन्योन्यप्रश्नादनेनैव तरोः प्रकाण्डेनान्तरितः शृणोमि तावदिति विनिश्चित्य तथैव तस्थौ ॥

उदयसुन्दरी चिरादचिन्त्यघटिनसङ्गमप्रमोदोल्लोलतरलितां त्वरितमाया-
तवतीं तारावलीमुद्भूतरभसं प्रगाढमालिङ्ग्य विस्मयोत्सुकया च तथा तथा
वनावस्थानध्यतिकरमाष्टा बहुविरहदुःखभारापसर्पणादाश्वसता हृदयेनैकतो
भूत्वा छायावति हुमतले निषय स्वहृदयदुःखप्रकारमब्रवीत्—प्रियसखि न
किञ्चिज्जानामि तदा तस्मिन्सौघशिरसि तथाऽनङ्गजनितासिंजागरस्यान्तराले
मूर्च्छया सुप्तेव सपदि विध्यातचेतना परमिह सरदये विबुद्धमपूर्वेण चूडाग-
तेन दिव्यमणिना विभूषितमनुगतश्लेकेन महादेहदारुणेन कपिना पश्याम्या-
त्मानम् । अनन्तरमुद्रासतरलेन चेतसा ननु काहमिह क तन्नयकमलनीदला-
स्तरणशीतलं सौघशिरो यत्र किल सुप्ताऽस्मि, कासौ तारावली या न दूरमा-
सीच्छयिता, क च वयस्यजनो यः पालितनिजक्षणः त्वरितमुपरयेव मां परि-
शृणोति, क तौ पितरौ यौ प्रातरुत्थिता पश्यामि, क तच्च कल्पान्तःपुरं यस्मि-
न्नभितोऽपि तानि प्रभातमङ्गलोपगीतगर्भितानि प्रयुद्धपरिजनारावाहम्बराणि
भ्रूयन्ते । हा हातास्मि दुरपसदेन विधिना, कीदृगिदमरण्यम्, अवनीधरश्च
कोऽसौ, कनममेतत्तागम्, कश्चायमासधवर्ती कपिरिति सप्रकम्पमशेषतो
विलोकयन्ती जानामि मामाकलय्य स खलु मनुष्यशेमुपीकः ह्रवद्गमो ह्यगि-
त्युत्थाय तस्मादिहपरतो निविडतरुलतास्तम्बदम्बरवता निकुञ्जेनान्तरितामि-
न्द्रनीलमयीं भुजवलेनाकृष्य भ्रूतो भित्तिमपसारयामास । मध्ये च तन्नेद-
मन्तःप्रगुणितावस्थानतल्पं प्राणिकप्रभयनमास्ते । तत्र मे निवासाय कल्प-
पद्मागत्प मां चरणसंवाहनादिभिरपमयां विधाय विहितसुम्बसूचकोपचारमिहो-
पवेशयाञ्चरे ॥

अनन्तरमुचित्य तदोपवनाडिटपतरुतापुष्पाण्याकृष्य च सरोगभोक्त-
मलकुबलयानि निक्षिप्य पशुनि कदलीदले भूयश्चरणसंवाहनमकरोत् । तेना-
चयुद्धतदीयहृदयाऽहमुत्थायात्र सरसि कृत्वा स्नानं तेन कुसुमोपकरणेन यथा-

क्रियमभीष्टं दैवतमपूजयम्, आगता च तथैव माणिक्यभवनगर्भमित्थमेतेन
प्रगुणितैरनेकनवपाकशालिभिः फलैराहारमकार्षम् । निर्वर्तितदिघसकृत्यायाः
सुखनिपण्णायाश्च तल्पतले मम स्वयमसौ कपिरचिरतं द्वारि स्थितो रक्षामक-
रोत् । एवमन्यदाऽपि यदा तु कचित्फलादिकमाहर्तुमुपपाति तदा तामेव
गिरिभित्तिमनन्यगम्यां पिधानं दत्वा मङ्गवनमन्येपामलक्ष्यगोचरं विधाय प्रया-
ति । न चात्र दुरन्तवनगह्वरे पतिता दिङ्मोहवद्दुलिता क यामीति जानामि ।
नापि तस्य कपेः सकाशात्पदात्पदमपि गन्तुमन्यतः प्राप्नोमि । तेन च दलवता-
ऽधिष्ठितमिदमरण्यमालोक्य सर्वेऽपि वनप्राणिनस्त्रासेन सुदूरमुज्झाश्चक्रुः ॥

तेनैवं काननेऽस्मिन्ननिलरविकरस्पर्शमात्रोपसर्प-

त्सम्पर्कं पाल्यमाना विगुणदिनदशादुस्थितिं प्रे(ह्व?)यन्ती ।

पञ्चपुष्पापपीडामिहसरसि विसाम्भोजसेवोपचारै-

(शरच्चै?)र्मन्दयन्ती विधिललितमितोपीक्षमाणा वसामि ॥

कः पुनरसौ कपिः, केन वा निरूपितः, किहेतुकश्चायमीदृशोऽस्य मदङ्गप-
रिपालनहेतुः, कथमहमिहागतेत्यादि न ज्ञातम् । अथ पुनः स्नानक्षणे स चू-
डामणिरादाय पथैव मया समयातिक्रमसमुत्सुकया शिथिलग्रन्थिवन्धमुत्तरी-
याञ्चले बद्धस्तथैव देवमभ्यर्च्य त्वरागमनव्यग्रतया विस्मृतस्ततो वसनाञ्चलाक्षि-
जाङ्गभारेण विच्युतग्रन्थिरपतदत्र कुत्रापि । स्मृतश्चेदानीं तेन शून्यं सीमन्त-
फास्पदं गतेन कथञ्चन पाणिना । तमन्येपयितुमदूरमित्यनुत्थापयन्त्येव कृपया
तमनुगामिनमथ केनापि दूरात्खेदितमिवायातमतिश्रमेण निद्रागतं वनौकस-
मेकाकिनी समुबलिताऽहमिह । त्वमपि त्रियसखि संक्षेपतः कथय ताराबलि
मध्यिङ्गकृतो वामरादारभ्य समस्तं घृत्तान्तमात्मनोऽपि जटावत्कलपरिग्रह-
मश्वभावमिममिहागमनं च । स किं दृग्निपपन्नागतस्ते कुतश्चिद्विद्यता कालेन
मम मदनात्तिहेतुर्युवा न वेति ससम्भ्रमं पृष्ट्वा ताराबली तत्सर्वमदर्शनक्षणा-
त्प्रवृत्तिं निजं घृत्तान्तमारभत निवेदयितुम् ॥

सखि श्रूयताम् । उदयसुन्दरि तदा शयनादुत्थाय त्वामपश्यन्ती निता-
न्नविधुराऽहमेव त्वदन्त्रापुरस्सरस्य स्यामिनः शिखण्डतिलरूप्य ज्ञापिनवनी ।
तेन चैवमन्येपयितुमनुप्रेयिताः सर्वेनोऽपि चराः । त्वद्विषोद्गुःखिनाचाहम-
प्येवं त्वदन्वेपणकृते निर्गता गता चैवममृगमुजो गोचरम् । एवं तनो रक्षिता
तेन तव दृढपदमेन । दृष्टश्चैवममावालापिनश्चैवं ज्ञातश्च नामान्ययनियासन-
गरसंवेदनादेवमेव च तेन कुमारकेसरिघृत्तपूर्वमुपदर्शितः स ते जीविनं

चित्रपटः । ततः स्वामिनि ! अहं तेन चित्रपटालोकेन द्विगुणितभवद्विरह-
दुःखा त्वदनुरागविधुरितं राजानमक्षमा संमोक्षितुमिति तामतिक्रम्य कृच्छ्रेण
रात्रिमुपस्येव त्वदन्वेषणाय भ्रमणमङ्गीकृत्य कुसुमवाटिकायां पुष्पोद्यमियेण
निर्गता नगरात् । अनन्तरं च तावद्दुःखग्रामाग्रहारपुरपत्तनालि पश्यन्ती
त्वरितमन्तरालपथेन यामि यावदेकत्र मध्याह्नतरणितीव्रातपेन विह्वला भ्रम-
रालसया दशा पुरःपुरोऽन्वकारपटलानि पश्यन्ती विश्रमितुमुद्गतहृदया सहस्रैव
च विदार्य गगनमुच्छ्रितेन स्खलिता क्षमाभृतः शिखरेण स्थिता च विश्रान्ति-
कृते सुहृत्कं तत्र । तत्र च नृपा विशुष्कतालुरपेक्षया पाथसामितस्ततो दत्त-
दृष्टिर्दुरादेकतः प्रतिशिखरकोणैकदेशे रङ्गप्रदेशवर्ति, पिहितं च घनलतागुल्म-
जालिभिः, अनन्यसदृशाम्बुनिर्मलतया गरुडचञ्चुग्रहाद्विच्युतममृतं कुम्भाहु-
तमिव विलुठितम्, ताण्डवरसविधूतिवृष्टितं हरजटाग्रगङ्गान्मसः पटलमिव
निपतितम्, ब्रह्मणः कराङ्गुष्ठं कमण्डलुपात्रमिवोन्मथितम्, कल्पात्पवनपा-
तितं चन्द्रबिम्बमिव स्फुटितम्, द्रुतिविद्योपसाधितं ताराकदम्बमिव द्रावि-
तम्, आपालिपूर्णमस्थूलविरलोर्मिजातमुत्तानतुण्डं तोपकुण्डमद्राक्षम् ॥

इदृषा च सहर्षमहो निर्म्माम (निस्सीम?) सृष्टिरमलभावोऽन्मसामित्य-
भिलाषतरलेन चेतसा त्वरितमनुसृत्य रमसात्तदीयं करप्राप्यमधिरमुक्ता-
मरीचिसञ्चयस्यच्छमतिशीतलं सलिलमापूर्णकण्ठमिच्छयाऽस्मि पीतवती ।
तदभ्युपानाद्य झगिति गात्रमेतदपहायासुना तुरगीरूपेण परमहमभूवम् । क्षणं
च तदुपकण्ठस्थिताऽहमात्मानमनुस्मरन्ती वितर्कमकार्षम्—अये तदेतदेहप-
रावर्ति सलिलं यत्पुरा सिद्धेभ्यः कथाभिराकर्णितमासीत्, हा किमिति पिपा-
सितया दृष्टमिदमभाग्यवत्या मया, दृष्टं चेत्किमिति परामृश्य नोजिज्ञातम्,
उज्जिज्ञातं न चेत्किमिति त्वरितमापीतम्, पीतं चेत्किमित्यङ्गुलीनिक्षेपेण नो-
ब्रान्तम्, अहो विचित्रव्यसनकारित्वमनन्तशक्तेर्देवस्य, येनाहमिदं प्रापिना
दशान्तरमित्यादि चिन्तयन्ती भूले महीतलगतं विलोक्य सरसदूर्वाप्रवाल-
शादलं तृणस्तम्भमनल्पया विमोहिता क्षुधा तमधि झम्पामक्षिपम् । क्षिप्त
झम्पा च गता भूम्यन्तरं प्राक्चैतन्येन मुक्ताऽस्मि । ततस्तु कुत्राहमवस्थिता
क गता क परिभ्रान्ता केनात्र समानीता कथं पुनरागता निजमकृतिमिति न
ज्ञातवती । केवलमिदं तु दैवानुकूल्यमभूद्यदेवि संवृत्तः सह भवत्यास्सङ्गम
इति सहर्षमुक्त्वा व्यरंसीत् ॥

उदयसुन्दरी च हा हा सुहृदुःखिते प्रियसखि तारावलि स त्वयाऽस्म-

न्मनोविषयनायकः सम्पग्जातान्वयनामवसतिरालोकिनोऽपि पुनरिदानीं दूरीकृतो दैवेन । किंच सोऽपि मर्दर्थमित्यमेव ताम्यज्ञास्ते । क पुनरसावा-
लोकनीयः कथमालोकनीयः कदा चालोकनीय इति विलप्य सविषादमुदग्रवे-
गवतीं मूर्च्छामगच्छत् । तारावली तु हा हा स्वामिनि ! हा निजवंशवैजय-
न्ति ! हा कन्दर्पविजयश्रीः ! हा त्रिभुवनालङ्कारमुक्तावलि ! किं किं किमिवा-
चेतनीभूताऽसि, किमद्याह्लादिनि ! मृगाङ्गमूर्त्तिरिवास्तमुपयान्ती जगदप्ये-
तदन्यकारयिष्यसि, हा हा मुपिता मुपिताऽस्मीति सेचनार्थमानेतुं सलिलम-
तिसत्वरं गतवती । अथ राजा नितान्नमाकुलीभूय प्रधावितो हा हा विरस-
पर्यन्त एव संवृत्तो व्यतिकरः । तद्यदि पुनरसौ मणिर्यथा कायपरीवर्तनविका-
रमपहरति तथा मूर्च्छादिव्यपायहरोऽपि जायत इत्याकूनसत्वरमुत्थाप गृही-
त्वा च तं मणिं तद्गर्भितेन पाणिना सुदृढमुदयसुन्दरीं करे जग्राह ।

अध्रान्तरेक्षगिति तस्य मणेः प्रसङ्गा-

बुच्छिन्नमूर्च्छमपमुद्रचिलोचनाऽसौ ।

येगोत्थिताधृतकराग्रमनङ्गरूप

मये नरेन्द्रमवनीतिलकं ददर्श ॥

ततश्च—

तस्याः सोऽयमिति ज्ञाने तस्मिन्नाविरभूद्रसः ।

स कोऽपि यमुदाहर्तुमभूज्जाडं विधेरपि ॥

अनन्तरं च—

सा तस्य पातुमलगन्तुपितेव तन्वी

रूपामृतं नचकटाक्षमृणालकेन ।

तामप्यनङ्गदहनगल्पिनामदध्र—

दृष्टिच्छटाभिरभिनोऽपि नृपः मिषेच ॥

तनस्नयोर्नूतनसंगमोत्सवप्रमोदलोलेव सगेगमनरे ।

परस्पराविष्टकटाक्षमङ्कमे रनिः करोति स्म गतागतानि(धै?) ॥

एवमनयोः स्नपनरेनेय मदनश्रमजलेन स्नानयोर्हस्तमेलनापरेनेय मणिना

सनाथकरतलोः पार्श्वतः प्रसरता द्विजोद्धोषेण घृतमिवाकूनविशेषप्रक्रियोपचारं
पाणिप्रक्षणम् । अभिनन्दितं च एवमोद्दामितानि जलोर्ध्वशिखरशोकराक्षन-
कुलानि तल्लताप्रवालकुसुमानि च मन्मुग्गमिरनिक्षिप्त्वाभिः जलयनाधिदे-
यताभिः । अथ रमादुदयसुन्दरी स्वेदजलरुणिकतदन्तुरमुद्भिन्नगुलकमाकम्प-

शरीरमावहन्ती त्रपया सस्मितमवनम्य वदनकमलमहो मुञ्चत मामिति शनै-
रतिमृदुमधुरमालपन्ती करतलाकर्षणप्रयासमकरोत् । राजाऽपि सहर्षमीपदि-
हस्य बहुरसोपलालितेन मनसा सनर्मसन्दर्भमब्रवीत् ।

मुधैव तन्वह्नि सरोजसुन्दरं

(करं) किमाकर्षसि कोमलोदरम् ।

स्फुटाक्षरं चन्द्रमुखि त्वमुच्यसे

चिरेण लब्धाऽद्य कथं विमुच्यसे ॥

अनन्तरमब्जिनीपलाशपुटभरितमुदकमादाय सवेगमायान्ती ताराबली
विलोक्य दूरादेव राजानमानन्दनिर्भरेण चेतसा तत्तथा तदीयं सङ्गममभिन-
न्दन्ती साधु साधु सम्पन्नम् । अहो कुतः, कुतोऽत्र, कथमत्र, किमत्र, समस्त-
जगदाजीवनैकहेतुरेकाकी देवः, इति सविस्मयोत्सेकमापृच्छय मनाक् तेनैव
पयसा तयोरवतारणकमङ्गलमकरोत् । राजाऽपि विश्वभूतेः शिष्यागमनक्षणा-
त्प्रभृत्यखिलं स्वीयमनुभूतविषयं व्यतिकरमावेदयाञ्चकै ॥

तदनु तुरगभावभ्रंशमूर्च्छापहार—

प्रवणपरमशक्तिख्यापनापूर्वकं तम् ।

मणिमखिलमयूखोल्लेखलिस्तान्तरिक्षं

व्यतरदमृतधाराध्यायिसारस्वतश्रीः ॥

इति षड्विधश्रीसोडुलविनिर्मितायामुदयमुन्दरीरूपाया-

मुमयमेलने नाम सारस्वतश्रीपञ्चाङ्कः

सप्तम उच्छ्वासकः ॥

अष्टम उच्छ्वासकः ॥

अथैवमवसरे सपदि निपतदुचण्डहादिनीतद्वत्कारमोदरम्, दुर्दशा(शा?)
सुरसमरसंरम्भकुपितकात्यायनीकठोरहुङ्कारदारुणम्, अक्षवधप्रधावितपवन-
नन्दनोत्फलितकिलिकिलारावभासुरम्, अरिवर्गनिग्रहातिविषमभीमनिर्मुक्त-
घनसिंहनादमेदुरम्, अद्रोपनः प्रतिशब्दिताद्रिकन्दरसरोवरम्, आकुलीकृत-
सकलजलसत्त्वम्, उन्नासितवनशकुन्तम्, आविभ्रता धूत्कार(हुंकार?)पटलेन
स्फोटयन्निव हेमाण्डमण्डलम्, उदञ्चितया चपेटया पाटयन्निव नभस्तलम्,
घेद्यता लाङ्गललयेन रन्ध्रनिव दिदमुत्थानि, रोपानलज्वलितया दृशा दहन्निव

मेदिनीम्, निष्पर्षभीषणया दन्तपरिपदा गिलञ्चिव जगन्ति, यावकरसानुकारिणीभिः कपोलकान्तिभिर्वर्षञ्चिव रिष्टरुधिरधाराभिरनिष्टदर्शनो निद्रान्तसमुत्थितः स खलु सहसैव दूरात्तारावल्याऽभिनन्द्यमानं स्वीकृतोदयसुन्दरीकमुर्वीपतिं विलोक्य निकामकुपितः प्रधावितो जवादाजगाम कुतोऽपि सम्भृत-यलो गोलाङ्गुलः सामर्थ्यो दसश्च प्रावर्त्तत सुजाक्षेपे क्षितीश्वरस्य ॥

अत्रान्तरे च हा हा हा हाताऽस्मि दुरात्मना दैवेन येन जानन्त्याऽपि मया मन्मथशरव्याघातमूर्च्छितया तिष्ठन्नपि न स्मृतः, चिरादिष्टजनसङ्गमोत्सव-सेन भक्तया स्वपन्नपि न परामृष्टः, सुदूरमारुढिमता रागेणान्धया समागच्छ-न्नपि न दृष्टो दुष्टैकजन्मा पापोऽयम् । अहह किंप्रकाराऽस्य व्यतिकरस्य परिण-तिर्भविष्यत्याः प्रियसखि तारावलि ! त्वरितमासृन्नय कमप्युपायमाश्रय कञ्चन कथय कस्याप्युपसरणादि कञ्चित्, अथवा हे पृथिवि ! त्वमनेन सुचिरमनुपालि-ता किमिति स्थिरीभूय स्थिताऽसि, अहो महार्णव ! त्वद्दुहितुरसौ लक्ष्म्याः पतिः किमिति जडत्वमालम्बितोऽसि, हंहो दिक्पालाः ! सकलदिग्जयप्रक्रमेण्वनेन रक्षता भवन्नगरीसीमानमाजिताः किमिति सुदूरमपलृतासिष्ठय, भो भो दिने-श्वर ! तेजसा त्वमेवास्य सोदरः किमित्येवमुदासीनो वर्त्तसे, ननु सर्वेऽप्येकम-तीभूय किमिति नैनमनेन दुर्वृत्तचेतसा वनचरेणारब्धमखिलजगदेकनायकं राजानमागत्य परिगृहीत यूयमित्थाकुलीभवन्त्यामुत्कम्पमानायामुदयसुन्द-र्यामवनिपतिरहो नन्वपसदोऽयमतथ्यसामर्थ्यः प्रोज्झितः सत्त्वेन प्रकृत्यैव तर-लात्मा निदर्शनं च कातरेपु । तत्खलु कथमिवैतद्दृष्टे भ्रिजगदुपगीतविक्रमं व्यापारयामि शस्त्रम् । असाधिते चास्मिन्न नाम तन्यो निराकुलेपमगः करोमि निग्रहम् । प्रमूर्च्छितमुचितप्रहारमूर्च्छया निश्चेतनमिमं विधाय यामि गृहीत्या प्रेयसीमलममुना पञ्चतां नीतेन घराकेणेति चेतसि विनिश्चित्य सपदि प्रगुणि-तचपेटाघातनिष्ठुरेण पाणिना दक्षिणेन प्रविश्य तं कपोलतले जवान् ।

अथ स झगिति पुंसो रूपमासाद्य दिव्यं

विलसदुरुकिरीटप्रायभूयासुवेपः ।

वियति सुरवधूभिर्वोज्ज्यमानो विमाने

मनुजपतिमयादीत्साधुमोः साधुसाधु ॥

साधु त्वया क्षिनीशतिलक ! त्वां प्रकृतिमासादितोऽहमिदानीम् । विमृज्य ब्रजामि । न जाने निजं स्थानमनुगच्छतो मे कियच्चिरमन्तराले विलम्बोऽयमेवं समभूत् । अतोऽनुमन्यस्य मां गमनाय । यत्त्वमप्यनया मनुजसुवर्नकचक्रव-

निलक्षणख्यातयोर्द्धरेखयेव कराग्रमिलितयाऽलङ्कृतो मृगीदृशा भो मलयवा-
हन ! ब्रज स्वीयमावासनगरं प्रतिष्ठानं तथैव कृते विधिना निर्मितेयमानीताऽत्र
परिपालिता च मयेति प्रोक्तो महीपतिः सविस्मयमानन्दमधुरेण वचसा तं
प्रत्यबोचत् । अहो विवेकिन ! कथय को भवान् ? कथमिदमेव दिव्याकृतिर-
भवं वनचरत्वमापन्नोऽसि ? किमर्थं वेत्थमस्यां मृगीदृशि निकामदुष्करमिमं
परिपालनक्लेशमनुभूतवानसि ? किमित्यसावपीदृशं वनवासदुःखमासादिता ?
कथंचन मत्करप्रहरादिमां प्रकृतिमागतोऽसि ? कुतश्च मां नामनगरसंवित्तिपू-
र्वकं ज्ञातवानसि ? ज्ञातासि चेदन्यदापृच्छ्यसे कनमोऽयमेवमुदग्रमेदुरो गिरिः ?
किमभिधानमभोधिसोदरमिदं च दृश्यं सरोवरम् ? अस्प च माणिक्यभवनस्य
किमन्ययं निर्माणमित्यादि पृष्ठो नृपेण सोऽभ्यधात् ।

भोः क्षितिभृतां नाथ ! कथयामि श्रूयतामस्तीह लोके विद्याधराणां सुमे-
रुवप्रोपकोणवर्तिनी कोशातकीति सुरलोकविश्रुता नगरी । तस्याः प्रमुस्ता-
राकिरीटो नाम विद्याधरोऽहम् । अहं चैकदा भुजगभवने भगवन्तमन्धकवि-
पादकं हाटकेश्वरमष्टमीचतुर्दश्योरचश्यदर्शनत्वेन द्रष्टुमष्टम्यां गतवान् । तत्र
च तमिष्टफलकल्पपादपं देवमन्यदिवसोपहारप्रक्रियाक्रमेणैव सभूरिभावम-
भ्यर्च्य धासरमखिलं च तत्सेवयाऽतिवाह्य कृतकृत्य इव निशाऽवसरमासाद्य
निर्गतो नागलोकात् । अनन्तरमेकत्र समुद्रस्यान्तरद्वीपके दूराद्विसर्पिणा विश-
दचन्द्रिकालोकपरिकरेण स्पष्टीकृते सौधशिरसि हरितपत्रातपत्रमात्रावरणम-
ण्डपेऽनल्पदलकिसलयकृतोरुसंस्तरं निद्रान्तीमिमामपश्यम् ।

दृष्ट्वा च दूरतोऽपि वदनमस्या वितर्क्य चिन्तितवानस्मि ।

किमेतर्लुब्धं नलिनमलिभिश्छन्नशिखरं

किमिन्दोर्वा विम्यं नवगवलयनीलाङ्गसुभगम् ।

न नैतत्तन्यद्गयाः कुरुलपटलाढंवरसखं

मुखंसाधुः साधुर्विधिरयमहो यस्य घटना ॥

इति विनिश्चित्य हृदित्यनेकसुरलोकनायिकोपभोगकोडाकृतार्थमपि त्रि-
भुवनभिनन्यसुन्दरीसौन्दर्यगुणाकृष्टमिव निविष्टमस्यां मे मनो यदेतदनयाऽप-
हृतचेतनो विवेचितवानस्मि । यत्किल किमसौ कुमारी परिणीता वा, कुमारी
स्ययमनुरागेणागता पितृजनेन वा वितोर्यमाणा गृह्यते, परिणीता च पराङ्मे-
त्यगन्धैव धीमताम्, इयं तु शिशिरोपचारपरिचयादस्माद्विप्रयुक्तैव च म्रियत-

मेन पूर्वानुरागेण वा विप्रलब्धा पराङ्मनैव गण्यते, इत्यादि परामर्शविकलस्य मे विस्मृतोऽयमेकहेलयैवात्मा । विस्मृतं कुलव्रतम् । विस्मृतः पन्थाः सुकृतस्य । विस्मृता गिरो गुरुणाम् । विस्मृता च लोकस्थितिः । केवलमनङ्गहतकेन पापी-यसा प्रेरितः, प्रवर्त्तितो दुष्कृतेन कर्मणा, संज्ञितो नरकगत्या, केनाप्ययशः-कलङ्केनाभ्यनुज्ञातः, सरभसमियमेवात्मा, कुलव्रतमियम्, इयं मार्गः सुकृतस्य, तत्स्वमिदं गुरूपदेशानाम्, इयं च सालोकस्थितिस्तनूदरी, तदनया करोमि सफलं संसारम्, अनुत्थापयन्नेव न यथावेत्ति कश्चिदपि तथा त्वरितमादाय ब्रजामोत्यसन्दिग्धेन मनसा समीपमुपसृत्य ज्ञागित्युत्क्षिप्य ततः प्रवाल-तलात्सुसामेव निभृतमेनां निजं विमानमधिरोप्य जातालव्यलाभ इव सहर्ष-मन्तरिक्षपथेनागन्तुमारब्धवान् । धीक्ष्य विमाने मुहुरमुप्या वदनमम्बरे च श-शभृतो विम्बमिदं चिन्तितवानस्मि ॥

स्वच्छेन्द्रनीलफलकप्रतिमे यदेत-

देवं विभाति गगने शशिर्नोऽस्य विम्बम् ।

मन्ये तदग्र सुरयानभुवि स्थितायाः

सङ्क्रान्तमुज्ज्वलमुखप्रतिविम्बमस्याः ॥

अथवा स एवायममृतरोचिः किन्तु—

अस्या मुखेन विजितो नियतं विभ्रंति

कालुष्यमन्तरितमिन्दुरतः सदैव ।

ज्योत्स्नापटेन पृथुना स्वमसौ पिधाय

रात्रौ परं प्रचरति त्रपयेव गुप्तः ॥

— पुनर्विभाव्य यदि वा न खल्वसौ हिमांशुरन्यदेव तर्कयामि किञ्चित्, तथाहि—

रूपेण नूनममुना भुवनत्रयेऽपि

नास्याः समं युवतिरत्नमितीह घात्रा ।

व्योमाचनौ खटिकयाऽन्यपुरन्ध्रिकाणां

रूपस्य शून्यमिदमिन्दुमिषेण दत्तम् ॥

भूयोऽप्येनां प्रति सशिरःकम्पमहो निद्रामोलितविलोचनस्यापि सौ-न्दर्यमाननस्य, अहो प्रवालतल्पदलदाहकान्तर्द्वयुकदर्धिताया अपि लावण्य-मङ्गयष्टेः, अहो शिशिरोपचारचन्दनजडोक्तानामपि कान्तिरचयवानामित्या-दि(प्र)शंसापुरस्सरमनचरतमस्यां निषण्णेन चेतसा शून्याकृतविमर्शमागच्छतो

मे झगित्यस्यैव भूभृतः शिरस्येकस्य गगनगङ्गातटे तपस्यतो महर्षेरुपरिष्ठात्सा-
 द्गप्रथर्षमिदमहो मेदिनीनाथ ! विमानमगमत् । कुपितेन च तेनावलोक्य क्रूर-
 या दृशा रे रे चपल चापलस्य फलमदूरविषयमनुभावयामि भवन्तम्, इदा-
 नीमेव निर्विलम्बमनुभव, भवासुना मूर्खत्वाद्भुङ्क्तेन चपलः ह्रवद्भ्रमो वनपशु-
 रित्येवमुक्त्वा यावदग्रेविमानं वीक्षते तावदन्तरितां क्षामोदरीमपश्यत् । तत
 आसौ सर्ववित्किञ्चन ध्यानादवहितीभूय ससंभ्रममाः पाप ! पुनरपरं स्त्रीरत्न-
 मपहृत्य रे गन्ताऽसि तदिमामेवास्य भूभृतो रविशृङ्गस्य मेखलायां कुवल्या-
 मोदनाम यत्सरः तस्योपकण्ठचनसुस्थितेन त्वया पालयता स्थातव्यमस्याश्च
 कृते मद्बचःप्रभावाद्भविष्यत्ययुनेव गिरेर्भित्तिगर्भमधिकृत्य चासाध पेशलं
 माणिभ्यभवनमित्युदीर्य झगिति हृदयचिन्तितमुपस्थितं पुरो दिव्यमिदमा-
 दाप च महारत्नमन्यच्चैव किरणकोश नामा समुद्रान्तः सुधाहृदस्पोदरे चिनि-
 प्यन्नो मणिः सकलविपविकारमूर्च्छाङ्गपरिवर्त्तनाद्यपापहरोऽस्याः सर्वापदामा-
 स्पदेऽत्र विपिने वसन्त्या भविष्यतीत्येवमनुकम्पया चूडामणिपदे निरूप्य
 तूष्णीमकरोत् । अहमपि तथा दुर्धारशक्त्या शापोक्त्या दुर्द्धरदवानलज्वालाह-
 तो धनयूक्ष इव झटित्येव इयामलीभूतः । सानुतापमये तदेतत्परयुवतिरत्नाप-
 हारपापस्य फलमुपस्थितं ममेत्यमिति संप्रथार्य च दूरमवनमितमौलिः प्रणम्य
 सविनयमबोधम् । भगवन् ! अज्ञानतिमिरान्तरितदृष्टेरथर्मनिर्मूलितविवेकस्य
 मे पुनरात्मलाभेन प्रमीदतु भगवान् दयाराशिरास्पदं च क्षमाया इत्येव-
 मभ्यर्षिते मया स मुनिरार्त्रीभूतेन मनसा भवत्येवमहो यदा गत्विवह्य
 तिष्ठन्त्याः प्रतिष्ठानपुरनरेश्वरो मलयबाहनः पाणिग्रहणमस्याः करिष्यति तदा
 तत्करप्रहारताडितस्य ते शापान्न इत्युक्त्वा विरराम । अनन्तरमहं तथैव तथा
 तस्य मुनेराज्ञया झगित्येवमत्र संभूतवान् । स्थितश्च यथा तथा स वेत्स्यति येन
 दृष्टोऽस्मि । जानामि पुनर्गन्तदेवाय यत्किलावनीन्द्रोत्तर ! तवानुभावात्स एव मे
 समुपजातः कर्मक्षयः, त्वं पुनरमुतो मुनीन्द्रस्य वचनादागतः, क्षितिघरोष्येव रवि-
 शृङ्गनामा, सरश्च कुवलयामोदसंज्ञमित्यपि तस्यैवालापप्रसंगेन कथितम्, माणि-
 क्यभवनं च तदाज्ञासिद्धमिति कथितमेवास्ते, तद्भो ! भुवनोपकारिन् । सुकृति
 (नांव)रैव भवताऽनुष्टुः कथितो वृत्तान्तः, प्रसीद याम्यहमिदानीमित्येवमुक्त्वा
 सप्रथममनुजानो नृपेण झगित्येवात्यत्य दुरालोकमस्वरमगोचरक्षधुपां वभूव ।
 अथैवमग्निलं वृत्तान्तमावेथ गते तस्मिन् ह्रवद्भ्रमायापनोदलज्वात्मनि
 विद्याधरे विलोम्य दिशो यमुभनीप्रभुरभीष्टयुवतिसद्गमाभिनन्दनपुरस्सरं
 पिन्नितवान् । नन्वनुकूलविलसितस्य विषेः प्रभावात्प्रवद्भ्रानुष्टुपरिसर्पणप्रम-

ङ्गेन मिलितेयमसंभाव्यसंगमा प्राणेश्वरी । नवेष्टजनवियोगदुःखादपरमनुभूत-
वती क्लेशम् । इदानीमरण्यमिदमेवं निरुद्धदिङ्मुखालोकमस्त्येकदम्बरं च सर्वतः ।
कः प्रदेशोऽयमवनेरिति सर्वथैवाप्रतीतम् प्रतिष्ठानं हि कुत्र किल ककुभो वि-
भागे कियति वा दूरे वर्तत इति न नाम ज्ञायते । (सुकृत) सन्निवेशादिहो
पस्थितैव परं तारावली । नत्वसौ नभःप्रचारपटुतराऽपि पुरन्ध्रिसौख्यादुन्मो-
ह(मयधार)यितुमीश्वरादिशः । नवा जन्तुसंचारागोचरेऽस्मिन्काननेऽन्योऽपि
मनुष्यजन्मा कश्चिदासायते यमापृच्छ्य वाञ्छितां दिशमनुसरामः । तदेवमितो
गमनाय न तादृगुपायोऽस्ति कश्चन । विस्मृतश्चासुतो विद्याधरादस्यैव कथाकर्ण-
नरसान्पहृदयेन मयाऽत्र प्रष्टुमुपदेशः । खेचरा हि बाहुल्येन सदाऽपि भ्रमन्तो
वियति विदन्त्येव भूलोकविपणिः प्रदेशान् । अथवा (यदि नाम) पुनरसावद्या-
प्यवान्तरोत्पद्यमानव्यासङ्गविलग्नो वियत्येव तिष्ठत्यतः पश्यामि तावदिति वि-
चिन्त्य महीयसो मोहान्मिथ्याशया गगनमनुप्रेषितेन चक्षुषा सहस्रैव तस्मिन्-
न्योन्यसङ्गतमेकप्रमाणमेकक्रियमेकरूपं च स्वरूपमेदुरमुदारपक्षं पक्षियुगलमालो-
कयाश्चक्रे । तच्च जगित्येव तं पक्षिभावमपहाय सुवपुषा पुरुषरूपेण भूत्वा नभ-
सस्तलाद्भवमवातरत् । दृष्ट्वा च दूरतोऽपि प्रियया परीतं राजानमागत्य रभसा
द्वयमपि प्रणाममकरोत् । कौ भवन्ताविति पृष्टे महीभुजा कृताञ्जलिरैकस्तयोः
सविनयमुवाच । देव ! तदा देवेन विश्वोदरान्तरितं कामिनीरत्नमन्वेपयितु-
मनुप्रेषितस्सोऽहं तवादेशधरः क्षपाचरो मायावलः । अयं च पातालक्षत्रियस्य
शिखण्डतिलकस्यासः पदातिरस्या एव गवेपणाय भारतवर्षे निरूपितो
दम्भोलिनामा भुजङ्गवीरः । जातश्च मूलतः पातालमखिलं त्रिदशभुवनमित्यु-
दीक्ष्य लोकद्वयमिदानीं (भू) लोकमधिप्रचरतो (मम) सार्द्धमनेन सौराष्ट्रदेशे
प्रभासनामनि क्षेत्रे मेलापकः । तत्र चानवरतयाश्रयातन्निभुचन(ज)नोपमर्ह-
दुर्दृशदर्शनसमकालकल्पितफलार्पणप्रवणमीश्वरं श्रीसोमनाथदेवमिष्टार्थसिद्धये
विज्ञापयितुं च प्रविष्टयोः प्रस्तुतामर्थयमानयोः कार्यसिद्धिमन्योन्यमर्थनालापमेक-
मेव श्रुत्वा सादरमन्योन्यं च कृतप्रश्नादवगतैकप्रयोजनारभयोः सख्यमिदमा-
वयोर्विभूव । ततः प्रभृति सहैव स्वैरप्रचारपेशलं पक्षिरूपमाधाय विचरतोरत्रे-
दमनिन्यजलशकुन्तकूजितारावसूचितमुदञ्चितानेकपङ्कजमनोहरं सरो दृष्टि-
गोचरमभूत् । जाता च द्वयोरनवलभ्रनाम्बरविलम्बनश्रमेणार्तयोर्मुहूर्तमति-
शिशिरपरिकरेऽत्र महासरस्यखिलसुखानुभोगवैदग्ध्यवता मनुष्यरूपेण वि-
श्रमितुं सममेव मानसी वृत्तिः । अतस्तथैवावनीर्णाविह । दृष्ट्वाऽत्र

मया मिलिताभिवाञ्छितवधूसखो निजप्रभुरावेदितश्च दम्भोलिः । अनेन च
(कथितं) यथोचितवरावासिनिर्वृतस्वान्तेयमात्मनः स्वामिपुत्री, सिद्धमीहितं,
फलितो मनोरथः (इति) । किमुच्यते ?

स्वामिन्नेवमसीमसंभृतलसल्लावण्यवत्याऽनया ।

प्रेयस्या सहितेऽथ ह्ययमहसि द्रागेव दृष्टे त्वयि ॥

देवश्चन्द्रविभूषणोऽद्रिसुतया शय्या च सङ्कन्दनः ।

साक्षात्सोऽपि हरिः श्रिया परिगतः क्षोणीश ! दृष्टो मया ॥

अथवा—

हृद्भूमीभवने प्रविश्य जगतः कामेन रत्या च यो ।

दाभ्यामप्युपजीवितश्चिरतरं शृङ्गारनामा रसः ॥

सिद्धं तेन तदेतदुज्जितजरद्रूपं नवीभूय च ।

प्रोद्भूतं युययोर्द्वयं प्रचयिनी तेनेयमेवं शुतिः ॥

किन्तिवदानीं देवोऽप्यावयोरपनयतु कौतुकं कथयतु निजं देव्याह्व विपमं
प्रदेशमीदृशं प्रत्यागमनदुर्घटं वृत्तान्तम् अत्र च किमेवमद्यापि स्थापमानमा-
स्यत इति सप्रेमातङ्कमाष्टो राजा तयोर्ध्यावृत्तमखिलं (न्यवेदयत्) निवेद्य
निर्गमोपायपण्डितश्च मायाभिस्तत्त्वलु निर्गमानुरूपमुपदिश्यतां किमपि, प्रकारं
वा कमप्यासूत्रय, येन वयमनेन सार्द्धं प्रियपरिग्रहेण युगपदासादयामो निजं
राजधानीनगरमित्येषमादिष्टे महीभुजा श्रुतित्वदृश्यभावमापन्नयान्मापावलः ।

पुरो भूतं च परमसङ्कटाभोगभव्यमुद्रासि भास्वरपताकमस्तोकमणिकिङ्कि-
णीचक्रवालमालितमसमहेमनिर्माणरम्यं विमानम् । उत्थिता च निराश्रया विप-
त्तले भारती । भो भोः ! क्षमापालपुङ्गव ! स खलु मापावलोहमेवं त्वदग्रे मायया
नभश्चरं प्रतिष्ठानपुरगामि च संवृत्तो विमानमेतत्, आरुह्य चात्र सममेव सानु-
नायिका नायिकेयमिच्छासंपन्नमनोरथश्च देवः प्रयातु प्रापयिष्यामि क्षणादेव तत्त्व-
त्वधिष्ठानसुखसुन्दरममीष्टनरं नगरमित्यमृतवृष्टिमिवादृष्टमूर्तिना मापावलेन
प्रणीतामाहादिनीं वाचमाकर्ण्य सोत्साहमुर्वीपतिरुपायोत्पत्तिमुस्थितेन स्थिरीभू-
तेन चेतसा कृत्कृत्यह्व दम्भोलिविसर्जनाय मुखमुदयसुन्दर्यां ध्यलोकयत् ।

सापि चात्मनो हृदयस्य संवादिनमभिप्रायं प्रेयसो विबुध्य लब्धदया च
तारायल्या निर्वर्तिताशेषकुलशृङ्गारोग्यवार्त्तां प्रश्नपरिपाटिरुवाच दम्भोलिम् ।
अहो भ्रातः ! अधुना कृतं विलम्बेन त्वरितमित एव सिद्धाभिवाञ्छितो भवात्,
व्रजन्यदर्शयतु भुजङ्गकुलाभरणशेखरस्य मत्पितुः कथयतु च पुरा मर्त्यलोक-

वर्तिनि त्रैलोक्येऽपि विख्यातनामनि प्रतिष्ठाने सन्तोपसुस्थितां मामधिवस-
न्तीम्, तारावली तु प्रतिष्ठानगतानां यद्यालोचयतामस्माकं प्रतिभास्यत्यस्याश्च
वा चित्ते भविष्यति तदा नूनमसावप्येष्यतीत्यादि सदृशं सन्देशमुक्त्वा तम-
तिमहता प्रश्रयेण विससर्ज । सोऽपि स्वबन्धुभावोचितमुदयसुन्दरीमापृच्छथ
शिक्षयित्वा च सततनिकटावस्थितित्वेन तारावलीं प्रणम्य गुरुगाऽनुरागेण
राजानमालप्य च विमानोभूतमेव मापावलमेकहेलयैव पवनभावमापद्य गतवान् ।

अथातिमुदितो महीपतिरानन्दमधुरया गिरा सस्थाननिर्देशमादाबुदय-
सुन्दरीं ततस्तारावलीमारोप्य मध्ये च तयोः स्वयं तत्त्वलु मायायलेन स्वदेह-
फल्पितं दिव्यपानमधिरूढवान् । झगित्युत्पत्त्य निर्गतेन च बहन्नन्तरिक्ष-
वर्त्मनि तेन मायाविमानेन कियतोऽपि कालकलाविभागस्यान्तरे स्वं पुरं प्रति-
ष्ठानमाससाद । बहिरेव नगरस्य सप्रमोदमुत्तीर्य ततो विमानावेकत्र परि-
सरश्रियो विपुलनीलातपत्रस्येव घनच्छायावतस्तले नन्दिवृक्षस्य सार्द्धमुदय-
सुन्दर्या पुरोगतया च तारावल्या निपसाद । अथ झगित्येव तत्त्वलु रूपं
वैमानमपहाय दिव्येन वपुषा कृताञ्जलिरग्रतो भूत्वा जगाद् मायायलः—

स्वामिन् ! इत इतो निवेश्यतां दृष्टिः “अहो यः किल तदाऽनुष्ट-
प्रधावितस्तस्य ह्यवङ्गमहाद्भुतस्य कुत्रचिदगोचरे मानवजनस्य गतवान्, यदर्धं
च नितान्तमुत्ताम्यता चित्तेन सुचिरमिद्यन्तं कालमास्थितस्तदेव कुतोऽपि
लब्धमादाय दिव्यं युवतिरत्नमागतो नरेन्द्रशौण्डीरः” इति प्रवादसुखरः समू-
हेन धावन्नयमयमापाति ते पश्य परिजनत्नन्मामित एव विसृज क्षितिपाल-
पुङ्गव ! त्वरितमपृच्छन्नेवाहमागतः कियत्कालो वर्त्तते न जाने मयि कीदृशं
मनस्स्यामिनो विभीषणस्येति । सादरं निशम्य भूमीश्वरो नन्विह तव स्वाय-
त्ताशेषवाञ्छितविभूतेः किमातिथ्यमाचरामि तथापि यदा कदाचियद्भनार्थो
भवान् तन्मे शरीरमपि तवाधीनमेतदित्यभिधाय महता प्रश्रयेण तं विससर्ज
जनीचरम् । अत्रान्तरे च क्षणादेव सर्वतोदिक्कमुद्गतरभसमानन्दनिर्भराः
प्रयनविस्मयाविष्टदृष्टयो मन्त्रिणः, प्रणयपरिणद्धवृत्तयो भूमिपालाः, विविध-
वंशप्रसूतयः क्षत्रियकुमाराः, सकलसुवनोपगीनकीर्त्तयः सामन्ताः, कृपाण-
कुन्ताङ्कुरितभुजवह्नयः प्रवीराः, प्रभूतरीनयः सेवकाः, चर्द्धापनकृपाणयश्च पौर-
पुरुषाः, इत्याद्यनेकधा प्रकीर्णो भूयसा प्रसरेण सनागतो लोकः । तेन पावृतः
समन्तादस्तोकजवदान्वकारितग्रान्तस्तरलतुल्यगतेनानरहितोर्वीरलो घवलवि-
पुलातपत्रपिहिताम्बरः संमा(नभो ?) रसाराविभिर्गोचमानैरनेकजातिभिः

पुण्यवादित्रकैर्मुखरितदिगन्तरः प्रथममेवागत्य मिलितेन कुमारकेसरिणा पृच्छय-
मानवृत्तान्तः प्रत्यक्षभूतया चक्रवर्त्तिपदश्रियेव सार्द्धमुदयसुन्दर्या विभूति-
महितासनोपकरणसज्जितां विजयकरिणीमधिरूढः प्ररूढवृद्धिना विलासेन सप्र-
मोदमन्धरमभितोऽपि गृहे गृहे वाद्यमानवद्वापनकमुद्गीयमानघवलमानन्दनृत्य-
त्सुवासिनीकमुपरचितहृद्दशोभममुना च शोभासत्कारपरिकरेणोत्सवाद्गृहीत-
शृङ्गारमिव नगरं विवेश ।

ततश्च स्वर्गतोऽवतीर्णमिवानङ्गरतिमयं मिथुनमालोकयितुमुत्तालसृष्टिना
कुतूहलेनाकूप्यमाणा विहाय सकलं विलासव्यापारमतिरभसाद्भावन्त्यो लग-
न्यस्त्वरितमुत्पथेनापि विलग्य शुटन्तमप्यगणयन्त्योहारादिमणिसरकलाप-
मन्योन्यमाह्वयन्त्यश्च प्रसरेण निःसृताः स्वर्गादिव पतिताः पुञ्जिताः सौधशि-
खरेषु, पातालादिव निर्गताः संभृता गवाक्षगर्भेषु, अन्तरिक्षादिव विघटिता
विस्तृता उत्सङ्गेषु, भूतलादिव समुत्थिताः प्रकीर्णाः प्राङ्गणेषु, संगता वेदिकासु,
मिलिताश्च तोरणद्वारेषु कामिन्यः ।

प्रथममेव रभसान्निःसरन्त्यश्च ताः काश्चन जघनभारासहिष्णुतया पदे
पदे प्रस्त्रलन्त्यः कुलमतेनेवानुपशृष्टप्रधावितेन हठादाकूप्यमाणाः प्रचेलुः, काश्चन
त्वरयाकूप्यमाणमुखुरुभराक्रान्तमशक्तमिव कणन्मणिनूपुररणितच्छलेन चर-
णयुगलं क्रन्दयन्ति स्म, काश्चन प्रधावनघशोद्गताङ्गविक्षेपादितस्ततो दोलाय-
मानमुक्ताकलापविस्तृतेन विशदकिरणनिकुरुम्बकेण चामरेणेव हृदये तत्काल-
विभ्रान्तं राजानमुपवीजयाञ्चक्रुः । निःसृत्य दर्शनस्थानमनुप्राप्ताश्च काश्चन
गिरिसुतार्चनक्षणे गृहीतधूपदहनका एव धाविता उमाऽऽकृतिभ्रान्त्या क्षमि-
त्युदयसुन्दरीमुद्दिश्य धूपमुपदर्शयन्ति, काश्चिदन्योन्योपमर्दकलहैरन्तरित-
दशनाः पश्चात्तापमुद्बहन्ति, अपराश्च काश्चिदेकस्मिन्नेव नयनकुयलये कञ्चलमे-
कस्मिन्नेव कपोलतले पत्रभङ्गमेकस्मिन्नेव अवणशिरस्यवतंसकैरवमेकस्मिन्नेव
कर्णे कनकपत्रमेकस्मिन्नेव करे कङ्कणमेकस्मिन्नेव चरणे निधाय नूपुरमुत्सुकेन
मनसा विनिःसृताः पुष्पेपुनटनाटकनिविष्टा इव यथावदूर्ध्वनारीश्वरं रूपमा-
दधिरे । एकाभिरप्यानन्दवाप्याम्बुभिद्भुटकं, स्मिन्वशविकासिदशानांशुभिः
स्यस्तिकान्, प्रकम्पविगलिनावतंसकुसुमैः पुष्पप्रकरम्, अनुपथं प्रयच्छन्तीभिः,
अन्याभिरतिवेगविस्मृतोत्तरीयवस्त्रनया करतलावृतपयोधराभिर्मुखनिहितपङ्क-
जान्पूर्णकलशानिव पुरः प्रगुणयन्तीभिः, प्रविशतो मिथुनस्येव विरचितो
मादूलिकसत्कारः । काभिश्च सुरतमपि राज्ञे दापयितुमात्मानमर्थयन्तीभिः श्वश्रू-

सकाशमपि राजसंगमाप्राप्तिदुःखमुदीरयन्तीभिर्नानादारमपि दूतिकात्वेन समु-
पालब्धुं शिक्षयन्तीभिः साक्षाद्विडम्बितः स्यात्मा । काभिरन्योन्यं सपत्नीभिः
स्वधूस्तुपाभिर्भ्रातृजायाननान्द्रादिभिरेकस्मिन्नेव राजन्यभिलाषमालोचयन्ती-
भिराहतं तत्त्वलु समानशीलव्यसनत्वात्सख्यम् । कासांचिदुदयसुन्दरीनिरी-
क्षणनिषण्णानां नाभवद्विलोचनपथे मलयवाहनः । कासांचिन्मलयवाहनालो-
कनप्रसक्तानां वभूव विघ्नमुदयसुन्दरीदर्शनस्य । स्थानेषु स्थानेष्वेकाः गत्व
मलयवाहनं घर्षयन्त्यन्याः स्फुटमुदयसुन्दरीरूपमुपकीर्त्तयन्त्यपराश्च मिथुनमपि
श्लाघन्ते सहर्षमित्येवमनेकचेष्टापुरःसरमहंप्रथमिरुया परस्परोपमर्दसंभ्रमेण
युगपन्नगरनारीभिरालोक्यमानः, प्रशस्यमानः प्रशस्तमानसैः सूरिभिः, आशि-
ष्यमाणस्तपोधनैः, अभिनन्द्यमानश्च प्रकृतिलोकैः, उदण्डचलचामरकराभिर-
नैरुशो चारविलासिनीभिः प्रगुणितारात्रकशेषाक्षनोपकरणपात्रवतीभिर्गांधवि-
लया (वृद्धा ?) भिर्धवलगीतिमधुराभिः पौरजनसुवासिनीभिर्जयजयोद्धोपमुच्य-
रैर्यन्दिभिरुद्गीतरीतिभिर्गांधकैः पठद्भिश्च निष्विलयेदार्थयेदिभिर्ब्राह्मणैः क्रिय-
माणमद्गलाचारः, ग्रहतपुरुहतसंपदादृश्यरेण विविधमणितोरणोपचारचर्चिता-
भोगशोभिनि राजकुले संचचार ।

जानश्च महानुत्सवः । पतिता च गगनाञ्जयनादुदयसुन्दरीति दयितया-
ध्यासितः श्रिया मर्त्यलोकमवनीर्णो मलयवाहनापरप्रकृतिर्जनार्दन इति जय-
जयालापनिर्भरः स्वर्गिभिरनल्पशो विसृष्टा पुष्पवृष्टिः । उदमूय तत्र तैरेव
सप्रमोदमास्फालितानामदध्नरो हुन्दुभीनां विनादः । किमन्यदन्यैव हि विभू-
निरुत्सवादम्परस्य ।

कास्तुभैः प्रतिमन्दिरं पुरययूयासोभिरुत्पल्लवः

ध्येतोदक्षिणगुटि (चिह्न ?) काभिरभिनः प्रत्यापणं पुष्पिनः ।

वित्तकारैः फलिनश्च पूर्णफलशैः प्रत्यङ्गणं विस्तृतः

प्रत्यध्वं प्रतिगोपुरं प्रतिगृहद्वारं च यस्तोरणैः ॥

अपि—

दिव्यैराभरणैर्विधिव्रथमनैरामोददृश्यश्रिभि-

माल्यैर्भूरिविलेपनैश्च सममृद्गपासमृद्धो जनः ।

यथा किं न भवेद्भवेदपि पनस्तत्र प्रविष्टा पुरे

मा तेनोदयसुन्दरीनि पटुना रूपेण लक्ष्मीर्भूषम् ॥

अर्पयमेतस्य प्रत्यहमुत्तरोत्तरप्रयत्नमानस्य मध्ये महोन्मयस्य महामैयान-
गाम पानालमुवनान्प्रगुणिताशेषवैयार्त्तिकोपकरणपाणिः कनिषपनरक्तमुक्तिमह-

तरासपरिचारिकाप्रभृतिपरिजनोपेतः कृते वधूवरस्य बहुविधाभरणनेपथ्यादि
नरलोकदुर्लभं वसुजातमादाय राज्ञा शिखण्डतिलकेन प्रेषितो राजाङ्गनिर्विशेषः
पिता तारावल्याः सेनाधिपो रत्नमौलिः ।

तेन चागत्य पुनर्नवीकृतो द्विगुणितश्च सोऽत्यन्तमुत्साहमेदुरो मही-
यसाऽऽडम्बरेण विभ्रमारम्भमुत्सवाभोगः । समर्पितश्च स खलु निखिलोऽप्युदय-
सुन्दरीसमीपत्वेन मातृगृहादागतः प्रति(परि ?)चारको लोकः । कथितश्च वाञ्छि-
तवरलाभमुस्थिता समुपजाता पुत्रिकेति दम्भोलितः श्रुत्वा समं महादेव्या वि-
जयरेखया प्रमोदमागतस्य राज्ञः शिखण्डतिलकस्य प्रेमपरिणतालापयन्धुरो
वन्धुसंबन्धजन्मा सन्देशकः । तथैव चात्मनः सुता तारावली राज्ञा सादरमुप-
वर्ण्य कथितस्य विशेषतः पुनरुदयसुन्दर्या पुरस्कृतस्य सुरूपेण च मनसः प्रति-
भासितस्याथ च नितांतमभिप्रेतस्य राजसुहृदः क्षत्रियकुमारस्य कुमारके-
सरिणां दत्ता परिणेतुम् । अनन्तरमसौ रत्नमौलिर्नियतितसकलसंयुक्तकोपचार-
प्रक्रियाकलापः स्यागतोपहारपरितोषितश्च सानुबन्धमुदयसुन्दरीदुर्ललितसहनेन
राजानम्, राजहृदयालुकूलवर्त्तनेन सुदृढमुदयसुन्दरीम्, उदयसुन्दरीशरीरहिता-
चरणेन तारावलीम्, तारावलीपालनोपचरणेन कुमारकेसरिणम्, सौदि(हि ?)
त्यकरणेन पुनश्च राजानं सजङ्घाग्रहमभ्यर्च्यष्ट्वा च गमनाय कृतकृत्यश्चान
न्दिनेन चेतसा स्वं जगदिरोचनकक्षाश्रयं जगाम ।

राजा च मलयवाहनस्तथा बल्लभया सार्द्धमुदयसुन्दर्यां तेन च प्रचुर-
देशदानोपबर्द्धितैश्वर्यसुस्थितेन मधुरापतेर्जनकस्य कलिन्दकेताः स्वसौख्यापा-
दितप्रमोदेन तारावलीपरीतमूर्त्तिना सुहृत्तमेन कुमारकेसरिणा विनोद्यमान-
हृदयो नानापथविपश्चिताभिरनेकरसविशेषशालिनीभिर्भूरिशो विलासभङ्गि-
भिरनवरतमखिलान्येव मर्त्यलोकसुखानि भुञ्जन्नसारमपि सार(म) करोत् ।
अत्रान्तरे च समुपजाते हि कथाऽवसाने संवृत्य पुस्तकमुद्ग्री(वी)भूय स्थित-
वति तस्मिन्कवीश्वरे तौ तिलकतालकाख्यौ द्विजपुङ्गवावेकहेलयैव परमुद्भुत-
दिव्यतेजसावमरपुरसुन्दरीकरचलितचामरोपवीज्यमानाकृती विमानयानगता-
चन्तरिक्षे बभूवतुः । अत्रोचदेकश्च तयोः स एव तालको नाम । भोः सत्कवे !
सोड्डल ! श्रुतोऽयमस्माभिस्तावकः प्रबन्धोऽयम्, (अ)पूर्वमिमं श्रोतुमुपक्षिप्ता
हि विपयास्ते यादृग्गुणोपरूढसृष्टयः कथ्यन्ते सूरिभिस्तादृशा एव तथाष्टु-
पनमः कथाया यथावदाक्षेपको हृदयस्य, संबन्धसन्धिषु काचिदेव सुश्लिष्टता
संविधानकस्य, प्रस्तुतोपमान्ते च वस्तुनि किमुच्यते स्पष्टैव संपद्रसस्य, पद-

न्यासस्तु मसृणवर्णरचनादिभिर्गुणैराह्लादक एव श्रवसाम्, भणितिभङ्गीषु चान्यादृशमेव निवेशकौशलं लौकिकार्थस्य, किं वाऽन्यदपि । यत्किल कौकिली मायूरी भाराली चेति प्रधानजातित्वं कवीनां तदपि क्वचित् किञ्चन समन्ता-
दस्ति सम्यगतिव्यक्तमेवात्र ।

तथा च कुचलपामोदसरसि मूर्च्छान्तसमुत्थितोदयसुन्दरीविलोकितस्य मलयवाहनस्य प्रक्रमे यथा—

“अत्रान्तरे जगिति तस्य मणेः प्रसंगा-
दुच्छिन्नमूर्च्छमपमुद्रविलोचनाऽसौ ।
वेगोस्थिता धृतकराग्रमनङ्गरूप-
मग्रे नरेन्द्रमवनीतिलकं ददर्श ॥ ”

अत्र प्रमितिपेशलेव वर्णगुप्फे सप्राणत्वादोजस्विना विभिन्नपदापगत-
दैर्घ्येण कोकिलरवानुवर्तिना वाणीगुणेन वैदर्भीरीतिमनुसरन्ती प्रकृष्टा
कौकिली जातिः ।

मायाबलं प्रतिसमरमध्यासितस्य मलयवाहनस्य बीरोक्तौ यथा—

“सर्वत्राङ्गेषु ध्वजगहनगहनशिखाचक्रचण्डाग्रकोटि-
शुभ्रपिङ्गुस्फुलिङ्गोद्गमरपरिकरेणामुनैवाग्निना ते । ”

अत्र सौष्टवोद्रेकवाहिनि वर्णवन्द्ये घनप्राणच्छा (त्या ?) दोजःप्रधानेनैव
समस्तबहुपदापामसरलेन मयूरकेका(नुका)रिणा वाणीगुणेन गौडी रीति-
मायूरी जातिः ।

चन्द्रोदयवर्णने च यथा—

“कमलिनी भुवनान्तरिते रवौ
व्यपगतालिकलापशिरोरुहा ।
परिदये विधवेव सुधाकर-
द्युतिवितानमिषेण सितांशुकम् ॥ ”

अत्र च शैथिल्यशालिनि वर्णसन्दर्भे निष्पाणत्वाग्निरोजस्त्वात्स्वरूप-
पदसमासानतिविस्तृतेन हंसस्वनानुगामिना वाणीगुणेन पाञ्चालीमंशतः श्रयन्ती
भाराली जातिः । गद्येऽप्येवमेव च यथोक्तगुणमनोहर एव संवृत्तस्ते प्रबन्धः ।
किमन्यदेवमेव हेतुरस्मदात्मलाभस्य, तदेव पृच्छयसे, वाञ्छितं सिद्धमधुना,
त्वत्तः कृतार्थीभूय यामो वयमहो विद्वन्, ! इति प्रश्रयपुरस्सरमुदीरिते तेन स
खलु कविरूपज्ञविस्मयो मिलितकरकमलसंपुटोपलक्ष्यमाणवृत्तिना विनयेन
साभ्यर्थनमुवाच ।

हंहो मृपोक्त्या युष्माभिः प्राक्प्रतारितोऽहम्, इदानीं तभ्यमावेद्यताम्,
 कौ किल युवाम् ? किमिति वेत्यमहमनो रूपमापन्नौ ? कथमसावतैलवर्त्यादि-
 परिकरस्योद्भेदः प्रदीपस्य ? प्रदीपोन्मेपसमयमेव च कथमिदं मर्त्यशारीरक-
 मवस्थान्तरम् ? इदानीं तु कथं दिव्यं देहावतारमनुभूतवन्तौ ? कथमनाख्यात-
 मप्य(न्यस्य)सर्वस्य ममेदमवगतं नाम ? कथं वाऽयमभूत्रिवन्धो हेतुरात्म-
 लाभस्य युवयोरित्येवमादरात्कृतप्रश्नस्य कवेः सोडुलस्य स नाम तालक एवं
 यथापृष्टं कथयितुमारेभे । आतरहो कविप्रदीप ! नूनमहमस्य सकलस्यापि व्यति-
 करस्य कारणमाकर्ण्यताम् । एष तावत्स खलु विश्वविख्यातकीर्तिः कृती रस-
 रचितसुवर्णसारया त्रियेव कादम्बरीति कथया पदे पदे प्रकृष्टार्थवता कोशेनेव
 हर्षचरितेन महानीश्वरः कवीनां वात्स्यायनवंशजन्मा सरस्वतीशिष्यः सारस्वते
 च लोके कवीन्द्रतिलक इति लब्धतिलकपशाः अग्रणीश्च द्विजन्मनां वाणो
 महाकविः । अहं च भगवतो ब्रह्मणः सभायामिदमेव तालक इति दधानो नाम
 सामान्यो देवर्षिरैकदाऽहं ब्रह्मलोकसदसि बसन्नुपस्थेव देवमनुजासनं द्रष्टु-
 मुदचलमुपश्लोकनार्थं च तस्य मया कृनो धीमन्त्रयेऽमितावधानमानुष्टुभेन
 छंदसा श्लोकः । स यथा—

ब्रह्मंस्त्यां स्तौमि तं यस्य पुष्पलिहभिः प्रलक्षितं ।

पाण्डुभं बल्लु सुसृजं जन्मधिष्ण्यं च विष्टरम् ॥

अत्र श्लोकरुक्विनागुणेन वासितस्वान्तः प्रकामहृष्टो व्रजश्रेकत्र सरस्वती-
 भयनस्योत्सङ्गमण्डपे मिलितमेव वाणभट्टाध्यासितमधिष्ठितं च कालिदासादि-
 महाकविभिः कवीन्द्रैश्च विक्रमादित्यश्रीहर्षमुञ्जभोजदेवादिभूपादैः सामन्तैश्च
 वाक्पतिराजमाउराज(?)विशाखदेवप्रभृतिभिः समन्तादलङ्कृतं कवीनां धृन्द-
 मारव्यविविधकाव्यगोष्ठीनिपण्णमद्राक्षम् । उद्धृतबुद्धिश्चाहमपे साधु कवि-
 यर्गोऽयमेकत्रैव काव्यगोष्ठीभिरास्ते तदहमप्येनमभिनयोपरचितमात्मनः श्लोक-
 मिह गत्वा पठामि श्रावयामि कविपुङ्गवानामेभिराकर्णिनः परमं साकल्य-
 मुपयास्यतीत्येवमनुचिन्त्य गनस्तत्राहमुपदर्शितप्रथममाष्टस्वागतश्च तैः सगौ-
 रवमुपवेशिनोऽस्मि । यथाऽवसरं तानवहितान्विधाय मया पठितः श्लोकोऽयम् ।
 एकाग्रेण मनसा सर्वैराकर्ण्य वादमभिनन्दिता मे काव्यशक्तिः । एकः परमसौ
 धाणः कवीश्वरो रसान्तरपरायत्तचित्तनया यथा किल शृणोत्येव न सर्वरूपेण
 तथा स्थितवान् । अहो द्विजोऽयमश्रव्यपदनिवेशदुःस्वरा छंदसोक्तिरिति मन्य-
 मानोऽन्यकविनास्वकिंचिद्भाविनः स्वगर्वान्मामवशातवानेवमिति विकल्पनर-

लेन चेतसा झगित्युद्धृतकोपश्चाहं सरस्वत्याः प्रसादशिष्योऽयमित्यविमृशन्—
आः !! स्वर्गवर्गरिमापहसितसमस्तगुणिवर्गे रे कविवटो पठति मण्येवमव-
ज्ञया स्तम्भीभूय दृपदिव स्थितोऽसि तद्यथेच्छमिहस्थितोऽसि तवामुना दुर्न-
यविपाकेन पापाणप्रकृतिरेव भूत्वा मर्त्यलोके सरस्वत्यालये कचित्कालं क्षपयि-
ष्यसीति शापमत्र सरस्वतीप्रत्ये च कविकुलस्य क्रोधान्धकारितप्रज्ञः प्रयुक्तवान् ।

अहह !!! किं किं किमेतद्वाणस्य घृत्तमिति तत्कालविहितहाहारवैः
सर्वैरपि तैस्तत्रोपविष्टैः कविभिरस्यानुग्रहाय शापान्तकृते च कियतोऽप्यन्तरा-
न्तरा दृपद्वावापदोऽस्य जंघाग्रहमभ्यर्थितेन पुनर्मया भवतु तस्मिन्नापनने
सदैव दीपप्रभासंपर्कात्सकलशास्त्रावबोधनिर्मलमतिः कवितारहस्यवेदी मर्त्य-
शरीरेण द्विजो भूत्वा रजनीषु दृपदवस्थापगमसमुपस्थितं सौख्यमासादयिष्यति
मदेकश्लोकानवधारणोपलब्धशापस्तु यदा हि कवेः सोढुलस्य कृतिरपूर्य उदय-
सुन्दरीति यम्पूषवन्धस्तमभितः श्रुत्वाऽवधारयिष्यति तदाऽस्य शापान्त इत्य-
खिलकविजनोपरोधादेतद्वितीर्णनिजदुर्नयपरिहारकोत्पन्नाव महतोऽनुतापादनु
(..... ?) गृहीत्वा कमण्डलुश्चुलके जलं वाणस्यैव शापेन भां शस्यती ।

मया तु सप्रश्रयमनुग्रहार्थमुपरूढा ननु वाणस्य सन्निधिमनुज्झतस्तवा-
प्यस्यैव शापान्तेन शापस्य पर्यवसानमिति प्रसन्नया गिरा मामनुजग्राह ।

तेन च तत्क्षणे तस्मात्समकालमुभावाप्यावां तथैव यथोपकल्पितया
मूर्त्या झगित्यवतीर्णावस्मिन् । अस्मिन्नपि निर्मानुपारण्यगह्वरगतं शून्यमाय-
तनं देव्या इति प्रतिनिशमतिश्रद्धया मनुजदृष्टेरगोचराभिर्वनदेवताभिः स्वभा-
वात् श्रुतिशिखामात्रक एव सदैव दीयते स्म सुकृतेन दृपद्वावदौल्यापनुत्ति-
हेतुरसौ प्रदीपः ।

अथ ततः प्रभृत्येव महायतने स्थितिरेतावन्ति दिनान्यावयोरभूदय पुनः
सकललोकोपकारिभारतीप्रसरस्त्वमत्र सुकये सहात्मनो निबन्धपुस्तकेनागतः
श्रुतः प्रवन्धोऽवधारितश्च । तदनुभावादेव सखे शापस्य मोक्षः । नाम च तथैव-
तन्नानृपिः कुस्ते कान्यमित्यस्माकमवतारस्य विदितमेवास्ति । न केवलं नाम-
मात्रकेणैव विदितोऽसि सर्वात्मनाप्यादित एव यथाकिल बालमावमापन्नः
स्यर्लोकमनुगते पितरि प्रयत्नगुणसम्पदामास्पदेन प्रियवपस्येन लाटभूमीपते
योगिराजस्य गङ्गाधरइत्याख्यावना मा(मृ?)नुना परिपालितः, सकलम-
नुजेन्द्रमुण्डताण्डवाचार्यनरितस्य च शौण्डीरनृपकृमारगणनाग्रणीमूननाम्नो
धाम्मत्सरस्वत्याधौलुक्पकुलाभरणनायकस्य कीर्तिराजशूनोः सिंहराजस्य

सहाध्ययनयन्धुः, अध्यापितश्चन्द्रनाम्ना मनीषिणां वरेण, विभूत्या च लाटदेशा-
न्तःपातिविषयाणामन्तः सिद्धरहारीयद्विसप्ततिर्वाहिरिहारसप्तशतकं सप्तशतकं
चान्यदज्ञापल्लोय(?)मेवमन्यतोऽपि विषयेषु कतिपु पूर्वपुरुषक्रमागताया भ्रुववृत्तेः
प्रभुः । अन्यच्च प्रदीपकश्लोकमुदितेन कोङ्कणमहीभुजा छित्तराजेन कविप्रदीप
इति व्याहृतः सभायामित्यादिनानाप्रकारैर्नखल्वेकस्य मे सर्वस्याप्यात्मनोऽवतार
इत्यभिमुखीभूतमनसो महर्षिवर्गस्य प्रतीतिमागतोऽसीत्येवमभिधाय तृष्णीं-
भूय स्थितवति देवयौ तालके स्वयं द्राणोऽपि महाकवित्वगुणावर्जितेन प्रेम्णा
बन्धुरितः सम्पुगुपदेशपूर्वं वक्तुमुपाक्रमत ।

भ्रातः ! यथा तालक्रमहर्षिणा प्रोक्तस्तथैव तायकोऽयमलङ्कारनिरूपिता-
शेषगुणसमग्रः प्राग्रहरो निबन्धः किमुच्यते सत्कविरसि किंतु महीयसा क्लेशेन
सिद्धं लब्धं च देव्याः प्रसादेन भारत्याः प्रबन्धमिममिदानीमितस्ततः आचयितु-
मर्थनया मा हन्त गुणद्वेषिणि जनेऽस्मिन्सारमप्यसारीकरिष्यसि । कुतः—

ग्लपयति गिरोऽधीशां देवीं कवीनपि लज्जप-

त्यपि च नयति स्वं तृष्णान्धः कविर्लघुतामसौ ।

यमपटमिष ह्लीवः स्वीयं प्रबन्धमुदाहर-

लुदरभृतये याति द्वारं गृहस्य गृहस्य यः ॥

अथ त्रियोऽर्थमेवार्जनं गुणानाम्, तन्न सम्प्रति, पद्य—

शुद्धाष्टापदकोटिकुञ्जरशतप्राप्यः समर्था(र्धा?)इति

क्रीताः पूर्वनरेश्वरैः सरभसं ये काव्यभाजो गुणाः ।

विक्रीयन्त इमे त एव पुरतो यस्तैय तस्याधुना

काकण्याऽपि मुखप्रमोदनमहो द्विष्टा गुणेष्वीश्वराः ॥

अपि च—

शीलं सदा सहजमीदृशमेव राज्ञां

यद्भुञ्जते श्रियममी गुणिनोऽपसार्य ।

तैः शैशवेऽपि गुणवन्तमपास्य हार-

मास्वादितानि जननीकुचयोः पर्यासि ॥

तदेतदुच्यसे भोः कविसत्तम ! प्रबन्धोऽयमीश्वरनिरपेक्षेण त्वया निवे-
दनीयस्तताम् । त्वं हि सत्यैकधनो मनस्वी विशेषतश्चाधुना कवित्वसुकृतेन,
तत्त्वव्यवदेयमेदुरमवासोऽसि पदं कवीन्द्राणामित्यादिसादरमाहो(ह्ला?)वितेन
पचसा यथावदुपदिश्य यामो वयमिदानीमित्युवाच । कृतगमनप्रश्नोचितप्रश्न-

यश्च विजयः क्रियतामित्यालापपूर्वमुपरचितप्रणामं तं कविमाशिष्य, प्रणम्य च देवीं सरस्वतीम्, झटित्युल्लङ्घितोदुपदङ्क्त्या विमानयानन्द्या सह महर्षिणा तालकेन तमेव ब्रह्मलोकं जगाम ।

सोऽपि च कविरहो अपक्वकविताकदुरसेनामुना प्रबन्धेन विधुरितगुणेऽपि कविमात्रके मयि सुकविपदस्थापनसपक्षः पक्षपातो महाकवेर्योणस्य । याणोऽपि पश्यत विचेष्टितं दैवस्य येनेदमोदशमुद्भूतशापमापन्नो दशान्तरम् । अहह दुर्द्धरा ह्येते विचित्रानन्तप्रकृतयो विधिकारपरिणामाः । भवत्वहमप्यधुना किं करोमि । अथवा जागरजडेक्षणोन्मेषः स्वपिमि तावन्न यावद्विभाति, विभाते चोत्थाय पूजयित्वा च देवीं यास्यामीति चेतसि विचिन्त्य तस्मिन्नेव मत्तचारणके पुस्तकमुच्छीर्षकीकृत्य सुसवान् । आपातनिद्रश्च स्वप्ने किल काव्यकथावतारिणो महाकवेरादिपुरुषाद्वाल्मीकिमहर्षितः प्रवृत्ते महीयस्यन्वये कवीनामवतीर्णमात्मनमात्मानैव लिख्यमानमद्राक्षम् । झगिति च तत्कालमेव प्रबुद्धवानितश्च जातं प्रभातमुत्थितश्च ध्वनिर्वनकुङ्कुडानाम् । अयोत्थाय ससंभ्रमं ननु कीदृग्मया दृष्टः स्वप्नोऽयमये प्रसन्नया देव्या बाणस्यैव पक्षपातवचः प्रमाणीकृतम्, गणितोऽस्मि कवीन्द्ररेखायाम्, अतो यदुपदिष्टं गिरोऽधिदैवतया तत्करोम्यस्मिन्नेवापतने तदंशावतीर्णनात्मना प्रशस्तमालिखामि पश्चाद्देवीमर्चयामि ततो यामीति संप्रधार्य तत्समयमुदुष्यागत्य मिलितेन परिचारकजनेन कृच्छ्रान्मेलितोपकरणः सपदि मरकतशिल्पपट्टघटितायामायतनभित्तावुत्कीर्य खटिकाद्रवधवलितैरक्षरैरभीष्टदेवताशंसनपुरस्सरं लिलेख । यथा—

पुनातु पाणिग्रहणे हरस्य दृष्टिर्भृङ्गानीमवलोकयन्ती ।

रुद्धा ग्रहर्पाश्रुमिपागतेन गाङ्गेन सद्देवमिवाम्बुनाऽधः ॥

आसीदसीमस्फुरितोरुधामा वाल्मीकिरग्रण्यतमो मुनीनाम् ।

निर्वाणमार्गैकमहाध्वगोऽपि संपर्कितः कापि न यो रजोभिः ॥

ब्राह्मोनिवासानुमितः स साक्षादेवः स्वयम्भूरिति कीर्तितो यः ।

कोऽन्यः क्रमस्थापितवर्णसारं सृष्टिं कृती काव्यमयीं चकार ॥

छंदोविचित्रैर्निहितैः क्रमेण पदैः समन्तान्ममृणोऽकृतान्तः ।

निषेच्यते वर्णमहादवीषु यस्यैव दिव्यैरपि काव्यमार्गैः ॥

वंशः कवीनामुदियाय तस्मान्मूर्ध्नां घृतो भूमिभृतां गणेन ।

अच्छिद्रितेऽपि त्रिदशप्रतोषी बाणीगुणः स्फूर्जति कोऽपि यत्र ॥

यस्मिन्नाभूदग्रभवः कवीनां व्यासो मुनिर्यस्य गुणैर्धिजेतुः ।

ध्वजच्छटेवोन्नतसोमवंशमालम्बिता वल्गति भारते गोः ॥
 कविर्गुणाढ्यः स च येन सृष्टा वृहत्कथा प्रीतिकरी जनानाम् ।
 या संविधानेषु सुसन्धिवन्धैर्निपीड्यमानेव रसं प्रसूते ॥
 स कश्चिदालेख्यकरः कवित्वे प्रसिद्धनामा भुवि भर्तुमेष्ठः ।
 रसप्लवेऽपि स्फुरति प्रकामं वर्णेषु यस्योज्ज्वलता तथैव ॥
 ख्यातः कृती सोऽपि च कालिदासः शुद्धा सुधा स्वाद्भुमती च यस्य ।
 बाणीमिपाक्षण्डमरीचिगोत्रसिन्धोः परं पारमवाप कीर्तिः ॥
 वाणः कवीनामिह चक्रवर्त्ती चकास्ति यस्योज्ज्वलवर्णशोभा ।
 एकातपत्रं भुवि पुष्पभूतिवंशाश्रयं हर्षचरित्रमेव ॥
 मान्यो जगत्यां भवभूतिरार्यः सारस्वते वर्त्मनि सार्धवाहः ।
 वाचं पताकामिव यस्य दृष्ट्वा जनः कवीनामनुपृष्टमेति ॥
 सामन्तजन्माऽपि कवीश्वराणां महत्तमो वाक्पतिराजसूरिः ।
 यद्विद्यायाप्यन्यमपीदृयन्सन्नुत्पादयत्यर्थमनन्यदृष्टम् ॥
 वन्द्यः स विद्वानभिन्नन्दनामा विस्मयभपात्रं वचसोऽधिदेव्याः ।
 समर्पिता यस्य खलु स्वकीयकोशाधिकारेषु सुवर्णमुद्रा ॥
 यायावरः प्राज्ञचरो गुणज्ञैराशंसितः सूरिसमाजवर्षैः ।
 नृत्त्यत्युदारं भणिते गुणस्था नदीव यस्योदरसा पदश्रीः ॥
 वभूधुरन्येऽपिकुमारदासर्मासादयो हन्त कवीन्दवस्ते । ॐ
 यदीपगोभिः कृतिनां द्रवन्ति चेतांसि चन्द्रोपलनिर्मितानि ॥
 तस्मिन्सुबन्धे कविर्मात्तिकानामुत्पत्तिभूमौ कचिदेकदेशे ।
 कश्चित्कविः सोडुल इत्यजातनिष्पत्तिरासीज्जलविन्दुरेव ॥
 यो वत्सराजेन वरेण राज्ञां लाटावनीमण्डलनायकेन ।
 सूक्ष्मादृढस्तोकगुणाश्रितोऽपि मिश्रीकृतो भानुमतेव पद्मः ॥
 जडेन तेनोदयसुन्दरीति कथा दुरालोकिनि काव्यमार्गे ।
 सारस्वतालोकलवैकदृष्टा सृष्टा कविमन्यमनोरथेन ॥
 सा चात्र देवीभवने निवृत्तशापात्तिना वाणकवीश्वरेण ।
 कविश्रमोद्धतकृपेण सम्पक् श्रुता श्रुता हृद्यभिनन्दिता च ॥
 करिष्यते किं पिशुनोऽयं येन न संमुखं स्थातुमपीह लब्धम् ।
 तत्स्यादभद्रं यदि दृश्यतेऽसौ विलूननासः पथि संमुखीनः ॥
 दृष्टेऽपि तस्मिन्नथवा न नीचे निर्लूननासप्रतिमे दरोऽस्ति ।

विलोक्यते यद्यमुतापहर्त्ता द्रागेव देवो रविरेष साधुः ॥

साधुर्जयत्यात्तिहरः कवीनां कवीश्वराः सूक्तसृजो जयन्ति ।

जयन्ति सूक्तानि फलं हि वाचां वाचामघीशा जयतीह देवी ॥

इत्येवमिमामात्मनः ख्यातिमयीं प्रशस्तिमभिलिख्य यथोपनी(न ?)
तैर्वनसरोऽम्बुजादिकुसुमोपहारवस्तुभिरसीमया भक्त्या देवीमभ्यर्चयामास
भारतीम् ।

निर्वर्त्तितपरमपूजोपचारकृत्यश्च कृतकृत्य इवानेकसूक्तोपशालिनीभिः
स्तुतिभिः स्तुत्वा प्रणम्य क्षमयित्वा च भगवतीं निर्गतस्तस्मादानन्दनिर्भरश्च
रभसोत्सुकेन चेतसा नगरमाजगाम ।

विवेश चात्मनो भवनं मिलितश्च मित्राणामेकश्च तेषु सुललितपदोप-
न्यासघाणीतरङ्गदुग्धास्युधिरशोकवतीति कथानिवन्धस्य कर्त्ता महाकवि-
श्चन्द्रनाचार्यनामा श्वेताम्बरः सूरिः, श्वेताम्बरसूरिरन्यश्चाशुकवितया परमं
प्रकर्षमापन्नः खड्गकाव्यपरितुष्टेन महीभुजा नागार्जुनराजेन खड्गाचार्य इति प्रद-
त्तापरनामधेयो विजयसिंहाचार्यः कविः, कविरपरश्च सकललोकोपरञ्जकानामा-
स्पदमशेषतो गुणानामभिनवो वयसा साक्षाद्विष्वमष्टापदोपरधितं जैनेन्द्र-
मनुहरन्त्या मनोहरो मूर्त्या दिगम्बराचार्यो भापात्रयविपञ्चकश्च नाम्ना
महाकीर्तिः, इन्द्रनामा च रत्नमञ्जरीति चम्पूकथायाः खट्वा, सर्वहितालाप-
शालिभिर्गुणैरग्रणीश्च स्तां सत्कविरित्यादिभिर्मित्रैर्धोमद्विरासैर्वन्धुभिश्चानव-
रतमापृच्छयमानवृत्तान्तो विलोक्यमानप्रबन्धः प्रशस्यमानगुणश्च विश्राम्यन्
किपन्त्येव याचदास्ते दिनानि तावदेकहेलयैव भूपालसुभदस्य कधिकुञ्जरद(व?)
लैकसङ्गहृद्वेराप्रान्तधराविरोधिनखरायुधस्य कोद्वणमहोभुजो मुमुणिराज-
स्यान्तिकादाजगाम कविः पाठकश्च भापात्रयस्य त्यागी वचस्यो च परमं मित्र-
माशैशवादवनीश्वरस्य तस्य च कवेर्वन्धुरिव मधुरसाहारनामा सौजन्यगुणा-
स्पदं भटः । यः खलु परिभ्रम्य परितोऽपि मण्डलान्तरेषु मन्त्रमालामियाङ्क-
नामावलीमात्मनो भर्तुरावर्त्तयन् दृष्टित्युत्तारयामास दर्पञ्चरं राजचक्रस्य । येन
हि परास्थानं गतेन प्रौढपदपेशले वचस्पारोप्य प्रथयता निजस्वामिनः प्रताप-
मानीतो क्षमिति गर्वितारिसुभटलोकस्य ललाटफलके प्रस्येदः ।

स चागत्य रभसादानन्दरसनरङ्गरलितालापवर्णायलिरालिलिङ्ग कविं
प्रीत्या यथासनमुपविष्टश्च धनुर्मारभत । भोः कवीन्द्र ! भवना सम्प्रत्येव
कृता चम्पूदपसुन्दरीति कथा । सा च निर्जनारण्यवर्तिनि सरस्वत्यायतने

शापागतस्य श्राविना याणभट्टस्य । तेन च निशम्य सम्यग्भिनन्दितेति कवि-
 प्रियेण स्वामिना मुम्मुणिराजेन श्रुतं च यथा तथा शृणु । शूर्पारिकनगरादाग-
 च्छता लाटेन्द्रकुलशेखरेण भूभृता वत्सराजेन कथंचिदध्वनः सन्निवेशात्तस्मि-
 न्नापतने प्रविश्योपविष्टेन दृष्टा झटित्येव भित्तौ प्रशस्तिः । तदोपलब्धोऽयमेव-
 मालिखितो व्यतिकरः । तत्कौतुकाहितरसेन च ते(न)प्रथमं भवन्तमाहूय यथैव
 संवीक्षितः प्रबन्धो यथा च मत्पठितार्यावधारणनिबन्धना निबन्धसृष्टिरासीदिति
 ज्ञातं यथाऽयमाश्चर्यहेतुराकर्णितो याणभट्टस्य वृत्तान्तः तत्सर्वमसमविस्मयरसा-
 क्षिसहृदयेन निवेदितं राज्ञे । राजा च सुदूरमभिवर्द्धतानुरागवृत्तिरतिस-
 त्वरमिदानीमेव भवन्तमीहते द्रष्टुमादिष्टश्च मिश्रमिति त्वदानयनार्थमह-
 मतो निर्विलम्बमुत्थीयतां गम्यतामित्येव भाषितस्तेन क्रियन् एवमिति गृहीत्वा
 पुस्तकमगाद्राजकुलमवाप चास्थानमण्डपम् । प्रविष्टश्च तत्रान्तरग्रे सेवागतं
 सङ्क्रान्तनिजपतिप्रतापालोकडम्बरेणेव प्रेङ्खता प्रयनमणिदलकलापदीमाद्भू-
 पणोद्योतपटलेन दुरालोकं सामन्तचक्रमास्थानलोकं च सकलमनुकूलि-
 तावनीन्द्रमानसमग्रे च तस्मादखिलविद्यावग्रहमहामतिमचिन्त्यसिद्धेश्च साधकं
 कवीनामिन्द्रपदस्य रागिणं गुणेषु सहजसंजन्यवत्सलमलकाव्यरसतरंगा-
 म्भवं प्रतानं कविपुङ्गवानामपदपत् । तस्य चानेकगुणगभीराभोगमहनीयस्य मध्ये
 कविराजचक्रस्य विमलहेमसिंहासनोपविष्टमुपरिष्टाद्भास्वतः पर्यन्तलम्बितावि-
 रलमणिगुच्छकावचूलवल्गुनो हरितचीनातपत्रस्य मूले विद्याधरमिव लीलया
 कल्पविटपिनस्तले निपण्णम्, क्षितिभृदुन्मूलनमहायलं भुजद्वयमुदीक्षितुमि-
 थापातमनिलमुन्मुञ्चता चामरेण सनाथकरतलाभिः पार्श्वयोश्चामरधारिनारी-
 मिरुपवीज्यमानम्, क्षत्रियशौण्डीरमिन्द्रमिव व्यक्तछिलोचनम्, उपेन्द्रमिव
 निह्नान्तरभुजाद्वयम्, हरमिव मुक्तव्रतम्, ब्रह्माणमिव क्षत्रियकुलेऽद्यतीर्णम्,
 अनङ्गमिव साङ्गम्, रविमिव भुजावस्थापितप्रतापम्, इन्दुमिवालापवाचि विवृता-
 मृतम्, अखिलराजन्यचूडामणि मुम्मुणिराजमद्राक्षीत् । यस्यातिविस्तृतानेक-
 विपयवर्तिना गुणपथेन वग्रमे सर्वतोऽपि पतिप्रलयभायनाविषण्णवैरितरुणी-
 विसृष्टशिरःसिन्दूरधूलिभिरुज्ज्वलितपदो दास इति प्रसिद्धनामा स नाम
 यार्त्तिको जगति ।

तेन हि प्रथितगुणपरंपरोपरञ्जिताशेषविश्वलोकेन राज्ञा दूरानन्दहसिनया
 दृशा विलोभ्य संभाष्य च परिचयोपचारमधुरेण यच्च सा संमानितः । कवि-
 रङ्गधोषिनासनश्च सर्वव्यापाममालिङ्गयाऽऽष्टकुशलः कविभिः । अग्रान्तरे

चानन्दकथाकर्णनरसोत्सुकेन भ्रूभृता पुनस्तन्मु(स्वमु?)खेनैव स्फुटीकृतं(त्य?)
यत्सराजनिवेदितं वृत्तमादिष्टः प्रबन्धपठनाय सर्वतोऽपि कविभ्यो गृहीतानुम-
तिरनुच्य यन्धात्पुस्तकमादौ भारतीमयनस्य ततः पूर्वकवीननुध्यातवान् ।

वागीश्वरं हन्त र(भ)जेऽभिनन्द-

मर्थेश्वरं चाक्षपतिराजमीडे ।

रसेश्वरं स्तौमि च कालिदासं

द्याणं तु सर्वेश्वरमानतोऽस्मि ॥

इत्यभिप्रेतां कविचतुष्टयीमनुस्मृत्य याचयितुमारब्धवान् । क्रमेण(कति-
पयैः) दिवसैस्तं सर्वमपि श्रावयामास । याचितप्रबन्धश्च परितुष्टेन रभसादु-
चितमात्मनो गुणानाम्, अनुरूपं च कविज्ञेशस्य, सदृशं च कविताव्युत्पत्तिकौ-
शलस्य, योग्यं च कथारसविभूतेः, यथावदतिमनोरथैर्वस्तुभिर्महता संमानडम्ब-
रेण पूजितो राज्ञा सर्वैश्च तैः सभापतिभिः साधुकारितो लोकैरभिनन्दितः कवि-
भिः(प्र)शंसितो विशिष्टैरालिङ्गितस्तु मित्रैराजगाम गृहम् । आगतश्च गृहम्-
कृतदिव्यायतनादिकीर्तनमकिंचनस्य धनमजातपुत्रस्य सनुरनासकामिनीसंभो-
गस्य रतिसुखमनाजितयशसो यशश्चेत्यादिभिश्चतुर्वर्गफलो नियन्ध इति तया-
प्रबन्धत्रिया ज्ञापितसंसारफल इव सफलीकृतमनुप्यजातिरिव दृष्टादृश्य इव
लब्धालभ्य इव सिद्धासाध्य इव च त्रिभुवनाधिपत्यलाभाधिकां निर्गृतिमयाप ।

प्रबन्धस्य च प्रचारमुपरिष्ठाद्विन्तयन् विनयोपरचितकरसंपुटाङ्गलिरुवाच
सर्वतः सर्वान्—

वृत्तेभ्यः किल किं भयं न च भयं तेभ्योऽपि ये सांप्रतं

वर्तन्ते कवयः प्रबन्धकरणक्लेशोपलब्धभ्रमाः ।

अन्येभ्यश्चकिनोऽस्मि वृत्तकविनामात्रेण भाङ्गुरिणो

ये तेपामभितोऽप्यनत्वविदुषां शृङ्गे न पुच्छे ग्रहः ॥

नतश्च—

ये तावत्किल कृत्स्नवाद्यपविदस्ते सन्तु दूरं युधा

ओमित्यक्षरमात्रकेण विदुषामप्येष वदोऽञ्जलिः ।

कीदृश्यस्तु कथेयमत्रसरुलैःसत्कृत्यकृ

..... ॥

.....कश्चि-

दप्रार्थिता अपि परोपहृतां रतास्ते ।

ते सर्वकालमियदेव परं भणामि
 यावन्न कल्पशतमभ्युदय..... ॥
त्ति नन्दन्तु ते

ये कुर्वन्त्यजरामरान्नरपतीन्काव्येषु सूक्तामृतैः ।
 तेऽपि क्षमापतयो जयन्ति जगतामारक्षिभिर्धैरसौ
 भूर्भास्वद्भुजवज्रदण्डदलितानिष्टैः (स्स) मानन्दति ॥
 अपि जयति जगत्यामि (छ) देवः पिनाकी
 जयति स च पिनाकिन्युज्ज्वला यस्य भक्तिः ।
 जयति जयति चासावन्न चम्पूकथायां
 शिष्यनुतिपदपू(णा) हुन्त सारस्वतश्रीः ॥

॥ इति कायस्यकविसोडुलविनिर्मितायामुदयसुन्दरीकथाया
 सर्वानन्दो नाम सारस्वतधरीपदाङ्कोऽष्टम-
 उच्छ्वासकः ॥

॥ समाप्तेयमुदयसुन्दरीकथाचम्पूः ॥

श्लोकानुक्रमणिका ॥

अतिवर्तित.	२६	कालकृपा.	११५
अरान्तरे.	{ १३७	कालस्या.	८०
	{ १४९	किं तस्य	९४
अथ भुवन.	७२	किमेतन्निर्मुक्तं.	१४०
अथ स	१३९	किं धन.	१०६
अन्वय.	७३	किं शीते.	११९
अपि जयति	१५८	कुम्भेदय.	४२
अम्मःकृणास.	७४	कुर्वतः	१७
अर्धरत्नार.	१	कुर्वन्मुद्रित.	४१
अराद्यमान.	१०७	कीदृशने.	१२३
भस्या मुलेन	१४२	मूराभात्य.	३४
अहो वैविध्य.	२८	ख्यातः	१५४
आत्मा शुभा.	३८	गन्धः समुद्यो.	७४
आसीदसीम.	१५३	गर्जत्येव	५६
उड्डीवमानः	४४	गात्राणि	१९
उत्क्षेपण.	१२७	गुह्यप्रकाश.	५५
उदयपिपा.	७८	श्रीश्वलीज.	२४
उद्वेलप्रव.	१३०	स्वल्पति	१५२
उपपत्त्योत्पत्ति.	९	चक्राह्वयस्य	१२३
एके कथा.	९१	चन्द्रनावल.	१२३
एकेन भिर.	३४	चरत्तलोड.	९६
एकेन्द्राः	१३	चरति	११३
एतस्मिन्मिनी.	१२३	चान्द्रं ग्रहो.	७३
एतां तान	७७	चान्द्रं निवेदिता.	४४
एष प्रभू.	१२३	चोपज्ञा	११९
एषाऽनुगार्ग.	८८	छन्दो.	१५३
कमिनी.	{ ७४	कदेन	१५४
	{ १४९	कदन्ति तान	१४
करिष्यते	१५४	कदन्ति स्वयं.	१६
करिष्यता	१५४	करीष्य.	३४
कान्तरा मात	१६०	करो मन.	७४

शवेति	११३	धाम्ना	८४
ततस्तयो.	११७	धृत्या.	६१
तत्रैव	११९	ध्वान्तैक.	७३
तदत्र	११९	नादघे	१०७
तदनु	१३८	नाद्याप्य.	११५
तदिम.	३	नानापया	९४
तद्वि.	९९	निक्षिप्त.	१३३
तस्मिन्मध्य.	९२	निमृत्.	७२
तस्मिन्नुर्वरो	१५४	निर्माय	६८
तस्या विशुद्ध.	१०१	निर्वृत्तं	६
तस्यास्तोऽप्य.	१३७	निर्वर्त्यास्तिक०	३९
तापमुत्सा.	१७	निर्वैरिणि	४२
तामासाद्य	६	नीचजाति०	१७
नृतीय.	१२	नृपतिरथ.	९२
तत्रैव	११५	नैवा इन्त	८१
ते यान्ति	१	नो जीविके.	१७
शैलोक्य.	६२	पदं कृत्वा	७३
श्वत्सुङ्गा.	६१	पुनरा	१५३
स्यं विक्रमेण	५८	पूगीवल्य.	१३०
संप्रयो.	६२	पूत्कारेण	४५
दिग्यात्रा.	२३	पूर्वापरयो:	५
दिग्.	१४७	प्रकारेणाद्य	१०२
दीपै:	१	प्रातश्चिया	११५
...	९४	प्राप्य मण्डल.	७३
हृष्टेऽपि	१५४	प्रेतीभि.	९०
देव धानिय.	४१	बभूवु.	१५४
देव त्वरपद.	७	यागः	१५४
देवःपात्र	६५	वाणस्य	३
देवस्य	१	वाल.	१२७
देवि प्राप्ति	१६	बर्द्धस्त्या	१५०
देवी भानु.	३१	ब्राह्मो	१५३
देवेन	११५	भूमि:	१०३
देव्या.	३	भूभूमि	१२२
देवेन	२	मनस्त.	९९
दोर्दण्डो.	९०	मनुब्र.	४०
धामभि:	७३	महिषा:	४४

मान्यो.	१५४	लीला.	२१
माभे.	११०	वंशःकवीना.	१५३
मुत्तक.	१३	वंशस्थ	११
मुधैव	१३८	वद्यसि	२३
मूढेन	३	वन्द्यस्व	१५४
मूढेऽस्य.	२७	वर्षास्वद्य	४१
मौलो	९०	वत्कल०	८८
वपाञ्च.	५५	वहेस्तवा.	८९
वप्राप्यान्ति	२२	वागीश्वर	१५७
वप्रालोफ.	७२	वागीश्वरि	१४
वत्सलीन.	१३३	वापीपु	२८
यदकौशु.	४५	यामं कुम्भ.	४३
यद्यप्यसौ	२	विद्युत्सुजो०	१२
यस्मिन्नभू.	१५३	विमलमणि.	५४
यस्मिन्नमुद्र.	१२१	विमुष्य	४४
यस्मिन्नुप.	४	विलसदमल.	२१
यस्मिन्नुरोन.	९६	विश्वामिधे	१
यस्य धीर.	५५	वृषित्संप्रति	३६
यस्या द्वि.	६८	वृत्तेभ्यः	१५७
यस्योद्य.	४	व्यावृत्त्य	१३०
या मरा.	३१	शराकस्य	४४
यापाररः	१५४	शास्त्रामुगेण	४४
या रेवेति	५९	शीलं सदा	१५२
या शाश्वत.	५९	शुद्धाश.	१५२
ये दार.	१५७	शुगारस्य	५१
ये दानो.	५१	वपामा	२१
ये नाम	१	भीषिक्रमो	२
योऽभूत्सिर्ग०	८४	भीस्त्वयं	६
यो वत्स०	१५४	भीर्	२
योऽहं नाथ.	८६	स एव	१५
राहा	१	स कश्चित्	१९
रुदेन	१४१	स कश्चि.	१५४
रश्मी.	६	सर्वं परो	५१
रश्मीभुजो	२	सन्ध्योम्येव.	७१
स्वायन्वारि	१०१	संज्ञातः	१२१
लावण्याऽ	९६	संज्ञिन.	२६

Index of proper names occurring in the Udayasundarikathâ.

	पृष्ठ	पङ्क्ति		पृष्ठ	पङ्क्ति
अभिनन्द	...	३	१; २७; ४;	ताराक्रीड	... १४० १३.
	...	१६४	१४; १९७.४.	तारावली	... ९७ २०; ९८.२९; १००.
इन्द्र	...	१६६	१७.		१९; १०२.२८; १०४.
वदयसुन्दरी	...	९६	४; १०६.२६		७; ११७.२७; १२०.४.
कालक	...	८६	४; ८६.१९;	तालक	... १६ २४; १७.१९; १८.३०;
	...	८७	३; ८८; १२		२०.९; १४८.२४;
कनकायन	...	८	३		१६२.७.
कपालभैरव	...	८७	१६	लिङ्ग	... १६ २३; १८.२६; ३०;
करभक	...	१२६	२७		१४८.२४.
कलाहिन्य	...	४	९ ६ ३०; ६.१०;	दमोडि	... १४३ २०.
			७.४; ९.१; १०.३०;	दास	... १६६ २६
			११.६, १९ ६ २१.	धर्मपाठ	... ४ २१; ६.१४; ७.३ ६ ८
कलिन्दकेतु	...	६६	१९	गङ्गासैन	... १२ १७; १९६.१३.
कायस्थराण	...	१०	२२	पञ्चावर्णिह	... ६२ १
काञ्चिदास	...	३	१६;	पद्मावती	... १२ ११
			१६४.६; १६७.६.	पद्मवक	... २७ २०
कालिन्दी	...	१०७	१	पातालगण	... १०२ ६
किरणकोष	...	१४२	११	पामर	... ३३ ६ ६ १३
कीर्तिराज	...	१६१	३०	पारायणी	... १०४ २०; १०६.३
कुमारकेसरी	...	६६	२९; ८६.१९; ८७.१९	पिप्पलक	... ८६ ८
कुमारदास	...	१६४	१८	बाण	... ३ १४; २७.४; १९२.७;
कृपावती	...	१२०	१		१९४.८; १९७.७.
गंगाधर	...	१६१	२८	मधुमेण्ड	... १६४ ४
गुणारव्य	...	१६४	२	भवभूति	... १६४ १०
गुणाङ्ग	...	६	१४	भास	... १६४ १८
गोगिरान	...	१६१	२८	भोजदे	... १९० २०
गोपति	...	३३	१४	मधुरसाधार	... १६६ २३
चण्डपति	...	१२	६	मङ्गरक	... ९८ १६
चन्द्रनाचार्य	...	१६६	१२	मङ्गरिका	... ९८ २६
चन्द्र	...	१६२	१	मल्लयराहन	... २२ ३०
चित्रशिर	...	३७	६; ३८.२३; ४०.१६;	महापीति	... १६६ १७
			४२.१७; ४९.६.	माडरान (I)	... १६० २१
चित्ररान	...	१२	१७; १६२.४.	मायावत	... ८६ २; ११८.१७.

	पृष्ठ	पङ्क्ति		पृष्ठ	पङ्क्ति
छत्र	...	१५० २०	विभीषण	...	८४ २१
मुम्मणि	...	१२ १७; १५५, २१.	विभूतिवर्धन	...	२४ २६; ४०, १८.
यायावर	...	१५४ १६	विशालदेव	...	१५० २१
शुभराज	...	२ २७	विश्वभूति	...	९२ ११
रत्नमौलि	...	९७ १८; १४८, ३.	वेणीमती	...	९७ १८
वत्सराज	...	१२ २८; १३ १४; १७, ४; १५४, २२; १५६; ३.	व्यास	...	३ ११; १७, १५; १५३, ३०.
वनवीर	...	१२३ २६	भारदी	...	३५ २६; ३७, ३
वसन्तशील	...	२७ ८; ३९, २८; ३६, १८ ३८; २३; ४७ २१; ४९. १५१, २४; ५३, २७.	शिवगण्डितिक	...	९५ १५, १०७, ५
वाक्पतिराज	...	१५० २१; १५४, १२; १५७, ५	शिखारिवा	...	१०३ २३; १०४, ६
वाल्मीकि	...	१५३ २२	श्रीविजय	...	२ १५
विजमादित्य	...	१५० २०	श्रीहर्ष	...	२ २३; १५०, २०.
विजयरेखा	...	१०३ २५; १०४, १२; १०६, २९; १०७, २.	संवरक	...	३५ १५
विजयवर्धन	...	४२ २६; ४६, २; ४६, ७, ४७, २२, ४८, १२.	सारङ्गिका	...	१०४ २७
विजयसिंहाचार्य alias सद्गुणाचार्य विद्वज्जिजय	...	१५५ १४	सिपलांगद	...	९१ २८
	...	१०३ २	सिंहराज	...	१५१ ३०
			सुछलित	...	७ १०
			सुर	...	१२ १०
			सोहल	...	१२ ११; १५४, २१
			सोऽपेय	...	१२ ६
			हाटनेश्वर	...	१०२ ६
			हाल	...	२ १९

शुद्धिपत्रम् ।

पृ.	प.	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	८	सूत्रम्	सिद्ध (१)
२	१८	कट्टीन्दु	कट्टीन्द
३	२३	तया	तयाऽय
८	२६	वस्थिवी	वस्थिवीको
८	२९	मुखा	मुखा
९	२१	मुपाण्डु	षण्डु
"	२२	सधुरया	मुधानधुरया
१०	९	कर्तुं	कर्तुं
"	१३	निवेशितेष	निवेशितेन
११	९	विलया	वल्या
१८	१६	कवीन्द्रे	कवीन्द्रेधि
२०	११	मित्रतिष्ठ	मित्रतिष्ठ
२३	२	काम	काम
२१	९	जलता	उद्यलता
२८	२८	मल्यद्रुत	मल्यद्रुत
३४	४	यतो	गमितो
"	२४	एष ।	एष
"	"	पीडा	पीडा ।
"	२७	द्रा स्या	द्रा.स्यो
"	"	वति	पती
"	२०	मेपा	सेवा
२७	१२	मुषिषे	सन्निवे
३७	२३	नोदित	नोदति
३८	२१	निवास. ।	निवास.
"	"	पञ्चके	पञ्चके ।
२९	८	धिर.	सर
३९	१६	भूमिहस्तिता	भूमि, उन्मिता
"	१७	गती धिर.	गतीधिर.
"	"	पाशुभूत्वा	पाशु, लुत्वा
"	२२	स्वय	स्वयं
४४	१२	मूर्ध्नि	मूर्ध्नि
५९	११	मण्ड	मण्ड
६०	१४	धन	धन
६०	२०	काशः	काशः

पृ.	प.	अनुद्धम्	गुद्धम्
६५	२८	अति	अति
६६	२४	मिथ	मिथ
७२	४	मातुं-	मातु
७६	८	।	,
८२	२९	दशिको	दशको
९१	९	रावतो	रावतो
९७	१०	वली	वली
१००	११	नि	नि-
१०२	१६	मया;	मया
१०८	२२	राकि	इक्ति
"	"	एक	कक्ष
१३७	१४	हय	हय-
११४	१८	(हां !)	
१२४	१९	स्था	शरया
"	"	(मनवश्चमपतत !)	
१४४	५	क्षय	क्षय
१५१	१४	इज्जले	इज्जले
"	२८	गोगि	गोगि
"	"	मा (सु?) लया	मातुलेन
१५४	१८	माया	माया
१५५	२४	अटः	शट
